

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ

Μετάφραση:
Γιώργος Νταλιάνης

**ΔΙΕΘΝΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ**

Τὸ βιβλίο τοῦ Πέτρου Κροπότκιν: «ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ» ἐκδόθηκε ἀπὸ τῆ «Διεθνή Βιβλιοθήκη» τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1977. Ἡ μετάφραση ἔγινε ἀπὸ τὸν Γιώργο Νταλιάνη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μπροσοῦρα «Ἔργασια» ποὺ μετέφρασε ὁ Ἀντώνης Ζάκκας καὶ τὶς μπροσοῦρες «Ἀναρχία» καὶ «Μισθωτὴ ἔργασία» ποὺ μετέφρασε ὁ Θέμης Μιχαήλ.

Ἐπεύθυνος Τυπογραφείου: Π Νίκου, Μυλλέρον 50, τηλ. 52 96.551.

Κεντρικὴ Διάρθρωση: Καφε - Βιβλιοπωλεῖς ΜΑΓΡΟ ΡΟΔΟ — Δελεφῶ, 2 (καὶ Διδότου γωνία) τηλ. 36.08.635. Ἀθήνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νόμος και Έξουσία	7
Επαναστατική κυβέρνηση	32
Άναρχισμός	48
Άναρχικός Κομμουνισμός	66
Άναρχία	78
Έργασία: Διαγοητική — Χειρωνακτική	123
Μισθωτή Έργασία και Επανάσταση	158

ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ

Δημοσιεύθηκε τὸ 1886

«Όταν ἡ ἀμάθεια κυριαρχεῖ στὴν κοινωνία κι' ἡ ἀταξία στὰ μυαλὰ τῶν ἀνθρώπων, οἱ νόμοι πολλαπλασιάζονται, ἡ νομιμότητα προσδοκᾶται νὰ τὰ κάνει δὺο, κι' ἐνῶ κάθε καινούργιος νόμος εἶναι ἓνα νέο στραβοπάτημα, οἱ ἄνθρωποι ὀδηγοῦνται συνεχῶς στὸ ν' ἀπαιτοῦν ἀπ' αὐτὸν ὅ,τι μπορεῖ νὰ προκύψει μονάχα ἀπὸ τοὺς ἴδιους, ἀπὸ τὴ δική τους ἐκπαίδευση καὶ τὴν δική της ἠθική». Δὲν εἶναι ἐπαναστάτης αὐτὸς πρὸς τὰ λέει αὐτὰ οὔτε ἔστω ἓνας μεταρρυθμιστής. Εἶναι ὁ νομικός Dalloy, συγγραφέας τῆς συλλογῆς τοῦ Γαλλικοῦ δικαίου ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς «*Εὐρετήριο τῆς Νομοθεσίας*». Κι ὁμως, μολονότι αὐτὲς οἱ γραμμὲς γράφτηκαν ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ἴδιος δημιουργὸς καὶ θαυμαστῆς τοῦ νόμου, ἐκφράζουν τέλεια τὴν ἀνώμαλη κατάσταση τῆς κοινωνίας μας.

Στὰ ὑπάρχοντα κράτη οἱ ἄνθρωποι προσβλέπουν σ' ἓνα καινούργιο νόμο ὡς φάρμακο γιὰ ὁποιοδήποτε κακό. Ἄντὶ ν' ἀλλάξουν μόνοι τους ὅ,τι εἶναι κακό, οἱ ἄνθρωποι ἀρχίζουν νὰ ζητοῦν ἓνα νόμο γιὰ νὰ τὸ ἀλλάξει.* Ἄν ὁ δρόμος μεταξὺ δύο χωριῶν εἶναι ἀπροσπέλαστος, ὁ χωριάτης λέει: «θα πρεπε νὰ ὑπάρχει ἓνας νόμος γιὰ τοὺς ἐπαρχιακοὺς δρόμους». Ἄν ἓνας φύλακας πάρκου ἐκμεταλλεύεται τὴν ἔλλειψη πνεύματος σ' ἓνα ἀπὸ κείνους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀκολουθοῦν μὲ δουλικό

* Σημ. τοῦ Μετ. — Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Κροπότκιν προδιαισθάνεται κάτι ποὺ θὰ ἀποτελέσει βασικὴ σύλληψη τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ κινήματος στὴν ἐποχὴ μας, δηλ τὴν σύλληψη τῆς ἐξουσίας ὡς «μεσολάθησης».

σεβασμό και τὸν προσβάλλει, ὁ προσβλημένος, λέει: «Θάπρεπε νὰ ὑπάρχει ἕνας νόμος πὸν νὰ ἐπιβάλλει περισσότερη εὐγένεια στοὺς φύλακες πάρχων». Ἐὰν ὑπάρχει σπασμὸς στὴ γειωργία ἢ τὸ ἐμπόριο, ὁ γεωργός, ὁ κτηνοτρόφος, ἢ ὁ σιτέμπορος, ὑποστηρίζει: «χρειαζόμαστε προστατευτικὴ νομοθεσία». Μέχρι τὸν τελευταῖο ἐμποράκο, δὲν ὑπάρχει κανεὶς πὸν νὰ μὴ ζητᾶ ἕνα νόμο γιὰ νὰ προστατέψει τὸ ἐπάγγελμά του. Ἐὰν ὁ ἐργοδότης κατεβάξει τοὺς μισθοὺς ἢ αὐξάνει τὶς ὥρες ἐργασίας, ὁ ἐκκολαπτόμενος πολιτικὸς διακηρύσσει: «Πρέπει νὰ ὑπάρξει ἕνας νόμος γιὰ νὰ θάλει τάξη σ' ὅλα αὐτά». Κοντολογίης, ἕνας νόμος παντοῦ καὶ γιὰ τὸ πᾶν! Νόμος γιὰ τὶς μὸδες, νόμος γιὰ τοὺς τρελλοὺς σκύλους, νόμος γιὰ τὴν ἀρετὴν, νόμος πὸν νὰ θάλει τέλος σ' ὅλα τὰ βίτσια καὶ ὅλα τὰ κακά, τὰ ὁποῖα ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη παθητικὸτητα καὶ δειλία.

Ἔχουμε τόσο διαστρεβλωθεῖ ἀπὸ μιὰ διαπαιδαγώγησι, ἢ ὁποῖα ἀπὸ τὴ νηπιακὴ ἡλικία ζητᾶ νὰ σκοτώσει μέσα μας τὸ πνεῦμα τῆς ἐξέγερσης, καὶ ν' ἀναπτύξει ἐκεῖνο τῆς ὑποταγῆς στὴν ἐξουσία. Ἔχουμε τόσο διαστρεβλωθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ ὑπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος κανονίζει κάθε γεγονός στὴ ζωὴ μας - τὴν γέννησή μας, τὴν ἐκπαίδευσή μας, τὴν ἀνάπτυξή μας, τὴν ἀγάπη μας, τὴν φιλία μας - ὥστε, ἂν συνεχιστεῖ αὐτὴ ἡ κατάστασι πραγμάτων, θὰ χάσουμε κάθε πρωτοβουλία, κάθε συνήθεια νὰ σκεφτόμαστε μόνοι μας. Ἡ κοινωνία μας δὲν φαίνεται πιά ἱκανὴ νὰ καταλάβει ὅτι εἶναι δυνατό νὰ ζήσουμε κατ' ἄλλο τρόπο, καὶ ὄχι μόνο ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νόμου, πὸν τὸν ἐπεξεργάζεται μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ κυβερνήσι καὶ τὸν διαχειρίζεται μιὰ χούφτα κυβερνητῶν. Ἀκόμα κι' ὅταν ἔφτασε ὡς τὸ σημεῖο νὰ χειραφετηθεῖ ἀπὸ τὴν δουλεία, ἢ πρώτη τῆς φροντίδα ἦταν νὰ τὴν ἀποκαταστήσει ἄμεσα. Τὸ «Ἔτος I τῆς Ἐλευθερίας» δὲν διήρκεσε ποτὲ περισσότερο ἀπὸ μιὰ μέρα, γιὰτὶ μόλις τὸ διακήρυξαν οἱ ἄνθρωποι ἔβαλαν τοὺς ἑαυτοὺς τους, τὴν ἄλλη κι' ὅλας μέρα, ὑπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐξουσίας.

Πράγματι, γιὰ μερικὲς χιλιάδες χρόνια, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μᾶς κυβερνοῦν δὲν ἔχουν κάνει ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ διατυμπανίζουν τὸν «σεβασμὸ στὸ νόμο, τὴν ὑποταγὴ στὴν ἐξουσία». Αὐτὴ εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα, μέσα στὴν ὁποῖα οἱ γονεῖς ἀνατρέφουν τὰ παιδιὰ τους, καὶ τὸ σχολεῖο χρησιμεύει μονάχα γιὰ νὰ ἐπικυρώσῃ αὐτὴ τὴν κατάστασι. Ἐξυπνα ἐπιλεγμένα ψή-

γματα, νόθας επιστήμης έντυπώνονται: στα μυαλά τών παιδιών για ν' αποδείξουν τήν αναγκαιότητα του νόμου· ή ύποταγή στο νόμο γίνεται θρησκεία· ή ήθικη καλωσύνη κι' ο νόμος τών κυρίαρχων συγχέονται μέσα σέ μία και τήν αὐτή θεότητα. Ὁ Ιστορικός ήρωας τής σχολικῆς αἰθουσας εἶναι: ο ἄνδρας πού ύπακούει στο νόμο, και τόν ύπερασπίζει: ενάντια στους έπαναστάτες.

Ἀργότερα, όταν μπαίνουμε στην δημόσια ζωή, ή κοινωνία και ή λογοτεχνία, πού μάς γαλθανίζουν μέρα μέ τήν μέρα κι ώρα μέ τήν ώρα όπως ή σταλαγματιά τρυπάει τήν πέτρα, συνεχίζουν νά μάς έντυπώνουν τήν ἴδια προκατάληψη. Τά βιβλία Ιστορίας, πολιτικῆς επιστήμης, κοινωνικῆς επιστήμης, εἶναι παραγεμισμένα μ' αὐτό τόν σεβασμό για τό νόμο. Ἀκόμη κι οί φυσικῆς επιστήμης έχουν τεθεῖ στην ύπηρεσία αὐτοῦ του σκοποῦ μέ τήν εἰσαγωγή τεχνητῶν τρόπων έκφρασης, δανεισμένων από τήν θεολογία και τήν αὐθαίρετη έξουσία, μέσα στην γνώση πού εἶναι καθαρά ἀποτέλεσμα παρατήρησης. Ἔτσι ή νοημοσύνη μας συσκοτίζεται: ἐπιδέξια, και πάντα μέ σκοπό νά διατηρηθεῖ ο σεβασμός μας για τό νόμο. Ἡ ἴδια ἐργασία γίνεται από τίς ἐφημερίδες. Δέν έχουν οὔτε ἕνα ἄρθρο, τó οποῖο νά μή κηρύσσει: τόν σεβασμό στον νόμο, ἀκόμη κι: όταν ή τρίτη σελίδα ἀποδείχνει: κάθε μέρα τήν ήλιθιότητα του νόμου, και δείχνει πῶς σύρεται μέσα από κάθε ποικιλία λάσπης και θρωμιᾶς από κείνους πούναι ἐπιφορτισμένοι μέ τή διαχείρισή του. Ἡ ύποτακτικότητα μπροστά στο νόμο ἔχει: γίνει ἀρετή κι' ἀμφιβάλλω ἂν ὑπῆρξε ποτέ ἕστω κι' ἕνας ἐπαναστάτης πού νά μήν ἄρχισε στή νεότητά του σάν ἀμύνη τoras του νόμου ενάντια σ' ὅ,τι γενικά ἀποκαλοῦνται «καταχρήσεις», μολονότι αὐτές οί τελευταῖες εἶναι ἀναπόφευκτες συνέπειες του ἴδιου του νόμου.

Ἡ τέχνη εὐθυγραμμίζεται μέ τήν ψευτο - ἐπιστήμη. Ὁ ήρωας του γλύπτη, του ζωγράφου, του μουσικοῦ, καλύπτει τó Νόμο ὑπό τήν ἀσπίδα του, και μέ φλογίζοντα μάτια και φουσκωμένα ρουθούνια στέκεται πάντα ἕτοιμος νά συντρίψει ἐκείνον, ο οποίος θά σήκωνε χέρι ενάντιά του. Ναοί ἀνυψώνονται: σ' αὐτόν· οί ἐπαναστάτες οί ἴδιοι διστάζουν νά θίξουν τους ὑψηλούς Ιερεῖς πούχουν ἀφιερωθεῖ στην ύπηρεσία του, κι' όταν ή ἐπανάσταση πρόκειται νά σαρώσει κάποιον ἀρχαῖο θεσμό,

είναι: ακόμη με τὸν νόμο πὺ προσπαθεῖ νὰ ἐπικυρώσει αὐτὴ τὴν πράξιν.

Ἡ συγκεχυμένη μᾶζα κανόνων συμπεριφορᾶς πὺ ἀποκαλεῖται δίκαιο, καὶ πὺ μᾶς ἔχει κληροδοτηθεῖ ἀπὸ τὴν δουλεία, τὴν δουλοπαροικία, τὸν φεουδαρχισμό, καὶ τὴν βασιλεία, ἔχει πάρει τὴ θέσιν ἐκείνων τῶν πέτρινων τεράτων, μπροστὰ στὰ ὁποῖα συνηθιζόταν νὰ θυσιάζονται ἀνθρώπινα θύματα, καὶ τὰ ὁποῖα δουλοπρεπεῖς ἄγριοι δὲν τολμοῦσαν ἔστω καὶ ν' ἀγγίξουν μὴπως καὶ καοῦν ἀπὸ τοὺς κεραινοῦς τοῦ οὐρανοῦ.

Αὐτὴ ἡ νέα λατρεία καθιερώθηκε με ἰδιαιτέρη ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν ἀνοδο στὴν ἐξουσία τῆς μεσαιᾶς τάξης - ἀπὸ τὴν μεγάλη Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Ὑπὸ τὸ παλαιὸ καθεστῶς, οἱ ἀνθρωποι μιλοῦσαν λίγο γιὰ νόμους· ἐκτός, πραγματικά, ἀν ἐπρόκειτο, μαζί με τὸν Μοντεσκιέ, τὸν Ρουσσῶ καὶ τὸν Βολταῖρο, νὰ τοὺς ἀντιπαραβάλλουν στὴ βασιλικὴ αὐθαρεσία. Ἡ ὑποταγὴ στὴ θέληση τοῦ βασιλιά καὶ τῆς ἀκολουθίας του ἦταν ὑποχρεωτικὴ ἐπὶ ποινῇ ἀπαγχονισμού ἢ φυλάκισης. Ἀλλὰ στὴ διάρκεια τῶν ἐπαναστάσεων καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὲς ὅταν οἱ νομικοὶ ἀνέβηκαν στὴν ἐξουσία, ἔκαναν ὅ,τι μποροῦσαν γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἀρχή, στὴν ὁποῖα ὀφείλονταν ἡ ἀνοδός τους! Ἡ μεσαιᾶ τάξη τὴν ἀποδέχτηκε ἀμέσως ὡς ἀνάχωμα γιὰ νὰ τιθασεῖ τὸν λαϊκὸ χεῖμαρο. Ὁ κληρὸς ἔσπευσε νὰ τὴν κυρώσει, γιὰ νὰ σώσει τὸ σκάφος του ἀπὸ ναυάγιο ἀνάμεσα στοὺς παραβάτες. Τελικὰ ὁ λαὸς τὴν ἀποδέχτηκε ὡς μιὰ βελτίωση σὲ σχέση με τὴν αὐθαίρετη ἐξουσία καὶ βία τοῦ παρελθόντος.

Γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε αὐτό, πρέπει νὰ μεταφερθοῦμε με τὴ φαντασία στὸν 18ο αἰῶνα. Οἱ καρδιές μας πρέπει νὰ χουν πονέσει ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν θηριωδιῶν πὺ διαπράχτηκαν ἀπὸ τοὺς παντοδύναμους εὐγενεῖς τοῦ καιροῦ ἐκείνου πάνω στοὺς ἄντρες καὶ τίς γυναῖκες τοῦ λαοῦ, προτοῦ καταλάβουμε ποῖα πρέπει νάταν ἡ μαγικὴ ἐπίδραση πάνω στὸ μυαλὸ τοῦ χωρικοῦ τῆς φράσης: «Ἰσότητα ἐνώπιον τοῦ νόμου, ὑποταγὴ στὸ νόμο χωρὶς διάκριση καταγωγῆς ἢ περιουσίας». Αὐτὸς πὺ ὡς τότε εἶχε ἀντιμετωπιστεῖ χειρότερα καὶ ἀπὸ ζῶο, αὐτὸς πὺ ποτὲ δὲν εἶχε δικαιώματα, αὐτὸς πὺ ποτὲ δὲν εἶχε βρεῖ δικαιοσύνη ἐναντία σὲ τίς πιδ ἀποτρόπαιες πράξεις τῶν εὐγενῶν, ἐκτός ἀν ἐπαιρνε ἐκδίκηση σκοτώνοντας τὸν εὐγενῆ καὶ ἀντιμετωπίζοντας μετὰ τὴν κρεμάλα, - βρῆκε τὸν ἑαυτὸ του ν' ἀναγνωρίζεται ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀξίωμα, τοῦλάχιστο στὴν θεωρία,

τουλάχιστο αναφορικά με τα προσωπικά του δικαιώματα, σαν ίσος με τον κύριό του. Ότιδήποτε και ναταν αυτός έ νόμος, υπάκουγταν να μεταχειριστεί τον κύριο και τον χωρικό δμοια: διακήρυσσε την ισότητα πλούσιου και φτωχού ενώπιον του δικαστή. Η υπόσχεση ήταν ψέμμα, και σήμερα το ξέρουμε: αλλά σ' εκείνη την περίοδο ήταν μιὰ πρόδος, φόρος τιμής στην δικαιοσύνη, όπως ή υποχρέωση είναι φόρος τιμής στην αλήθεια. Αυτός είναι ο λόγος που όταν οι σωτήρες της απειλούμενης μεσσίας τάξης (οί Ροβεσπιέρροι και οί Δαντόν) υιοθέτησαν τά γραφτά του Ρουσσώ και του Βολταίρου, και διακήρυσαν τον «σεβασμό για τον νόμο, ίδιο για κάθε άνθρωπο», ο λαός αποδέχτηκε τον συμβιβασμό: γιατί ο επαναστατικός του πυρετός είχε ήδη αναλωθεί στην πάλη μ' έναν έχθρό, που γινόταν μέρα με την μέρα απειλητικώτερος: Έκλιναν τον αυχένα κάτω από τον ζυγό του νόμου για να σώσουν τους έαυτούς τους από την αυθαίρετη εξουσία των φεουδαρχών.

Η μεσαία τάξη συνέχισε από τότε να εκμεταλλεύεται αυτό το άξίωμα, το όποιο μαζί με μιὰ άλλη αρχή, εκείνη της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, συνοψίζει την όλη φιλοσοφία της αστικής εποχής, του δέκατου έγνατου αιώνα. Κήρυξε αυτή την θεωρία στα σχολεία, την προπαγάνδισε στα γραφτά της, διέπλασε την τέχνη και την επιστήμη της για τον ίδιο σκοπό, σκόρπισε τίς πεποιθήσεις της σε κάθε τρύπα και γωνιά - σαν την εύσεβη Άγγλίδα που ρίχνει φυλλάδια κάτω από την πόρτα - και τ'όχει κάνει αυτό με τόση επιτυχία, ώστε σήμερα βλέπουμε την κατάληξη στο αποκρουστικό γεγονός ότι άνθρωποι που λαχταρούν την έλευθερία επιχειρούν να την αποκτήσουν παρακαλώντας τους κυρίους τους να έχουν την καλωσύνη να τους προστατεύσουν τροποποιώντας τους νόμους, τους όποιους αυτοί οί κύριοι έχουν οί ίδιοι δημιουργήσει!

Άλλ' οί καιροί και οί διαθέσεις, αλλάζουν. Υπάρχουν παντού επαναστατημένοι που δεν θέλουν πια να υπακούουν στον νόμο χωρίς να ξέρουν από που προέρχεται, ποιές είναι οί χρήσεις του, και από που πηγάζει ή υποχρέωση της υπακοής του και ο σεβασμός με τον όποιο συνοδεύεται. Οί επαναστατημένοι των ήμερών μας κριτικάρουν τά ίδια τά θεμέλια της κοινωνίας, τά όποια ως τώρα θεωρούνταν ιερά, και πρώτα απ' όλα αυτό το φετίχ, το νόμο.

Οί άνθρωποι που έχουν κριτική αντίληψη αναλύουν τίς

πηγές του νόμου, και βρίσκουν εκεί είτε ένα θεό, προΐον των φόβων του άγρίου, και ήλίθια, τιποτένιο και κακεντρεχή όπως οι Ιερείς που έγγυώνται την υπερφυσική καταγωγή του, ή άλλως, αιματοχυσία, κατάκτηση δια πυρός και σιδήρου. Μελετούν τα χαρακτηριστικά του νόμου, κι' αντί για συνεχή πρόοδο που ν' αντιστοιχεί σ' εκείνη της ανθρώπινης φυλής, βρίσκουν πως το διακριτικό του γνώρισμα είναι: ή ακινησία, μιá τάση ν' αποκρυσταλλώσει, ο,τι θάπρεπε νά τροποποιείται και ν' αναπτύσσεται: μέρα με τή μέρα. Ρωτούν πως ο νόμος έχει διατηρηθεί, και στην ύπηρεσία του βλέπουν τις θηριωδίες του Βυζαντινισμού τις ωμότητες της Ιεράς Έξέτασης, τα βασανιστήρια του μεσαίωνα, ζωντανή σάρκα ξεσχισμένη από το μασίγιο του δήμιου, άλυσίδες, ρόπαλα, πελέκεις, τα σκοτεινά κελιά των φυλακών, άγωνία, κατάρες και δάκρυα. Στις μέρες μας βλέπουν, όπως πρώτα, τον πέλεκυ, το σχοινί, το ντουφέκι, τή φυλακή από τή μιá μεριά τον αποσκηνωμένο φυλακισμένο, που έχει υποβιβαστεί στην κατάσταση ενός έγκλωβισμένου θηρίου με τήν έξευτέλιση όλης της ήθικης υπόστασής του· κι' από τήν άλλη τον δικαστή, στερημένο από κάθε συναίσθημα που τιμá πράγματι τήν ανθρώπινη φύση, νά ζει σαν μισότρελλος έρημίτης σ' ένα κόσμο νομικών μυθοπλασιών, νά γλεντάει με τήν έπιβολή φυλάκισης και θανάτου, χωρίς έστω νά υποφιάζεται μέσα στην ψυχρή κκοήθεια της τρέλλας του, τήν άδυσσο του ξεπεσμού όπου έχει πέσει μπροστά στα μάτια εκείνων, τους όποιους καταδικάζει.

Βλέπουν μιá φυλή νομοθετών νά νομοθετούν χωρίς νά ξέρουν που αναφέρονται οι νόμοι τους· σήμερα νά ψηφίζουν ένα νόμο για τήν υγειονομία των πόλεων, χωρίς καν τήν άμυδρότερη ιδέα υγιεινής, αύριο νά φτιάχνουν κανονισμούς για τον έξοπλισμό στρατευμάτων χωρίς νά ξέρουν τίποτα από όπλα· νά φτιάχνουν νόμους για τήν διδασκαλία και τήν εκπαίδευση χωρίς ποτέ νάχουν δώσει ένα μάθημα όποιουδήποτε είδους, ή έστω και μιá έντιμη διαπαιδαγώγηση στα παιδιά τους· νά νομοθετούν εκεί κι ως έτυχε προς όλες τις κατευθύνσεις, αλλά χωρίς νά ξεχνούν ποτέ νά προβλέπουν ποινές για τους κουρελιάρηδες, τή φυλακή και τα κάτεργα, κι' ως είναι οι δυστυχείς αυτοί χίλιες φορές λιγώτερο ανήθικοι από τους ίδιους τους νομοθέτες.

Τέλος, τα κριτικά πνεύματα βλέπουν τον δεσμοφύλακα

νά χάνει κάθε άνθρωπο αίσθημα, τόν αστυνομικό νά εκπαι-
δεύεται σαν κυνηγόςκυλο, τόν καταδότη τῆς αστυνομίας νά
συχαίνεται τόν ἑαυτό του· τὸ «κάρφωμα» νά μεταμορφώνεται
σὲ ἀρετή· τῇ διαφθορᾷ ν' ἀνυψώνεται σὲ σύστημα· ὅλα τὰ
ἐλαττώματα, ὅλες τὶς κακὲς ἰδιότητες τῆς ἀνθρωπότητας νά
ἐνθαρρύνονται· καὶ νά καλλιεργοῦνται· γιὰ νά ἐξασφαλιστεῖ ὁ
θρίαμβος τοῦ νόμου.

Αὐτὰ ὅλα τὰ βλέπουμε, καί, γι' αὐτό, ἀντὶ νά ἐπαναλλά-
ξουμε μάταια τὴν παλιὰ φόρμουλα, «Σεβασμὸς στὸ νόμο», λέ-
με, «περιφρονῆστε τὸ νόμο κι' ὅλα τὰ ἐπαχόλουθά του!».
Στὴ θέση τῆς δειλῆς φράσης, «Ἵπακοῦστε στὸν νόμο», ἡ
κραυγὴ μας εἶναι «Ἐξεγερθεῖτε ἐναντία σ' ὅλους τοὺς νόμους!».

Συγκρίνετε μόνο τὰ κακὰ ποὺ γίνονται στ' ὄνομα κάθε νό-
μου μὲ τὰ καλὰ ποὺ μπόρεσε νά κάνει, ζυγίστε προσεκτικὰ τὰ
καλὰ καὶ τὰ κακὰ, καὶ θὰ δεῖτε ἂν ἔχουμε δίκιο.

Σχετικὰ μελιώντας, ὁ νόμος εἶναι προϊόν τῶν σύγχρονων
καιρῶν. Γιὰ αἰῶνες κι' αἰῶνες ἡ ἀνθρωπότητα ζοῦσε χωρὶς ὁ-
ποιοδήποτε γραπτὸ δίκαιο, ἔστω κι' ἐκεῖνο ποῦναι χαραγμένον
σὲ σύμβολα πάνω στὶς πέτρες τῆς εἰσόδου ἐνὸς ναοῦ. Στὴ
διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου, οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις ρυθμίζον-
ταν ἀπλῶς ἀπὸ ἔθιμα, συνήθειες καὶ πρακτικὲς, ποὺ καθιερώ-
νονταν μὲ τὴ συνεχῆ ἐπανάληψη, κι' ἀποκτιοῦνταν ἀπὸ κάθε
πρόσωπο στὴν παιδικὴ ἡλικία, ἀκριβῶς ὅπως μάθαινε πῶς νά
ἐξασφαλίζε· τὴν τροφή του μὲ τὸ κυνήγι, τὴν κτηνοτροφία, ἢ
τὴ γεωργία.

Ὅλες οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες πέρασαν ἀπ' αὐτὴ τὴν
πρωτόγονη φάση κι' ὡς σήμερα* ἓνα μεγάλο ποσοστὸ τῆς ἀν-
θρωπότητας δὲν ἔχει γραπτὸ δίκαιο. Κάθε φυλὴ ἔχει τοὺς τρό-
πους τῆς καὶ τὰ ἔθιμά της· ἐθιμικὸ δίκαιο, ὅπως λένε οἱ νομι-
κοί. Ἔχει κοινωνικὲς συνήθειες, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ γιὰ νά δια-
τηρήσει ἐγκάρδιες σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ,
τῶν μελῶν τῆς φυλῆς ἢ τῆς κοινότητος. Ἀκόμη κι' ἀνάμεσά
μας - στὰ «πολιτισμένα» ἔθνη - δευτὴν ἀφήνουμε τὶς μεγάλες πό-

* Σημ. τοῦ Μετ. — Ἵπενθυμιζοῦμε ὅτι τὸ δοκίμιο αὐτὸ δημοσιεύ-
τηκε τὸ 1886.

λεις και πάμε στην ύπαιθρο, βλέπουμε ότι έχει οι άμοιβαίες σχέσεις των κατοίκων ρυθμίζονται σύμφωνα μ' αρχαία και γενικά αποδεκτά έθιμα, κι όχι σύμφωνα με το γραπτό δίκαιο των νομοθετών. Οι χωρικοί της Ρωσίας, της Ιταλίας, και της Ισπανίας, κι' ακόμη ενός μεγάλου μέρους της Γαλλίας και της Αγγλίας, δεν έχουν καμμιά ιδέα του γραπτού δικαίου. Μπαίνει στην ζωή τους μόνο για να ρυθμίσει τις σχέσεις τους με το κράτος. Ός προς τις σχέσεις μεταξύ τους, μολονότι είναι μερικές φορές πολύ περίπλοκες, ρυθμίζονται απλώς σύμφωνα με το αρχαίο έθιμο. Πρωτίτερα, έτσι είχαν τα πράγματα με την ανθρωπότητα εν γένει.

Δύο διαφορετικά ρεύματα έθιμων αποκαλύπτονται από την ανάλυση των ήθων των πρωτόγονων ανθρώπων.

Καθώς ο άνθρωπος δεν ζει σ' απομονωμένη κατάσταση, αναπτύσσονται μέσα του συνήθειες και συναίσθηματα, τα όποια είναι χρήσιμα για τη διατήρηση της κοινωνίας και τη διεύρυνση της φυλής. Χωρίς κοινωνικά συναίσθηματα και ήθη, ή ζωή από κοινού θάταν απόλυτα αδύνατη. Δεν είναι ο νόμος που τάχει έγκαθιδρύσει προηγούντα από κάθε νόμο. Ούτε ή θρησκεία τάχει έπιβάλλει προηγούντα από όλες τις θρησκείες. Άνευρίσκοντα ανάμεσα σ' όλα τα ζώα που ζούν σε κοινωνία. Αναπτύσσονται αυθόρμητα από την ίδια τη φύση πραγμάτων, όπως εκείνες οι συνήθειες στα ζώα, τις όποιες οι άνθρωποι αποκαλούν ένστικτα. Ξεπηδούν από ένα προτσές εξέλιξης, το όποιο είναι χρήσιμο και, πραγματικά, αναγκαίο για να διατηρήσει την κοινωνία ένωμένη στην πάλη που έξαναγκάζεται να κάνει για να διατηρήσει την ύπαρξή της. Οι άγριοι καταλήγουν να μη τρώνε πια ο ένας τον άλλο, γιατί βρίσκουν ότι μακροχρόνια είναι περισσότερο πλεονεκτικό ν' αφιερωθούν σε κάποιο είδος καλλιέργειας παρά ν' απολαμβάνουν την ευχαρίστηση του να τρώνε τη σάρκα ενός γερασμένου συγγενή μια φορά τον χρόνο. Πολλοί ταξιδιωτες έχουν άπεικονίζει τους τρόπους ζωής απόλυτα ανεξάρτητων φυλών, όπου οι νόμοι κι οι άρχηγοί είναι άγνωστοι* αλλά όπου τα μέλη της φυ-

* Σημ. του Μετ. — Πρέπει να υποθέσει κανείς ότι εδώ ο Κροπότιν εκφράζει μια υπόθεση, μάλλον παρά ένα αναμφισβήτητο ανθρωπολογικό γεγονός. Βλέπε σχετικά το «Σύμπαν της Ίεραρχίας», 1976. νερ 1. καθώς και το υπό έκδοση «Συμβολές στην χριτική θεωρία», δοκίμιο I.

λῆς ἔχουν πάφει: νὰ χτυπᾶνε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο σὲ κάθε διαμάχη, γιατί ἡ συνήθεια νὰ ζοῦν σὲ κοινωνία ἔχει καταλήξει: στήν ἀνάπτυξη ὀρισμένων συναισθημάτων ἀδελφосύνης καὶ κοινότητας συμφερόντων, καὶ προτιμοῦν γ' ἀπευθύνονται σ' ἕνα τρίτο πρόσωπο γιὰ τὸν διακανονισμό τῶν διαφορῶν. Ἡ φιλοξενία τῶν προτόγονων λαῶν, ὁ σεβασμὸς στήν ἀνθρώπινη ζωὴ, ἡ αἰσθησις τῆς ἀμοιβαίας ὑποχρέωσης, ἡ συμπάθεια πρὸς τὸν ἄδύνατο, τὸ θάρρος, ποὺ ἐπεκτείνεται ἀκόμη καὶ στήν αὐτοθυσία γιὰ χάρη τῶν ἄλλων, πρῶτα τῶν παιδιῶν καὶ τῶν φίλων, καὶ ἀργότερα τῶν μελῶν τῆς ἰδίας κοινότητας, - ὅλες αὐτές οἱ ιδιότητες ἀναπτύσσονται στὸν ἄνθρωπο πρὶν ἀπὸ κάθε νόμο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε θρησκεία, ὅπως στήν περίπτωση τῶν κοινωνικῶν ζώων. Τέτοια συναισθήματα καὶ πρακτικὲς εἶναι: τὰ ἀναπόφευκτα ἀποτελέσματα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Χωρὶς νᾶναι ὅπως λένε οἱ παπᾶδες καὶ οἱ μεταφυσικοὶ ἐμφυτεῖς στὸν ἄνθρωπο, αὐτὲς οἱ ιδιότητες εἶναι: τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ζωῆς ἀπὸ κοινού.

Ἄλλὰ δίπλα - δίπλα μ' αὐτὰ τὰ ἔθιμα, ἀπαραίτητα στήν ζωὴ τῶν κοινωνιῶν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς φυλῆς, ἄλλες ἐπιθυμίες, ἄλλα πάθη, καὶ ἐπομένως ἄλλες συνήθειες καὶ ἔθιμα, ἐξελλίσσονται: στήν ἀνθρώπινη συνένωση. Ἡ ἐπιθυμία νὰ κυριαρχήσει κανεὶς πάνω σ' ἄλλους, νὰ ἐπιβάλλει τὴν θέλησίν του πάνω τους, ἢ ἐπιθυμία νὰ καταλάβουν τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας μιᾶς γειτονικῆς φυλῆς ἢ ἐπιθυμία νὰ περιβληθεῖ κανεὶς μ' ἀνέσεις χωρὶς νὰ παράγει τίποτα, ἐνῶ οἱ σκλάβοι προμηθεύουν τὸν κύριόν τους, μὲ τὰ μέσα ἀπόκτησης κάθε εἴδους ἡδονῆς καὶ πολυτέλειας - αὐτὲς οἱ ἐγωϊστικὲς, προσωπικὲς ἐπιθυμίες δημιουργοῦν ἕνα ἄλλο ρεῦμα συντηθειῶν καὶ ἐθίμων. Ὁ ἱερέας καὶ ὁ πολεμιστῆς - ὁ τσαρλατάνος ποὺ κερδοσκοπεῖ πάνω στήν δεισιδαιμονία, καὶ ἀφοῦ ἀπελευθερωθεῖ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ δαίμονα τὸν καλλιεργεῖ σ' ἄλλους, καὶ ὁ παλληκαρᾶς, ποὺ θέλει τὴν εἰσβολὴ καὶ τὴν λήστευση τῶν γειτόνων του γιὰ νὰ γυρίσει μὲ λάφυρα καὶ ἀκολουθούμενος ἀπὸ σκλάβους. Αὐτοὶ οἱ δύο, χέρι μὲ χέρι, ἔχουν πετύχει: νὰ ἐπιβάλουν πάνω στήν πρωτόγονη κοινωνία ἔθιμα πλεονεκτικὰ καὶ γιὰ τοὺς δύο τους, ποὺ τείνουν νὰ διαγωνίσουν τὴν κυριαρχία τους στὶς μάζες. Ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν παθητικότητα, τοὺς φόβους, τὴν ἀδράνεια τοῦ πλήθους, καὶ χάρη στὴ συνεχῆ ἐπανάληψη τῶν ἰδίων

πράξεων, έχουν εγκαθιδρύσει μόνιμα έθιμα, τὰ ὁποῖα ἔχουν γίνει μιὰ στέρεη βάση γιὰ τὴν κυριαρχία τους.

Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, ἔλασαν ἀνάγκη, κατὰ πρῶτο λόγο, ἐκείνης τῆς τάξης νὰ ἀκολουθεῖ κανεὶς τὴν πεπατημένη, ποδοῦχει τόσο πολὺ ἀναπτυχθεῖ στὴν ἀνθρωπότητα. Στὰ παιδιά κι' ἄλλους τοὺς ἄγριους παίρνει ἐκπληκτικὲς διαστάσεις καὶ μπορεῖ ἐπίσης νὰ παρατηρηθεῖ στὰ ζῶα. Ὁ ἄνθρωπος, ὅταν εἶναι τελείως δεισιδαίμονας, φοβᾶται πάντα νὰ εἰσαγάγῃ ὁποιοδήποτε εἶδος ἀλλαγῆς σὲς ὑπάρχουσες συνθήκες· γενικὰ σέβεται ὅτι εἶναι παλιό. «Οἱ πατέρες μας ἔκαναν αὐτὸ κι' αὐτὸ τὰ πῆγαν ἀρκετὰ καλά· μᾶς μεγάλωσαν δὲν ἦταν δυστυχημένοι· κάνετε τὸ ἴδιο!», λένε οἱ παλιοὶ στοὺς νέους κάθε φορά πού οἱ τελευταῖοι θέλουν ν' ἀλλάξουν τὰ πράγματα. Τὸ ἀγνωστο τοὺς φοβίζει προτιμοῦν νὰ προσκολλοῦνται στὸ παρελθόν, ἀκόμη κι' ὅταν αὐτὸ τὸ παρελθόν ἀντιπροσωπεύει φτώχεια, καταπίεση καὶ σκλαβιά.

Μπορεῖ ἀκόμη νὰ λεχθεῖ ὅτι ὅσο πιὸ ἐξαθλιωμένος εἶναι ἕνας ἄνθρωπος, τόσο περισσότερο φοβᾶται κάθε εἶδος ἀλλαγῆς μήπως καὶ τὸν κάνει ἀκόμη πιὸ δυστυχημένο. Κάποια ἀχτίνα ἐλπίδας, μερικὰ ψίχουλα ἀνεστης, πρέπει νὰ διαπεράσουν τὴν σκοτεινὴ κατοικία τοῦ προτοῦ ἀρχίσει νὰ ἐπιθυμεῖ καλλίτερα πράγματα, νὰ κριτικάρει τοὺς παλιούς τρόπους ζωῆς, καὶ νὰ προετοιμαστεῖ νὰ τοὺς θάλει σὲ κίνδυνο χάριν μιᾶς ἀλλαγῆς. Ὅσο δὲν εἶναι ἐμποτισμένος ἀπὸ ἐλπίδα, ὅσο δὲν εἶναι ἀπελευθερωμένος ἀπὸ τὴν κτηδεμονία ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐκμεταλλεύονται τὴν δεισιδαίμονία καὶ τοὺς φόβους τοῦ, προτιμᾷ νὰ παραμείνει στὴν προγενέστερη κατάστασή του. Ὅταν οἱ νέοι ἐπιθυμοῦν κάποια ἀλλαγὴ, οἱ παλιοὶ ἐγείρουν κραυγὴ πνικικοῦ ἐναντίον στοὺς νεωτεριστὲς. Μερικοὶ ἄγριοι θὰ προτιμοῦσαν νὰ πεθάνουν μᾶλλον παρά νὰ παραδοῦν τὰ ἔθιμα τῆς χώρας τους, γιὰτὶ τοὺς ἔχουν πεῖ ὅτι ἡ ἐλάχιστη παραβίαση τῆς κατεστημένης ρουτίνας θᾶφερνε κακοτυχία καὶ συμφορὰ σ' ὀλόκληρη τὴν φυλὴ. Ἀκόμη καὶ σήμερα, πόσοι πολιτικοί, οἰκονομολόγοι καὶ δῆθεν ἐπαναστάτες δὲν δροῦν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, καὶ προσκολλοῦνται σ' ἕνα ἐξαφνιζόμενο παρελθόν! Πόσοι δὲν ἔχουν σὰν μοναδικὴ φροντίδα τους ν' ἀναζητοῦν προηγούμενα! Πόσοι διάπυροι νεωτεριστὲς δὲν εἶναι παρὰ ἄπλοῖ ἀντιγραφεῖς ἐπαναστάσεων τοῦ παρελθόντος!

Τὸ πνεῦμα τῆς ρουτίνας, γεννημένο μέσα στὴν δεισιδαί-

μονία, τὴν παθητικότητα, καὶ τὴν δειλία, ὑπῆρξε σ' ὄλους τοὺς καιροὺς ὁ στυλοβάτης τῆς καταπίεσης. Στὶς πρωτόγονες ἀνθρώπινες κοινωνίες ἔγιναν ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς. Διαιώνισαν ἔθιμα χρήσιμα μόνον στοὺς ἑαυτοὺς τους, καὶ πέτυχαν νὰ τὰ ἐπιβάλλουν πάνω σ' ὀλόκληρη τὴ φυλὴ. Ὅσο αὐτὴ ἡ συντηρητικὴ διάθεση μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ νὰ διασφαλίσῃ τὸν ἀρχηγὸ στὴν καταπάτησή του τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ὅσο οἱ μόνες ἀνισότητες μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἦταν ἔργο τῆς φύσης, καὶ ἔδεν αὐξάνονταν ἑκατὸ φορές ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλούτου, δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη γιὰ νόμο καὶ γιὰ τοὺς φοβεροὺς μηχανισμοὺς τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν βλοένα αὐξανόμενων ποινῶν ποὺ τὸν ἐπιβάλλουν.

Ἄλλὰ καθὼς ἡ κοινωνία διαιροῦνταν ὀλο καὶ πιὸ πολὺ σὲ δύο ἐχθρικές τάξεις, ποὺ ἡ μιὰ ζητοῦσε νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὴν κυριαρχία της καὶ ἡ ἄλλη ἀγωνιζόταν νὰ ξεφύγει, ἡ πάλι ἀρχισε· τῶρα ὁ κατακτητὴς διαζόταν νὰ διασφαλίσῃ τ' ἀποτελέσματα τῶν πράξεών του σὲ διαρκῆ μορφή, καὶ προσπάθησε νὰ τὰ τοποθετήσῃ πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, νὰ τὰ κάνει ἱερὰ καὶ σεβαστὰ μὲ κάθε μέσο. Ὁ νόμος ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του ὑπὸ τίς εὐλογίες τοῦ ἱερέα καὶ τὸ ρόπαλο τοῦ πολεμιστῆ τέθηκε στὴν ὑπηρεσία του. Τὸ ἔργο του ἦταν νὰ κἀνῃ ἀμετακίνητα τὰ ἔθιμα πρὸς ὄφελος τῆς κυριαρχῆς μειοψηφίας. Ἡ στρατιωτικὴ ἰσχύς ἀνέλαθε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπακοή. Αὐτὴ ἡ νέα λειτουργία ἦταν μιὰ καινούργια ἐγγύηση γιὰ τὴν ἐξουσία τοῦ πολεμιστῆ· τῶρα δὲν εἶχε μόνον τὴν ὠμὴ βία στὴν ὑπηρεσία του· ἦταν ὁ ἀμύντορας τοῦ νόμου.

Ἄν ὁ νόμος, ὁμῶς, δὲν παρουσίαζε παρὰ μόνον μιὰ συλλογὴ προσταγῶν χρήσιμων στοὺς κυβερνῶντες, θάβρισκε κάποια δυσκολία στὴν ἐξασφάλιση ἀποδοχῆς καὶ ὑπακοῆς. Ἔτσι, οἱ νομοθέτες ἀνέμιξαν σ' ἕνα κώδικα τὰ δύο ρεύματα ἐθνικῶν, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἀναφέραμε: τ' ἀξιώματα ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ἀρχές ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἔνωσης καὶ δημιουργήθηκαν σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ζωῆς ἀπὸ κοινοῦ, καὶ τίς ἐντολές ποὺ θέλουν νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰ ἐξωτερικὴ ἐδραίωση στὴν ἀνισότητα. Ἐθιμα ἀπόλυτα ἀναγκασία γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τῆς κοινωνίας, θρῖσκονται στὸν κώδικα, ἔξυπνα ἀνακατεμμένα μὲ ἦθη ποὺ ἐπιβλήθηκαν ἀπὸ τὴν κυβερνώσα κἀστα, καὶ ἀξιῶνουν καὶ τὰ δύο ἴσο σεβασμὸ ἀπὸ τὸ πλῆθος. «Νὰ μὴ σκοτώσεις», λέει ὁ

κώδικας, και σπεύδει να προσθέσει: «Και πλήρως δεκάτες στον Ιερέα». «Να μην κλέψης», λέει ο κώδικας, και άμέσως κατοπιν: «Αυτός που αρνείται να πληρώσει φόρους, να τον κόψουν το χέρι».

Αυτός ήταν ο νόμος· κι έχει ως σήμερα διατηρήσει τον διπλό χαρακτήρα του. Ή καταγωγή του είναι η επιθυμία της κρατούσας τάξης να δώσει διάρκεια σ' έθιμα που επιβλήθηκαν από την ίδια προς όφελός της. Το χαρακτηριστικό του είναι: η επιδέξια ανάμιξη έθιμων χρήσιμων στην κοινωνία, έθιμων που δεν έχουν ανάγκη νόμου για να εξασφαλίσουν σεβασμό, με άλλα έθιμα, χρήσιμα μόνο στους κυβερνώντες, έπιζήμια στην μάζα του λαού, και διατηρούμενα μόνο από τον φόβο της τιμωρίας.

Όπως και το άτομικό κεφάλαιο, το οποίο γεννήθηκε από την δολιότητα και την βία, κι αναπτύχθηκε υπό την αιγίδα της έξουσίας, ο νόμος δεν έχει κανένα δικαίωμα στον σεβασμό των ανθρώπων. Γεννημένος από την βία και την δεισιδαιμονία, και εγκαθιδρυμένος προς το συμφέρον του προνομιούχου παράσιτου, του Ιερέα και του πλούσιου έκμεταλλευτή, πρέπει να καταστραφεί παντελώς την μέρα που ο λαός θα θελήσει να σπάσει τις αλυσίδες του.

Θά πειστούμε καλλίτερα γι' αυτό όταν, αργότερα, θ' αναλύσουμε την μεταγενέστερη ανάπτυξη των νόμων υπό την αιγίδα της θρησκείας, της έξουσίας και του υπάρχοντος κοινοβουλευτικού συστήματος.

Είδαμε πώς ο νόμος γεννήθηκε μέσα στην καθιερωμένη πρακτική και το έθιμο, και πώς από την αρχή παρουσίαζε μιá επιδέξια ανάμιξη κοινωνικών συνθηκών, αναγκαίων για την διατήρηση της ανθρώπινης φυλής, μ' άλλα έθιμα, που επιβλήθηκαν από κείνους, οι οποίοι χρησιμοποίησαν την λαϊκή δεισιδαιμονία καθώς και το δικαίωμα του ισχυροτέρου προς όφελός τους. Αυτός ο διπλός χαρακτήρας του νόμου έχει καθορίσει την κατοπινώτερη εξέλιξή του στην διάρκεια της ανάπτυξης της πολιτικής οργάνωσης. Ένω στην πορεία των αιώνων ο πυρήνας του κοινωνικού έθιμου που έμπεριέχεται στον νόμο υποβλήθηκε σε άσήμαντες και βαθμιαίες τροποποιήσεις, το άλλο τμήμα αναπτύχθηκε εύρέως σε κατευθύνσεις που υπεδεί-

κνυαν τὰ συμφέροντα τῶν κυρίαρχων τάξεων καὶ πρὸς βλάβη τῶν καταπιεζομένων τάξεων.

Ἀπὸ καιρὸν δὲ καιρὸν αὐτὲς οἱ κυρίαρχες τάξεις ἔχουν ἐπιτρέψει νὰ τοὺς ἀποσπασθεῖ ἕνας νόμος, ὁ ὁποῖος παρουσίαζε, ἢ φαινόταν νὰ παρουσιάζει, κάποια ἐγγύηση γιὰ τοὺς ἀπὸ κληροῦς. Ἀλλὰ τότε οἱ τέτοιοι νόμοι ἀπλῶς ἀνακαλοῦσαν ἕνα προηγούμενο νόμο, καμωμένο πρὸς ὄφελος τῆς κυβερνώσας κλάσας. «Οἱ καλλίτεροι νόμοι», λέει ὁ Buckle, «ἦταν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀνακαλοῦσαν τοὺς προηγούμενους». Ἀλλὰ τί τρομερὲς προσπάθειες χρειάστηκαν, πόσοι ποταμοὶ αἵματος χύθηκαν, κάθε φορά πού ὑπῆρξε ζήτημα ἀνάκλησης κάποιου ἀπ' αὐτοὺς τοὺς θεμελιώδεις νόμους πού χρησιμεύουν γιὰ νὰ κρατοῦν τὸν λαὸν στὰ δεσμά. Προτοῦ μπορέσει νὰ καταργήσῃ τὰ τελευταῖα ἴχνη δουλοπαροικίας καὶ φεουδαρχικῶν δικαιωμάτων, καὶ νὰ διαλύσῃ τὴ δύναμη τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ἡ Γαλλία ἀναγκάστηκε νὰ περάσῃ μὲς ἀπὸ τέσσερα χρόνια ἐπανάστασης καὶ εἴκοσι χρόνια πολέμου. Δεκαετίες πάλης χρειάζονται γιὰ ν' ἀνακληθοῦν καὶ οἱ λιγώτερο σημαντικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀδικούς νόμους, πού μᾶς κληροδοτήθηκαν ἀπὸ τὸ παρελθόν, καὶ ἀκόμη τότε σπανίως ἐξαφανίζονται, ἐκτὸς ἀπὸ περιόδους ἐπανάστασης.

Ἡ ἱστορία τῆς γένεσης τοῦ κεφαλαίου ἔχει ἤδη ἐκτεθεῖ ἀπὸ τοὺς σοσιαλιστὲς πολλὰς φορές. Ἔχουν περιγράψει πῶς γεννήθηκε ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν καταλήστευση, τὴ δουλεία καὶ τὴν καθυπόταξη, τὴ σύγχρονη ἀπάτη καὶ ἐκμετάλλευση. Ἔχουν δεῖξει πῶς τρέφεται ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἐργάτη, καὶ πῶς λίγο - λίγο κατέκτησε ὁλόκληρον τὸν κόσμον. Ἡ ἴδια ἱστορία, ἀναφορικὰ μὲ τὴν γένεση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ νόμου, δὲν ἔχει ἀκόμα ἐκτεθεῖ. Ὅπως συνήθως, ἡ λαϊκὴ εὐφυΐα ἔχει κλέψει τὴν πρωτοβουλία ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν βιβλίων. Ἔχει ἤδη συνθέσει τὴν φιλοσοφία αὐτῆς τῆς ἱστορίας, καὶ εἶναι ἀπασχολημένη μὲ τὴν ἀποτύπωση τῶν οὐσιωδῶν ὁροσῆμων τῆς.

Ὁ νόμος, στὴν ιδιότητά του ὡς ἐγγυητὴ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς λήστευσης, τῆς δουλείας καὶ τῆς ἐκμετάλλευσης, ἔχει ἀκολουθήσει τὶς ἴδιες φάσεις ἀνάπτυξης μὲ τὸ κεφάλαιο. Δίδυμοι ἀδελφὸς καὶ ἀδελφή, ἔχουν προχωρήσῃ χέρι - χέρι, συντηρώντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο μὲ τὴν ταλαιπωρία τῆς ἀνθρωπότητας. Σὲ κάθε χώρα τῆς Εὐρώπης, ἡ ἱστορία τους εἶναι κατὰ προσέγγιση ἡ ἴδια. Διέφερε μόνο στὴν λεπτομέρεια τὰ κύρια

γεγονότα είναι τὰ ἴδια· καὶ ἂν ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ νόμου στὴ Γαλλία ἢ τὴ Γερμανία, ξέρουμε τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ καὶ τὶς φάσεις ἀνάπτυξής του στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη.

Ἀρχικά, ὁ νόμος ἦταν ἓνα ἔθνικὸ συμφωνο ἢ συμβόλαιον. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὸ τὸ συμβόλαιον δὲν ἦταν πάντα ἐλεύθερα ἀποδεκτό. Ἀκόμη καὶ στὶς πρῶτες μέρες οἱ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἐπέβαλλαν τὴν θέλησὶ τους πάνω στοὺς ὑπόλοιπους. Ἀλλὰ πάντως ἀντιμετώπιζαν ἓνα ἐμπόδιον στὶς καταπατήσεις τους ἀπὸ τὴν μᾶζα τοῦ λαοῦ, ποὺ συχνὰ τοὺς ἔκανε νὰ αἰσθάνονται μὲ τὴν σειρά τους τὴν δύναμή του.

Ἀλλὰ καθὼς ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ καὶ οἱ εὐγενεῖς ἀπὸ τὴν ἄλλη πέτυχαν νὰ ὑποδουλώσουν τὸν λαόν, τὸ δικαίωμα τῆς δημιουργίας νόμων ξέφυγε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἔθνους καὶ πέρασε σ' ἐκεῖνα τῶν προνομιούχων τάξεων. Ἐνισχυμένη ἀπὸ τὸν πλοῦτον ποὺ συσσωρεύτηκε στὰ σεντούκια της, ἡ ἐκκλησία ἐπεξέτεινε τὴν ἐξουσία της. Εἰσέδυσσε ὄλον καὶ περισσότερο στὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν, ἔβαλε χέρι στὴν ἐργασία τῶν δουλοπαροίκων της, μάζεψε φόρους ἀπὸ κάθε τάξη, καὶ πλούτισε στὸ μέτρο ποὺ αὐξανόταν ὁ ἀριθμὸς τῶν παρανομιῶν, γιὰ τὸ προῖόν κάθε προστίμου διοχετευόταν στὰ θησαυροφυλάκιά της. Οἱ νόμοι δὲν εἶχαν πιά ὅποιαδήποτε σύνδεση μὲ τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους. «Θὰ μπορούσε νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι αὐτοὶ προέρχονταν ἀπὸ ἓνα συμβούλιον θρησκολήπτων φανατικῶν, παρὰ ἀπὸ νομοθέτες» παρατηρεῖ ἓνας ἱστορικὸς τοῦ Γαλλικοῦ δικαίου.

Ταυτόχρονα καθὼς ὁ φεουδάρχης ἐπεξέτεινε παρόμοια τὴν ἐξουσία του πάνω στοὺς ἐργαζόμενους τῆς ὑπαίθρου καὶ στοὺς τεχνίτες τῶν πόλεων, ἔγινε καὶ αὐτός, ἐπίσης, νομοθέτης καὶ δικαστής. Τὰ λίγα κατάλοιπα ἔθνικοῦ δικαίου ποὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν δέκατον αἰῶνα εἶναι ἀπλῶς συμφωνίες ποὺ ρυθμίζουν τὴν ὑπηρεσία, τὴν νόμιμη ἐργασία,* καὶ τοὺς φόρους ποὺ ὀφείλονταν ἀπὸ τοὺς δουλοπαροίκους καὶ τοὺς ὑποτελεῖς στὸν κύριόν τους. Οἱ νομοθέτες ἐκείνης τῆς περιόδου ἦ-

* Σημ. τοῦ Μετ. — «Νόμιμη ἐργασία» σ' ἀντίθεση μὲ τὴν «συμβατικὴ ἐργασία» εἶναι ἡ ἐργασία ποὺ ὀφείλεται ἀπ' εὐθείας βάσει τοῦ νόμου, καὶ ὄχι βάσει τῆς ἰδιωτικῆς βούλησης.

ταν μιὰ δράκα ληστῶν, ὀργανωμένων γιὰ τὴν καταλήστευση τοῦ λαοῦ, ποὺ γινόταν κάθε μέρα καὶ πῶς εἰρηνικὸς καθὼς ἐπιδιδόταν σὲ γεωργικὲς ἀσχολίες. Αὐτοὶ οἱ ἄρπαγες ἐκμεταλλεύτηκαν τὰ συναίσθηματὰ γιὰ δικαιοσύνη ποῦναι ἐμφυτὰ στὸ λαό, πόζαραν σὰν διαχειριστὲς ἐκείνης τῆς δικαιοσύνης, ἔκαναν μιὰ πηγὴ εἰδοσύματος γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς καὶ κατασκευάσαν νόμους γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν κυριαρχία τους.

Ἀργότερα, αὐτοὶ οἱ νόμοι, ποὺ συλλέχτηκαν καὶ ταξινομήθησαν ἀπὸ δικαστὲς, σχημάτισαν τὴ βάση τῶν σύγχρονων κωδίκων. Καὶ πρόκειται: ἐμεῖς νὰ συζητήσουμε γιὰ σεβασμὸ αὐτῶν τῶν κωδίκων, τῆς κληροδοσίας τοῦ φεουδάρχη καὶ τοῦ ἱερέα;

Ἡ πρώτη ἐπανάσταση, ἡ ἐξέγερση τῶν πόλεων ὑπῆρξε ἐπιτυχὴς στὴν κατάργηση μόνο ἑνὸς τμήματος αὐτῶν τῶν νόμων· οἱ χάρτες δικαιωμάτων τῶν ἀπελευθερωμένων πόλεων εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἕνας ἀπλὸς συμβιβασμὸς μεταξὺ τῆς φεουδαρχικῆς καὶ ἐπισκοπικῆς νομοθεσίας, καὶ τῶν νέων σχέσεων ποὺ δημιουργήθηκαν μέσα στὴν ἴδια τὴν ἐλεύθερη περισχί. Κι' ὁμως, πόσο μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν τῶν νόμων καὶ τῶν νόμων ποῦχομε τώρα! Ἡ πόλη δὲν ἀναλάμβανε νὰ φυλακίσει καὶ νὰ ἐκτελέσει: πολῖτες γιὰ Κρατικοὺς λόγους ἀρκοῦνταν νὰ ἐκδιώξουν καθένα ποὺ συνωμοτοῦσε μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πόλης, καὶ νὰ κατεδαφίσουν τὸ σπίτι του. Περιορίζονταν στὴν ἐπιβολὴ προστίμων γιὰ τὰ καλούμενα «ἐγκλήματα καὶ παραβάσεις», καὶ στοὺς δήμους τοῦ δωδέκατου αἰῶνα μπορεῖ ἀκόμη νὰ θρεθεῖ ἡ δίκαιη ἀρχὴ ποὺ σήμερα ἔχει ξεχαστεῖ, ἡ ὁποία θεωρεῖ ὀλόκληρη τὴν κοινότητα ὑπεύθυνη γιὰ τὴν κακὴ συμπεριφορὰ καθενὸς ἀπὸ τὰ μέλη τῆς. Οἱ κοινωνίες ἐκείνου τοῦ καιροῦ ἔβλεπαν τὸ ἐγκλημα σὰν ἀτύχημα ἢ κακοτυχία· μιὰ ἀντίληψη συνηθισμένη ἀνάμεσα στοὺς ρώσους χωρικοὺς σήμερα. Γι' αὐτὸ δὲν παραδέχονταν τὴν ἀρχὴ τῆς προσωπικῆς ἐκδίκησης ὅπως κυρύσσεται ἀπὸ τὴν βίβλο, ἀλλὰ θεωροῦσαν ὅτι ἡ εὐθύνη γιὰ κάθε παρανομία ἀντανακλοῦνταν σ' ὅλη τὴν κοινωνία. Χρειάστηκε ὅλη ἡ ἐπίδραση τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἰσήγαγε στὴ Δύση τὶς ἐξευγενισμένες ὁμότητες τοῦ Ἀνατολικοῦ δεσποτισμοῦ, γιὰ νὰ εἰσαγάγει στὰ ἦθη τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Γερμανῶν τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου, καὶ τὰ φοβερὰ μαρτύρια ποὺ ὕστερα ἐπιβάλλονταν σ' ὅσους θεωροῦνταν ἐγκλη-

ματίες. Ἀκριβῶς κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, χρειάστηκε δὴ ἡ ἐπίδραση τοῦ Ρωμαϊκοῦ κώδικα, τοῦ προϊόντος τῆς διαφθορᾶς τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρώμης, γιὰ νὰ εἰσαγάγει τὶς ἐννοιες τῆς ἀπόλυτης ἰδιοκτησίας στὴν γῆ, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὰ κομμουνιστικά ἔθιμα τῶν πρωτόγονων ἀνθρώπων.

Ὅπως ξέρουμε, οἱ ἐλεύθεροι δῆμοι δὲν κατόρθωσαν νὰ διατηρηθοῦν. Ρημαγμένοι ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς διαμάχες μεταξὺ πλούσιων καὶ φτωχῶν, μεταξὺ δημοτῶν καὶ δουλοπαροίκιων, ἔγιναν εὐκολὴ λεία τῆς βασιλείας. Καὶ καθὼς ἡ βασιλεία ἀποκοῦσε καινούρια ἰσχύ, τὸ δικαίωμα τῆς νομοθέτησης πέρασε ὅλο καὶ πρὸ πολὺ στὰ χέρια μιᾶς κλίμακας αὐλικῶν. Ἐκκίνηση στὸ ἔθνος γινόταν μόνον γιὰ νὰ ἐπικυρώσει τοὺς φόρους πρὸς ἀπαίτησιν ἀπὸ τὸν βασιλῆα. Κοινοβούλιο πρὸ συγκαλοῦνται σὲ διαστήματα δύο αἰώνων, σύμφωνα μὲ τὴν καλὴ διάθεση ἢ τὸ καπρίτσιο τῆς αὐλῆς, «Ἐξαιρετικὰ Συμβούλια», συνελθούσιν εὐγενῶν, ὑπουργοὶ πρὸς ἀκούσαν σπάνια τὰ «παράπονα τῶν ὑπηκόων τοῦ βασιλῆα» - αὐτοὶ ἦταν οἱ νομοθέτες τῆς Γαλλίας. Ἀκόμη ἀργότερα, ὅταν δὴ ἡ ἐξουσία εἶναι συγκεντρωμένη σ' ἓνα μοναδικὸ ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ πεῖ «Ἐγὼ εἶμαι τὸ κράτος» τὰ διατάγματα χαλκεύονται στὰ «κρυφὰ πριγκιπικὰ συμβούλια», σύμφωνα μὲ τὶς ὁρέξεις ἑνὸς ὑπουργοῦ, ἢ ἑνὸς ἰδιότροπου βασιλῆα καὶ οἱ ὑπήκοοι πρέπε νὰ ὑπακούσῃ ἐπὶ ποινῇ θανάτου. Ὅλες οἱ δικαστικὲς ἐγγυήσεις καταργοῦνται· τὸ ἔθνος εἶναι ὁ δουλοπάροικος τῆς βασιλείας, καὶ μιᾶς χούφτας αὐλικῶν. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἐκπλήττει τὸ βλέμμα μας ἡ φρικιαστικότητά τῶν ποινῶν - ὁ τροχός, ὁ πάσσαλος, ὁ ἐκδαρμὸς ζωντανῶν θυμάτων, βασανιστήρια κάθε λογῆς, ἐπινοημένα ἀπὸ τὴν ἀρρωστημένη φαντασία καλόγερων καὶ τρελλῶν, πρὸς ἀναζητοῦσαν εὐχαρίστηση στὴν ἀγωνία τῶν ἐκτελούμενων ἐκκληματιῶν.

Ἡ μεγάλη Ἐπανάσταση ἀρχισε τὴν κατεδάφιση αὐτοῦ τοῦ πλαισίου δικαίου, πρὸς μᾶς κληροδοτήθηκε ἀπὸ τὸν φεουδαρχισμό καὶ τὴν βασιλεία. Ἀλλ' ἀφοῦ κατεδάφισε μερικὰ τμήματα τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἡ Ἐπανάσταση ἔδωσε τὴν ἐξουσία τῆς νομοθέτησης στὴν μπουρζουαζία, ἡ ὁποία, μὲ τὴν σειρά τῆς, ἀρχισε νὰ ἀνεγείρει ἓνα νέο πλαίσιο νόμων ἀποσκοπούντων νὰ διατηρήσουν καὶ νὰ διαιωνίσουν τὴν κυριαρχία τῆς μεσαιᾶς τάξης πάνω σὲ μᾶζες. Τὸ κοινοβούλιό τους νομοθετεῖ δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καὶ βουνὰ νόμων συσσωρεύονται

μέ φοβερή ταχύτητα. Ἄλλὰ τί εἶναι ὅλοι αὐτοὶ οἱ νόμοι κατὰ βάση;

Τὸ κύριο τμήμα δὲν ἔχει παρά ἓνα θέμα - νὰ προστατεύσει τὴν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν, δηλαδὴ τὸν πλοῦτο πού ἀποκτᾶται μὲ τὴν ἐκμετάλλευσιν ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο. Ὁ σκοπὸς τοῦ εἶναι νὰ διανοίξει στὸ κεφάλαιο καινούργια πεδία γιὰ ἐκμετάλλευσιν καὶ νὰ ἐπικυρώσει τίς νέες μορφές πού προσλαμβάνει συνεχῶς αὐτὴ ἢ ἐκμετάλλευσιν, καθὼς τὸ κεφάλαιο κατακυριεύει τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος: σιδηροδρόμους, τηλεγράφους, ἠλεκτρικὸ φῶς, χημικὲς βιομηχανίες, τὴν ἔκφραση τῆς σκέψης τοῦ ἀνθρώπου στὴν λογοτεχνία καὶ τὴν ἐπιστήμην κλπ. Τὸ ἀντικείμενον τῶν ὑπόλοιπων ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νόμους εἶναι θεμελιωδῶς τὸ ἴδιον. Ἰπάρχουν γιὰ νὰ διατηροῦν τὴ μηχανὴ τῆς κυβέρνησης, ἢ ὅποια χρησιμεύει γιὰ νὰ ἐξασφαλίζει στὸ κεφάλαιο τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ τὸ μονοπώλιον τοῦ παραγόμενου πλούτου. Οἱ δικαστές, ἢ ἀστυνομία, ὁ στρατός, ἢ δημόσια ἐκπαίδευσιν, τὸ χρηματοδοτικὸ σύστημα, ὅλα ὑπηρετοῦν ἓνα θεῖον - τὸ κεφάλαιον ὅλα ἔχουν ἓνα μόνον στόχον - νὰ διευκολύνουν τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐργάτη ἀπὸ τὸν καπιταλιστή. Ἀναλύστε ὅλους τοὺς νόμους πού ψηφίζονται καὶ δὲν θὰ εἴρητε παρά μόνον αὐτό.

Ἡ προστασία τοῦ προσώπου, ἢ ὅποια προβάλλεται ὡς ἢ ἀληθινὴ ἀποστολὴ τοῦ νόμου, καταλαμβάνει ἓνα ἀνεπαίσθητον χῶρον ἀνάμεσά τους, γιὰτί, στὴν ὑπάρχουσα κοινωνία, οἱ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ προσώπου πού ὑπαγορεύονται ἄμεσα ἀπὸ τὸ μίσος καὶ τὴν κτηνωδίαν τείνουν νὰ ἐξαφανιστοῦν. Σήμερον, ἂν δολοφονεῖται κάποιος, αὐτὸ γίνεται συνήθως γιὰ νὰ τὸν ληστεύουν. Ἄλλ' ἂν αὐτὴ ἢ κατηγορία ἐγκλημάτων καὶ παραβάσεων ἐλαττώνεται συνεχῶς, σίγουρα δὲν ὀφείλουμε αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴν στὴ νομοθεσίαν. Ὀφείλεται στὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ στίς κοινωνίας μας, στίς ἀξιοζήτητα κοινωνικὰ συνήθειες μᾶλλον, παρά στίς ἐντολὰς τῶν νόμων μας. Ἀνακαλέστε αὔριο κάθε νόμον πού ἀσχολεῖται μὲ τὴν προστασίαν τοῦ προσώπου, καὶ σταματήστε αὔριο ὅλες τίς δίκες γιὰ ἐπίθεσιν, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποπειρῶν πού ὑποκινοῦνται ἀπὸ προσωπικὴ ἐκδίκησιν καὶ ἀπὸ κτηνωδίαν δὲν θ' ἀξάνοταν οὔτε κατὰ μίαν περίπτωσιν.

Θὰ μᾶς φέρουν ἴσως τὴν ἀντίρρησην ὅτι στὴ διάρκειαν τῶν τελευταίων πενήντα χρόνων, ἔχουν θεσμοθετηθεῖ πάρα πολ-

λοιφιλελεύθεροι νόμοι. Ἄλλ' ἂν ἀναλυθοῦν αὐτοὶ οἱ νόμοι, θ' ἀνακαλυφθεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ φιλελεύθερη νομοθεσία συνίσταται στὴν ἀνάκληση τῶν νόμων ποὺ μᾶς κληροδοτήθηκαν ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα τῶν προηγούμενων αἰώνων. Κάθε φιλελεύθερος νόμος, κάθε ριζοσπαστικὸ πρόγραμμα, μπορεῖ νὰ συνοψισθεῖ σ' αὐτὲς τὲς λέξεις - κατάργηση τῶν νόμων ποῦ γιναν Βαρετοὶ καὶ στὴν ἴδια τὴ μεσαία τάξη, καὶ ἐπιστροφή καὶ ἐπέκταση σ' ὅλους τοὺς πολίτες ἐλευθεριῶν ποὺ ὑπῆρχαν στοὺς δήμους τοῦ δωδέκατου αἰώνα. Ἡ κατάργηση τῆς θανατικῆς ποινῆς, ἡ δίκη ἀπὸ ἐνόρκους γιὰ ὅλα τὰ «ἐγκλήματα» (ὑπῆρχε ἓνα πιὸ φιλελεύθερο ὁρκωτὸ σύστημα στὸν δωδέκατο αἰώνα), ἡ ἐκλογή τῶν δικαστῶν, τὸ δικαίωμα νὰ φέρει κανεὶς δημόσιους ἀξιωματοῦχοι σὲ δίκη, ἡ κατάργηση τῶν μόνιμων στρατῶν, ἡ δωρεὰν ἐκπαίδευση, κλπ. κάθε τί ποὺ τονίζεται σὰν ἐφεύρεση τοῦ σύγχρονου φιλελευθερισμοῦ, δὲν εἶναι παρὰ ἐπιστροφή στὴν ἐλευθερία, ἡ ὁποία ὑπῆρχε πρὶν ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς θάλουν χέρι σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Ἔτσι ἡ προστασία τῆς ἐκμετάλλευσης, ἄμεσα μὲ νόμους πάνω στὴν ἰδιοκτησία, καὶ ἔμμεσα μὲ τὴ διατήρηση τοῦ Κράτους, εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ οὐσία τῶν σύγχρονων κωδίκων μας, καὶ ἡ μοναδικὴ λειτουργία τῆς πολυδάπανης νομοθετικῆς μηχανῆς μας. Ἄλλ' εἶναι καιρὸς ποὺ ἔχουμε πάψει νὰ ἱκανοποιούμαστε μὲ ἀπλὲς φράσεις, καὶ μάθουμε νὰ ἐκτιμοῦμε τὴν πραγματικὴ τους σημασία. Ὁ νόμος, ὁ ὁποῖος στὴν πρώτη ἐμφάνισή του παρουσιάζονταν σὰν σύνοψη τῶν ἐθίμων ποῦναι χρήσιμα γιὰ τὴ διατήρηση τῆς κοινωνίας, γίνεται τώρα ἀντιληπτὸς σὰν τίποτ' ἄλλο ἀπὸ ἓνα ὄργανο γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τῆς κυριαρχίας πάνω σὲ μοχθοῦσες μᾶζες ἀπὸ πλούσια παράσιτα. Σήμερα ἡ πολιτιστικὴ ἀποστολή του εἶναι τελείως ἀνύπαρκτη· δὲν ἔχει παρὰ ἓνα στόχο νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἐκμετάλλευση.

Αὐτὰ μᾶς λέει ἡ ἱστορία ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξη τοῦ νόμου. Πάνω στὴ βάση αὐτῆς τῆς ἱστορίας καλούμαστε νὰ τὸν σεβαστοῦμε; Σίγουρα ὄχι. Δὲν ἔχει περισσότερο δικαίωμα στὸ σεβασμὸ ἀπ' ὅτι τὸ κεφάλαιο, ὁ καρπὸς τῆς καταλήστευσης. Καὶ τὸ πρῶτο καθήκον τῆς ἐπανάστασης θάναὶ νὰ θάλει φωτιὰ σ' ὅλους τοὺς ὑπάρχοντες νόμους, ὅπως καὶ σ' ὅλους τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας.

Τὰ ἑκατομμύρια τῶν νόμων, τὰ ὅποια ὑπάρχουν γιὰ τὴν ρύθμιση τῆς ἀνθρωπότητας, ἐμφανίζονται ὅστερα ἀπὸ ἔρευνα νὰ διαιροῦνται: σὲ τρεῖς βασικὲς κατηγορίες: προστασία τῆς ἰδιοκτησίας, προστασία τῶν προσώπων, προστασία τῆς κυβέρνησης. Κι ἀναλύοντας κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς τρεῖς κατηγορίες φτάνουμε στὸ ἴδιο λογικὸ κι' ἀναγκαῖο συμπέρασμα: τὸ ἀχρηστο καὶ τὸ ἐπιθλαβὲς τοῦ νόμου.

Οἱ σοσιαλιστὲς ξέρουν τί σημαίνει προστασία τῆς ἰδιοκτησίας. Οἱ νόμοι πάνω στὴν ἰδιοκτησία δὲν γίνονται: γιὰ νὰ ἐγγυηθοῦν εἴτε στὸ ἄτομο εἴτε στὴν κοινωνία τὴν ἀπόλαυση τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας τους. Ἀπειναντίας, γίνονται: γιὰ νὰ ληστέψουν ἀπὸ τὸν παραγωγὸ ἓνα μέρος ἀπ' αὐτὸ ποῦχει δημιουργήσει, καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν σ' ὀρισμένους ἄλλους ἀνθρώπους ἐκεῖνο τὸ τμήμα τοῦ προϊόντος, τὸ ὅποιο ἔχουν κλέψει εἴτε ἀπὸ τὸν παραγωγὸ εἴτε ἀπὸ τὴν κοινωνία σὰν ὄλο. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, ὁ νόμος καθιερώνει τὸ δικαίωμα τοῦ Κου τάδε σ' ἓνα σπίτι, δὲν καθιερώνει τὸ δικαίωμά του σὲ μιὰ καλύδα ποῦχει κτίσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἢ σ' ἓνα σπίτι ποῦχει οἰκοδομήσει μὲ τὴν βοήθεια κάποιων φίλων του. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση κανεὶς δὲν θ' ἀμφισβητοῦσε τὸ δικαίωμά του. Ἀπειναντίας, ὁ νόμος καθιερώνει τὸ δικαίωμά του σ' ἓνα σπίτι, τὸ ὅποιο δὲν εἶνα: προϊόν τῆς ἐργασίας του· πρῶτ' ἀπ' ὅλα γιὰτὶ ἔχει θάλει ἄλλους νὰ τὸ κτίσουν γιὰ λογαριασμὸ του χωρὶς νὰ τοὺς ἔχει πληρώσει τὴν πλήρη ἀξία τῆς ἐργασίας τους, καὶ κατόπιν γιὰτὶ αὐτὸ τὸ σπίτι ἀντιπροσωπεύει μιὰ κοινωνικὴ ἀξία, τὴν ὁποία δὲν θὰ μπορούσε νὰ παραγάγει: γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ νόμος καθιερώνει τὸ δικαίωμά του σ' ὅτι ἀνήκει στὸν καθένα γενικά καὶ σὲ κανένα συγκεκριμένα. Τὸ ἴδιο σπίτι, κτισμένο στὸ μέσον τῆς Σιθηνίας, δὲν θάχε τὴν ἀξία ποὺ κατέχει σὲ μιὰ μεγάλη πόλη, καί, ὅπως ξέρουμε, αὐτὴ ἢ ἀξία προέρχεται: ἀπὸ τὸν μόχθο κάπου πενήντα γεννεῶν ἀνθρώπων ποῦχουν κτίσει: τὴν πόλη, τὴν δόμορφησαν, τὴν προμήθευσαν μὲ νερὸ καὶ φωταέριο, μ' ὠραίους δρόμους, κολλέγια, θέατρα, καταστήματα, σιδηροδρόμους καὶ λεωφόρους ποὺ ὀδηγοῦν σὲ κάθε κατεύθυνση. Ἔτσι, ἀναγνωρίζοντας τὸ δικαίωμα τοῦ Κου τάδε σ' ἓνα συγκεκριμένο σπίτι στὸ Παρίσι, στὸ Λονδίνο ἢ στὴ Ρουέν, ὁ νόμος ἀποδίδει ἄδικα σ' αὐτὸν ἓνα ὀρισμένο τμήμα τῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητας ἐν γένει. Κι ἐπειδὴ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἰδιοποίηση κι ὅλες οἱ ἄλλες μορφές ἰ-

διοκτησίας που φέρουν τον ίδιο χαρακτήρα είναι μια κραυγαλέα άδικία, χρειάζεται ένα ολόκληρο δόλοστάσιο νόμων κι' ένας ολόκληρος στρατός στρατιωτών, αστυνομικών και δικαστών για να την διατηρήσει ενάντια στο αίσθημα της λογικής και της δικαιοσύνης, πούναι έμφυτα στην ανθρωπότητα.

Οι μισοί από τους νόμους μας - ο άστικός κώδικας σε κάθε χώρα - δεν έξυπηρετεί άλλο σκοπό από το να διατηρήσει αυτή την ιδιοποίηση, αυτό το μονοπώλιο, προς όφελος ορισμένων ατόμων κι' ενάντια σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα. Τα τρία τέταρτα των υποθέσεων που εκδικάζονται από τα δικαστήρια δεν είναι: παρά φιλονικίες μεταξύ μονοπωλιστών - δύο ληστές που τσακώνονται: για τη λεία τους. Και πάρα πολλοί από τους ποινικούς μας νόμους έχουν κατά νοῦ τον ίδιο στόχο, κι' ο σκοπός τους είναι: να κρατήσουν τον εργάτη σε μια υποτακτική θέση απέναντι στον εργοδότη του, κι' έτσι να παράσχουν ασφάλεια για την εκμετάλλευση.

Ός προς την έγγύηση του προϊόντος της εργασίας του στον παραγωγό, δεν υπάρχουν νόμοι που έστω να επιχειρούν τέτοιο πράγμα. Είναι τόσο απλό και φυσικό, τόσο πολύ μέρος των τρόπων και των έθίμων της ανθρωπότητας, ώστε ο νόμος δεν τῶχει σκεφτεί καν. Η άνοικτη ληστεία, με το ξίφος στο χέρι, δεν είναι γνώρισμα της εποχής μας. Ούτε ένας εργαζόμενος πάει ποτέ και φιλονικεί για το προϊόν της εργασίας του μ' έναν άλλο. Αν έχουν μια διαφορά την διευθετούν προσεπικαλούμενοι ένα τρίτο πρόσωπο, χωρίς να καταφεύγουν στον νόμο. Το μόνο πρόσωπο που απαιτεί από 'ναν άλλο αυτό που ῶχει παράγει, είναι ο ιδιοκτήτης, που έρχεται και παίρνει τη μερίδα του λέοντος. Όσο για την ανθρωπότητα εν γένει, παντού σέβεται το δικαίωμα του καθένα σ' ὅ,τι έχει δημιουργήσει, χωρίς την παρεμβολή κανενός ειδικού νόμου.

Καθώς ὅλοι οι νόμοι γύρω από την ιδιοκτησία, οι ὅποιοι άπαρτίζουν παχείς τόμους κωδίκων κι' είναι το καύχημα των νομικών μας, δεν έχουν άλλο στόχο από το να προστατεύσουν την άδικη ιδιοποίηση ανθρώπινης εργασίας από ορισμένους μονοπωλιστές, δεν υπάρχει κανένας λόγος για την ὕπαρξή τους, και, την ήμέρα της επανάστασης, οι κοινωνικοί επαναστάτες είναι: ὀλοκληρωτικά αποφασισμένοι να θάλουν σ' αυτούς ένα τέρμα. Πράγματι, είναι τελείως δικαιολογημένο να παραδοθούν στην πυρά ὅλοι οι νόμοι που αναφέρονται στα λεγόμενα «δι-

κατώματα ιδιοκτησίας», όλες οι δικαιοπραξίες, όλα τα κατὰ-
στίχα, με μιὰ λέξη, όλα όσα συνδέονται μ' οποιοδήποτε τρόπο
μ' ένα θεσμό, τὸν ἑποῖο σύντομα θὰ βλέπουν σὰν στίγμα στήν
ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, τόσο ταπεινωτικό όσο κι' ἡ δουλεία
ἢ ἡ δουλοπαροικία τῶν περασμένων αἰώνων.

Οἱ παρατηρήσεις πού μόλις ἔγιναν πάνω στους νόμους
πού ἀφοροῦν τὴν ἰδιοκτησία εἶναι: ἔξ ἴσου ἐφαρμοσίμες στή
δεύτερη κατηγορία νόμων: σ' ἐκείνους πού ἀποσκοποῦν στή
διατήρηση τῆς κυβέρνησης, δηλαδή σὸ συνταγματικό δίκαιο.

Τοῦτο πάλι εἶναι: ἓνα τέλειο ὀπλοστάσιο νόμων, διαταγμά-
των, πράξεων, διαταγῶν ἐν συμβουλίῳ,* καὶ χίλιων - δυὸ ἄλ-
λων, πού όλα χρησιμεύουν νὰ προστατεύσουν τίς διάφορες μορ-
φές ἀντιπροσωπευτικῆς κυβέρνησης, ἀνατεθειμένες ἢ ὑφαρπα-
σμένες, κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες σφαδάζει ἡ ἀνθρωπότητα. Ξέ-
ρουμε πολὺ καλά - οἱ ἀναρχικοὶ τὸ ἔχουν πολὺ συχνὰ τονίσει:
στὴν διγενεχὴ κριτικὴ τους τῶν διάφορων μορφῶν κυβέρνη-
σης - ὅτι: ἡ ἀποστολὴ ὄλων τῶν κυβερνήσεων, μοναρχικῶν
συνταγματικῶν, ἢ δημοκρατικῶν, εἶναι νὰ προστατεύσουν καὶ
νὰ διατηρήσουν μὲ τὴν δία τὰ συμφέροντα τῶν κατεχουσῶν
τάξεων, τῆς ἀριστοκρατίας, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐμπόρων. "Ε-
να τρίτο τῶν νόμων μας - καὶ κάθε χώρα ἔχει μερικὲς δεκάδες
χιλιάδες ἀπὸ αὐτούς - οἱ θεμελιώδεις νόμοι πάνω στους φό-
ρους, τοὺς ἐσωτερικοὺς δασμούς, τὴν ὀργάνωση τῶν ὑπουργι-
κῶν τμημάτων, καὶ τῶν γραφείων τους, τοῦ στρατοῦ, τῆς ἀ-
στυνομίας, τῆς ἐκκλησίας κλπ., δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸ ἐκτὸς
ἀπὸ τὸ νὰ διατηροῦν καὶ ν' ἀναπτύσσουν τὴν διοικητικὴ μηχανή.
Κι' αὐτὴ ἡ μηχανὴ χρησιμεύει σχεδὸν ἐλοκληρωτικὰ νὰ
προστατεύει τὰ συμφέροντα τῶν κατεχουσῶν τάξεων. Ἀναλύ-
στε ὅλους αὐτούς τοὺς νόμους, παρατηρεῖστε τους στὴν πράξη
μέρα μὲ τὴν μέρα, καὶ θὰ ἀνακαλύψετε ὅτι κανένας τους δὲν
ἀξίζει νὰ διατηρηθεῖ.

Γύρω ἀπὸ τέτοιους νόμους δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν δύο
γνώμες. "Οχι μόνο οἱ ἀναρχικοὶ, ἀλλ' ἐπίσης λίγο - πολὺ οἱ ἐ-
παναστάτες ριζοσπάστες συμφωνοῦν ὅτι ἡ μόνη χρῆση τῶν
νόμων πού ἀφοροῦν τὴν ὀργάνωση τῆς κυβέρνησης εἶναι νὰ
τούς ρίξουμε στὴ φωτιά.

* Σημ. τοῦ Μετ. — «Orders incouncil» πρόκειται γιὰ διατα-
γές πού ἐκδίδονται κατόπιν τῆς γνώμης μυστικοῦ συμβουλίου.

Ἡ τρίτη κατηγορία νόμων παραμένει: ἀκόμα νὰ ἐξετασθεῖ ἐκεῖνη, πού σχετίζεται μὲ τὴν προστασία τοῦ προσώπου καὶ τὴν ἐξιχνίαση καὶ παρεμπόδιση τοῦ «ἐγκλήματος». Αὕτη εἶναι ἡ πιὸ σπουδαία γιατί συνδέονται μαζί της πολλές προκαταλήψεις: γιατί, ἂν τὸ δίκαιο θρῖσκει ἕνα ὀρισμένο πρὸς σεβασμοῦ, αἰτία εἶναι ἡ πεποιθήση δι: αὐτὸ τὸ εἶδος δικαίου εἶναι ἀπόλυτα ἀναντικατάστατο γιὰ τὴν διατήρησή τῆς ἀσφάλειας στὶς κοινωνίες μας. Αὐτοὶ εἶναι νόμοι πρὸ ἀναπτύχθησαν ἀπὸ τὸν πυρῆνα τῶν ἐθίμων ποῦναι χρήσιμα στὶς ἀνθρώπινες κοινωνότητες, καὶ τὰ ὁποῖα ἔγιναν ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσής ἀπὸ τοὺς κυβερνῶντες γιὰ νὰ καθαγιάσουν τὴ δική τους κυριαρχία. Ἡ ἐξουσία τῶν ἀρχηγῶν τῶν φιλῶν, τῶν πλούσιων οἰκογενειῶν στὶς πόλεις, καὶ τοῦ βασιλιᾶ, ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὶς δικαστικές τους λειτουργίες, καὶ ἀκόμη ὡς τὶς μέρες μας, ὅποτε γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς κυβέρνησης, ἐκεῖνο πού ὑπονοεῖται εἶναι ἡ λειτουργία της σὰν ὕπατου δικαστή. «Χωρὶς κυβέρνηση, οἱ ἀνθρώποι θὰ κοιμάτιαζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο», ὑποστηρίζει ὁ ρήτορας τοῦ χωριοῦ. «Ὁ ἀπώτατος σκοπὸς κάθε κυβέρνησης εἶναι νὰ ἐξασφαλίσει δώδεκα ἐντιμους ἐνόρκους σὲ κάθε κατηγορούμενο πρόσωπο», εἶπε ὁ Burke.

Λοιπόν, παρ' ὅλες τὶς προκαταλήψεις πού ὑπάρχουν στὸ παρὸν θέμα, εἶναι καιρὸς οἱ ἀναρχικοὶ νὰ κηρύξουν θαρραλέα αὐτὴ τὴν κατηγορία νόμων ἀχρηστῆ καὶ ἐπιβλαβῆ ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ὡς πρὸς τὰ λεγόμενα «ἐγκλήματα» - προσβολές κατὰ προσώπων - εἶναι καλὰ γνωστὸ δι: τὰ δύο τρίτα, καὶ συχνὰ τὰ τρία τέταρτα, τέτοιων «ἐγκλημάτων» ὑποκινούνται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἀποκτήσει κανεὶς τὴν κατοχή τοῦ πλούτου κάποιου ἄλλου. Αὕτη ἡ τεράστια κατηγορία τῶν λεγόμενων «ἐγκλημάτων καὶ παραβάσεων» θὰ ἐξαφανιστεῖ τὴν ἡμέρα πού ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία θὰ πάψει νὰ ὑπάρχει. «Ἄλλά», θὰ λεχθεῖ, «θὰ ὑπάρχουν πάντα κτήνη, τὰ ὁποῖα θὰ βλάψουν τὶς ζωὲς τῶν συμπολιτῶν τους, τὰ ὁποῖα θὰ βάλουν τὰ χέρια τους στὸ μαχαίρι σὲ κάθε φιλονικία, καὶ θὰ ἐκδικηθοῦν τὴ μηδαμινώτερη προσβολή μὲ φόνο, ἂν δὲν ὑπάρχουν νόμοι νὰ τοὺς συγκρατήσουν καὶ ποινὲς νὰ τοὺς ἀποτρέψουν». Αὕτη ἡ ἐπωδὸς ἐπαναλαμβάνεται κάθε φορά πού τὸ δικαίωμα τῆς κοινωνίας νὰ τ ι μ ω ρ ε ῖ ἀμφισβητεῖται.

Ὅσο ὑπάρχει ἕνα γεγονός σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα,

τὸ ὅποιο σήμερον εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφισβήτησις. Ἡ ὀριμότητα τῆς ποινῆς δὲν ἐλαττώνει τὴν ποσότητα τῶν ἐγκλημάτων. Κρεμάστε, κι ἂν σᾶς ἀρέσει κοιμητιᾶστε τοὺς δολοφόνους, κι ὁ ἀριθμὸς τῶν φόνων δὲν θὰ μειωθεῖ οὔτε κατὰ ἓνα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καταργεῖστε τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου, καὶ δὲν θὰ ὑπάρξει οὔτε ἓνας φόνος παραπάνω· θὰ ὑπάρξουν λιγώτεροι. Οἱ στατιστικὲς τὸ ἀποδείχνουν. Ἄλλ' ἂν ἡ σοδειὰ εἶναι καλή, τὸ ψωμὶ φτηνό, κι ὁ καιρὸς αἶθρος, ὁ ἀριθμὸς τῶν φόνων ἀμέσως μειώνεται. Αὐτὸ πάλι ἀποδειχνεται ἀπὸ τὴν στατιστικὴ. Ἡ ποσότητα τῶν ἐγκλημάτων αὐξάνει καὶ ἐλαττώνεται πάντοτε κατ' ἀναλογία μὲ τὴν τιμὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν κατάστασι τοῦ καιροῦ. Ὅχι: ὅτι ὅλοι οἱ φονιάδες παρακινούνται ἀπὸ τὴν πείνα. Τοῦτο δὲν συμβαίνει. Ἄλλ' ὅταν ἡ σοδειὰ εἶναι καλή, καὶ τὰ ἀγαθὰ βρίσκονται σὲ προσιτὴ τιμὴ, κι ὅταν ὁ ἥλιος λάμπει, οἱ ἄνθρωποι, πρὸ ἀνάλαφρο: στὴ διάθεσι καὶ λιγώτερο μίξερο: ἀπὸ συνήθως, δὲν δίνουν διέξοδο σὲ σκοτεινὰ πάθη, καὶ δὲν καρφώνουν τὸ μαχαίρι: στὸ στήθος ἑνὸς συνανθρώπου τους γιὰ ἀσύμμετες ἀφορμὲς.

Ἐπὶ πλέον, εἶναι ἐπίσης ἓνα πολὺ γνωστὸ γεγονὸς ὅτι ὁ φόβος τῆς τιμωρίας δὲν ἔχει ποτὲ σταματήσει: ἔστω κι ἓνα δολοφόνος. Αὐτὸς ποὺ σκοτώνει τὸν γείτονά του ἀπὸ ἐκδίκηση ἢ ἀθλιότητα δὲν σκέφτεται πολὺ γιὰ τίς συνέπειες· κι ὑπῆρξαν ἐλάχιστοι δολοφόνος: ποὺ δὲν ἦταν ἀκλόνητα πεισμένοι: ὅτι θὰ διέφευγαν τὴν δίωξι.

Χωρὶς νὰ μιλήσουμε γιὰ μιὰ κοινωνία, στὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος θὰ λαοκρίνει: καλύτερη ἐκπαίδευσι, στὴν ὁποία ἡ ἀνάπτυξι ὅλων τῶν ἱκανοτήτων του, κι ἡ δυνατότητα νὰ τίς ἐξασκήσει, θὰ τοῦ προσφέρει τόσες ἀπολαύσεις, ὥστε δὲν θὰ ζητᾶ νὰ τίς δηλητηριάσει μὲ τύψεις - ἀκόμη καὶ στὴν κοινωνία μας, ἀκόμη καὶ μ' ἐκεῖνα τὰ ζοφερὰ προϊόντα τῆς ἀθλιότητος ποὺ βλέπουμε στὰ καπηλειὰ τῶν μεγάλων πόλεων - τὴν ἡμέρα ποὺ δὲν θὰ ἐπιθάλλεται καμμιά ποινὴ στοὺς δολοφόνους, ὁ ἀριθμὸς τῶν φόνων δὲν θ' αὐξηθεῖ οὔτε κατὰ μιὰ περίπτωσι. Κι εἶναι ἄκρως πιθανὸ ὅτι, ἀπεναντίας, θὰ μειωθεῖ κατὰ ὅλες ἐκείνες τίς περιπτώσεις ποὺ ὀφείλονται σήμερον σὲ ἐγκληματίες καθ' ἕξι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποκτηνωθεῖ στίς φυλακές.

Μᾶς μιλάνε συνεχῶς γιὰ τὰ εὐεργετήματα ποὺ συνεπιφέρει ὁ νόμος, καὶ τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τῶν ποινῶν, ἀλλὰ ἔχουν ποτὲ οἱ ρήτορες ἐπιχειρήσει: νὰ ζυγίσουν τὰ εὐεργετή-

ματα που αποδίδονται στους νόμους και τις ποινές, και την εξαχρειωτική επίδραση αυτών των ποινών πάνω στην ανθρωπότητα; Υπολογίστε μόνο τα κακά πάθη που ξύπνησαν στην ανθρωπότητα από τις θηριώδεις ποινές που επιβάλλονταν άλλοτε στους δρόμους! Ο άνθρωπος είναι το σκληρότερο ζώο πάνω στην γη. Αλλά ποιος υποδοθήθηκε κι ανέπτυξε τα σκληρά ένστικτα που να: άγνωστα ακόμη κι ανάμεσα στους πιθήκους, αν δεν είναι ο βασιλιάς, ο δικαστής, κι οι παπάδες, όπλισμένοι με τον νόμο, που 'καναν την σάρκα κομμάτια, ποδραζαν πίσσα για να την χύσουν στις πληγές, που αποσπούσαν μέλη, που συνέτριβαν κόκκαλα, που πριόνιζαν ανθρώπους για να διατηρήσουν την εξουσία τους; Υπολογίστε μονάχα τον χείμαρρο εξαχρείωσης που ξεχύνεται στην ανθρώπινη κοινωνία με το «κάρφωμα», που ενθαρρύνεται από τους δικαστές, που πληρώνεται άδρά από τις κυβερνήσεις, υπό το πρόσχημα ότι βοηθά στην ανακάλυψη του «έγκλήματος». Πηγαίνετε στις φυλακές και μελετείτε τί γίνεται ο άνθρωπος όταν στερείται την ελευθερία του και κλείνεται μ' άλλα εξαθλιωμένα όντα, βουτηγμένος στην εξαχρείωση και την διαφθορά που αναδύεται κι' από τους ίδιους τους τοίχους των ύπαρχουσών φυλακών μας. Θυμηθείτε μονάχα ότι όσο περισσότερο αναμορφώνονται οι φυλακές, τόσο πιο αποκρουστικές γίνονται. Τα υποδειγματικά μας σύγχρονα αναμορφωτήρια είναι εκατό φορές πιο φρικτά από τα μπουντρούμα του μεσαιώνα. Τελικά, σκεφτείτε τί διαφθορά, τί εξαχρείωση μυαλού συντηρείται ανάμεσα στους ανθρώπους από την ιδέα της υπακοής, αυτή τούτη την ουσία του νόμου· της τιμωρίας· της εξουσίας που έχει το δικαίωμα να τιμωρεί να κρίνει ανεξάρτητα από την συνείδησή μας και την εκτίμηση των φίλων μας· της αναγκαιότητας για δήμιους, δεσμοφύλακες και πληροφοριοδότες - κοντολογής, απ' όλες τις ιδιότητες του νόμου και της εξουσίας. Σκεφτείτε τα όλ' αυτά, και σίγουρα θα συμφωνήσετε μαζί μας, ότι ο νόμος που επιβάλλει ποινές είναι μια βδελυγμία που θαπρεπε να πάψει να υπάρχει.

Λαοί χωρίς πολιτική οργάνωση, κι' επομένως λιγότερο εξαχρειωμένοι από μας, έχουν καταλάβει τέλεια ότι ο άνθρωπος που αποκαλείται «έγκληματίας» είναι απλώς άτυχος· ότι το φάρμακο δεν είναι να τον μαστιγώσουμε, να τον άλυσσοδέσουμε, ή να τον σκοτώσουμε στην άγχόνη ή στην φυλακή, αλλά να τον βοηθήσουμε με την πιο αδελφική φροντίδα, με μετρί-

χειρίστη βασισμένη στην ισότητα, με τὰ ἴθνη τῆς ζωῆς ἀνάμεσα σ' ἐντιμούς ἀνθρώπους. Ἐλπίζουμε δε: στήν ἐπόμενη, ἐπανάσταση τούτη, ἡ κραυγή θ' ἀκουστεῖ:

«Κάψτε τὰ ἱκρίώματα· γκρεμίστε τίς φυλακές· καταργεῖστε τοὺς δικαστές, τοὺς ἀστυνόμους καὶ τοὺς πληροφοριοδότες - τὴν πιδ θρώμικη ράτσα ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς γῆς· μεταχειριστεῖτε σὰν ἀδερφὸ τὸν ἀνθρώπο ποῦ χει ὀδηγηθεῖ ἀπὸ τὸ πάθος νὰ κάνει κακὸ στοὺς συνανθρώπους σας· πάνω ἀπ' ὄλα, ἀφαιρέστε ἀπὸ τὰ χαμερπῆ προϊόντα τῆς ὀκνηρίας τῆς μεσαίας τάξης τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιδείχνουν τὰ βίτσια τους με φανταχτερὰ χρώματα· καὶ νᾶστε βέβαιοι δε: ἐλάχιστα ἐγκλήματα θ' ἀμαυρῶσουν τὴν κοινωνία μας».

Τὰ κύρια στηρίγματα τοῦ ἐγκλήματος εἶναι: ὁ παρασιτισμὸς σὲ θάρος ἄλλων, ὁ νόμος κι ἡ ἐξουσία· νόμοι γιὰ τὴν ἰδιοκτησία, νόμοι γιὰ τὴν κυβέρνηση, νόμοι γιὰ ποινές καὶ παραβάσεις· καὶ ἐξουσία, ποὺ παίρνει τὸ δικαίωμα νὰ κατασκευάζει αὐτοὺς τοὺς νόμους καὶ νὰ τοὺς ἐφαρμόζει.

Ἦχι πιά νόμους! Ἦχι πιά δικαστές! Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότητα καὶ ἡ ἔμπρακτη ἀνθρώπινη ἀλληλεγγύη εἶναι: τὰ μόνα ἀποτελεσματικὰ ἐμπόδια ποὺ μπορούμε ν' ἀντιπαραθέσουμε στὰ ἀντικοινωνικὰ ἔνστικτα μερικῶν ἀπὸ μᾶς.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Δημοσιεύθηκε στην «La Révolté» τὸ 1880

1 ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

Ὅτι οἱ κυβερνήσεις ποὺ ὑπάρχουν σήμερον θάπρεπε νὰ καταργηθοῦν, ἔτσι ὥστε ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότητα, καὶ ἡ ἀδελφότητα νὰ μὴν εἶναι πιά κενές λέξεις ἀλλὰ νὰ γίνουν ζωντανὴ πραγματικότητα, καὶ ὅτι ὅλες οἱ μορφές κυβέρνησης ποὺ δοκιμάστηκαν ὡς τώρα ὑπῆρξαν μόνο ἰσάριθμες μορφές καταπίεσης, καὶ θάπρεπε ν' ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ μιὰ νέα μορφή κοινωνικῆς ὀργάνωσης - σ' αὐτὸ θὰ συμφωνήσουν ὅλοι ὅσοι ἔχουν μυαλὸ καὶ μιὰ ἰδιοσυγκρασία ἔστω καὶ ἐλάχιστα ἐπαναστατικῆ. Δὲν χρειάζεται κανεὶς νὰναι καὶ τόσο πολὺ νεωτεριστῆς γιὰ νὰ φτάσει σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα. Τὰ κακὰ τῶν σημερινῶν κυβερνήσεων καὶ ἡ ἀδυναμία μεταρρύθμισής τους εἶναι πολὺ πρόδηλα γιὰ νὰ κρυφτοῦν ἀπὸ τὰ μάτια ὁποιουδήποτε λογικοῦ παρατηρητῆ. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀνατροπὴ τῶν κυβερνήσεων, εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ ὅτι σ' ὀρισμένες ἐποχές αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνεαι χωρὶς πολλὴ δυσκολία. Ὑπάρχουν καιροὶ ποὺ οἱ κυβερνήσεις σωριάζονται σὲ κομμάτια σὰν χάρτινοι πύργοι σχεδὸν ἀπὸ μόνες τους, μπροστὰ στὴν ἀνάστασιν τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ. Αὐτὸ τὸ εἶδαμε τὸ 1848 καὶ τὸ 1870, καὶ θὰ τὸ ξαναδοῦμε σύντομα.

Τὸ νὰ ρίξουμε μιὰ κυβέρνηση, εἶναι γιὰ τὸν ἐπαναστάτη τῆς μεσαιῶς τάξης τὸ πᾶν γιὰ μᾶς εἶναι μόνο ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Ὅταν ἡ κρατικὴ μηχανὴ ξεδοντιαστεῖ, ὅταν ἡ ἱεραρχία τῶν ἀξιωματούχων ἀποδιοργανωθεῖ καὶ δὲν ξέρει πρὸς ποιά κατεύθυνση νὰ πάει, καὶ οἱ στρατιῶτες χάσουν τὴν ἐμπιστοσύνη στοὺς ἀξιωματικούς τους - μ' ἕνα λόγο,

δταν ἐλόκληρος ὁ στρατός τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ κεφαλαίου κατατροπωθεῖ - τότε μέγα ἔργο μας γίνεται ἡ καταστροφή δ-
λων τῶν θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουν γιά νά διαιωνίσουν τήν
οἰκογενεϊκή καί πολιτική σκλαβιά. Ἐφοῦ ἐπιτευχθεῖ ἡ δυνατό-
τητα τῆς ἐλεύθερης δράσης, τί θά κάνουν μετὰ οἱ ἐπαναστάτες;

Σ' αὐτό τὸ ἐρώτημα μόνο οἱ ἀναρχικοὶ δίνουν τήν κατάλ-
ληλη ἀπάντηση: «Καμμιά κυβέρνηση! Ἄναρχία!». Ὅλοι οἱ
ἄλλοι λένε: «Ἐπαναστατική κυβέρνηση!», καί διαφέρουν μο-
νάχα ὡς πρὸς τήν μορφή πού δίνεται σ' αὐτή τήν κυβέρνηση.
Μερικοὶ συνηγοροῦν γιά μιὰ κυβέρνηση ἐκλεγόμενη μέ καθο-
λική ψηφοφορία στό Κράτος ἢ στήν κοινότητα· ἄλλοι συνηγο-
ροῦν γιά μιὰ ἐπαναστατική δικτατορία.

«Ἐπαναστατική κυβέρνηση»! Νά δύο λέξεις, πού ἤχουν
πολύ παράξενα στ' αὐτιά ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι καταλαβαίνουν
πραγματικά τί σημαίνει ἡ κοινωνική ἐπανάσταση, καί τί ση-
μαίνει μιὰ κυβέρνηση. Οἱ λέξεις αὐτές ἀναιροῦν ἡ μία τήν ἄλ-
λη, καταστρέφουν ἡ μία τήν ἄλλη. Ἐχουμε δεῖ, φυσικά, πολ-
λές δεσποτικές κυβερνήσεις - εἶναι ἡ οὐσία κάθε κυβέρνησης νά
παίρνει τήν πλευρά τῆς ἀντίδρασης ἐνάντια στήν ἐπανάσταση,
καί νάχει μιὰ τάση πρὸς τόν δεσποτισμό. Ἄλλά ποτέ δέν ἔχου-
με δεῖ μιὰ ἐπαναστατική κυβέρνηση, καί ὑπάρχουν σοβαροὶ
λόγοι γι' αὐτό. Ἡ ἐπανάσταση - σημαίνοντας τήν βίαιη κατε-
δάφιση τῶν κατεστημένων μορφῶν ἰδιοκτησίας, τήν καταστρο-
φή καστῶν, τόν ραγδαῖο μετασχηματισμό τῶν εἰλημμένων ἰδε-
ῶν γύρω ἀπὸ τήν ἠθική - εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο, ἡ ἴδια ἡ
ἄρνηση τῆς κυβέρνησης, πούναί συνώνυμη μέ τήν «καθεστηκυῖα
τάξη», τόν συντηρητισμό, τήν διατήρηση τῶν ὑπαρχόντων θε-
σμῶν, τήν ἄρνηση τῆς ἐλεύθερης πρωτοβουλίας καί τῆς ἀτο-
μικῆς δράσης. Κι ὁμως συνεχῶς ἀκοῦμε νά γίνεται λόγος γι'
αὐτὸ τὸν ἄσπρο κόρακα, λές κι ἡ «ἐπαναστατική κυβέρνησις»
νάταν τὸ ἀπλούστερο πράγμα στόν κόσμο, τόσο κοινὸ καί τόσο
καλὰ γνωστὸ σ' ὅλους ὅπως ἡ βασιλεία, ἡ αὐτοκρατορία, κι ὁ
παπισμὸς!

Τὸ ὅτι οἱ λεγόμενοι ἐπαναστάτες τῆς μεσαιῶς τάξης κη-
ρύσσουν αὐτὴ τήν ἰδέα δέν εἶναι παράξενο. Ξέρουμε καλὰ τί
ἐννοοῦν μέ τήν ἐπανάσταση. Ἐννοοῦν μιὰ ἐπισκευὴ τῆς ἀστι-
κῆς πολιτείας, τήν κατάληψη ἀπὸ τοὺς λεγόμενους δημοκράτες
τῶν ἐπικερδῶν ἀπασχολήσεων πού ἐπιφυλάσσονται σήμερα
στοὺς βοναπαρτικούς καί στοὺς βασιλικούς. Ἐννοοῦν τὸ πολὺ -

πολύ τον χωρισμό της εκκλησίας και του κράτους, την ανεπίστημη στο έξης συμβίωσή τους, την δήμευση των αγαθών του κλήρου προς όφελος του κράτους και πάνω απ' όλα των μελλοντικών διαχειριστών αυτών των αγαθών. Ίσως ακόμα έννοσυν το δημοψήφισμα, ή κάποιο παρόμοιο πολιτικό μηχανισμό. Αλλά το ότι επαναστάτες σοσιαλιστές γίνονται απόστολοι μιᾶς τέτοιας ιδέας, μπορεί μονάχα να εξηγηθεί με το να υποθέσουμε ένα από τα δύο: Είτε είναι δέσμοι προκαταλήψεων, τις όποιες έχουν αποκτήσει χωρίς να το ξέρουν από την φιλολογία, και πάνω απ' όλα απ' την Ιστορία πούνα: γραμμένη από άστους προς χρήση της μπουρζουαζίας, και έχοντας έμποτιστεί με πνεύμα δουλοπρέπειας, μ' αυτό το προϊόν αιώνων σκλαβιάς, αδυνατούν να φανταστούν τον έαυτό τους έλεύθερο· ή άλλοιώς δέν επιθυμούν αυτή την επανάσταση, την όποια έχουν πάντοτε στα χείλη τους. Θα ικανοποιούνταν μ' ένα απλό μπάλωμα των παρόντων θεσμών, υπό τον όρο ότι θα εξασφάλιζαν την έξουσία για τον έαυτό τους, αφήνοντας στο μέλλον ν' αποφασίσει τί θακαναν για να ικανοποιήσουν «το θηρίο» πού αποκαλείται «λαός». Πάνε αντίθετα στους σημερινούς κυβερνήτες με μόνο σκοπό να πάρουν τις θέσεις τους. Μ' αυτούς τους άνθρωπους δέν ενδιαφερόμαστε να συζητήσουμε. Θα μιλήσουμε μόνο σ' εκείνους πού ξεγελιούνται παρά τις καλές προθέσεις τους.

Ής αρχίσουμε με την πρώτη από τις μορφές «επαναστατικής κυβέρνησης» πού προτείνεται - την εκλεγμένη κυβέρνηση.

Ής υποθέσουμε ότι ή βασιλεία μόλις έχει ανατραπεί, ότι ό στρατός των άμυντόρων του κεφαλαίου έχει κατατροπωθεί παντού ζύμωση, συζήτηση των δημόσιων υποθέσεων, παντού έπιθυμία να θαδίσουν μπροστά. Νέες ιδέες ξεπετάγονται, ή αναγκαιότητα σπουδαίων μεταβολών γίνεται κατανοητή. Είναι αναγκαίο να δράσουμε είναι αναγκαίο ν' αρχίσουμε χωρίς έλεος το έργο της κατεδάφισης για να προετοιμάσουμε το έδαφος για την νέα ζωή. Αλλά τί μᾶς προτείνουν να κάνουμε; να συγκαλέσουμε το λαό σ' έκλογές, να εκλέξουμε άμέσως μιᾶ κυβέρνηση και να της έμπιστευθοῦμε το έργο, το όποιο όλοι μας, ό καθένας μας θαπρεπε ν' αναλάβει με δική του πρωτοβουλία!

Αυτό έκανε το Παρίσι όστερ' από την 18η Μαρτίου 1871. «Δέν θα ξεχάσω ποτέ», μᾶς έλεγε ένας φίλος, «έκεινες τις θαυμάσιες στιγμές της λύτρωσης. Είχα κατέβει από το διαμέ-

ρισμά του στο Καρτιέ Λατέν για να μπῶ σ' εκείνη τήν τεράστια υπαίθρια λέσχη που γέμιζε τὰ βουλευάρτα ἀπὸ τὸ ἴνα ἄκρο τοῦ Παρισιῦ ὡς τὸ ἄλλο. Καθένας μιλοῦσε γιὰ τὶς δημοσιες ὑποθέσεις· ὅλως οἱ καθαρὰ προσωπικὲς προκαταλήψεις εἶχαν ξεχαστεῖ· κανεὶς δὲν σκεφτόταν ν' ἀγοράσει· ἢ νὰ πουλήσει· ὅλοι αἰσθάνονταν ἑτοιμοί, ψυχῇ καὶ σώματι, νὰ προχωρήσουν πρὸς τὸ μέλλον. Ἀκόμη καὶ ἄνθρωποι τῆς μεσαίας τάξης, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὸν γενικὸ ἐνθουσιασμό, εἶδαν μὲ χαρὰ νὰ τοὺς ἀνοίγεται ἕνας νέος κόσμος. Ἄν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ κάνουμε μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ἔλεγαν, ἄς τὴν κάνουμε τώρα. Κάντε ὅλα τὰ πράγματα κοινά· εἴμαστε ἑτοιμοί γι' αὐτό". Ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπανάστασης ὑπῆρχαν, ἦταν μόνο ἀπαραίτητο νὰ τὰ ἐνεργοποιήσουμε. Ὅταν γύρισα σπιτί μου τὴ νύχτα ἔλεγα στὸν ἑαυτό μου: "πόσο ὑπέροχη εἶναι ἡ ἀνθρωπότητα τελικά, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τὸ ξερεῖ· πάντα εἶχε συκοφαντηθεῖ". Ὑστερὰ ἤρθαν οἱ ἐκλογές, ὀνομάστηκαν τὰ μέλη τῆς Κομμούνας - καὶ κατόπιν λίγο - λίγο ὁ πυρετὸς τῆς ἀφοσίωσης καὶ ἡ ἐπιθυμία γιὰ δράση ἐξαφανίστηκαν. Καθένας ἐπέστρεψε στὴν συνηθισμένη δουλειά του, λέγοντας στὸν ἑαυτό του: "Τώρα ἔχουμε μιὰ ἐντιμὴ κυβέρνησι, ἄς δράσει γιὰ μᾶς". Εἶναι γνωστὸ τί ἐπακολούθησε».

Ἄντι νὰ δράσει γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀντι νὰ βαδίσει ἐμπρὸς ἀντι νὰ προχωρήσει πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς νέας τάξης πραγμάτων, ὁ λαὸς, ἐμπιστευόμενος τοὺς κυβερνήτες του, τοὺς ἀφήνει τὴν λήψη τῶν πρωτοβουλιῶν. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη συνέπεια, τὸ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν. Ἄς δοῦμε τώρα, τί ἔκαναν αὐτοὶ οἱ κυβερνήτες πού περιβλήθηκαν μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη ὅλων.

Ποτὲ ἐκλογές δὲν ἦταν πιὸ ἐλεύθερες ἀπὸ καῖνες τοῦ Μαρτίου τοῦ 1871. Οἱ ἴδιοι ἀντίπαλοι τῆς Κομμούνας τὸ παραδέχονται. Ποτὲ ἡ μᾶζα τῶν ἐκλεκτόρων δὲν ἦταν πιὸ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ θάλει στὴν ἐξουσία τοὺς καλλίτερους ἀνθρώπους, ἀνθρώπους τοῦ μέλλοντος, ἀληθινούς ἐπαναστάτες. Κι ἔτσι ἔκανε. Ὅλοι οἱ καλὰ γνωστοὶ ἐπαναστάτες ἐκλέχτηκαν μὲ τεράστιες πλειοψηφίες· Γιακωδίνοι, Μπλανκιστές, Διεθνικοί, καὶ οἱ τρεῖς ἐπαναστατικὲς τάσεις ἀντιπροσωπεύονταν στὸ Συμβούλιο τῆς Κομμούνας. Καμμιά ἐκλογὴ δὲν θὰ μπορούσε νὰ δώσει καλλίτερη κυβέρνησι.

Ἄλλὰ ποῖο ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα; Κλεισμένοι στὸ Δημαρ-

χειρο, επιφορτισμένοι να ενεργήσουν κατά τα πρότυπα που καθιερώθηκαν από τις προηγούμενες κυβερνήσεις, αυτοί οι Ενθερμοί επαναστάτες, αυτοί οι αναμορφωτές, κυριεύτηκαν από ανικανότητα και στειρότητα. Μ' όλη την καλή τους θέληση και το θάρρος τους δεν ήξεραν ούτε καν πώς να οργανώσουν την άμυνα του Παρισιού. Βέβαια τώρα κατηγορούν γι' αυτό τους ανθρώπους, τα άτομα· όμως αίτια αυτής της άποτυχίας δεν ήταν οι άνθρωποι, αλλά το σύστημα που εφαρμόστηκε.

Πράγματι, η καθολική ψηφοφορία, όταν είναι τελείως ελεύθερη, μπορεί να δώσει το πολύ - πολύ μία συνέλευση, που ν' αντιπροσωπεύει τον μέσο όρο των γνώμων, οι όποιες την στιγμή εκείνη υποστηρίζονται από την μάζα του λαού κι αυτός ο μέσος όρος στις άπαρχές της επανάστασης έχει μόνο μια ασαφή ιδέα του έργου που πρέπει να πραγματοποιηθεί, χωρίς να καταλαβαίνει καθόλου πώς θα πρέπει να τα αναλάβει. "Ω, αν ο όγκος του έθνους, της κοινότητας, μπορούσε να συμφωνήσει πριν από το κίνημα τί είναι αναγκαίο να γίνει μόλις ανατραπεί ή κυβέρνηση! " Αν αυτό το ένερο των ούτοπιστών της κυθρόνας μπορούσε να πραγματοποιηθεί, ποτέ δεν θα χασμε αιματηρές επαναστάσεις. Αφού θα έκφραζόταν η θέληση της τεράστιας πλειονότητας του έθνους, οι υπόλοιποι θα υποάλλονταν σ' αυτήν ευχαρίστως. Αλλά τα πράγματα δεν γίνονται έτσι. Η επανάσταση ξεσπάει πολύ πριν έπέλθει μια γενική συνεννόηση, κι αυτοί που έχουν μια σαφή ιδέα για το τί θα μπορούσε να γίνει την επόμενη μέρα είναι μόνο μια μικρή μειοψηφία. Η μεγάλη μάζα του λαού έχει μόνο μια γενική ιδέα του στόχου που επιθυμεί να πραγματοποιήσει, χωρίς να ξέρει και πολύ πώς να προχωρήσει προς τον στόχο, και χωρίς να έχει και πολλή έμπιστοσύνη στην κατεύθυνση που πρέπει ν' ακολουθήσει. Η πρακτική λύση δεν θα βρεθεί, δεν θα γίνει σαφής, ως του ή αλλαγή θα έχει αρχίσει ήδη. Θάνα: το προϊόν της ίδιας της επανάστασης, του λαού εν δράσει - ή αλλοιώς δεν θάνα: τίποτα, γιατί το μυαλό μερικών ατόμων είναι τελείως ανίκανο να βρει λύσεις που μπορούν να πηγάσουν μόνο από τη ζωή του λαού.

Αυτή είναι η κατάσταση, η οποία αντανακλάται στο σώμα που έχει εκλεγεί με καθολική ψηφοφορία, ακόμη κι όταν δεν έχει τα έλαττώματα που είναι έγγενη στις αντιπροσωπευτικές κυβερνήσεις εν γένει. Οι έλάχιστοι άνθρωποι που αντιπροσωπεύ-

ουν την επαναστατική ιδέα της εποχής βρίσκονται πνιγμένοι ανάμεσα στους αντιπροσώπους των επαναστατικών σχολών του παρελθόντος και της υπάρχουσας ανάγκης πραγμάτων.

Αυτοί οι άνθρωποι που θάταν τόσο απαραίτητοι ανάμεσα στον λαό, ιδιαίτερα τις ημέρες της επανάστασης, για να διασπείρουν τις ιδέες τους, για να θέσουν τη μάζα σε κίνηση, για να κατεδαφίσουν τους θεσμούς του παρελθόντος, βρίσκονται κλεισμένοι σε μια αίθουσα, συζητώντας μάταια πώς ν' αποσπάσουν παραχωρήσεις από τους μετριοπαθείς, και πώς να μεταπείσουν τους έχθρους τους, ενώ στην πραγματικότητα υπάρχει ένας μονάχα τρόπος για να οδηγηθούν στην αποδοχή της νέας ιδέας - να μπει αυτή σ' εφαρμογή. Η κυβέρνηση γίνεται ένα κοινοβούλιο μ' όλα τα ελαττώματα ενός αστικού κοινοβουλίου. Μακριά από το να νάναι μια «επαναστατική» κυβέρνηση, γίνεται το μεγαλύτερο εμπόδιο στην επανάσταση, και τελικά ο λαός βρίσκεται στην ανάγκη να την βγάλει από την μέση, ν' αποπέμψει εκείνους που μόλις χθές είχε ανακηρύξει εκλεκτούς του.

Άλλ' αυτό δεν είναι εύκολο να γίνει. Η νέα κυβέρνηση, η οποία έχει σπεύσει να οργανώσει μια νέα διοίκηση για να επεκτείνει την κυριαρχία της και να υπακούεται, δεν έννοι να ενδώσει τόσο εύκολα. Καταπιασμένη με την διατήρηση της εξουσίας της, προσκολλάται σ' αυτή μ' όλη την ενεργητικότητα ενός θεσμού που δεν είχε ακόμη καιρό να πέσει σε γεροντική παρακμή. Αποφασίζει ν' αντιμετωπίσει την βία με την βία, κι υπάρχει τότε μόνο ένα μέσο να την ανατρέψει ο λαός: να πάρει τα όπλα, να κάνει άλλη μια επανάσταση για ν' αποπέμψει εκείνους στους οποίους είχε εναποθέσει τις ελπίδες του.

Τότε βλέπουμε την επανάσταση διαιρεμένη ενάντια στον εαυτό της! Αφού έχασε πολύτιμο καιρό στις καθυστερήσεις, χάνει τώρα δύναμη σ' αδελφοκτόνες διαιρέσεις μεταξύ των φίλων της νέας κυβέρνησης κι εκείνων που βλέπουν την αναγκαιότητα της διάλυσής της. Κι όλ' αυτά συμβαίνουν γιατί δεν έχει κατανοηθεί ότι μια νέα ζωή απαιτεί νέες μορφές· ότι δεν είναι με την προσκόλληση σε παλιές μορφές που μια επανάσταση μπορεί να πραγματοποιηθεί. Όλ' αυτά γιατί δεν έχει κατανοηθεί το ασυμβίβαστο επανάστασης και κυβέρνησης, γιατί δεν έχει αναγνωριστεί ότι ή μία είναι, κάτω απ' οποιαδήποτε μορφή κι αν παρουσιάζεται, ή άρνηση της άλλης

κι ὅτι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἄναρχία δὲν ὑπάρχει ἐπανάστασι.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἄλλη μορφή «ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης» πού τόσο συχνὰ ἐκθειάζεται: - τὴν ἐπαναστατικὴ δικτατορία.

ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ

II

Οἱ κίνδυνοι τοὺς ὁποίους ἐκτίθεται μιὰ ἐπανάστασι δταν ἀφεθεῖ νὰ ἐλεγχθεῖ ἀπὸ μιὰ ἐκλεγμένη κυβέρνησι εἶναι τόσο πρόσδηλοι ὥστε μιὰ δλόκληρη σχολὴ ἐπαναστατῶν ἀποκηρύσσει δλοκληρωτικὰ αὐτὴ τὴν ἰδέα. Καταλαβαίνουν δτι εἶναι ἀδύνατο γιὰ ἓνα λαὸ σ' ἐξέγερσι νὰ δώσει στὸν ἑαυτό του, μέσω τῶν ἐκλογῶν, ἄλλη κυβέρνησι ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ πού ἀντιπροσωπεύει τὸ παρελθόν, καὶ ἡ ὁποία θάναί σὰν σιδερένια παπούτσια στὰ πόδια τοῦ λαοῦ, πάνω ἀπ' ὅλα δταν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐκείνη ἡ τεράστια ἀναγέννησι, οἰκονομική, πολιτική, κι ἠθική, πού ἐννοοῦμε μὲ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάστασι.

Ἄρνοῦνται λοιπὸν τὴν ἰδέα μιᾶς «νόμιμης» κυβέρνησης, τοῦλάχιστο στὴν διάρκεια τῆς περιόδου πού εἶναι ἐξέγερσι ἐναντία στὴν νομιμότητα, καὶ συνηγοροῦν γιὰ μιὰ «ἐπαναστατικὴ δικτατορία».

«Τὸ κόμμα», λένε, «τὸ ὁποῖο θάχει ἀνατρέψει τὴν κυβέρνησι, θὰ πάρει διὰ τῆς βίας τὴν θέσι της. Θὰ καταλάβει τὴν ἐξουσία καὶ θὰ προχωρήσει κατὰ ἐπαναστατικὸ τρόπο. Θὰ πάρει τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πούναί ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐξέγερσης. Θὰ καταργήσει τοὺς παλινοὺς θεσμοὺς· θὰ ὀργανώσει τὴν ἀμυνα τῆς χώρας. Ὡς πρὸς ἐκείνοὺς οἱ ὁποῖοι δὲν θ' ἀναγνωρίσουν τὴν ἐξουσία της, ἡ καρμανιόλα θὰ τοὺς συγυρίσει, εἴτε ἀνήκουν στὸν λαὸ εἴτε στὴν μεσαία τάξι, ἀν ἄρνοῦνται νὰ ὑπακούσουν στίς διαταγὰς πούναί ἀναγκαῖες γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπανάστασης». Ἡ καρμανιόλα ἀκόμα ἐν δράσει; κοιτᾶτε πῶς σκέφτονται αὐτοὶ οἱ ἐκχολαπτόμενοι Ροβεσπιέροι, πού δὲν ξέρουν ἀπὸ τὸ μεγάλο ἔπος τοῦ περασμένου αἰῶνα παρὰ τὴν περίοδο τῆς παρακμῆς του, ἄνθρωποι πού δὲν ἔχουν μάθει τίποτα γι' αὐτὸ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λόγους τῶν εἰσαγγελέων στὰ δικαστήρια τῆς Δημοκρατίας.

Γιὰ μᾶς τοὺς ἀναρχικοὺς ἡ δικτατορία ἐνὸς ἀτόμου ἢ ἐ-

νός κόμματος (στο θάθος τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πράγμα) ἔχει καταδικαστεῖ ὀριστικά. Ξέρουμε ὅτι μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση δὲν κατευθύνεται ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο ἢ μιὰ ομάδα. Ξέρουμε ὅτι: ἐπανάσταση καὶ κυβέρνησις εἶναι ἀσυμβίβαστα. Ἡ μία πρέπει νὰ καταστρέψει τὴν ἄλλη ἀδιάφορα ποῖο ὄνομα δίνεται: στὴν κυβέρνηση - δικτατορία, βασιλεία, εἴτε κοινοβούλιο. Ξέρουμε ὅτι αὐτὸ πού δίνει δύναμη καὶ ἀλήθεια στὸ ρεῦμα μας περιέχεται: σ' αὐτὴ τὴ φόρμουλα: «Τίποτα καλὸ ἢ μὲ διάρκεια δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ παρεκτός ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη πρωτοβουλία τοῦ λαοῦ, καὶ κάθε ἐξουσία τείνει νὰ τὴν καταστρέψει». Νὰ γιὰ τὶ ἄριστοι ἀπὸ μᾶς, ἂν οἱ ἰδέες τους δὲν περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὸ χωνευτήρι: τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος προστοῦ τεθοῦν σ' ἐφαρμογή, καὶ γινόντουσαν κύριοι αὐτῆς τῆς φοβερῆς μηχανῆς, τῆς κυβέρνησις, πού θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ὄρουν κατὰ βούλησιν, θὰ γινόντουσαν μέσα σὲ μιὰ βδομάδα ἄξιοι μόνο γιὰ τὴν ἀγχόνη. Ξέρουμε πού ὁδηγεῖ κάθε δικτατορία, ἀκόμη καὶ ἡ πιὸ καλοπροαίρετη: στὸν θάνατο τῆς ἐπανάστασις. Ξέρουμε ἐπίσης ὅτι αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς δικτατορίας δὲν εἶναι ποτὲ περισσότερο ἀπὸ ἕνα ἀρρωστημένο προϊόν τῆς κυβερνητικῆς φετιχολατρίας, ἡ ὁποία, σὰν τὴν θρησκευτικὴν φετιχολατρεία, ἔχει πάντα χρησιμεύει γιὰ νὰ διαγωνίσει τὴ σκλαβιά.

Ἄλλὰ δὲν ἀπευθυνόμαστε τώρα σ' ἀναρχικούς. Μιλᾶμε σ' αὐτοὺς τοὺς κυβερνητικούς ἐπαναστάτες, οἱ ὁποῖοι, παραπλανημένοι ἀπὸ τὶς προκαταλήψεις τῆς ἐκπαίδευσίς τους, σφάλλουν καλοπροαίρετα καὶ ζητᾶνε νὰ συζητήσουν τὸ θέμα. Καὶ θὰ τοὺς μιλήσουμε τοποθετώντας γιὰ λίγο τὸν ἑαυτὸ μας, ἀπὸ τὴ δικὴ τους σκοπιά.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, μιὰ γενικὴ παρατήρησις: ἐκεῖνοι πού κηρύσσουν τὴν δικτατορία δὲν ἀντιλαμβάνονται συνήθως ὅτι ὑποστηρίζοντας αὐτὴ τὴν προκατάληψη προετοιμάζουν μονάχοι τὸν δρόμο γιὰ κείνους πού ἀργότερα θὰ τοὺς κόψουν τὸ λαϊμό. Ὑπάρχει, ὅμως, μιὰ φράσις τοῦ Ροβεσπιέρου πού οἱ θαυμαστὲς του θᾶκαναν καλὰ νὰ θυμοῦνται. Δὲν ἀρνιόταν τὴν δικτατορία κατ' ἀρχήν. «Πρόσεχε ὅμως», ἀπάντησε ἀπότομα στὸν Μαντάρ, δταν τοῦ μίλησε γι' αὐτήν, «δικτάτορας θὰ γίνῃ ὁ Μπρισσό!» Μάλιστα, ὁ Μπρισσό, ὁ πονηρὸς Γιρονδίνος, ὁ θανάσιμος ἐχθρὸς τῶν ἰσοπεδωτικῶν τάσεων τοῦ λαοῦ, ὁ λυσσαλέος ἀμύντορας τῆς ἰδιοκτησίας (μολονότι κάποτε τὴν εἶχε ἀποκαλέσει κλοπή), ὁ Μπρισσό πού θᾶκλειγε ἐν ψυχρῶ στὴν φυλακὴ

τόν Έμπέρ, τόν Μαρά, κι όλους τούς μετριοπαθείς Γιακωβίνους.

Αυτό εϊπώθηκε στὰ 1792! Έκεινο τόν καιρό ή Γαλλία ήταν ήδη τρία χρόνια σ' επανάσταση! Στήν πραγματικότητα, ή βασιλεία δέν ύπήρχε πιά άπλώς περίμενε τή χαριστική βολή. Το φεουδαρχικό καθεστώς εϊχε ούσιαστικά καταργηθεί. Κι όμως άκόμη και σ' αυτό τόν καιρό, όταν τὰ κύματα τής επανάστασης κυλούσαν άνεμπόδιστα, ήταν άκόμη ό άντεπαναστάτης Μπρισσό, πούχε τίς μεγαλύτερες πιθανότητες νά γίνει δικτάτορας! Και ποιός θά τίς εϊχε πρωύτερα, στὰ 1789; 'Ο Μιραμπώ ήταν ό άνθρωπος πού θ' αναγνωριζόταν σαν έπί κεφαλής τής κυβέρνησης! 'Ο άνθρωπος πούκανε παζάρια με τόν βασιλιά για νά του πούλήσει τήν εύγλωττία του - αυτός ήταν ό άνθρωπος πού θά ρίχνονταν στην έξουσία εκείνο τόν καιρό, αν ό έξεγερμένος λαός δέν επέβαλλε τήν κυριαρχία του, υποδασταζόμενη με τὰ δόρατά του, κι αν δέν εϊχε προχωρήσει με τὰ τελεσμένα γεγονότα τής εξέγερσης στην ύπαιθρο, κάνοντας έτσι άνεδαφική κάθε κυβέρνηση συγκροτούμενη στο Παρίσι ή στους νομούς.

'Αλλ' ή κυβερνητική προκατάληψη τυφλώνει τόσο ολοκληρωτικά εκείνους πού μιλούν για δικτατορία, ώστε προτιμούν τή δικτατορία ενός νέου Μπρισσό ή ενός Ναπολέοντα από τήν εγκατάλειψη τής ιδέας νά δώσουν ένα άλλο άφεντικό στους ανθρώπους πού σπάνε τίς άλυσίδες τής σκλαβιάς τους!

Οί μυστικές έταιρείες τής εποχής τής παλινόρθωσης και του Λουδοβίκου Φιλίππου συνέβαλαν αποφασιστικά στην διατήρηση αυτής τής προκατάληψης τής δικτατορίας. Οί άστοί δημοκράτες του καιρού, βοηθούμενοι από τους εργάτες, έκαναν μιὰ μακριά σειρά συνωμοσιών, με στόχο τήν ανατροπή τής βασιλείας και τήν ανακήρυξη τής Δημοκρατίας. Μή καταλαβαίνοντας τήν βαθειά άλλαγή πούπρεπε νά πραγματοποιηθεί στην Γαλλία προτού μπορέσει νά εγκαθιδρυθεί έστω κι ένα δημοκρατικό καθεστώς, φαντάζονταν ότι δια μέσου μιās έκτεταμένης συνωμοσίας θ' άνέτρεπαν κάποια μέρα τήν βασιλεία, θά καταλάμβαναν τήν έξουσία και θ' ανακήρυσσαν τήν Δημοκρατία. Για περισσότερα από τριάντα χρόνια αυτές οι μυστικές έταιρείες δέν έπαψαν ποτέ νά δουλεύουν με άπεριόριστη άφοσίωση, με ήρωϊκό θάρρος κι έπιμονή. "Αν ή Δημοκρατία προέκυψε από τήν εξέγερση του 1848, ήταν χάρη σ' αυτές τίς έ-

ταιρείες, και χάρη στην προπαγάνδα με την πράξη πούχαιναν για τριάντα χρόνια. Χωρίς τις εύγενείς τους προσπάθειες η Δημοκρατία θάταν αδύνατη.

Ο σκοπός πούχαιναν κατά νοῦ ήταν να καταλάβουν οι ίδιες την εξουσία και να ἐγκαθιδρύσουν μιὰ ρεπουμπλικανική δικτατορία. Ἀλλά, φυσικά, ποτέ δὲν πέτυχαν, ὅπως πάντα, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν φύση τῶν πραγμάτων, μιὰ συνωμοσία δὲν μπορούσε ν' ἀνατρέψει τὴν βασιλεία. Οἱ συνωμότες εἶχαν πράγματι προπαρασκευάσει τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν πτώση τῆς. Εἶχαν διασπείρει πλατεῖα τὴν δημοκρατικὴν ἰδέαν· οἱ μάρτυρές τους τὴν εἶχαν κάνει ἰδεῶδες τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ τελικὴ προσπάθεια, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε ὀριστικὰ τὸν βασιλικὸν τῆς μπουρζουαζίας, ἦταν πολὺ μεγαλύτερη κι ἰσχυρότερη ἀπ' ὅποιονδήποτε θὰ μπορούσε νὰ προέλθει ἀπὸ μιὰ μυστικὴ, ἐταρεία· ἦρθε ἀπὸ τὴ μᾶζα τοῦ λαοῦ.

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι γνωστό. Ἡ παράταξη ποὺ εἶχε προετοιμάσει τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν πτώση τῆς βασιλείας θρέθηκε παραμερισμένη ἀπὸ τὰ σκαλιὰ τοῦ Κυβερνητικοῦ Μεγάρου. Ἄλλοι, πολὺ προνοητικοὶ γιὰ νὰ διατρέξουν τὸν κίνδυνον τῆς συνωμοσίας, ἀλλὰ καλλίτερα γνωστοί, κι ἐπίσης πῶς μετριοπαθεῖς, ἄνθρωποι ποὺ καιροφυλακτοῦσαν γιὰ τὴν εὐκαιρία τῆς κατάληψης τῆς εξουσίας, πῆραν τὴ θέση ποὺ οἱ συνωμότες ἤλπιζαν νὰ κατακτήσουν με τὴν λόγχη. Δημοσιογράφοι, δικηγόροι, καλοὶ ὁμιλητὲς ποὺ δούλευαν σκληρὰ γιὰ ν' ἀποκτήσουν ὄνομα ἐνῶ οἱ ἀληθινοὶ δημοκράτες χάλκευαν ὄπλα ἢ ἐξέπνευαν στὴν φυλακὴ, κατέλαβαν τὴν εξουσία. Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, ἤδη καλὰ γνωστοί, ζητωκραυγᾶστηκαν ἀπὸ τοὺς ἀργόσχολους· ἄλλοι σπρώχτηκαν μπροστὰ κι ἐγίναν ἀποδεκτοὶ γιὰ τὸ ὄνομά τους δὲν ἀντιπροσώπευε τίποτ' ἄλλο ἀπὸ ἓνα πρόγραμμα συμφωνίας με τὸν καθένα.

Ἄς μὴ μᾶς ποῦν ὅτι αὐτὸ συνέδῃ λόγω τῆς ἔλλειψης πρακτικοῦ πνεύματος στὴν παράταξη τῆς δράσης, κι ὅτι ἄλλοι θάνα· σὲ θέση νὰ πετύχουν περισσότερα στὸ μέλλον. Ὅχι, χίλιες φορές ὄχι! Εἶναι νόμος τόσο ἄτεγκτος ὅπως κι ἐκεῖνος ποὺ κυβερνᾷ τὴν κίνηση τῶν ἀστέρων, ὅτι ἡ παράταξη τῆς δράσης θὰ παραμεριστεῖ, και οἱ δολοπλόκοι και ρήτορες θὰ καταλάβουν τὴν εξουσία. Εἶναι καλλίτερα γνωστοὶ στὴν μεγάλη μᾶζα ποὺ κάνει τὴν τελικὴν προσπάθεια. Παίρνουν περισσότερους ψήφους, γιὰ τὴν μετριοδελτία ἢ χωρὶς αὐτά, με ζητωκραυγὴς ἢ με τὴν

κάλη, στὸ δάθος εἶναι πάντα ἓνα εἶδος σιωπηρῆς ἐκλογῆς, ἢ ὅποια γίνεται σὲ τέτοιες περιπτώσεις μὲ ζητωκραυγές. Ἐπευφημοῦνται ἀπὸ τὸν καθένα, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐπανάστασης, πού προτιμοῦν νὰ προωθήσουν μηδενικά, καὶ ἔτσι μὲ τὶς ζητωκραυγές γίνονται ἀποδεκτοὶ σὰν κυβερνητὲς ἄνθρωποι πού στήν πραγματικότητα εἶναι εἴτε ἐχθροὶ τοῦ κινήματος εἴτε ἀδιάφοροι πρὸς αὐτό.

Ὁ ἄνθρωπος πού περισσότερο ἀπὸ διοικητικὴν ἄλλο ἦταν ἡ ἐνσάρκωση αὐτοῦ τοῦ συστήματος συνωμοσία,* ὁ ἄνθρωπος πού πλήρωσε τὴν ἀφοσίωσή του σ' αὐτὸ τὸ σύστημα μὲ μιὰ ζωὴ πού ξόδεψε τὴν φυλακὴν, τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου του πρόφερε αὐτὲς τὶς λέξεις, πού ἀπὸ μόνες τους ἀποτελοῦν δλόκληρο πρόγραμμα: «Οὔτε Θεὸ οὔτε Ἀφέντη!».

Η ΔΥΝΑΜΙΑ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ

III

Τὸ νὰ φανταζόμαστε δι: μιὰ κυβέρνηση μπορεῖ ν' ἀνατραπεῖ ἀπὸ μιὰ μυστικὴ ἐταιρεία, καὶ δι: αὐτὴ ἡ μυστικὴ ἐταιρεία μπορεῖ νὰ πάρει τὴν θέσιν της, εἶναι ἓνα σφάλμα, στὸ ὁποῖο ἔχουν πέσει ὅλες οἱ ἐπαναστατικὲς ὀργανώσεις πούδαν τὸ φῶς στοὺς κόλπους τῆς δημοκρατικῆς μεσαιῶς τάξης ἀπὸ τὸ 1820. Καὶ ὁμοῦ ἀφθονοῦν τὰ γεγονότα πού ἀποδείχνουν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τοῦ σφάλματος. Τὴν ἀποφοσίωση, τὴν ἀνταπάρνηση, τὴν ἐπιμονὴν ἔδειξαν οἱ δημοκρατικὲς μυστικὲς ἐταιρεῖες τοῦ κόμματος τῆς Νέας Ἰταλίας! Καὶ ὁμοῦ ὅλο αὐτὸ τὸ τεράστιο ἔργο, ὅλες αὐτὲς οἱ θυσίαι πούγιναν ἀπὸ τὴν νεολαία τῆς Ἰταλίας, μπροστὰ στὶς ὁποῖες ἀκόμη καὶ ἐκείνες τῆς Ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς νεολαίας ὠχριοῦν, ὅλα τὰ πτώματα πού ἐπισωρεύτηκαν στὰ ὑπόγεια τῶν Αὐστριακῶν φρουρίων, ὅλες οἱ ζωὲς πού ἐσθῆσαν κάτω ἀπὸ τὸ μαχαίρι καὶ τὶς σφαῖρες τῶν δημίων - ὅλα αὐτὰ ἔφεραν τελικὰ στὴν ἐξουσία τὴν πονηρὴν, ληστρικὴν μεσαιῶ τάξιν καὶ τὴν βασιλείαν!

Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὴ Ρωσία. Εἶναι δύσκολο νὰ βρεθῆι στὴν ἱστορίαν μιὰ μυστικὴ ὀργάνωση πού μὲ τὰ ἴδια πενιχρά

* Σημ. τοῦ Μετ. — Ἐννοεῖ τὸν Αἰγούστο Μπλανκ! (1805 - 1881).

μέσα να πέτυχε εξίσου τεράστια αποτελέσματα όπως η ρωσική νεολαία, μια μυστική οργάνωση που να έδειξε τέτοια ενεργητικότητα και δραστηριότητα όπως η 'Εκτελεστική 'Επιτροπή. 'Η οργάνωση της ρωσικής νεολαίας κλόνησε αυτό τον κολοσσό που φαινόταν άτρωτος, τον τσαρισμό, κι' έκαψε την αυταρχική κυβέρνηση ανέφικτη στο έθνος για τη Ρωσία. Κι' όμως, πόσο άφελείς είναι αυτοί που πιστεύουν ότι η 'Εκτελεστική 'Επιτροπή θα γίνει κύριος της εξουσίας τη μέρα που το στέμμα του 'Αλεξάνδρου Γ' θα γκρεμιστεί! Άλλοι άνθρωποι, οί «συνετοί», που πάσχισαν να αποκτήσουν όνομα τη στιγμή που οί επαναστάτες έσκαζαν τὰ λαγούμια τους ή έλειωναν στη Σιδηρία, άλλοι άνθρωποι, οί δολοπλόκοι, οί ρήτορες, οί συγγραφείς, που χύνουν κατά καιρούς ένα κροκοδείλιο δάκρυ πάνω στους τάφους των ήρώων και περνιούνται για φίλοι του λαού - να ποιοί θα καταλάβουν τη χηρεύουσα θέση της κυβέρνησης και θα φωνάξουν «Πίσω!» στους «άγνωστους» που θα έχουν προετοιμάσει την επανάσταση.

Είναι αναπόφευκτο, δεν μπορεί να γίνει αλλιώς. Γιατί δεν είναι οί μυστικές έταιρείες ούτε ακόμη οί επαναστατικές οργανώσεις που μπορούν να δώσουν την χαριστική βολή στις κυβερνήσεις. 'Η λειτουργία τους, ή ιστορική αποστολή τους, είναι να προετοιμάσουν τὰ πνεύματα των ανθρώπων για την επανάσταση, και τότε, όταν τὰ πνεύματα των ανθρώπων προετοιμαστούν κι οί έξωτερικές περιστάσεις είναι ευνόικες, καταφέρεται το τελικό κύπημα, όχι από την ομάδα που άρχισε το κίνημα, άλλ' από την μάζα του λαού, ολοκληρωτικά έξω από την έταιρεία.

Στις 31 Αυγούστου του 1870 το Παρίσι εκώφευσε στις εκκλήσεις του Μπλανκί. Τέσσερις μέρες αργότερα διακηρύσσει την πτώση της κυβέρνησης· αλλά τότε οί Μπλανκιστές δεν ήσαν πια οί υποκινητές του κινήματος. 'Ηταν ο λαός, τὰ εκατομμύρια, που εκθρόνησαν τον Λουδοβίκο Βοναπάρτη και ζητωκραύγασαν τους άγύρτες, των οποίων τὰ όνόματα ήχούσαν στ' αυτιά τους για δύο χρόνια. 'Όταν ή επανάσταση είναι έτοιμη να εκραγεί, όταν το κίνημα μυρίζει στην ατμόσφαιρα, όταν ή επιτυχία του είναι ήδη θέβαιη, τότε χιλιάδες νέοι άνθρωποι, πάνω στους όποιους ή οργάνωση ποτέ δεν άσκησε όποιαδήποτε άμεση επίδραση, έρχονται κι' ένώνονται με το κίνημα σαν άρπακτικά πουλιά πουδρχοντα: στο πεδίο της μάχης

για να τραφούν με τα θύματα. Αυτοί βοηθούν να γίνει η τελική προσπάθεια· αλλά δεν είναι σίς τάξεις των ειλικρινών κι άσυμβίβαστων επαναστατών, είναι: ανάμεσα στους επιφανείς καιροσκόπους που ψάχνουν για ήγέτες, τόσο πολύ είναι διαποτισμένοι από την ιδέα ότι ένας άρχηγός είναι αναγκαίος. Οι συνωμότες, οι όποιοι έξακολουθούν να διακατέχονται από την προκατάληψη μιας δικτατορίας, δουλεύουν λοιπόν άσυνείδητα για να θάλουν στην έξουσία τους ίδιους τους έχθρούς τους.

‘Αλλ’ αν όλα αυτά που μόλις έχουμε πει είναι: αλήθεια σχετικά με τις πολιτικές επαναστάσεις, ή μάλλον ταραχές, είναι πολύ περισσότερο αλήθεια σχετικά με την επανάσταση που επιθυμούμε - την κοινωνική επανάσταση. Το ν’ άφήσουμε όποιοςδήποτε κυβέρνηση να εγκατασταθεί, μια ισχυρή κι άγνωστη δύναμη, είναι: σαν να παραλύουμε το έργο της επανάστασης έξαρχής. Το καλό που θύκανε αυτή ή κυβέρνηση είναι: μηδαμινό, και το κακό τεράστιο.

Τί έννοούμε με την επανάσταση; ‘Οχι άπλως μια άλλαγή κυβερνητών. Είναι: ή κατάληψη από τον λαό όλου του κοινωνικού πλούτου. Είναι: ή κατάργηση όλων των δυνάμεων, οι όποιες έχουν ως τώρα έμποδίζει την εξέλιξη της άνθρωπότητας. Μπορεί να πραγματοποιηθεί αυτή ή τεράστια επανάσταση με διατάγματα μιας κυβέρνησης; Είδαμε στον προηγούμενο αιώνα τον πολωνό επαναστάτη δικτάτορα Κοσιούχο* να διατάσει: την κατάργηση της προσωπικής δουλείας, κι όμως ή δουλεία συνέχιζε να υπάρχει για όγδόντα χρόνια ύστερα απ’ αυτό το διάταγμα. Έχουμε δει τη Συμβατική, την παντοδύναμη Συμβατική, την τρομερή Συμβατική όπως την άποκαλούν οι θαυμαστές της, να διατάσει την ίση κατανομή κατά κεφαλή όλων των κοινοτικών γαιών που ξαναπάρθηκαν από τους ευγενείς. Όπως τόσα άλλα, αυτό το διάταγμα παρέμεινε νεκρό γράμμα, γιατί για να υλοποιηθεί ήταν άπαραίτητο οι προλετάριοι των άγροτικών περιοχών να κάνουν μια ολοκληρωτικά νέα επανάσταση, και οι επαναστάσεις, δεν γίνονται με την δύναμη των διαταγμάτων. Για να γίνει ή κατάληψη του κοινωνικού πλούτου τετελεσμένο γεγονός, είναι αναγκαίο ο λαός να χει:

* Σημ. του Μετ. — ‘Ο Κοσιούχο (1746 - 1817) έγινε δικτάτορας της Πολωνίας το 1794.

τὰ χέρια του ἐλεύθερα, ν' ἀποτινάξει τὴν σκλαβιά, στὴν ὁποία ἔχει τόσο πολὺ ἐθίσει, νὰ δράσει σύμφωνα μὲ τὴν θέλησή του, καὶ νὰ θαδίσει μπροστὰ χωρὶς νὰ περιμένει διαταγὲς ἀπὸ κανένα. Καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο μιὰ δικτατορία θὰ ἐμπόδιζε ὅσοδήποτε καλοπροαίρετη κι ἂν ἦταν, ἐνῶ θάταν ἀνίκανη, νὰ προωθήσει καὶ στὸν πιὸ ἐλάχιστο βαθμὸ τὴν πορεία τῆς ἐπανάστασης.

Ἄλλ' ἂν ἡ κυβέρνηση, ἔστω κι ἂν εἶναι μιὰ ἰδεώδης ἐπαναστατικὴ κυβέρνηση, δὲν δημιουργεῖ καμμιά νέα δύναμη καὶ εἶναι ὅσοδήποτε ἀχρηστὴ στὸ ἔργο τῆς κατεδάφισης τοῦ γουμι νὰ πραγματοποιήσουμε, ἀκόμη λιγώτερο μπορούμε νὰ βασιστοῦμε σ' αὐτὴ γιὰ τὸ ἔργο τῆς ἀναδιοργάνωσης, τὸ ὁποῖο πρέπει ν' ἀκολουθήσει ἐκεῖνο τῆς κατεδάφισης. Ἡ οἰκονομικὴ ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία θὰ προκύψει ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, θάνα: τόσο τεράστια καὶ τόσο θαθεία, πρέπει ν' ἀλλάξει τόσο ὅλες τὶς σχέσεις πρὸς θεοῦ: σήμερον στὴν ἰδιοκτησία καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ, ὥστε εἶναι ἀδύνατο γιὰ ἓνα ἢ γιὰ μερικὰ άτομα νὰ ἐπεξεργαστοῦν τὶς διάφορες κοινωνικὲς μορφὲς πρὸς πρέπει: νὰ ξεπηδήσουν στὴν κοινωνία τοῦ μέλλοντος. Αὐτὴ ἡ ἐπεξεργασία τῶν νέων κοινωνικῶν μορφῶν μπορεῖ μόνον νὰ γίνε: ἀπὸ τὴν συλλογικὴ ἐργασία τῶν μαζῶν. Γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουμε τὴν τεράστια ποικιλία συνθηκῶν καὶ ἀναγκῶν πρὸς θὰ ξεπηδήσουν μόνον καταργηθεῖ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ χυθῆ τὴν συλλογικὴ εὐκαμψία πνεύματος ὅλου τοῦ λαοῦ. Κάθε ἐξουσία ἐξωτερικὴ πρὸς αὐτὸν θάνα: ἐμπόδιο, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ πηγὴ διαφωνίας καὶ μίσους.

Εἶναι καιρὸς ν' ἀφήσουμε αὐτὴ τὴν ἀταπάτη, πρὸς τόσο συχνὰ ἔχει ἀποδειχθεῖ ἐσφαλμένη καὶ ἔχει τόσο ἀκριδὰ πληρωθεῖ, τῆς ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης. Εἶναι καιρὸς νὰ παραδεχτοῦμε, μιὰ γιὰ πάντα, αὐτὸ τὸ πολιτικὸ ἀξίωμα, ὅτι: μιὰ κυβέρνηση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπαναστατικὴ. Μᾶς μιλάνε γιὰ τὴν Συμβατικὴ, ἀλλ' ἄς μὴ ξεχνοῦμε ὅτι: τὰ λίγα μέτρα πρὸς πάρθηκαν ἀπὸ τὴν Συμβατικὴ καὶ εἶχαν ἔστω καὶ λίγο ἐπαναστατικὸ χαρακτήρα, ἦταν μόνον ἐπικύρωση τῆς δράσης πρὸς ἐπιτελέστηκε ἀπὸ τὸν λαὸ, ὁ ὁποῖος ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἀψηφοῦσε ὅλες τὶς κυβερνήσεις. Ὅπως εἶπε ὁ Βικτόρ Οὐγκὼ μὲ τὸ παραστατικὸ ὄφος του, ὁ Δαντὸν ἐσπρωγνε τὸν Ροβεσπιέρ, ὁ Μαρά ἐπιτηροῦσε καὶ ἐσπρωγνε τὸν Δαντὸν, καὶ ὁ Μαρά ὁ ἴδιος

σπρωχόνταν από τον Σιμουρντέν,* αυτή την προσωποποίηση των λειψών των «λυσσασμένων» και των επαναστατών. Όπως όλες οι κυβερνήσεις που προηγήθηκαν και την ακολουθήσαν, η Συμβουλευτική ήταν μόνο ένα εμπόδιο στην δράση του λαού.

Τὰ γεγονότα που μας διδάσκει η ιστορία είναι: τόσο ευγλωττα σ' αυτό το θέμα, το αδύνατο μιας επαναστατικής κυβέρνησης, και η ελαστικότητα αυτού που ονομάζεται: έτσι είναι τόσο πρόδηλα, ώστε θα φαινόταν δύσκολο να εξηγήσουμε το πείσμα με το οποίο μια ορισμένη σχολή που αυτοαποκαλείται σοσιαλιστική διατηρεί την ιδέα μιας κυβέρνησης. 'Αλλ' η εξήγηση είναι πολύ απλή. Είναι ότι οι όπαδοί αυτής της σχολής, μολονότι θέλουν να λέγονται σοσιαλιστές, έχουν μια τελείως διαφορετική αντίληψη της επανάστασης από μας. Γι' αυτούς, όπως για όλους τους ριζοσπάστες της μεσαιάς τάξης, η κοινωνική επανάσταση είναι μάλλον μια υπόθεση του μέλλοντος, η οποία σήμερα δεν πρέπει να μας απασχολεί και πολύ. Αυτό που ύβριρεύονται στις εσωτερικές σχέσεις τους, μολονότι δεν τολμούν να το δηλώσουν, είναι κάτι τελείως διαφορετικό. Είναι η εγκατάσταση μιας κυβέρνησης σαν εκείνη της 'Ελβετίας ή των 'Ηνωμένων Πολιτειών, που κάνει μερικές απόπειρες απαλλοτριώσεως, προς όφελος του Κράτους, αυτού που αποκαλούν «δημόσιες υπηρεσίες». Είναι κάτι σαν το ιδεώδες του Βίσμαρκ ή του προέδρου των 'Ηνωμένων Πολιτειών. Είναι ένας συμβιβασμός που γίνεται προκαταβολικά μεταξύ των σοσιαλιστικών βλέψεων των μαζών και των επιθυμιών της μεσαιάς τάξης. Θα ήθελαν βέβαια οι σοσιαλιστές αυτοί την πλήρη απαλλοτριώση, έτσι μας διαβεβαιώνουν αλλά δεν έχουν το θάρρος να την επιχειρήσουν' έτσι την έναποθέτουν στον επόμενο αιώνα, και πριν από την μάχη έρχονται σε συμβιβασμό με τον έχθρο.

Εμείς όμως που βλέπουμε ότι πλησιάζει η στιγμή για το θανάσιμο πλήγμα εναντίον της μπουρζουαζίας, ότι δεν είναι μακρινή η μέρα που ο λαός θα μπορέσει να πάρει στην κατοχή του τον κοινωνικό πλούτο και να εξουδετερώσει την τάξη των εκμεταλλευτών - εμείς δεν μπορούμε να έχουμε δισταγμούς. Θα ριχτούμε ψυχή και σώματι στην κοινωνική επανάσταση. Κι επειδή σ' αυτό το δρόμο ή οποιαδήποτε κυβέρνηση είναι:

* Σημ. του Μετ. — 'Ηρωας του μυθιστορήματος του Ουγκώ «1793».

Ἐμπόδιο, θὰ ἐξουδετερώσουμε, θὰ σαρώσουμε τοὺς φιλόδοξους
ποὺ θὰ θελήσουν νὰ ἐπιβληθοῦν πάνω μας καὶ νὰ κυβερνή-
σουν τὰ πεπρωμένα μας.

Ὅχι πιά κυβερνήσεις! Τόπο στό λαό, στήν Ἀναρχία!

ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Δημοσιεύθηκε στὴν «ENCYCLOPEDIA
BRITANNICA» τὸ 1905

Ἄναρχισμός (ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ ἀνα-, καὶ ἀρχή, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἐξουσία), εἶναι τὸ ὄνομα πού δίνεται σὲ μιὰ ἀρχή ἢ θεωρία ζωῆς καὶ συμπεριφορᾶς, ὑπὸ τὴν ὁποία ἡ κοινωνία νοεῖται χωρὶς κυβέρνηση - ἢ ἄρμονία σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία ἐπιτυγχάνεται, ὅχι μὲ τὴν ὑποταγή στὸν νόμο, ἢ μὲ τὴν ὑπακοή σ' ὁποιαδήποτε ἐξουσία, ἀλλ' ἀπὸ τὶς ἐλεύθερες συμφωνίες πού συνάπτονται μεταξὺ τῶν διάφορων ομάδων, ἐδαφικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν, πού συγκροτοῦνται ἐλεύθερα γιὰ τὴν παραγωγή καὶ τὴν κατανάλωση, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀπειρης ποικιλίας τῶν ἀναγκῶν καὶ ἐπιθυμιῶν ἐνὸς πολιτισμένου ὄντος.

Σὲ μιὰ κοινωνία ἀναπτυσσόμενη πάνω σ' αὐτὲς τὶς γραμμές, οἱ ἐθελοντικὲς ἐνώσεις, οἱ ὁποῖες ἤδη ἀπὸ τώρα ἀρχίζουν νὰ καλύπτουν ὅλα τὰ πεδία τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος θᾶπαιρναν ἀκόμα μεγαλύτερη ἔκταση, οὕτως ὥστε νὰ ὑποκαταστήσουν τὸ Κράτος σ' ὅλες τὶς λειτουργίες του. Θ' ἀντιπροσώπευαν ἓνα συνυφασμένο δίκτυωμα, συντιθέμενο ἀπὸ μιὰ ἀπειρη ποικιλία ομάδων καὶ δημοσπονδιῶν ὄλων τῶν μεγεθῶν καὶ βαθμῶν, τοπικῶν, περιφερειακῶν, ἐθνικῶν καὶ διεθνῶν - παροδικῶν ἢ λίγο ἢ πολὺ μόνιμων - γιὰ ὅλους τοὺς δυνατοὺς σκοπούς: παραγωγή, κατανάλωση καὶ ἀνταλλαγή, ἐπικοινωνίες, ὑγιεινολογικοὶ διακανονισμοί, ἐκπαίδευση, ἀμοιβαία προστασία, ἀμυνα τοῦ ἐδάφους, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση ἐνὸς ὀλοένα αὐξανόμενου ἀριθμοῦ ἐπιστημονικῶν, καλλιτεχνικῶν, λογοτεχνικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀναγκῶν.

Ἐπὶ πλεόν, μιὰ τέτοια κοινωνία δὲν θ' ἀντιπροσώπευε

τίποτα τὸ ἀμετάδλητο. Ἀπεναντίας - ὅπως φαίνεται στὴν ὀργανικὴ ζωὴ ἐν γένει - ἡ ἄρμονία θ' ἀπέρρει (ὑποστηρίζεται) ἀπὸ μιὰ ὀλοένα μεταβαλλόμενη προσαρμογὴ κι ἀναπροσαρμογὴ τῆς ἰσορροπίας, μεταξὺ τῆς πληθώρας τῶν δυνάμεων κι ἐπιρροῶν, κι αὐτὴ ἡ προσαρμογὴ θάταν εὐκολώτερο νὰ ἐπιτευχθεῖ καθὼς καμμιά ἀπὸ τίς δυνάμεις δὲν θ' ἀπολάμβανε εἰδικῆς προστασίας ἀπὸ ἓνα Κράτος.

Ἐάν, ὑποστηρίζεται, ἡ κοινωνία ὀργανωνόταν πάνω σ' αὐτὲς τίς ἀρχές, ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ περιοριζόταν στὴν ἐλεύθερη ἄσκηση τῶν δυνάμεών του στὴν παραγωγικὴ ἐργασία, ἀπὸ ἓνα καπιταλιστικὸ μονοπώλιο, διατηρούμενο ἀπὸ τὸ Κράτος· οὔτε θὰ περιοριζόταν στὴν ἄσκηση τῆς θέλησῆς του ἀπὸ τὸν φόβο τῆς τιμωρίας, ἢ ἀπὸ τὴν ὑπακοή σὲ ἄτομα ἢ μεταφυσικὲς ὀντότητες, πὺ καὶ τὰ δύο ὀδηγοῦν σὲ ἀτονία τῆς πρωτοβουλίας καὶ δουλικότητα τοῦ μυαλοῦ. Θὰ ὀδηγοῦνταν στίς πράξεις του ἀπὸ τὴν δική του νόηση, ἢ ὀποία ἀναγκαστικὰ θὰ ἔφερνε τὸ ἀποτύπωμα μιᾶς ἐλεύθερης δράσης κι ἀντίδρασης μεταξὺ τοῦ δικοῦ του ἐγὼ καὶ τῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων τοῦ περιβάλλοντός του. Ὁ ἄνθρωπος ἔτσι θὰ μποροῦσε νὰ πετύχει τὴν πλήρη ἀνάπτυξη ὄλων τῶν ἱκανοτήτων του, διανοητικῶν, καλλιτεχνικῶν κι ἠθικῶν, χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ὑπερεργασία γιὰ τοὺς μονοπωλιστές, ἢ ἀπὸ τὴν δουλικότητα καὶ τὴν ἀδράνεια μυαλοῦ τῆς μεγάλης πλειοψηφίας. Θάταν ἐπομένως ἱκανὸς νὰ φτάσει στὴν πλήρη ἀ τ ο μ ι κ ο π ο ί η σ η, ἢ ὀποία δὲν εἶναι δυνατὴ οὔτε ὑπὸ τὸ παρὸν σύστημα τοῦ ἀ τ ο μ ι κ ι σ μ ο ὺ οὔτε ὑπὸ ὀποιοδήποτε σύστημα Κρατικῶ σοσιαλισμοῦ μέσα στὸ λεγόμενον V o l k s - S t a a t (λαϊκὸ Κράτος).

Οἱ ἀναρχικοὶ συγγραφεῖς θεωροῦν ἐπὶ πλέον, ὅτι ἡ ἀντίληψή τους δὲν εἶναι Οὐτοπία, κατασκευασμένη πάνω σὲ μιὰ a r g i o g i μέθοδο, ἀφοῦ μερικὲς ἐπιθυμίες κάρθηκαν σὰν ἀξιώματα. Ἀντλεῖται, ὑποστηρίζουν, ἀπὸ μιὰ ἀ ν ἄ λ υ σ η τ ῶ ν τ ἄ σ ε ω ν πὺ εἶναι ἤδη ἐν δράσει, ἔστω κι ἂν ὁ κρατικὸς σοσιαλισμὸς μπορεῖ νὰ βρῖσκει μιὰ παροδικὴ εἴσοδα στοὺς μεταρρυθμιστές. Ἡ πρόοδος τῆς σύγχρονης τεχνικῆς, ἢ ὀποία ἀπλοποιεῖ θαυμαστὰ τὴν παραγωγὴ ὄλων τῶν ἀναγκαίων γιὰ τὴν ζωὴ τὸ ἀνδρούμενο πνεῦμα ἀνεξαρτησίας, κι ἡ ραγδαία διάδοσή τῆς ἐλεύθερης πρωτοβουλίας καὶ τῆς ἐλεύθερης νόησης σ' ὄλους τοὺς κλάδους τῆς δραστηριότη-

τας - περιλαμβανομένων κι εκείνων, οί όποιοι πρώτα θεωροῦνταν σάν ή ιδιαίτερη μέριμνα τής εκκλησίας και τοῦ Κράτους - ενισχύουν σταθερά τήν τάση τής μη - κυβέρνησης.

Ός πρὸς τίς οικονομικές τους αντιλήψεις, οί άναρχικοί, ἀπό κοινού μ' άλλους τούς σοσιαλιστές, τῶν όποίων συνιστοῦν τήν άριστερή πτέρυγα, υποστηρίζουν ότι τὸ τώρα επικρατοῦν σύστημα άτομικῆς ιδιοκτησίας στήν γῆ, κι ή καπιταλιστική μας παραγωγή γιά χάρη τοῦ κέρδους, αντιπροσωπεύουν ένα μονοπώλιο τὸ όποιο έρχεται σ' αντίθεση και με τίς άρχές τής δικαιοσύνης και με τίς έπιταγές τής ωφελιμότητας. Είναι τὸ κύριο έμπόδιο τὸ όποιο παρακωλύει τίς έπιτυχίες τής σύγχρονης τεχνικῆς ἀπὸ τὸ νά τεθοῦν στήν ύπηρεσία άλλων, οὔτως ὥστε νά παράγουν τήν γενική εὐημερία. Οί άναρχικοί θεωροῦν τὸ σύστημα τής μισθωτῆς εργασίας και τήν καπιταλιστική παραγωγή σάν έξ ολοκλήρου έμπόδια στήν πρόοδο. Ἄλλὰ δείχνουν επίσης ότι τὸ Κράτος ήταν, και συνεχίζει νά ναι, τὸ κύριο ὄργανο πὸν έπιτρέπει στους λίγους νά μονοπωλοῦν τήν γῆ, και στους καπιταλιστές νά ιδιοποιοῦνται γιά τούς εαυτούς τους ένα τελείως δυσανάλογο μερίδιο τοῦ ετήσια συσσωρευόμενου πλεονάσματος τής παραγωγῆς. Συνακόλουθα, ἐνῶ μάχονται τήν παρούσα μονοπώληση τής γῆς, και τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα στὸ σύνολό του, οί άναρχικοί, μάχονται με τήν ίδια ενεργητικότητα τὸ Κράτος σάν τὸ κύριο στήριγμα αὐτοῦ τοῦ συστήματος. Ὁχι αὐτὴ ἢ εκείνη τήν ειδική μορφή του, ἀλλὰ τὸ Κράτος σάν τέτοιο, είτε είναι μοναρχία είτε άκόμενη δημοκρατία κυβερνούμενη μέσω τοῦ δ η μ ο ψ η φ ί σ μ α τ ο ς.

Ἡ Κρατική ὀργάνωση, ὄντας πάντα, και στήν άρχαία και στήν σύγχρονη ιστορία, (Μακεδονική αὐτοκρατορία, Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία, σύγχρονα Εὐρωπαϊκά κράτη, πὸν φύτρωσαν πάνω στὰ ερείπια τῶν αὐτόνομων πόλεων), τὸ ὄργανο γιά τήν ἐγκαθίδρυση μονοπωλίων πρὸς ὄφελος τῶν κυρίαρχων μειοψηφιῶν, δέν είναι δυνατόν νά υποχρεωθεῖ νά εργαστεῖ γιά τήν καταστροφή αὐτῶν τῶν μονοπωλίων. Οί άναρχικοί θεωροῦν, ἐπομένως, ότι τὸ νά μεταφέρουμε στὸ Κράτος άλλους τούς κύριους πόρους τής οικονομικῆς ζωῆς - τῆ γῆ, τὰ ὄρυχεϊα, τούς σιδηροδρόμους, τίς τράπεζες, τήν ασφάλεια κι οὔτω καθ' ἑξῆς - καθῶς και τήν διαχείριση άλλων τῶν κύριων κλάδων τής βιομηχανίας, ἐπιπροσθέτως πρὸς άλλες τίς λειτουργίες τίς

ἴδῃ συσσωρευμένες στὰ χέρια του (ἐκπαίδευση, θρησκευτικὴ ὑποστηρίξιμις ἀπὸ τὸ κράτος, ἄμυνα τοῦ ἐδάφους κλπ.) θὰ σῆμαινε τὴν δημιουργία ἐνὸς νέου ὄργανου τυρανίας. Ὁ κρατικὸς καπιταλισμὸς θ' αὖξαινε μονάχα τὶς δυνάμεις τῆς γραφειοκρατίας καὶ τοῦ κεφαλαίου. Ἡ ἀληθινὴ πρόοδος κείται: στὴν κατεύθυνση τῆς ἀποκέντρωσης, ἐ δ α φ ι κ ῆ ς καὶ λ ε ι τ ο υ ρ γ ι κ ῆ ς, στὴν ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος τῆς τοπικῆς καὶ προσωπικῆς πρωτοβουλίας, καὶ τῆς ἐλεύθερης ὁμοσπονδίας ἀπὸ τὸ ἀπλὸ στὸ σύνθετο, ἀντὶ γιὰ τὴν παρούσα ἱεραρχία ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρεια.

Ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς περισσότερους σοσιαλιστὲς, οἱ ἀναρχικοὶ ἀναγνωρίζουν ὅτι, ὅπως κάθε ἐξέλιξη στὴ φύση, ἡ ἀργὴ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας ἀκολουθεῖται ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἀποπερίόδους ἐπιταχυνόμενης ἐξέλιξης, τὶς ὁποῖες ἀποκαλοῦμε ἐπαναστάσεις καὶ νομίζουμε ὅτι ἡ ἐποχὴ τῶν ἐπαναστάσεων δὲν ἐκλείσει - ἀκόμα. Περίοδοι ραγδαίων ἀλλαγῶν θ' ἀκολουθήσουν τὶς περιόδους ἀργῆς ἐξέλιξης, καὶ αὐτὲς τὶς περιόδους πρέπει νὰ ἐκμεταλλευθοῦμε - ὄχι γιὰ ν' αὖξήσουμε καὶ νὰ διευθύνουμε τὶς δυνάμεις τοῦ Κράτους, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὶς ἐλαττώσουμε, μέσω τῆς ὀργάνωσής σὲ κάθε δῆμο ἢ κοινότητα τῶν τοπικῶν ὁμάδων τῶν παραγωγῶν καὶ καταναλωτῶν, καθὼς ἐπίσης τῶν περιφερειακῶν, καὶ τελικῶς τῶν διεθνῶν ὁμοσπονδιῶν αὐτῶν τῶν ὁμάδων.

Βάσει τῶν παραπάνω ἀρχῶν οἱ ἀναρχικοὶ ἀρνοῦνται νὰ ἀποτελέσουν μέρος τῆς παρούσας κρατικῆς ὀργάνωσής καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξουν μεταγγίζοντας νέο αἷμα σ' αὐτήν. Δὲν ζητοῦν νὰ συγκροτήσουν, καὶ καλοῦν τοὺς ἐργάτες νὰ μὴ συγκροτήσουν, πολιτικὰ κόμματα στὰ κοινοβούλια. Ἀντίστοιχα, ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως τῶν Ἐργατῶν τὸ 1864 - 1866, ἔχουν προσπαθήσει νὰ προωθήσουν τὶς ἰδέες τους ἀπ' εὐθείας ἀνάμεσα στὶς ἐργατικὲς ὀργανώσεις καὶ παροτρύνουν αὐτὲς τὶς ἐνώσεις σ' ἄμεση πάλη ἐνάντια στὸ κεφάλαιο χωρὶς νὰ ἐναποθέτουν τὶς ἐλπίδες τους στὴν κοινοβουλευτικὴ νομοθεσία.

Ἡ ἀντίληψη τῆς κοινωνίας ποὺ μόλις σχημαγρήθηκα, καὶ ἡ τάση ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ δυναμικὴ τῆς ἔκφρασης, ὑπῆρχε ἀνέ-

καθεν στο ανθρώπινο γένος, σε αντίθετη προς την κυριαρχούσα ιεραρχική αντίληψη και τάση - πότε ή μια και πότε ή άλλη παίρνοντας την προτεραιότητα στις διάφορες περιόδους της Ιστορίας. Στην πρώτη τάση χρωστάμε την ανάπτυξη, από τις μάζες τις ίδιες, εκείνων των θεσμών, - της φυλής, της κοινότητας του χωριού, της συντεχνίας, της ελεύθερης μεσαιωνικής πόλης - μέσω των οποίων οι μάζες αντιστάθηκαν στις επιθέσεις των κατακτητών και των διψασμένων για εξουσία μειοψηφιών. Η ίδια τάση εκδηλώθηκε με μεγάλη ενεργητικότητα στα μεγάλα θρησκευτικά κινήματα των μεσαιωνικών χρόνων, ιδιαίτερα στα πρώιμα κινήματα της μεταρρύθμισης και των προδρόμων της. Ταυτόχρονα βρίσκει όλοφάνερα έκφραση στα γραπτά μερικών στοχαστών από την εποχή του Λάο - Τσέ, αν και, λόγω της μη - ακαδημαϊκής και λαϊκής καταγωγής της, έβρισκε φυσικά λιγώτερη συμπάθεια από την αντίθετη τάση.

Όπως αποδείχτηκε από τον καθηγητή Άντλερ στο «Geschichte des Socialismus und Communismus», ο Άρλιστιππος (γύρω στα 430 π.Χ.), ένας από τους ιδρυτές της Κυρηναϊκής σχολής, ήδη δίδασκε ότι οι σοφοί δεν πρέπει να έχωρουν την ελευθερία τους στο Κράτος, και σ' απάντηση σ' ένα ερώτημα από τον Σωκράτη είπε ότι δεν επιθυμούσε ν' ανήκει ούτε στην κυβερνώσα ούτε στην κυβερνώμενη τάξη. Μια τέτοια στάση, πάντως, φαίνεται πως υπαγορεύονταν απλώς από μια Έπικούρεια στάση απέναντι στην ζωή των μαζών.

Ο καλύτερος εκφραστής της αναρχικής φιλοσοφίας στην αρχαία Ελλάδα ήταν ο Ζήνων (342 - 267 ή 270 π.Χ.) από την Κρήτη, ο ιδρυτής της Στωϊκής φιλοσοφίας, ο οποίος αντιπαράθετε σαφώς την αντίληψή του μιας ελεύθερης κοινωνίας χωρίς κυβέρνηση στο Κράτος - Ουτοπία του Πλάτωνα. Αποκήρυσσε την παντοδυναμία του Κράτους, την παρέμβαση κι έποπτεία του, και διακήρυσσε την κυριαρχία του ήθικου νόμου του ατόμου - παρατηρώντας ήδη ότι, ενώ το αναγκαίο ένστικτο της αυτοσυντήρησης οδηγεί τον άνθρωπο στον έγωισμό, ή φύση έχει προμηθεύσει ένα διορθωτικό εφοδιάζοντας τον άνθρωπο μ' ένα άλλο ένστικτο, εκείνο της κοινωνικότητας. Όταν οι άνθρωποι γίνουν αρκετά λογικοί ώστε ν' ακολουθήσουν τα φυσικά ένστικτά τους, θα ένωθούν πέρα από τα σύνορα και

θά συγκροτήσουν τὸν «Κόσμο». Δὲν θάχουν ἀνάγκη ἀπὸ δικαστήρια ἢ ἀστυνομία, δὲν θάχουν ναοὺς καὶ δημόσια λατρεία, καὶ δὲν θά χρησιμοποιοῦν χρῆμα - ἐλεύθερες δωρεές θά πάρουν τὴν θέση τῶν ἀνταλλαγῶν. Δυστυχῶς, τὰ γραφτὰ τοῦ Ζήνωνα δὲν ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς κι εἶναι μόνο γνωστὰ ἀπὸ ἀποσπασματικές παραπομπές. Ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ λεκτικὸ - οὗ εἶναι παρόμοιο μὲ τὸ λεκτικὸ ποὺ χρησιμοποιεῖται σήμερα, δείχνει πόσο βαθιὰ εἶναι ριζωμένη ἡ τάση τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τῆς ὁποίας ἦταν ἐκφραστὴς.

Στοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους βρίσκουμε τὶς ἴδιες ἀπόψεις πάνω στὸ Κράτος νὰ ἐκφράζονται ἀπὸ τὸν σημαίνοντα ἐπίσκοπο τῆς Ἀλμπ, τὸν Μάρκο Τζιρόλαμο Βίντα, στὸν πρῶτο διάλογο τοῦ «De dignitate reipublicae». (ὁλ. Φ. Καθάλλι, στὸ «Men dell' Instituto Vento, XIII ἔρ. Ἡ. Νύς. «Ἐρευνες στὴν Ἱστορία τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης»). Ἀλλὰ εἶναι ἰδιαιτέρα στὰ διάφορα πρώιμα χριστιανικὰ κινήματα, ἀρχίζοντας μὲ τὸν ἕνατο αἰῶνα στὴν Ἀρμενία, καὶ στὰ κινήματα τῶν πρώτων Οὐσσιτῶν, συγκεκριμένα τοῦ Κοτζέκι, καὶ τῶν πρώτων Ἀναβαπτιστῶν, ἰδιαιτέρα τοῦ Χάνς Ντένκ (πρβλ. Κέλλερ, «Ein Apostel der Wiedertäufer») ποὺ βρίσκει κανεὶς νὰ ἐκφράζονται ρητὰ οἱ ἴδιες ἰδέες - δίνοντας ἰδιαιτέρη ἔμφαση φυσικὰ στὶς ἠθικὲς πλευρὲς τους.

Ὁ Ραμπελαί, καὶ ὁ Φενελόν, στὶς Οὐτοπίες τους, ἔχουν ἐκφράσει παρόμοιες ἰδέες, οἱ ὁποῖες ἦταν ἐπίσης συνήθειες τὸν δέκατο ὄγδοο αἰῶνα ἀνάμεσα στοὺς Γάλλους Ἐγκυκλοπαιδιστές, ὅπως μπορεῖ νὰ συναχθεῖ ἀπὸ μερικὰ κομμάτια ποὺ συναντιῶνται περιστασιακὰ στὰ γραφτὰ τοῦ Ρουσσώ, ἀπὸ τὸν Π ρ ό λ ο γ ο τοῦ Ντιντερό στὸ «Τ α ξ ί δ ι» τοῦ Μπουγκαινβίλλ κι οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὅμως, κατὰ πᾶσα πιθανότητα τέτοιες ἰδέες δὲν θά μπορούσαν ν' ἀναπτυχθοῦν τότε, ἐξ αἰτίας τῆς αὐστηρῆς λογοκρισίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Αὐτὲς οἱ ἰδέες βρῆκαν τὴν ἐκφρασὴ τους ἀργότερα στὴ διάρκεια τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ἐνῶ οἱ Γιακωβίνοι ἔκαναν τὸ πᾶν γιὰ νὰ συγκεντρώσουν τὰ πάντα στὰ χέρια τῆς κυβέρνησης, φαίνεται τώρα, ἀπὸ πρόσφατα δημοσιευμένα ντοκουμέντα, ὅτι οἱ μᾶζες τοῦ λαοῦ, στοὺς δήμιους καὶ στοὺς «τομεῖς», πραγματοποιήσαν ἀξιόλογο δημιουργικὸ ἔργο.

Ήσαν στα χέρια τους την έκλογή των δικαστών, την οργάνωση, του ανεφοδιασμού και του εξοπλισμού του στρατού, καθώς επίσης, στις μεγάλες πόλεις, την εξεύρεση δουλειᾶς για τους ανέργους την διαχείριση τῆς κοινωνικῆς ἀγαθοεργίας, κι οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἀκόμη προσπάθησαν νὰ οργανώσουν μιὰ ἄμεση ἀλληλογραφία μεταξύ τῶν 36.000 κοινοτήτων τῆς Γαλλίας μέσω ἐνὸς εἰδικοῦ γραφείου, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση (πρβλ. Σ. Λακρουά, «Ἡ δραστηριότητα τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιῦ»).

Ἦταν ὁ Γκόντουϊν, στὸ ἔργο τοῦ «Enquiry concerning Political Justice» («Πραγματεία περὶ τῆς πολιτικῆς δικαιοσύνης» 2 τόμ. 1793), ὁ ὁποῖος πρῶτος διατύπωσε τὶς πολιτικές κι οικονομικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἀναρχισμοῦ, ἔστω κι' ἂν δὲν ἔδωσε αὐτὸ τὸ ὄνομα σὲ τίς ἰδέες πού ἀνάπτυξε στὸ ἀξιολογούμενο ἔργο του. Οἱ νόμοι, ἔγραψε, δὲν εἶναι προῖόν τῆς σοφίας τῶν προγόνων μας: εἶναι τὸ προῖόν τῶν λαθῶν τους, τῆς δειλίας τους καὶ τῆς φιλοδοξίας τους. Τὸ φάρμακο πού προφέρουν εἶναι χειρότερο ἀπὸ τὰ κακὰ πού προτίθενται νὰ θεραπεύσουν. Ἐάν, καὶ μόνο ἔάν, ὅλοι οἱ νόμοι καὶ τὰ δικαστήρια καταργοῦνταν, κι οἱ ἀποφάσεις σὲ τίς προκύπτουσες διαφορὲς ἀφήνονταν σὲ λογικοὺς ἀνθρώπους ἐκλεγμένους γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ, θ' ἀναπτυσσόταν βαθμιαῖα ἡ πραγματικὴ δικαιοσύνη. Ὡς πρὸς τὸ Κράτος, ὁ Γκόντουϊν ἀξίωσε εὐκρινὰ τὴν κατάργησή του. Μιὰ κοινωνία, ἔγραψε, μπορεῖ κάλλιστα νὰ ὑπάρχει χωρὶς κυβέρνηση: μόνο πού οἱ κοινότητες θάπρεπε νὰ εἶναι μικρὲς καὶ τελείως αὐτόνομες. Μιλώντας γιὰ τὴν ἰδιοκτησία, δήλωνε ὅτι τὰ δικαιώματα τοῦ καθενὸς «σὲ κάθε ἀγαθὸ ἰκανὸ νὰ συνεισφέρει στὴν εὐημερία ἐνὸς ἀνθρώπινου ὄντος» πρέπει νὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη μονάχα: τὸ ἀγαθὸ πρέπει νὰ πάει «σὲ κείνον πού τῷχει περισσότερὸ ἀνάγκη». Τὸ συμπέρασμα του ἦταν ὁ κομμουνισμὸς. Ὁ Γκόντουϊν, ὅμως, δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ διατηρήσει τίς πεποιθήσεις του. Ἐγραψε ἀργότερα ξανὰ ὁλόκληρο τὸ κεφάλαιό του γιὰ τὴν ἰδιοκτησία καὶ μετρίασε τίς κομμουνιστικὲς του ἀπόψεις στὴν δεύτερη ἐκδοση τῆς «Πολιτικῆς Δικαιοσύνης» (1796).

Ὁ Προυντόν ἦταν ὁ πρῶτος πού χρησιμοποίησε, στὰ 1840 («Τὶ εἶναι ἡ ἰδιοκτησία», πρῶτο ὑπόμνημα), τὸ ὄνομα τῆς ἀναρχίας γιὰ τὴν χωρὶς κυβέρνηση κατάσταση τῆς κοινωνίας. Τὸ ὄνομα «ἀναρχικοὶ» εἶχε ἀποδοθεῖ ἀόριστα στὴ διάρκεια

της Γαλλικής Έπανάστασης από τους Γιρονδίνους σ' εκείνους τους επαναστάτες, οι οποίοι δεν θεωρούσαν ότι το έργο της Έπανάστασης είχε ολοκληρωθεί με την άνατροπή του Λουδοβίκου 16ου, κι επέμεναν στην λήψη μιᾶς σειράς οικονομικῶν μέτρων (τὴν κατάργηση τῶν φεουδαρχικῶν δικαιωμάτων χωρὶς ἀποζημίωση, τὴν ἐπιστροφή στὶς κοινότητες τῶν χωριῶν τῶν κοινοτικῶν γαιῶν ποῦχαν περιφραχθεῖ ἀπὸ τὸ 1669, τὸν περιορισμὸ τῆς ἔγγειας ἰδιοκτησίας σὲ 120 στρέμματα, τὴν προοδευτικὴ φορολογία τοῦ εἰσοδήματος, τὴν ἐθνικὴ ὀργάνωση τῶν ἀνταλλαγῶν πάνω σὲ βάση δίκαιης ἀξίας, ἡ ὁποία ἦδη εἶχε ἀρχίσει νὰ πραγματοποιεῖται, κι οὕτω καθ' ἑξῆς).

Γώρα ὁ Πrouντόν, συνηγοροῦσε γιὰ μιὰ κοινωνία χωρὶς κυδέρνηση, καὶ χρησιμοποίησε τὴν λέξη ἀναρχία γιὰ νὰ τὴν περιγράψει. Ὁ Πrouντόν ἀποκήρυξε ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὅλα τὰ σχήματα κομμουνισμοῦ, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα τὸ ἀνθρώπινο γένος θὰ ὀδηγοῦνταν σὲ κομμουνιστικὰ μοναστήρια ἢ στρατώνες, καθὼς ἐπίσης ὅλα τὰ σχήματα κρατικοῦ ἢ κρατικῶ βοηθούμενου σοσιαλισμοῦ, γιὰ τὰ ὁποῖα συνηγοροῦσε ὁ Louis Μπλάν κι οἱ κολλεκτιβιστές. "Ὅταν διακήρυξε στὸ πρῶτο ὑπόμνημά του γιὰ τὴν ἰδιοκτησία ὅτι ἡ «ἰδιοκτησία εἶναι κλοπή», ἔγνοῦσε μόνο τὴν ἰδιοκτησία στὴν παρούσα τῆς (σύμφωνα μὲ τὸ Ρωμαϊκὸ Δίκαιο) ἔννοια τοῦ «δικαιώματος χρήσης καὶ κατάχρησης» στὰ δικαιώματα ἰδιοκτησίας, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, νοούμενα μὲ τὴν περιορισμένη ἔννοια τῆς κατὰ τὴν εἶδη, εἶδε τὴν καλύτερη προστασία ἐναντίον στὶς ἐπιθέσεις τοῦ Κράτους. Ταυτόχρονα δὲν ἐπιθυμοῦσε ν' ἀπαλλοτριώσῃ βίαια τοὺς σημερινοὺς ἰδιοκτῆτες τῆς γῆς, τῶν κατοικιῶν, τῶν ὀρυχείων, τῶν ἐργοστασίων, κλπ. Προτιμοῦσε νὰ φτάσει στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα καθιστώντας τὸ κεφάλαιο ἀνίκανο νὰ ἀποφέρει κέρδος· κι' αὐτὸ πρότεινε νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲσω μιᾶς ἐθνικῆς τράπεζας, βασιζόμενης στὴν ἀμοιβαίᾳ ἐμπιστοσύνη ὀλων ἐκείνων ποὺ μετέχουν στὴν παραγωγή, οἱ ὁποῖοι θὰ συμφωνοῦσαν ν' ἀνταλλάσσουν ἀνάμεσά τους τὰ προϊόντα τους σὲ ἀξία κόστους, μὲσω κουπονιῶν ἐργασίας ποὺ θ' ἀντιπροσώπευαν τὶς ὥρες ἐργασίας τὶς ἀπαραίτητες γιὰ τὴν παραγωγή· κάθε δεδωμένου ἐμπορεύματος. Κάτω ἀπὸ ἓνα τέτοιο σύστημα, τὸ ὁποῖο ὁ Πrouντόν ἀποκαλοῦσε «Μουτουαλισμὸ», ὅλες οἱ ἀνταλλαγῆς ὑπηρεσιῶν θὰ ἦταν αὐστηρὰ ἰσάξιες. Ἐκτὸς αὐ-

του, μια τέτοια τράπεζα θάταν ικανή να δανείζει χρήμα χωρίς τόκο, παίρνοντας μόνο κάπου 1 τοίς εκατό, ή και λιγώτερο, για να καλύψει το κόστος διοίκησης. 'Αφού λοιπόν έτσι: ο Ικαθένας θά ήταν σε θέση να δανειστεί το χρήμα που θά απαιτούνταν για ν' αγοράσει ένα σπίτι κανείς δέν θά συμφωνούσε να εξακολουθεί να πληρώνει ένα ετήσιο μίσθωμα για την χρήση του. Μια γενική «κοινωνική εκκαθάριση» θά γινόταν έτσι εύκολη, χωρίς απαλλοτρίωση. Το ίδιο ίσχυε για τὰ δρυχεία, τούς σιδηροδρόμους, τὰ έργαστάρια κι ούτω καθ' ἑξῆς.

Σε μια κοινωνία αὐτοῦ τοῦ τύπου τὸ Κράτος θάταν ἄχρηστο. Οἱ κύριες σχέσεις μεταξύ τῶν πολιτῶν θά βασιζόνταν στην ἐλεύθερη συμφωνία καὶ θά διακανονίζονταν ἀπὸ ἀπλές λογιστικὲς τηρήσεις. Οἱ διαφορὲς θά διευθετοῦνταν μὲ διαίτησία. Μία διαπεραστικὴ κριτικὴ τοῦ Κράτους κι δλων τῶν δυνατῶν μορφῶν κυβέρνησης καὶ μία θαθιὰ θεώρηση δλων τῶν οικονομικῶν προβλημάτων, εἶναι τὰ γνωστὰ σ' δλους χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔργου τοῦ Προυντόν.

'Αξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Γαλλικὸς «μουτουαλισμὸς» εἶχε πρόδρομό του στὴν Ἀγγλία, τὸν Οὐίλλιαμ Τόμπσον, ὁ ὁποῖος ἄρχισε μὲ τὸν «μουτουαλισμὸ» προτοῦ γίνει κομμουνιστής, καὶ τούς δπαδούς του Τζῶν Γκρέϊ («A Lecture on Human Happiness, 1825»· «The Social Sustain, 1831») καὶ Τζ. Φ. Μπρέϊ («Labour's Wrongs and Labour's Remedy, 1839»). Εἶχε ἐπίσης τὸν πρόδρομό του στὴν Ἀμερικὴ. Ὁ Τζοσία Οὐῶρρεν, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε τὸ 1798 (πρβλ. W. Baillie, «Josian Warren, The First American Anarchist», Βαστώνη 1900), κι ἀνῆκε στὴν «Νέα Ἀρμονία» τοῦ Ὁουεν, θεωροῦσε ὅτι ἡ ἀποτυχία αὐτοῦ τοῦ ἐγχειρήματος ὀφείλονταν βασικά στὴν καταπίεση τῆς ἀτομικότητας καὶ τὴν ἔλλειψη πρωτοβουλίας κι εὐθύνης. Αὐτὲς οἱ ἐλλείψεις, δίδαξε, ἦταν ἐγγενεῖς σὲ κάθε σχῆμα βασιζόμενο πάνω στὴν ἐξουσία καὶ τὴν κοινοκτημοσύνη τῶν ἀγαθῶν. Συνηγόρησε λοιπὸν ὑπὲρ τῆς πλήρους ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Στὰ 1827 ἀνοῖξε στὸ Γσιντσινάτι ἕνα μικρὸ ἐπαρχιακὸ κατάστημα, τὸ ὁποῖο ἦταν τὸ πρῶτο «Equity Store» καὶ τὸ ὁποῖο ὁ λαὸς ἀποκαλοῦσε «Time Store» γιατί στηρίζονταν στὴν ἀνταλλαγὴ ἐργασίας ὥρα μὲ ὥρα σὲ δλα τὰ εἶδη προϊόντων. «Κόστος - τὸ δριο τῆς

τιμής» και συνακόλουθα «κανένα κέρδος», ήταν το έμδλημα αυτού του καταστήματος, κι αργότερα του «Equity Village» του, μιας αγροτικής κοινότητας που ίδρυσε κοντά στην Νέα Υόρκη και που εξακολουθούσε να υπάρχει στα 1865. Το «House of Equity» του Κέηθ στην Βοστώνη, που ιδρύθηκε το 1855, είναι επίσης αξιοσημείωτο.

Ενώ οι οικονομικές ιδέες του Προυτόν, και ιδιαίτερα η αμοιβαία πίστη, βρήκαν υποστηρικτές κι ακόμη πρακτική εφαρμογή στις Ήνωμένες Πολιτείες, η πολιτική του αντίληψη της αναρχίας βρήκε μικρή απήχηση στην Γαλλία, όπου κυριαρχούσε ο χριστιανικός σοσιαλισμός του Λαμεναί και των Ψουριεριστών και ο κρατικός σοσιαλισμός του Λουί Μπλάν και των οπαδών του Σαιν - Σιμόν. Αυτές οι ιδέες βρήκαν, πάντως, κάποια παροδική υποστήριξη ανάμεσα στους Χεγκελιανούς της αριστεράς, τον Μωυσή Εσσ στα 1843 και τον Κάρλ Γκρούν στα 1845, οι οποίοι συνηγορούσαν υπέρ του αναρχισμού. Έξ αλλου, ο αυταρχικός κομμουνισμός του Βίλχελμ Βέιτλιγκ έδωσε ώθηση σε αντιπολίτευση ανάμεσα στους Έλβετους εργάτες, την οποία εξέφρασε ο Βίλχελμ Μάρρ στη δεκαετία του 1840.

Από την άλλη μεριά, ο ατομικιστικός αναρχισμός βρήκε, επίσης στην Γερμανία, την πληρέστερη έκφρασή του στον Μάξ Στίρνερ (Κάσπαρ Σμίτ), του οποίου τα αξιόλογα έργα «Ο Μοναδικός και το Δικό του» κι άρθρα γραμμένα για την «Εφημερίδα του Ρήνου» παρέμεναν τελείως παραμελημένα ως δευτερεύοντα στην επιφάνεια από τον Τζών Χένρυ Μιχέυ.

Ο καθηγητής Β. Μπάς, σε μια αξιόλογη εισαγωγή στο ενδιαφέρον έργο του «Ο αναρχικός ατομικισμός: Μάξ Στίρνερ» (1904), έδειξε πώς η ανάπτυξη της Γερμανικής φιλοσοφίας από τον Κάντ στον Χέγκελ, και το «άπόλυτο» του Σέλλινγκ και το Geist (Πνεύμα του Χέγκελ, αναγκαστικά προκάλεσαν, όταν άρχισε η αντι - Χεγκελιανή εξέγερση, την κήρυξη του ίδιου «άπόλυτου» στο στρατόπεδο των ανταρτών. Αυτό έκανε ο Στίρνερ, ο οποίος συνηγορούσε, όχι μόνο για μια πλήρη εξέγερση ενάντια στο Κράτος κι ενάντια στη δουλεία, την οποία ο αυταρχικός κομμουνισμός ήθελε, να επιβάλλει πάνω στους ανθρώπους, αλλά επίσης για την πλήρη απελευθέρωση του ατόμου απ' όλα τα κοινωνικά κι ήθικά δεσμά - την αποκατάσταση του «Εγώ», την υπεροχή του ατόμου, πλή-

ρη «άμοραλισμό» και την «ένωση τῶν ἐγώιστῶν». Τὸ τελικὸ συμπέρασμα αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀτομικοῦ ἀναρχισμοῦ δείχτηκε ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Μπάς: ὁ σκοπὸς κάθε ἀνώτερου πολιτισμοῦ δὲν εἶναι νὰ ἐπιτρέψει σ' ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινότη-
 τας ν' ἀναπτυχθοῦν κατὰ ἓνα φυσιολογικὸ τρόπο, ἀλλὰ νὰ ἐπιτρέψει σὲ μερικὰ πρὸ προικισμένα ἄτομα νὰ «ἀναπτυχθοῦν πλήρως», ἀκόμη καὶ σὲ θάρος τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ἰδίας τῆς ὑπαρξῆς τῆς μάζας τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἐπιστροφή στὸν πρὸ κοινὸ ἀτομικισμό, τὸν ὑποστηριζόμενο ἀπ' ὅλες τὶς ὑποτιθέμενες ἀνώτερες μειονότητες, στὶς ὁποῖες στὴν πραγματικότητα ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει τὸ Κράτος καὶ τὰ ὑπόλοιπα πρὸς αὐτοὶ οἱ ἰδεαλιστὲς πολεμοῦν. Ὁ ἀτομικισμὸς τοὺς πηγαίνει τόσο μακριὰ ὥστε νὰ τελειώνει σ' ἄρνηση τοῦ ἰδίου τοῦ σημείου ἐκκίνησής τους - γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τίποτα γιὰ τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀτόμου νὰ πετύχει μιὰ πραγματικὰ πλήρη ἀνάπτυξη σὲ συνθήκες καταπίεσης τῶν μαζῶν ἀπὸ τὶς «δμορφες ἀριστοκρατίες». Ἡ ἀνάπτυξή του θὰ παρέμενε μονόπλευρη. Νὰ γιὰ αὐτὴ τὴ κατεύθυνση σκέψης, παρὰ τὴν ἀναμφίβολα ὀρθὴ καὶ χρήσιμη συνηγορίαν ὑπὲρ τῆς πλήρους ἀνάπτυξης κάθε ἀτομικότητας, θρῖσκει ἀνταπόκριση μόνο σὲ περισορισμένους καλλιτεχνικοὺς καὶ λογοτεχνικοὺς κύκλους.

Μιὰ γενικὴ ὕφεση στὴν προπαγάνδα ὅλων τῶν τάσεων τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀκολούθησε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἤττα τῶν ἐξέγερσης τῶν Παρισινῶν ἐργατῶν τὸν Ἰούνιο τοῦ 1848 καὶ τὴν πτώση τῆς Δημοκρατίας. Ὁλος ὁ σοσιαλιστικὸς τύπος φειμώθηκε στὴν διάρκεια τῆς περιόδου τῆς ἀντίδρασης, ἡ ὁποία διάρκεσε εἴκοσι ὀλόκληρα χρόνια. Μολαταῦτα, ἀκόμη καὶ ἡ ἀναρχικὴ σκέψη ἄρχισε νὰ κάνει κάποια πρόοδο, συγκεκριμένα στὰ γραπτὰ τοῦ Μπελεγκαρίκ (Coeur-deroy) καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ζοζέφ Ντεζὰκ (Les Lazaréennes, L' Humanisphère, μιὰ ἀναρχικὴ - κομμουνιστικὴ Οὐτοπία πρὸ ἀνακαλύφθηκε καὶ δημοσιεύτηκε πρόσφατα). Τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα ἀναζωογονήθηκε μόνο ὕστερα ἀπὸ τὸ 1864, ὅταν μερικοὶ Γάλλοι ἐργάτες, ὅλοι μουτουαλιστὲς, πρὸ συναντήθηκαν στὸ Λονδίνο, στὴν διάρκεια τῆς Παγκόσμιας Ἐκθεσης, μὲ Ἄγγλους ὁπαδοὺς τοῦ Ρόμπερτ Ὁουεν, ἰδρυσαν τὴν

Διεθνῆ "Ἐνωσι τῶν Ἑργατῶν. Αὐτὴ ἡ ἔνωσι ἀναπτύχθηκε πολὺ ραγδαία υἱοθέτησε πολιτικὴ ἀμεσησ οἰκονομικῆσ πά-
 ρις ἐνάντια στὸν καπιταλισμὸ, χωρὶς ἀνάμιξη στὴν πολιτικὴ,
 κοινοβουλευτικὴ ζύμωσι, κι αὐτὴ ἡ πολιτικὴ ἀκολουθήθηκε
 μέχρι τὸ 1871. Ὅμως, μετὰ τὸν Γαλλο - Γερμανικὸ πόλεμο,
 ἔταν ἡ Διεθνῆσ "Ἐνωσι ἀπαγορεύτηκε στὴ Γαλλία ὕστερα ἀπὸ
 τὸ ξεσῆκωμα τῆσ κομμούνασ, οἱ Γερμανοὶ ἐργάτες, οἱ ὁποῖοι
 εἶχαν πάρει τὸ δικαίωμα τῆσ καθολικῆσ ψηφοφορίας τῶν ἀν-
 τρῶν γιὰ τὶς ἐκλογῆσ τοῦ νεοσύστατου αὐτοκρατορικοῦ Κοινο-
 βουλίου, ἐπέμεναν στὴν τροποποίησι τῆσ τακτικῆσ τῆσ Διε-
 θνοῦσ, κι ἄρχισαν νὰ οἰκοδομοῦν ἕνα σοσιαλδημοκρατικὸ πο-
 λιτικὸ κόμμα. Αὐτὸ σύντομα ἐδήγησε σὲ διάσπασι τῆσ "Ἐνω-
 σι τῶν Ἑργατῶν, κι οἱ Λατινικῆσ Ὁμοσπονδίες, ἡ Ἰσπανικὴ,
 ἡ Ἰταλικὴ, ἡ Βελγικὴ κι ἡ Γουρασινὴ, (ἡ Γαλλία δὲν μπο-
 ροῦσε νὰ ἀντιπροσωπευτεῖ), συγκρότησαν μετὰξὺ τους μιὰ ὁ-
 μοσπονδικὴ ἔνωσι, ἡ ὁποία ἐέκοψε παντελῶσ ἀπὸ τὸ Μαρξί-
 στικὸ γενικὸ συμβούλιο τῆσ Διεθνοῦσ. Μέσα σ' αὐτῆσ τὶς ὁμο-
 σπονδίες ἀναπτύχθηκε τότε αὐτὸ πὸν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ
 ὡσ **σὺ γ χ ρ ο σ ἀ ν α ρ χ ι σ μ ὸ ς**. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν
 γρήγη γιὰ κάμποσο καιρὸ τῶν ὀνομάτων «φεντεραλιστές» κι
 «ἀντιεξουσιαστές», τὸ ὄνομα «ἀναρχικοί», τὸ ὁποῖο οἱ ἀντίπα-
 λοὶ τους ἐπέμεναν νὰ τοὺς ἀποδίδουν, ἐπικράτησε καὶ τελικὰ
 θριάμβευσε.

Ὁ Μπακούνιν σύντομα ἔγινε πρωτοστάτης ἀνάμεσα σ'
 αὐτῆσ τὶς Λατινικῆσ ὁμοσπονδίες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀντι-
 λήψεων τοῦ ἀναρχισμοῦ πράγμα πὸν ἔκανε σ' ἕνα ἀριθμὸ γρη-
 φτῶν, φυλλαδίων καὶ γραμμιάτων. Ἀπαίτησε τὴν πλήρη κα-
 ταστροφὴ τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖο - ἔγραψε - εἶναι προὶδν τῆσ
 θρησκείασ, ἀνήκει σ' ἕνα κατώτερο στάδιο πολιτισμοῦ, ἀντι-
 προσωπεύει τὴν ἄρνησι τῆσ ἐλευθερίας καὶ καταστρέφει ἀκό-
 μη καὶ κείνο πὸν ἀναλαμβάνει νὰ κάνει γιὰ τὴν γενικὴ εὐτυ-
 μερία. Τὸ Κράτος ἦταν ἕνα ἱστορικὸ ἀναγκαῖο κακό, ἀλλὰ ἡ
 πλήρης ἐξαφάνισή του θάναι, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἐξ ἴσου ἀνα-
 γκαῖα. Ἀποκηρύσσοντας κάθε νομοθεσία, ἔστω καὶ δταν πη-
 γάζει ἀπὸ καθολικὴ ψηφοφορία, ὁ Μπακούνιν ἀξίωσε γιὰ
 κάθε ἔθνος, κάθε περιοχὴ καὶ κάθε κομμούνα, πλή-
 ρη αὐτονομία, ὅσο δὲν εἶναι μιὰ ἀπειλή γιὰ τοὺς γείτονέσ
 του, καὶ πλήρη ἀνεξαρτησία τοῦ ἀτόμου, προσθέτοντας ὅτι γί-
 νεται κανεὶσ πραγματικὰ ἐλεύθερος μόνο δταν, καὶ στὸ μέτρο,

πρώ, ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι ἐλεύθεροι. Οἱ ἐλεύθερες ὁμοσπονδίες τῶν κομμουνῶν θὰ συγκροτοῦσαν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη.

Ὡς πρὸς τὶς οἰκονομικὲς τοῦ ἀντιλήψεις, ὁ Μπακούνιν χαρακτηρίζει τὸν ἑαυτό του, ὅπως καὶ οἱ φεντεραλιστὲς σύντροφοί του τῆς Διεθνούς, ὡς «κολλεκτιβιστὴ ἀναρχικό» - ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Βιντάλ καὶ τοῦ Πεκέρ στὴ δεκαετία τοῦ 1840, ἢ τῶν σύγχρονων σοσιαλιστικῶν ὁμάδων τους, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐκφράσει μιὰ κατάσταση πραγμάτων στὴν ὁποία ὅλα τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν παραγωγή, κατέχονται ἀπὸ κοινῶ ἀπὸ τὶς ἐμάδες ἐργασίας καὶ τὶς ἐλεύθερες κοινότητες, ἐνῶ οἱ τρόποι ἀνταμοιβῆς τῆς ἐργασίας, κομμουνιστικοὶ ἢ ἄλλοι, θὰ κανονίζονταν ἀπὸ κάθε ὁμάδα γιὰ τὸν ἑαυτό της. Ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ἢ προσέγγιση τῆς ὁποίας προφητεύσαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀπ' ὅλους τοὺς σοσιαλιστὲς, θά-ταν τὸ μέσο γιὰ νὰ ῥθουν στὴν ζωὴ οἱ νέες συνθήκες.

Ἡ Γιουρασινὴ, ἢ Ἰσπανικὴ, καὶ ἢ Ἰταλικὴ ὁμοσπονδία, πρὸ ἦταν τμήματα τῆς Διεθνούς Ἐνώσεως τῶν Ἐργατῶν, καθὼς ἐπίσης ἢ Γαλλικὴ, ἢ Γερμανικὴ, καὶ ἢ Ἀμερικανικὴ ἀναρχικὴ ὁμάδα, ἦταν γιὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια τὰ κύρια κέντρα ἀναρχικῆς σκέψης καὶ προπαγάνδας. Ἀπείχαν ἀπὸ ἑποιαδήποτε συμμετοχὴ στὴν κοινοβουλευτικὴ πολιτικὴ, καὶ πάντα βρισκόνταν σὲ στενὴ ἐπαρῆ μὲ τὶς ἐργατικὲς ὁργανώσεις. Ὅμως, στὸ δεύτερο μισθὸ τῆς δεκαετίας τοῦ 1880 καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς δεκαετίας τοῦ 1890, ὅταν ἢ ἐπίδραση τῶν ἀναρχικῶν ἄρχισε νὰ γίνεται αἰσθητὴ στὶς ἀπεργίες, στὶς διαδηλώσεις γιὰ τὴν Πρωτομαγιά, ὅπου προώθησαν τὴν ἰδέα τῆς γενικῆς ἀπεργίας γιὰ τὸ ὄχτώωρο, καὶ στὴν ἀντιμιλιταριστικὴ προπαγάνδα στὸν στρατό, ἄρχισαν βίαιες διώξεις ἐναντίον τους, ἰδιαιτέρως στὶς Λατινικὲς χῶρες (περιλαμβανομένου καὶ τοῦ συστηματικοῦ βασανισμοῦ στὸ Φρούριο τῆς Βαρκελώνης) καὶ στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες (ἐκτέλεση τῶν 5 ἀναρχικῶν τοῦ Σικάγου τὸ 1887). Ἐνάντια σ' αὐτὲς τὶς διώξεις οἱ ἀναρχικοὶ ἀπάντησαν μὲ πράξεις βίας, οἱ ὁποῖες μὲ τὴ σειρά τους ἀκολουθήθηκαν ἀπὸ νέες ἐκτελέσεις καὶ νέες πράξεις ἐκδίκησης ἀπὸ τὰ κάτω. Αὐτὸ δημιούργησε στὸ πολὺ κοινὸ τὴν ἐντύπωση ὅτι ἢ βία εἶναι ἢ οὐσία τοῦ ἀναρχισμοῦ, μιὰ ἀποψη πρὸ ἀποκηρύχτηκε ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτὲς του, οἱ ὁποῖοι ἀπέδειξαν ὅτι στὴν πραγματικότητα τὴ βία καταφεύγουν ὅλα τὰ

κρίματα που ή άνοικτή τους δράση έμποδίζετα: από την καταστολή και που μία έκτακτη νομοθεσία τὰ θέτει έκτός νόμου.

Ο άναρχισμός συνέχισε ν' αναπτύσσεται, μερικὰ πρὸς τήν κατεύθυνση του Προυτονικού «μουτσαλισμοῦ» ἀλλά κυρίως σάν κομμουνιστικός άναρχισμός, στίς όποιες μιὰ τρίτη κατεύθυνση, ο χριστιανικός άναρχισμός, προστέθηκε άπό τον Λέον Τολστόϊ, και μιὰ τέταρτη, ή όποία θά μπορούσε νά αποκληθεϊ λογοτεχνικός άναρχισμός, άρχισε άνάμεσα σέ μερικὸς σύγχρονους συγγραφείς.

Οι ιδέες του Προυτόν ιδιαιτέρα όσο άφορᾶ τήν άμοιβαία πίστη, αντίστοιχες μ' εκείνες του Τζοσία Ουώρρεν, έρῆκαν μιὰ σημαντική ανταπόκριση στίς Ήνωμένες Πολιτείες, δημιουργώντας ολόκληρη σχολή, τής όποιας οι κύριοι συγγραφείς είναι ο Στέφεν Πέρλ Αντριους, ο Ουίλλιαμ Γκρήν, ο Λαϊσάντερ Σπρυνερ (ο όποιος άρχισε νά γράφει τὸ 1850 και του όποιου τὸ άνολοκληρωτο έργο «Φυσικός Νόμος» ύποσχέταν πολλά) και άρκετοί άλλοι, τών όποιών τὰ όνόματα μπορούν νά βρεθούν στη «Βιβλιογραφία τής Άναρχίας» του Νετλώ.

Ήξέχουσα θέση άνάμεσα στους άτομικιστές άναρχικούς στην Άμερική καταλήφθηκε άπό τον Μπέντζαμιν Ρ. Τάκερ, του όποιου τὸ περιοδικὸ «Έλευθερία» ξεκίνησε στὰ 1881 και του όποιου οι αντιλήψεις είναι συνδυασμός εκείνων του Προυτόν μ' εκείνες του Χέρμπερτ Σπένσερ. Ξεκινώντας άπό τήν θέση ότι οι άναρχικοί είναι έγωϊστές, με τήν κυριολεκτική έννοια του όρου, και ότι κάθε ομάδα άτομων, είτε πρόκειται για ένα μυστικό σύνδεσμο μερικῶν προσώπων, είτε για τὸ Κογκρέσο τών Ήνωμένων Πολιτειῶν, έχει τὸ δικαίωμα νά καταπιέξει ολόκληρο τὸ ανθρώπινο γένος, έφόσον όέβια έχει τήν δύναμη νά τὸ κάνει: ότι ή ίση έλευθερία για όλους και ή άπόλυτη ισότητα θά έπρεπε νάνα: κανόνας, και ότι τὸ «κοίταξε τήν δουλειά σου» είναι ο μοναδικός ήθικός νόμος του άναρχισμοῦ, ο Τάκερ προχωρεϊ ν' άποδείξει: ότι μιὰ γενική και ολοκληρωτική έφαρμογή αυτών τών άρχῶν θάταν ευεργετική και δέν θά δημιουργούσε κανένα κίνδυνο, γιατί οι δυνάμεις κάθε άτομου θά περιορίζοταν άπό τήν άσκηση τῶν ίσων δικαιωμάτων όλων τών άλλων. Έδειξε παραπέρα (άκολουθώντας τον Σπένσερ) τήν διαφορά που ύπάρχει μεταξύ τής καταπάτησης τών δικαιωμάτων του άλλου και τής αντίστασης σέ μιὰ τέτοια καταπάτηση, μεταξύ έξουσιασμοῦ και άμυνας: τὸ

πρώτο είναι: ἐξ ἴσου καταδικαστέο, εἴτε πρόκειται γιὰ καταπάτησιν ἑνὸς ἀτόμου ἀπὸ ἑναν ἐγκληματία ἢ γιὰ καταπάτησιν ὄλων τῶν ἄλλων ἀπὸ ἑναν, ἢ τοῦ ἑνὸς ἀπ' ὄλους τοὺς ἄλλους· ἐνῶ ἢ ἀντίστασι, στὴν καταπάτησιν, εἶναι ἀμυντικὴ καὶ ἀναγκαία. Γιὰ τὴν αὐτὴν - ἀμυνά τους, ὁ πολίτης καὶ ἡ ομάδα εἶχον τὸ δικαίωμα σ' ὁποιαδήποτε βία, περιλαμβανόμενης καὶ τῆς ἐσχάτης ποινῆς. Ἡ βία δικαιολογεῖται: ἐπίσης γιὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ καθήκοντος τῆς τήρησιν μιᾶς συμφωνίας. Ὁ Τάκερ εἶπει ἀκολουθεῖ τὸν Σπένσερ καί, ὅπως αὐτός, ἀνοίγει (κατὰ τὴν γνώμη τοῦ παρόντος συγγραφέα) τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἐπανεγκατάστασιν ὑπὸ τὸν τίτλο τῆς «ἀμυνας» ὄλων τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους. Ἡ χριστικὴ του γιὰ τὸ σημερινὸ Κράτος εἶναι πολὺ θαυματοχάστῃ, καὶ ἡ ὑπεράσπισίς του τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου πολὺ ἀποφασιστικὴ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν οικονομικὰς ἀπόψεις του, ὁ Τάκερ ἀκολουθεῖ τὸν Προυτσόν.

Ὁ ἀτομικιστικὸς ἀναρχισμὸς τῶν Ἀμερικανῶν Προυτσονικῶν ὀρίσκει, πάντως, ἐλάχιστην συμπάθειαν ἀνάμεσα στὴς ἐργαζόμενες μάζας. Ἐκείνοι πού τὸν ἐπαγγέλλονται - εἶναι κυρίως «διανοούμενοι» - σύντομα διαπιστώνουν ὅτι ἡ ἀτομικιστικὴ τὴν ὅποια τόσο πολὺ ἐκθειάζουν δὲν εἶναι ἐπιτεύξιμη μὲ ἀτομικὰς προσπάθειας, καὶ εἴτε ἐγκαταλείπουν τὴς τάξεις τῶν ἀναρχικῶν καὶ ὀδηγοῦνται στὸν φιλελεύθερο ἀτομικισμὸ τῶν κλασσικῶν οικονομολόγων, εἴτε ἐφυστηχάζουν σ' ἕνα εἶδος Ἐπικούρειου ἀμοραλισμοῦ, ἢ μιᾶ θεωρίαν τοῦ ὑπερανθρώπου, παρόμοιαν μ' ἐκείνην τοῦ Στίρνερ καὶ τοῦ Νίτσε. Ὁ μεγάλος ὄγκος τῶν Ἀναρχικῶν ἐργατῶν προτιμᾷ τὴς ἀναρχοκομμουνιστικὰς ἰδέας, οἱ ὅποιες ἐξελίχτηκαν βαθμιαία μέσα ἀπὸ τὸν ἀναρχικὸν κολλεκτιβισμὸν τῆς Διεθνούς Ἐνώσεως τῶν Ἐργατῶν. Σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνσιν ἀνέγκουν - γιὰ νὰ ὀνομάσουμε μόνον τοὺς πρὸ γνωστοὺς ἐκφραστὰς τοῦ ἀναρχισμοῦ - ὁ Ἐλιζέ Ρεκλύ, ὁ Ζὰν Γκράβ, ὁ Σεμπαστιέν Φώρ, ὁ Ἐμίλ Πουζέ στὴ Γαλλίαν ὁ Ἐνρίκο Μαλατέστα καὶ ὁ Κοβέλλι στὴν Ἰταλίαν ὁ Ρ. Μέλλα, ὁ Ἀ. Λορέντζο καὶ οἱ συνήθως ἀγνωστοὶ συγγραφεῖς τῶν πολλῶν ἔξοχων μαυροῦστων στὴν Ἰσπανίαν ὁ Γιόχαν Μόστ ἀνάμεσα στοὺς Γερμανούς· ὁ Σπάϊς, ὁ Πάρσους καὶ οἱ ὁμοῖδεάτες τους στὴς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς· ἐνῶ ὁ Ντομέλα Νιουβενχούϊς καταλαμβάνει μιᾶ ἐνδιάμεση θέσιν στὴν Ὀλλανδίαν. Τὰ κύρια ἀναρχικὰ ἔντυπα, τὰ ὅποια δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸ 1880 ἐπίσης ἀνέγκουν τὴν ἴδιαν κατεύθυνσιν· ἐνῶ

Ένας αριθμός αναρχικών αυτής της κατεύθυνσης έχει συνδεθεί με το αποκαλούμενο συνδυαστικό κίνημα-το Γαλλικό δόγμα για το μη - πολιτικό εργατικό κίνημα, που να αφιερώνεται στην άμεση πάλη με τον καπιταλισμό, και το οποίο έγινε τόσο σημαντικό στην Ευρώπη.

Σαν ένας που ανήκει στην αναρχική - κομμουνιστική κατεύθυνση, ο παρών συγγραφέας για πολλά χρόνια προσπάθησε να αναπτύξει τις ακόλουθες ιδέες: να δείξει την στενή, λογική σύνδεση ή όποια υπάρχει μεταξύ της σύγχρονης φιλοσοφίας των φυσικών επιστημών και του αναρχισμού· να θέσει τον αναρχισμό σε επιστημονική βάση με την σπουδή των τάσεων οι οποίες είναι: εμφανείς τώρα στην κοινωνία και μπορούν να δείξουν την παραπέρα εξέλιξή της· και να επεξεργαστεί τις βάσεις της αναρχικής ήθικης. Όσον αφορά την ίδια την ουσία του αναρχισμού, ήταν στόχος του Κροπότκιν να αποδείξει: ότι ο κομμουνισμός - τουλάχιστον μερικά - έχει περισσότερες πιθανότητες να εγκαθιδρυθεί από τον κολλεκτιβισμό, ιδιαίτερα σε κομμουνες που παίρνουν την πρωτοπορία, κι ότι ο ελεύθερος, ή αναρχικός κομμουνισμός είναι: η μόνη μορφή κομμουνισμού που έχει πιθανότητα να γίνει αποδεκτή στις πολιτισμένες κοινωνίες· κομμουνισμός κι αναρχία είναι: επομένως δύο όροι της εξέλιξης, οι οποίοι συμπληρώνουν ο ένας τον άλλο, ο ένας κάνοντας τον άλλο εφικτό, κι αποδεκτό. Προσπάθησε, επί πλέον, να δείξει: πώς, στην διάρκεια μιας επαναστατικής περιόδου, μια μεγάλη πόλη - εάν οι κάτοικοί της έχουν αποδεχτεί την ιδέα - θα μπορούσε να οργανωθεί πάνω στις γραμμές του ελεύθερου κομμουνισμού· ή πόλη έγγυώμενη σε κάθε κάτοικο σπίτι, τροφή κι ένδυμα· σ' έκταση αντίστοιχη με την άνεση που τώρα είναι προσιτή μόνο στην μεσαία τάξη, σ' αντίλλαγμα για δουλειά μισής ημέρας ή πέντε ωρών· και πώς όλα εκείνα τα πράγματα που θεωρούνται πολυτέλειες θα μπορούσαν να γίνουν κτήμα του καθενός, αν συνδεθεί για το άλλο μισό της ημέρας με όλα τα είδη των ελεύθερων ενώσεων που θα επιδιώκουν όλους τους δυνατούς σκοπούς - εκπαιδευτικούς, λογοτεχνικούς, επιστημονικούς, καλλιτεχνικούς, σπόρ κι ούτω καθ' εξής. Για να αποδείξει τον πρώτο απ' αυτούς τους ισχυρισμούς, ανέλυσε τις δυνατότητες της αγροτικής και βιομηχανικής εργασίας, και τις δύο σε συνδυασμό με την πνευματική εργασία. Και για να φωτίσει τους κύριους παράγοντες της ανθρώπινης

ἐξέλιξται, ἀνάλυτε τὸν ρόλο πρὸ παίξουν στὴν ἱστορία οἱ λαϊκοὶ
δημιουργικοὶ φορεῖς τῆς ἀμοιβαίας βοήθειας, καθὼς καὶ τὸν
ἱστορικό ρόλο τοῦ Κράτους.

Χωρὶς νὰ ὀνομάσει τὸν ἑαυτό του ἀναρχικό, ὁ Λέον Τολ-
στόϊ, σὰν τοὺς προκατόχους του στὰ λαϊκὰ θρησκευτικὰ κινή-
ματα τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰώνα, τὸν Κοτζέκι, τὸν Ντένκ καὶ
πολλοὺς ἄλλους, πῆρε τὴν ἀναρχικὴ θέση ὅσον ἀφορᾷ τὸ Κρά-
τος καὶ τὰ δικαιώματα ἰδιοκτησίας, συνάγοντας τὰ συμπερά-
σματά του ἀπὸ τὸ γενικὸ πνεῦμα τῶν κυρηγμάτων τοῦ Χρι-
στοῦ καὶ ἀπὸ τὶς ἀναγκαῖες ἐπιταγές τῆς λογικῆς. Μ' ὄλη τὴν
δύναμη τοῦ ταλέντου του ἔκανε (ἰδιαίτερα στὸ «The
Kingdom of god in Yourself») μιὰ καταλυτικὴ κριτικὴ
τῆς ἐκκλησίας τοῦ Κράτους καὶ τοῦ νόμου στὸ σύνολό τους,
κι' ἰδιαίτερα τῶν σημερινῶν νόμων γιὰ τὴν ἰδιοκτησία. Πε-
ριγράφει τὸ Κράτος σὰν τὴν κυριαρχία τῶν ἀχρείων, μὲ τὴ
βοήθεια τῆς κτηνώδους βίας. Οἱ ληστές, λέει, εἶναι πολὺ λι-
γώτερο ἐπικίνδυνοι ἀπὸ μιὰ καλὰ ὀργανωμένη κυβέρνηση. Κά-
νει μιὰ θαυστόχαστη κριτικὴ τῶν προλήψεων, οἱ ὁποῖες εἶ-
ναι τώρα συνήθειες ἀναφορικὰ μὲ τὰ εὐεργετήματα πρὸ ἀπο-
λαμβάνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ Κράτος καὶ τὴν
ὑπάρχουσα κατανομὴ τῆς ἰδιοκτησίας· καὶ ἀπὸ τὰ κηρύγματα
τοῦ Χριστοῦ συνάγει τὸν κανόνα τῆς μὴ - ἀντίστασης καὶ τὴν
ἀπόλυτη καταδίκη ὅλων τῶν πολέμων. Τὰ θρησκευτικὰ του
ἐπιχειρήματα εἶναι ὅμως, τόσο καλὰ συνδυασμένα μ' ἐπιχειρή-
ματα δανεισμένα ἀπὸ μιὰ ψυχραὶν παρατήρηση τῶν σημε-
ρινῶν δεινῶν, ὥστε τὰ ἀναρχικὰ καμμάτια τῶν ἔργων του
ἀγγίζουσιν τὸν θρησκευόμενον καὶ τὸν μὴ θρησκευόμενον ἀναγνώ-
στη ἐξ ἴσου.

Θάταν ἀδύνατο νὰ παρουσιάσουμε ἐδῶ, σὲ σκιαγραφίᾳ,
ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά τῆς ἀναρχικῆς ἰδέας τῆς σύγχρονης λογο-
τεχνίας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἐπίδραση τὴν ὁποία οἱ ἐλευθε-
ριακῆς (libertarian) ἰδέες τῶν καλύτερων συγχρόνων συγ-
γραφέων ἄσκησαν πάνω στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀναρχισμοῦ. Θά-
πρεπε κανεὶς νὰ συμβουλευτεῖ τοὺς δέκα μεγάλους τόμους τοῦ
«Φιλολογικοῦ Παραρτήματος» τῆς ἐφημερίδας «La Révolte»
κι ἀργότερα τὸ «Temps Nouveaux», τὸ ὁποῖο περιέχει
ἀνατυπώσεις ἀπὸ τὰ ἔργα ἑκατοντάδων συγχρόνων συγγρα-
φέων πρὸ ἐκφράζουσιν ἀναρχικῆς ἰδέας, γιὰ νὰ διαπιστώσει πρὸ-

το στενά ὁ ἀναρχισμὸς συνδέεται μ' ὄλα τὰ πνευματικὰ ρεύματα τῶν χρόνων μας.

Ἡ «Ἐλευθερία» τοῦ Τ.Σ. Μίλλ, τὸ «Ἄτομο ἐναντίον τοῦ Κράτους» τοῦ Σπένσερ, τὸ «Ἠθικὴ δίχως ὑποχρέωση οὔτε τιμωρία» τοῦ Μάρκ Γκυγιώ, τὸ «Ἠθικὴ, Τέχνη καὶ θρησκεία» τοῦ Φουγιέ, τὰ ἔργα τοῦ Μουλτατούλι (Ἐ. Ντουδες Ντέκερ), τὸ «Τέχνη καὶ Ἐπανάσταση» τοῦ Ρίτσαρντ Βάγκνερ, τὰ ἔργα τοῦ Νίτσε, τοῦ Ἐμερσον, τοῦ Λόυντ Γκάρισον, τοῦ Τορώ, τοῦ Ἀλεξάντρ Χέρτζεν, τοῦ Ἐντουαρντ Κάρπεντερ κι' οὕτω καθ' ἑξῆς· καὶ σὸν τομέα τῆς λογοτεχνίας τὰ δράματα τοῦ Ἴψεν, ἡ ποίηση τοῦ Οὐώλτ Οὐίτμαν, τὸ «Πόλεμος καὶ Εἰρήνη» τοῦ Τολστόϊ, τὸ «Παρίσι» καὶ ἡ «Ἔργασία» τοῦ Ζολά, τὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Μερζκόφσκυ, καὶ μιὰ ἀτέλειωτη σειρά ἔργων λιγώτερο γνωστῶν συγγραφέων - εἶναι γεμάτα ἰδέες, οἱ ὁποῖες δείχνουν πόσο στενά ὁ ἀναρχισμὸς συνυφαίνεται μὲ τὸ ἔργο ποὺ πραγματοποιεῖται στὴν σύγχρονη σκέψη πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνση τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ δεσφιά τοῦ Κράτους καὶ τοῦ καπιταλισμοῦ.

ΑΝΑΡΧΙΚΟΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

Δημοσιεύθηκε τὸ 1887

Ὁ ἀναρχισμός, τὸ μὴ - κυβερνητικὸ σύστημα σοσιαλισμοῦ, ἔχει διπλὴ προέλευση. Εἶναι βλαστὰρ: τῶν δύο μεγάλων ρευμάτων τῆς σκέψης στὸ οἰκονομικὸ καὶ πολιτικὸ πεδίο, τὰ ἑποῖτα χαρακτηρίζουν τὸν 19ο αἰῶνα, καὶ ἰδιαίτερα τὸ δεύτερο μέρος του. Ἀπὸ κοινοῦ μ' ἄλλους τοὺς σοσιαλιστές, οἱ ἀναρχικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία τῆς γῆς, τοῦ κεφαλαίου, καὶ τῶν μηχανημάτων εἶναι ξεπερασμένη· ὅτι εἶναι καταδικασμένη νὰ ἐξαφανισθεῖ· καὶ ὅτι ὅλα τὰ προαπειτούμενα γιὰ τὴν παραγωγή πρέπει νὰ γίνουν καὶ θὰ γίνουν κοινὴ ἰδιοκτησία τῆς κοινωνίας, καὶ θὰ τὰ διαχειρίζονται ἀπὸ κοινοῦ οἱ παραγωγοὶ τοῦ πλούτου. Καὶ μαζί μὲ τοὺς πρὸ προχωρημένους ἀντιπροσώπους τοῦ πολιτικοῦ ριζοσπαστισμοῦ, ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ ἰδεώδες τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ κατάσταση πραγμάτων ὅπου οἱ λειτουργίες τῆς κυβέρνησης μειώνεται στὸ ἐλάχιστο, καὶ τὸ ἄτομο ἐπανακτᾷ τὴν πλήρη του ἐλευθερία πρωτοβουλίας καὶ δράσης γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει, μέσω ἐλεύθερων ομάδων καὶ ὁμοσπονδιῶν - ἐλεύθερα συγκροτούμενων - ὅλες τὶς ἀπειρα ποικίλλουσες ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν σοσιαλισμὸ, οἱ περισσότεροι ἀναρχικοὶ φτάνουν στὸ ἔσχατό του συμπέρασμα, δηλαδή στὴν πλήρη ἀρνησὴ τοῦ συστήματος τῆς μισθωτῆς ἐργασίας καὶ στὸν κομμουνισμό. Καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση, δίνοντας μιὰ παραπέρα ἀνάπτυξη στὸ μέρος τοῦ ριζοσπαστικοῦ προγράμματος ποὺ ἀναφέραμε πρὶν πάντων, φτάνουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τελικὸς στόχος τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ μείωση τῶν λειτουργιῶν τῆς κυβέρνησης στὸ μ η δ ε ν - δηλαδή μιὰ κοινω-

νία χωρίς κυβέρνηση, ή αν - αρχία. Οι αναρχικοί υποστηρίζουν, επί πλέον, ότι αυτό το ιδεώδες της κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, δεν πρέπει να το εναποθέσουν σε μελλοντικούς αιώνες, αλλά ότι μονάχα εκείνες οι μεταβολές στην κοινωνική μας οργάνωση, οι οποίες είναι σε συμφωνία με το παραπάνω διπλό ιδεώδες και συνιστούν προσέγγιση σ' αυτό, θάχουν πιθανότητα ζωής και θάνατι ευεργετικές για την κοινότητα.

Ός προς την μέθοδο που ακολουθείται από τον αναρχικό στοχαστή, διαφέρει ολοκληρωτικά από 'κεινη που ακολουθείται από τους ουτοπιστές. Ο αναρχικός στοχαστής δεν καταφεύγει σε μεταφυσικές αντιλήψεις (όπως τα «φυσικά δικαιώματα», τα «καθήκοντα του Κράτους» κι ούτω καθ' εξής) για να έγκυθιδρύσει ότι είναι, κατά την γνώμη του, οι άριστοι συνθηκες για την πραγματοποίηση της μέγιστης ευτυχίας της ανθρωπότητας. Ακολουθεί, απεναντίας, την πορεία που χάρασσεται από την σύγχρονη φιλοσοφία της εξέλιξης. Μελετά την ανθρώπινη κοινωνία όπως είναι τώρα κι όπως ήταν στο παρελθόν και χωρίς να προικίζει είτε την ανθρωπότητα σαν όλο, είτε τα χωριστά άτομα, μ' ανώτερες ιδιότητες τις οποίες δεν έχουν, απλώς θεωρεί την κοινωνία σαν σύνολο οργανισμών που προσπαθούν να βρουν τους άριστους τρόπους συνδυασμού των αναγκών του ατόμου με τις ανάγκες της συνεργασίας για την ευημερία του είδους. Σπουδάζει την κοινωνία και προσπαθεί να ανακαλύψει τις τάσεις της, παρελθούσες και παρούσες, τις αναπτυσσόμενες ανάγκες της, διανοητικές κι οικονομικές, και σ' αυτό το ιδεώδες του απλώς δείχνει σε ποιά κατεύθυνση τείνει ή εξέλιξη. Κάνει διάκριση μεταξύ των πραγματικών αναγκών και τάσεων των ανθρώπινων συνόλων και των περιστάσεων (έλλειψη γνώσης, μεταναστεύσεις, πόλεμοι, κατακτήσεις), οι οποίες έχουν παρεμποδίσει αυτές τις τάσεις από το να ικανοποιηθούν. Και συμπεραίνει ότι οι δύο πλέον εξέχουσες, αν και συχνά ασυνείδητες, τάσεις μέσα στην ιστορία μας ήταν: πρώτο, μιá τάση προς την ένσπείηση της εργασίας για την παραγωγή όλου του πλούτου από κοινού, ώστε τελικά να γίνεται αδύνατο να ξεχωρίσουμε το μέρος της κοινής παραγωγής που όφείλεται στο ξεχωριστό άτομο και δεύτερο, μιá τάση προς την πληρέστερη έλευθερία του ατόμου στην επιδίωξη όλων των σκοπών, ευεργετικών και για τον έαυτό του και για την κοινωνία εν γένει. Το ιδεώδες του αναρχικού είναι

λοιπόν μια άπλη σύνοψη αυτού που θεωρεί ότι είναι ή επόμενη φάση της εξέλιξης. Δεν είναι πια ζήτημα πίστης· είναι θέμα για επιστημονική συζήτηση.

Πράγματι, ένα από τα κύρια γνωρίσματα αυτού του αιώνα είναι ή ανάπτυξη του σοσιαλισμού και ή ραγδαία διάδοση των σοσιαλιστικών απόψεων ανάμεσα στις εργαζόμενες τάξεις. Πώς θα μπορούσε να γίνει αλλιώς; Έχουμε γίνει μάρτυρες μιας χωρίς προηγούμενο αίφνης αύξησης των παραγωγικών δυνάμεων μιας που κατάληξε σε μια συσσώρευση πλούτου, ή οποία έχει υπερβεί και τις πιο αισιόδοξες προοπτικές. Άλλά έξ αιτίας του συστήματος της μισθωτής εργασίας, αυτή ή αύξηση του πλούτου - όφειλόμενη στις συνδυασμένες προσπάθειες ανθρώπων της επιστήμης, διαχειριστών καθώς και εργατών - έχει καταλήξει μονάχα σε μια χωρίς προηγούμενο συσσώρευση του πλούτου στα χέρια των ιδιοκτητών κεφαλαίου· ενώ μια αύξηση της μισθωτής για την μεγάλη πλειοψηφία, και μία ανασφάλεια ζωής για όλους, υπήρξε ο κληρονόμος των εργατών. Οί άνειδίκευτοι εργάτες, σε συνεχή αναζήτηση εργασίας, πέφτουν σ' αντίκουστη ένδεια. Κι ακόμη κι οί πιο καλοπληρωμένοι τεχνίτες και ειδικευμένοι εργάτες εργάζονται υπό την συνεχή απειλή να ριχτούν, με την σειρά τους, στις ίδιες συνθήκες με τους άνειδίκευτους φτωχούς, εάν συνέπεια κάποιος από τις συνεχείς κι αναπόφευκτες διακυμάνσεις της βιομηχανίας, ενός καπρίτσιου του κεφαλαίου.

Το χάσμα μεταξύ του σύγχρονου εκατομμυριούχου, ο οποίος διασπαθίζει το προϊόν της ανθρώπινης εργασίας σε μια λαίμαργη και μάταιη πολυτέλεια, και του φτωχού, υποδιωσμένου σε μια άθλια και ανασφαλής ύπαρξη, γίνεται όλο και πλατύτερο, έτσι ώστε να διαλύει την ίδια την ενότητα της κοινωνίας - την αρμονία της ζωής της - και να διακυβεύσει την πρόοδο της παραπέρα ανάπτυξής της.

Ταυτόχρονα, οί εργάτες τείνουν όλο και λιγώτερο ν' αποδέχονται υπομονετικά αυτή την διαίρεση της κοινωνίας, καθώς οί ίδιοι αποκτούν όλο και μεγαλύτερη συνείδηση της πλουτοπαραγωγικής δύναμης της σύγχρονης βιομηχανίας, του ρόλου που παίζει ή εργασία στην παραγωγή του πλούτου, και των ικανοτήτων της οργάνωσης. Στην αναλογία που δλες οί τάξεις της κοινότητας παίρνουν πιο ενεργό μέρος στις δημόσιες υποθέσεις, κι ή γνώση διαδίδεται στις μάζες, ή λαχτάρα τους για

ισόττητα γίνεται ισχυρότερη, και οι απαιτήσεις τους για κοινωνική αναδιοργάνωση γίνονται ελαφρύτερες. Δεν μπορούν πια ν' αγνοηθούν. Ο εργάτης απαιτεί το μερίδιό του στην διαχείριση της παραγωγής· κι απαιτεί όχι μονάχα κάποια πρόσθετη ευημερία, αλλά τὰ πλήρη δικαιώματά του στις ύψηλότερες απολαύσεις τῆς ἐπιστήμης και τέχνης. Αὐτές οἱ απαιτήσεις, οἱ ὁποῖες προηγουμένως ἐκφράζονται μόνο ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ ἀναμορφωτὴ, ἀρχίζουν τώρα νὰ προβάλλονται ἀπὸ μιὰ καθημερινὰ ἀξάνουσα μερίδα ἐκείνων ποὺ ἐργάζονται στὸ ἐργοστάσιο ἢ καλλιεργοῦν τὴ γῆ. Καὶ τόσο συμφωνοῦν μὲ τὰ ἀνθρώπινα αἰσθήματα δικαιοσύνης, ὥστε βρίσκουν ὑποστήριξη σὲ μιὰ καθημερινὰ ἀξάνουσα μειονότητα ἀνάμεσα σὲ τὶς ἴδιες τὶς προνομιοῦχες τάξεις. Ὁ σοσιαλισμὸς γίνεται ἔτσι ἡ ἰδέα τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα· κι οὔτε ὁ καταναγκασμὸς οὔτε οἱ ψευτο - μεταρρυθμίσεις μποροῦν νὰ σταματήσουν τὴν παραπέρα ἀνάπτυξή της.

Πολλὴ ἐλπίδα ἐναποτέθηκε, φυσικά, στὴν ἐπέκταση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων σὲς ἐργαζόμενες τάξεις. Ἄλλ' αὐτές οἱ παραχωρήσεις, ἀνυποστήρικτες καθὼς εἶναι ἀπὸ ἀντιστοιχες μεταβολές σὲς οἰκονομικὲς σχέσεις, ἀποδείχτηκαν ἀπάτες. Δὲν βελτίωσαν αἰσθητὰ τὶς συνθήκες τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν ἐργαζομένων. Γι' αὐτό, τὸ σύνθημα τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι: «Οἰκονομικὴ ἐλευθερία σὰν ἡ μόνη ἀσφαλὴς βάση γιὰ πολιτικὴ ἐλευθερία». Κι ὅσο τὸ σημερινὸ σύστημα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, μὲ ὅλες του τὶς δλέθριες συνέπειες, παραμένει ἀνάλλαχτο, τὸ σοσιαλιστικὸ σύνθημα θὰ συνεχίζει νὰ ἐμπνέει τοὺς ἐργάτες. Ὁ σοσιαλισμὸς θὰ συνεχίσει ν' ἀναπτύσσεται ὡς ὅτου πραγματοποιήσει τὸν σκοπὸ του.

Πλάϊ - πλάϊ μ' αὐτὸ τὸ μεγάλο κίνημα σκέψης στὰ οἰκονομικὰ ζητήματα, προχωρεῖ ἕνα παρόμοιο κίνημα σχετικὰ μὲ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, τὴν πολιτικὴν ὀργάνωση, καὶ τὶς λειτουργίες τῆς κυβέρνησης. Ἡ κυβέρνηση ὑποβλήθηκε στὴν ἴδια κριτικὴ ὅπως καὶ τὸ κεφάλαιο. Ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ριζοσπάστες εἶδαν στὴν καθολικὴ ψηφοφορία καὶ τοὺς δημοκρατικοὺς θεσμοὺς τὴν τελευταία λέξη τῆς πολιτικῆς σοφίας, ἕνα παραπέρα βῆμα ἔγινε ἀπὸ τοὺς λίγους. Οἱ ἴδιες λειτουργίες τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ Κράτους, καθὼς ἐπίσης οἱ σχέσεις τους μὲ τὸ ἄτομο, ὑποβλήθησαν σὲ δεξύτερη καὶ βαθύτερη κριτικὴ. Ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ κυβέρνηση ἔχει δοκιμα-

στει πειραματικά σ' ένα ευρύ πεδίο, και οι έλλείψεις της έγιναν δλο και πιό καταφανείς. Έγινε φανερό ότι αυτές οι έλλείψεις δέν είναι: τυχαίες άλλ' έγγενείς στο σύστημα τó ίδιο. Τò κοινοβούλιο κι ή έκτελεστική έξουσία του αποδείχτηκαν άνίκανα νά παρακολουθήσουν δλες τις αναρίθμητες υποθέσεις τής κοινότητας και νά συμφιλιώσουν τά ποικίλλοντα και πολύ συχνά άντιμαχόμενα συμφέροντα τών διάφορων μερίδων του πληθυσμού. Οι έκλογές αποδείχτηκαν άνίκανες νά βρούν τους άνθρώπους που θά μπορούσαν ν' άντιπροσωπεύσουν ένα έθνος και νά διαχειριστούν, έξω από κομματικό πνεύμα, τις υποθέσεις σχετικά με τις όποιες υποχρεώνονται νά νομοθετήσουν. Αυτές οι έλλείψεις γίνονται τόσο χτυπητές ώστε οι ίδιες οι αρχές του άντιπροσωπευτικού συστήματος κριτικαρίστηκαν κι ή δρθότητά τους άμφισβητήθηκε.

Έξ άλλου, οι κίνδυνοι μιās συγκεντρωτικής κυβέρνησης έγιναν άκόμη περισσότερο καταφανείς όταν οι σοσιαλιστές βγήκαν στο προσκήνιο και ζήτησαν μιá παραπέρα αύξηση τών έξουσιών τής κυβέρνησης, έμπιστευόμενοι σ' αυτήν τήν διαχείριση του τεράστιου πεδίου που καλύπτεται τώρα από τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ τών ατόμων. Διατυπώθηκε τó έρώτημα κατά πόσο μιá κυβέρνηση έπιφορτισμένη με τήν διαχείριση τής βιομηχανίας και του έμπορίου δέν θά γινόταν μόνιμος κίνδυνος για τήν έλευθερία και τήν ειρήνη, και κατά πόσο άκόμη θάταν ίκανή νά είναι καλός διαχειριστής.

Οι σοσιαλιστές του πρώτου μέρους αυτού του αιώνα δέν διαπίστωσαν πλήρως τις τεράστιες δυσκολίες του προβλήματος. Πεπεισμένοι όπως ήταν για τήν αναγκαιότητα τών οικονομικών μεταρρυθμίσεων, οι περισσότεροί τους δέν πήραν ύπ' όψη τήν ανάγκη τής έλευθερίας για τó άτομο. Κι είδαμε κοινωνικούς μεταρρυθμιστές έτοιμους νά υποβάλλουν τήν κοινωνία σ' όποιοδήποτε είδος θεοκρατίας, ή δικτατορίας για νά έπιτύχουν μεταρρυθμίσεις προς τή σοσιαλιστική κατεύθυνση. Γιαυτό είδαμε στην Άγγλία καθώς και στην ήπειρωτική ευρώπη τήν διαίρεση τών άνθρώπων με προχωρημένες γνώμες σε πολιτικούς ριζοσπάστες και σοσιαλιστές—οι πρώτοι κυττουν με δυσπιστία τους δεύτερους και βλέπουν σ' αυτούς ένα κίνδυνο για τις πολιτικές έλευθερίες, οι όποιες κερδήθηκαν από τά πολιτισμένα έθνη ύστερ' από μιá μακρόχρονη σειρά άγώνων. Κι άκόμη και τώρα, όταν οι σοσιαλιστές σ' όλόκληρη τήν Ευρώπη

Έχουν γίνει πολιτικά κόμματα, κι επαγγέλλονται την δημοκρατική πίστη, παραμένει ανάμεσα σέ πολλούς άμερόληπτους ανθρώπους ένας καλός θεμελιωμένος φόβος του Volksstaat ή «λαϊκού κράτους» σάν μεγάλον κίνδυνον γιά τήν έλευθερία, όπως όποιαδήποτε μορφή άπολυταρχίας, αν ή κυβέρνησή του ήταν έπιφορτισμένη μέ τήν διαχείριση όλης τής κοινωνικής οργάνωσης περιλαμβανομένης τής παραγωγής και διανομής του πλούτου.

Ή πρόσφατη εξέλιξη, όμως, προετοίμασε τόν δρόμο γιά νά εδραιωθεί ή αναγκαιότητα και δυνατότητα μιās ύψηλότερης μορφής κοινωνικής οργάνωσης, ή όποία μπορεί νά έγυατα: οικονομική έλευθερία χωρίς νά υποδιβάζει, τό άτομο σόν ρόλο του σκλάβου του Κράτους. Οί άπαρχές τής κυβέρνησης μελετήθηκαν προσεκτικά, κι άφου όλες οί μεταφυσικές αντιλήψεις ως πρό τήν θεία ή του κοινωνικού συμβολαίου καταγωγής της παραμερίστηκαν, έγινε φανερό ότι ανάμεσά μας είναι σχετικά πρόσφατης προέλευσης, κι ότι οί έξουσίες της αύξανονταν στήν αναλογία πού ή διαίρεση τής κοινωνίας σέ προνομιοῦχες και μή προνομιοῦχες τάξεις αναπτύχθηκε στήν πορεία τῶν αιώνων. Ή αντιπροσωπευτική κυβέρνηση υποδιβάστηκε στήν πραγματική της αξία - εκείνη ενός οργάνου, τό όποιο πρόσφερε υπηρεσίες στήν πάλη ενάντια στήν άπολυταρχία, άλλ' όχι ενός ιδεώδους ελεύθερης πολιτικής οργάνωσης. Ός πρός τό σύστημα φιλοσοφίας, τό όποιο είδε στό Κράτος έναν αρχηγέτη τής προόδου, κλονίστηκε όλο και πιά πολύ καθώς έγινε φανερό ότι ή πρόοδος είναι πιά αποτελεσματική όταν δέν έλέγχεται από καμμιά κρατική παρέμβαση. Έγινε έτσι προφανές ότι μιá παραπέρα πρόοδος στήν κοινωνική ζωή δέν βρίσκεται στήν κατεύθυνση μιās παραπέρα συγκέντρωσης δύναμης και ρυθμιστικῶν λειτουργιῶν στά χέρια ενός κυβερνώντος σώματος, αλλά στήν κατεύθυνση τής αποκέντρωσης, και έδαφικής και λειτουργικής - σέ μιá υποδιαίρεση τῶν δημόσιων λειτουργιῶν σχετικά και μέ τή σφαίρα δράσης τους και μέ τόν χαρακτήρα αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν - ή πρόοδος βρίσκεται στήν κατεύθυνση τής εγκατάλειψης στήν πρωτοβουλία ελεύθερα συγκροτούμενων ομάδων, όλων εκείνων τῶν λειτουργιῶν, οί όποιες τώρα θεωροῦνται σάν λειτουργίες τής κυβέρνησης

Αὐτό τό ρεῦμα σκέψης βρήκε τήν έκφρασή του όχι άπλῶς στήν λογοτεχνία, άλλ' έπίσης σέ περιορισμένη έκταση στή

ζωή. Το ξεσπάσμα της Παρισινής Κομμούνας, που ακολουθήθηκε από εκείνο της Κομμούνας της Καρθαγένης - ένα κίνημα, του οποίου ο ιστορικός αντίκτυπος φαίνεται να έχει τελείως παραβλεφτεί - άνοιξε μια νέα σελίδα της Ιστορίας. Εάν αναλύσουμε όχι μονάχα αυτό το κίνημα καθ' αυτό, αλλά επίσης την έντύπωση που άφησε στα πνεύματα καθώς και τις τάσεις που εκδηλώθηκαν στην διάρκεια της επανάστασης, της Κομμούνας, πρέπει ν' αναγνωρίσουμε σ' αυτό μια ένδειξη που δείχνει ότι στο μέλλον τα ανθρώπινα σύνολα που είναι περισσότερο προχωρημένα στην κοινωνική τους ανάπτυξη, θα δοκιμάσουν να ξεκινήσουν μια ανεξάρτητη ζωή κι ότι θα προσπαθήσουν να προσυλητίσουν τα πιο καθυστερημένα μέρη ενός έθνους με το παράδειγμα, αντί να επιβάλλουν τις γνώμες τους με τον νόμο και την βία ή να υποβληθούν στον κανόνα της πλειοψηφίας, ο οποίος είναι πάντοτε ένας κανόνας της μετριότητας. Ταυτόχρονα, ή άποτυχία της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης μέσα στην Κομμούνα την ίδια, απόδειξε ότι ή αυτοκυβέρνηση κι ή αυτό - διοίκηση πρέπει να μεταφερθούν πιο πέρα από μια απλώς έδαφική έννοια. Για να γίνουν αποτελεσματικές πρέπει να μεταφερθούν στις ποικίλες λειτουργίες της ζωής μέσα στην κοινότητα. Ένας απλώς έδαφικός περιορισμός της σφαίρας δράσης της κυβέρνησης δεν θα ωφελήσει - ή αντιπροσωπευτική κυβέρνηση όντας έξ έξου ανεπαρκής σε μια πόλη όσο είναι και σ' ένα έθνος. Η ζωή έδωσε έτσι μια παραπέρα σκοπιά σ' όφελος της θεωρίας της μη - κυβέρνησης, και μια νέα ώθηση στην αναρχική σκέψη.

Οι αναρχικοί αναγνωρίζουν την όρθότητα και των δύο παραπάνω τάσεων προς την οικονομική και πολιτική έλευθερία, και βλέπουν σ' αυτές δύο διαφορετικές εκδηλώσεις της ίδιας ανάγκης για ισότητα, ή οποία συνιστά την ουσία όλων των αγώνων που μνημονεύονται από την Ιστορία. Γι' αυτό, από κοινού μ' όλους τους σοσιαλιστές, ο αναρχικός λέει στον πολιτικό μεταρρυθμιστή: «Καμμία ούσιώδης μεταρρύθμιση προς την κατεύθυνση της πολιτικής ισότητας και κανέναν περιορισμό των έξουσιών της κυβέρνησης δεν μπορεί να γίνει όσο ή κοινωνία χωρίζεται σε δύο έχθρικά στρατόπεδα, κι ο εργάτης παραμένει, οικονομικά μιλώντας, σκλάβος του εργοδότη του. Άλλά και στον κρατικό σοσιαλιστή λέμε επίσης: «Δεν μπορείτε να τροποποιήσετε τις συνθήκες ιδιοκτησίας χωρίς ταυτό-

χρονα νὰ τροποποιήσετε βαθιὰ τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση. Πρέπει νὰ περιορίσετε τὶς ἐξουσίες τῆς κυβέρνησης καὶ ν' ἀπαρνηθεῖτε τὴν κοινοβουλευτικὴ κυριαρχία. Σὲ κάθε νέα οἰκονομικὴ φάση τῆς ζωῆς ἀντιστοιχεῖ μιὰ νέα πολιτικὴ φάση. Ἡ ἀπόλυτη μοναρχία ἀντιστοιχεῖ στὸ σύστημα τῆς δουλοπαροικίας. Ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατία ἀντιστοιχεῖ στὴν κυριαρχία τοῦ κεφαλαίου. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις, ὁμως, πρόκειται γιὰ ταξικὴ κυριαρχία. Ἀλλὰ σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου ἡ διάκριση μεταξὺ καπιταλιστῆ καὶ ἐργαζόμενου ἔχει ἐξαφανιστεῖ, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη γιὰ μιὰ τέτοια κυβέρνηση· θάταν ἀναχρονισμὸς καὶ ἐμπόδιο. Οἱ ἐλεύθεροὶ ἐργάτες θὰ ἀπαιτοῦσαν ἐλεύθερη ὀργάνωση, καὶ αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ χεῖ ἄλλη θάση ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη συμφωνία καὶ τὴν ἐλεύθερη συνεργασία χωρὶς νὰ θυσιάζει τὴν αὐτονομία τοῦ ατόμου στὴν ἀσφυκτικὴ παρέμβαση τοῦ Κράτους. Τὸ σύστημα τοῦ μὴ - καπιταλισμοῦ ὑποδηλώνει τὸ σύστημα τῆς μὴ - κυβέρνησης».

Ἐπιδιώκοντας ἔτσι τὴν χειραφέτηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὶς καταπιεστικὰς δυνάμεις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τῆς κυβέρνησης ταυτόχρονα, τὸ σύστημα τοῦ ἀναρχισμοῦ γίνεται μιὰ σύνθεση τῶν δύο πανίσχυρων ρευμάτων σκέψης, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὸν αἰῶνα μας.

Φέρνοντας σ' αὐτὰ τὰ συμπεράσματα ὁ ἀναρχισμὸς ἀποδείχνει ὅτι εἶναι σ' ἀρμονία μὲ τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα ἔφτασε ἡ φιλοσοφία τῆς ἐξέλιξης. Φέρνοντας στὸ φῶς τὴν πλαστικότητα ὀργάνωσης, ἡ φιλοσοφία τῆς ἐξέλιξης ἔχει δεῖξει τὴν θαυμαστὴ προσαρμοστικότητα τῶν ὀργανισμῶν στίς συνθηκὲς ζωῆς, καὶ τὴν ἀπορρέουσα ἀνάπτυξη τέτοιων ἱκανοτήτων ποὺ κάνουν πληρέστερη τὴν ἐναρμόνιση τοῦ ζωϊκοῦ συνόλου μὲ τὸ περιβάλλον του καθὼς καὶ τὴν ἐναρμόνιση καθενὸς ἀπὸ τὰ συστατικὰ μέρη τοῦ συνόλου μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς ἐλεύθερης συνεργασίας. Μᾶς ἔχει ἐξοικειώσει μὲ τὸ γεγονός ὅτι μέσα σ' ὀλόκληρη τὴν ὀργανικὴ φύση, οἱ ἱκανότητες γιὰ ζωὴ ἀπὸ κοινοῦ ἀναπτύσσονται στὴν ἀναλογία ποὺ ἡ ἔνταξη τῶν ὀργανισμῶν σὲ σύνθετα σύνολα γίνεται ὄλο καὶ πιὸ πλήρης· καὶ μᾶς ἔχει ἐπιβάλλει ἔτσι τὴν γνώμη ποὺ ἤδη ἐκφράστηκε ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς μοραλιστὰς ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα τελειοποίησης τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Μᾶς ἔχει δεῖξει ὅτι, στὴν μακριὰ διαδρομὴ τῆς πάλης γιὰ τὴν ὑπαρξή, οἱ «καλύτερα προσαρμοσμένοι» ἀποδείχνονται πῶς εἶναι ἐκείνοι ποὺ συνδυάζουν τὴν

διανοητική γνώση με την γνώση την απαραίτητη για την παραγωγή του πλούτου, κι όχι εκείνοι που είναι τώρα οι πλουσιότεροι γιατί αυτοί, ή οι πρόγονοί τους, υπήρξαν στιγμαία οι ισχυρότεροι.

Δείχνοντας ότι η «πάλη για την ύπαρξη» πρέπει να νοηθεί όχι απλώς στην περιορισμένη έννοια της πάλης μεταξύ ατόμων για τα μέσα συντήρησης, αλλά στην πλατύτερη έννοια της της προσαρμογής όλων των ατόμων του είδους στις καλύτερες συνθήκες για την επιβίωση του είδους, καθώς και για το μέγιστο δυνατό ποσό ζωής κι ευτυχίας για τον καθένα και για όλους, μάς επέτρεψε να συναγάγουμε τους νόμους της ηθικής επιστήμης από τις κοινωνικές ανάγκες και συνθήκες της ανθρωπότητας. Μας έδειξε τον άπειροελάχιστο ρόλο που παίζει το νομοθετημένο δίκαιο στην ηθική εξέλιξη, και τον τεράστιο ρόλο που παίζει η φυσική ανάπτυξη των αλτρούστικών αισθημάτων, τα οποία αναπτύσσονται μόλις οι συνθήκες ζωής ενοήσουν την ανάπτυξή τους. Έτσι ενίσχυσε την γνώμη των κοινωνικών αναμορφωτών ως προς την αναγκαιότητα της τροποποίησης των συνθηκών ζωής για την βελτίωση του ανθρώπου, αντί της προσπάθειας να βελτιώσουμε την ανθρώπινη φύση με ηθικά κηρύγματα ενώ η ζωή εργάζεται προς αντίθετη κατεύθυνση. Τελικά, σπουδάζοντας την ανθρώπινη κοινωνία από την βιολογική σκοπιά θεώρησης, οδηγήθηκε στα συμπεράσματα, στα οποία έφτασαν οι αναρχικοί από την σκευδη της ιστορίας και των σημερινών τάσεων ως προς το ότι η παραπέρα πρόοδος βρίσκεται στην κατεύθυνση της κοινωνικοποίησης του πλούτου και της ενοποιημένης εργασίας που συνδυάζεται με την πληρέστατη δυνατή ελευθερία του ατόμου.

Έχει συμβεί στην μακριά διαδρομή των αιώνων ότι κάθε τί, το οποίο επιτρέπει τους ανθρώπους ν' αυξήσουν την παραγωγή τους, ή έστω να την συνεχίσουν, το ιδιοποιήθηκαν οι λίγοι. Η γη, ή όποια άντλει την αξία της ακριβώς από το ότι είναι αναγκαία σ' ένα συνεχώς αυξανόμενο πληθυσμό, ανήκει στους λίγους, οι οποίοι μπορεί να εμποδίσουν την κοινότητα από το να την καλλιεργήσει. Τα άνθρακωρυχεία, τα οποία αντιπροσωπεύουν τον μόχθο γενεών, και τα όποια επίσης άντλούν την αξία του από τις ανάγκες των κατασκευαστών και των σιδηροδρόμων, από το τεράστιο εμπόριο που πραγματοποιείται και από την πυκνότητα του πληθυσμού, ανήκουν πάλι στους λί-

γους, οι οποίοι έχουν ακόμη το δικαίωμα να σταματήσουν την εξόρυξη του άνθρακα αν διαλέξουν να δώσουν μια άλλη χρήση στο κεφάλαιο τους. Η καρδελομηχανή, ή όποια αντιπροσωπεύει στο σημερινό της στάδιο τελειοποίησης το έργο τριών γενεών ύφαντουργών του Λανκασάϊρ, ανήκει επίσης στους λίγους· κι αν οι έγγονοί του ίδιου του ύφαντουργού ό όποιος έφευρε την πρώτη καρδελομηχανή αξίωναν το δικαίωμά τους να θάλουν μια άπ' αυτές τις μηχανές σε λειτουργία, θά τους έλεγαν: «Κάτω τ'α χέρια! αυτή ή μηχανή δέν ανήκει σε σ'ας!». Οι σιδηρόδρομοι, οι όποιοι θάταν ώς επί το πλείστον άχρηστοι σωροί άπ'ό σίδηρο αν δέν ήταν ό σημερινός πυκνός πληθυσμός, ή βιομηχανία του, το έμπορίό του κι ή μετακίνησή του, ανήκουν επίσης στους λίγους - σε λίγους μετόχους, οι όποιοι μπορεί ούτε να ξέρουν καν πού βρίσκεται: ό σιδηρόδρομος πού τους άποφέρει ένα έτήσιο εισόδημα μεγαλύτερο κι άπ'ό εκείνο ενός μεσαιωνικού βασιλιά. Κι αν τ'α παιδιά εκείνων των ανθρώπων πού πέθαναν κατά εκατοντάδες σκάβοντας τ'α τούνελ μαζεύονταν και πήγαιναν - πλήθος ρακένδυτο και πενιμένο - να ζητήσουν ψωμί ή δουλειά άπ'ό τους μετόχους, θά συναντούσαν ξιφολόγχες και σφαίρες.

Ποιος είναι ό σοφιστής πού θά τολμήσει να πει ότι: μια τέτοια όργάνωση είναι δίκαιη; Άλλά ό,τι είναι άδικο δέν μπορεί να ναι ευεργετικό για το ανθρώπινο γένος· και δέν είναι. Σαν άποτέλεσμα αυτής της τερατώδους όργάνωσης, ό γυιός ενός εργάτη, όταν είναι ικανός να δουλέψει, δέν βρίσκει γη να καλλιεργήσει, μηχανή για να τήν θέσει σε λειτουργία, εκτός αν συμφωνεί να πουλήσει την εργασία του για ένα ποσό κατώτερο άπ'ό την αξία της. Ό πατέρας κι ό παππούς του έχουν συμβάλλει στην άποξήρανση του χωραφιού ή στην άνεγερση του εργοστασίου ώς την πλήρη έκταση των ικανότητων τους, - και κανείς δέν μπορεί να κάνει περισσότερα - άλλ' αυτός έρχεται στον κόσμο πιδ άπόκληρος κι άπ'ό έναν άγριο. "Αν καταφύγει στην γεωργία, θά του έπιτραπεί να καλλιεργήσει ένα κομμάτι γης, άλλ' υπό τόν δρο να δώσει μέρος του προϊόντος του στον γαιοκτήμονα. "Αν καταφύγει στην βιομηχανία, θά του έπιτραπεί να εργαστεί, άλλ' υπό τόν δρο ότι άπ'ό τ'α τριάντα σελίνια πούχει παράγει, δέκα σελίνια ή και περισσότερα θά τσεπωθούν άπ'ό τόν ιδιοκτήτη της μηχανής. Ξεργωνίζουμε ένάντια στους φεουδάρχες βαρώνους, οι όποιοι δέν

...τέτρεπαν σέ κανένα νά κατοικήσει: στήν γῆ παρά μόνο ἄν πλήρωσε τὸ ἓνα τέταρτο τῆς συγκαμιδῆς σὺν κύριο τοῦ φέου-
δου, ἀλλὰ συνεχίζουμε νά κάνουμε τὸ ἴδιο - ἐπεκτείνουμε τὸ
σύστημά τους. Οἱ μορφές ἔχουν ἀλλάξει, ἀλλ' ἡ οὐσία παραμέ-
νει ἡ ἴδια. Κι ὁ ἐργάτης εἶναι ἀναγκασμένος ν' ἀποδεχτεῖ τις
προυδαρχικὲς συνθήκες τις ὅποιες ἀποκαλοῦμε «ἐλεύθερο συμ-
βόλαιο» γιατί πουθενά δὲν θὰ βρεῖ καλύτερες συνθήκες, τὸ πᾶν
εἶναι ἰδιοποιηθεῖ ἀπὸ κάποιον, ὁ ἐργάτης π ρ έ π ε ι ν' ἀ-
ποδεχτεῖ τὸ παζάρι, ἢ νά λιμοκτονήσει.

Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἡ παραγωγή μας παίρνει
στραδὸ δρόμο. Δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τις ἀνάγκες τῆς κοινότη-
τας· ὁ μοναδικὸς της στόχος εἶναι: ν' αὐξήσει τὰ κέρδη τοῦ κα-
πιταλιστῆ. Κι ἔχουμε σὴν συνέπεια τις συνεχεῖς διακυμάνσεις
τῆς βιομηχανίας· ἡ κρίση ἐπέρχεται περιοδικὰ σχεδὸν κάθε
δέκα χρόνια, καὶ πετάει ἔξω ἀπ' τὴ δουλειά τους μερικὲς δε-
κάδες χιλιάδες ἀνθρώπων ποὺ ὁδηγοῦνται σὲ πλήρη ἀθλιό-
τητα, καὶ ποὺ τὰ παιδιὰ τους μεγαλώνουν σὸ δρόμο, ἔτοιμα
νὰ γίνουν τρόφιμοι: τῆς φυλακῆς καὶ τοῦ οἴκου ἐργασίας. Οἱ
ἐργάτες εἶναι ἀνίκανοι νὰ ἀγοράσουν μὲ τοὺς μισθοὺς τους τὰ
πλούτη ποὺ παράγουν, κι ἔτσι ἡ βιομηχανία πρέπει νὰ ψάξει
γι' ἀγορὲς κάπου ἄλλου, ἀνάμεσα σὲ τις μεσαῖες τάξεις ἄλλων
ἐθνῶν. Πρέπει νὰ βρεῖ ἀγορὲς, στήν Ἀνατολή, στήν Ἀφρική,
ὑποδύποτε· πρέπει ν' αὐξήσει, μὲ τὸ ἐμπόριο, τὸν ἀριθμὸ τῶν
δουλοπαροίκων τῆς στήν Αἴγυπτο, στήν Ἰνδία, σὸ Κογκό.
Ἀλλὰ παντοῦ βρίσκει ἀνταγωνιστὲς τὰ ἄλλα ἔθνη, τὰ ὅποια
μπαίνουν ραγδαίᾳ στήν ἴδια γρημὴ βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης.
Καὶ πόλεμοι, συνεχεῖς πόλεμοι, πρέπει νὰ δοθοῦν γιὰ τὴν ἡ-
γεμονία στήν παγκόσμια ἀγορὰ - πόλεμοι γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς
Ἀνατολῆς, πόλεμοι γιὰ τὴν κυριαρχία τῶν θάλασσῶν, πόλεμοι
γιὰ τὸ δικαίωμα ἐπιβίωσης μεγάλων δασμῶν στὰ ξένα ἐμπορεῖ-
ματα. Ὁ κρότος τῶν Εὐρωπαϊκῶν πυροβόλων ποτὲ δὲν παύει.
Ὀλόκληρες γεννιὲς σφάζονται ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ. Καὶ ξο-
δεύεται στοὺς ἐξοπλισμοὺς τὸ ἓνα τρίτο τῶν ἐσόδων τῶν Κρα-
τῶν μας - ἔσοδα ποὺ μαζεύονται, ὁ φτωχὸς ξέρει μὲ πόσες δυ-
σκολίες.

Καὶ τελικά, ἡ ἀδικία τῆς κατανομῆς τοῦ πλούτου ἀσκει
τὴν πιὸ ἀξιοθρήνητη ἐπίδραση πάνω στήν ἠθική μας. Οἱ ἀρ-
χές μας τῆς ἠθικῆς λένε: «Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυ-
τόν». Ἀλλὰ ἄς ἀφήσουμε ἓνα παιδί ν' ἀκολουθήσει αὐτὴ τὴν

ἀρχή και νά θγάλει τὸ σακκάκι του για νά τὸ δώσει σ' ἓνα φτωχὸ πού τρέμει, κι ἡ μητέρα του ἀμέσως θά τοῦ πεί ὅτι πο-
τὲ δὲν πρέπει νά ἀντιλαμβάνεται τίς ἠθικὲς ἀρχές στην ἀμεση
ἐννοιά τους. Ἐν ζήσει σύμφωνα μ' αὐτές, θά περπατήσει ξυ-
πόλυτο, χωρὶς ν' ἀντακουφίσει τὴν ἀθλιότητα γύρω του! Ἡ ἠ-
θική εἶναι καλὴ σὰ χεῖλη, ὄχι στίς πράξεις. Οἱ ἱεροκήρυκὲς
μας λένε. «Ὅποιος ἐργάζεται, προσεύχεται», και καθένας προ-
σπαθεῖ νά κάνει τοὺς ἄλλους νά δουλεύουν γι' αὐτόν. Λένε «Πο-
τὲ μὴν πεῖς ψέμματα!», κι ἡ πολιτικὴ εἶναι ἓνα μεγάλο ψέμ-
μα. Καὶ συνηθίζουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας και τὰ παιδιὰ μας νά
ζοῦν κάτω ἀπ' αὐτή, τὴν διπρόσωπη ἠθική, πού εἶναι καθαρὴ
ὑποκρισία και νά συμφιλιώνουν τὴν διπροσωπία τους μὲ σοφί-
στεία. Ὑποκρισία και σοφιστεία γίνονται ἡ ἴδια ἡ βάση τῆς
ζωῆς μας. Ἀλλὰ ἡ κοινωνία δὲν μπορεῖ νά ζήσει κάτω ἀπὸ
τέτοια ἠθική. Δὲν μπορεῖ νά πάει ἔτσι: πρέπει νά ἀλλάξει και
θά ἀλλάξει.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν δὲν εἶναι πιά ἀπλὸ ζήτημα ψωμιοῦ.
Καλύπτει τὸ ὅλο πεδίο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας. Ἀλ-
λὰ ἔχει στήν βάση του ἓνα ζήτημα κοινωνικῆς οἰκονομίας, και
συμπεραίνουμε: Τὰ μέσα παραγωγῆς και ἱκανοποίησης ὄλων
τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας, ἔχοντας δημιουργηθεῖ ἀπὸ τίς
κοινὲς προσπάθειες ὄλων, πρέπει νά τεθοῦν στήν διάθεση ὄλων.
Ἡ ἰδιωτικὴ οἰκειοποίηση τῶν ἀπαιτούμενων για τὴν παραγω-
γὴ δὲν εἶναι οὔτε δίκαιη οὔτε εὐεργετικὴ. Ὅλοι πρέπει νά το-
ποθετηθοῦν στήν ἴδια βάση σὰν ἄνθρωποι πού ἀπὸ κοινοῦ παρά-
γουν και ἀπολαμβάνουν τὸν πλοῦτο. Αὐτὸ θάναι ὁ μοναδικὸς
δρόμος για νά θγεῖ ἡ κοινωνία ἀπὸ τίς ὀλέθριες συνθήκες, οἱ
ὁποῖες ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ αἰῶνες πολέμων και καταπί-
εσης. Αὐτὸ θάναι ἡ μοναδικὴ ἐγγύηση για τὴν παραπέρα πρό-
οδο πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἰσότητας και τῆς ἐλευθερίας, τὰ
ὁποῖα ὑπῆρξαν πάντα ὁ πραγματικὸς, ἂν και ἀδιατύπωτος στό-
χος τῆς ἀνθρωπότητας.

Η ΑΝΑΡΧΙΑ

Δημοσιεύθηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1896

Πολίτισσες καὶ Πολίτες,

Δίστασα ἀρχετὰ προτοῦ ἀποφασίσω νὰ καταπιστώ μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὸ ἰδανικὸ τῆς Ἀναρχίας. Κι' αὐτό, γιατί ἐκείνοι πού πιστεύουν πὼς ἡ Ἀναρχία δὲν εἶναι: παρὰ ἕνας σωρὸς ὀπτασίης γιὰ τὸ μέλλον καὶ μιὰ ἀτυνεῖδητη ροπή πρὸς τὴν ἐξόντωσιν ὅλου τοῦ τωρινοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀκόμα πάρα πολλοί. Γιὰ νὰ καθαρῖσει: λοιπὸν τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὴς προλήψεις τῆς διαπαιδαγώγησής μας θὰ χρειαζόταν ἴσως νὰ ἐμπλακῶ σὲ ἐπιχειρηματολογίης πού δύσκολα χωρᾶνε στὰ πλαίσια μιᾶς διάλεξης. Μήπως ἐδῶ καὶ δύο ἢ τρία μόνο χρόνια ὁ παρισινὸς τύπος δὲν ὑποστήριζε πὼς ἡ μόνη φιλοσοφία τοῦ ἀναρχικοῦ εἶναι ἡ καταστροφή, τὸ μόνον ἐπιχείρημά του ἡ βία;

Παρ' ὅλα αὐτά, τελευταῖα ἔγινε τόσο πολὺ λόγος γιὰ τοὺς ἀναρχικοὺς ὥστε ἀρχετοὶ κατάληξαν νὰ διαθάζουν καὶ νὰ συζητοῦν τὴς ἀντιλήψεις μας. Μερικὲς φορές μάλιστα ἔκαναν τὸν κόπο τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ τότε τουλάχιστον κάτι ἔχουμε κερδίσει. Δέχονται: πρόθυμα πὼς ὁ ἀναρχικὸς ἔχει, ἕνα ἰδανικὸ τὸ βρίσκουν μάλιστα πολὺ ὠραῖο, ἀλλὰ ἀπρόσιτο γιὰ μιὰ κοινωνία πού δὲν ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ ἐκλεκτούς.

Μὰ δὲν θὰ ἦταν πολὺ φιλόδοξο ἀπὸ μέρος μου νὰ μιλήσω γιὰ μιὰ φιλοσοφία πού, κατὰ τὰ λεγόμενα τῶν ἐπικριτῶν μας, δὲν περιέχει: παρὰ ὠχρὸς δραματισμοὺς γιὰ ἕνα μακρινὸ μέλλον; Μπορεῖ ἡ Ἀναρχία νὰ ἰσχυρίζεται πὼς ἔχει μιὰ φιλοσοφία ὅταν ἀρνοῦνται: κάτι τέτοιο στὸ σοσιαλισμὸ;

Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἐρώτημα θὰ προσπαθήσω νὰ ἀπαντήσω, μὲ ὅλη τὴ σαφήνεια καὶ καθαρότητα πού μοῦ εἶναι δυνατὴ, καὶ παρακαλώντας σας προκαταβολικὰ νὰ μὲ συγχωρήσετε ἂν σὰς ἐπαναλάβω ἕνα ἢ δύο παραδείγματα πού ἤδη ἀ-

νάφερα σὲ μιὰ διάλεξή μου στὸ Λονδίνο, ἀλλὰ πού θεωροῦ χρήσιμα γιὰ μιὰ καλύτερη κατανόηση τῆς ἔννοιας τοῦ ὅρου «φιλοσοφία τῆς Ἀναρχίας».

Δὲν θὰ σᾶς κκοφανεῖ βέβαια ἂν δανειστῶ ἐξαρχῆς μερικά στοιχειώδη παραδείγματα ἀπὸ τίς φυσικὲς ἐπιστῆμες. Ὅχι γιὰ νὰ καταλήξω ἐπαγωγικὰ στίς κοινωνικὲς μας ἰδέες - κάθε ἄλλο! Ἀλλὰ ἀπλῶς γιὰ νὰ δείξω καλύτερα ὀρισμένες σχέσεις, πού γίνονται εὐκολώτερα ἀντιληπτές στὰ φαινόμενα τὰ παρατηρημένα ἀπὸ τίς θετικὲς ἐπιστῆμες, παρὰ ζητώντας παραδείγματα μόνο στὰ τόσο περίπλοκα γεγονότα τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν.

Λοιπόν, ἐκεῖνο πού μᾶς ἐντυπωσιάζει περισσότερο στίς φυσικὲς ἐπιστῆμες αὐτῆ τῆ στιγμῆ, εἶναι ἡ θαθεῖα τροποποίηση πού ἔχει ὑποστεί τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ τρόπος τους νὰ ἀντιλαμβάνονται τὰ πράγματα τοῦ Σύμπαντος καὶ νὰ τὰ ἐξηγήσουν.

Παλαιότερα, θὰ τὸ ξέρετε, ὁ ἄνθρωπος φανταζόταν τῆ Γῆ τοποθετημένη στὸ κέντρο τοῦ Σύμπαντος. Ὁ ἥλιος, ἡ Σελήνη, οἱ πλανῆτες φαίνονταν νὰ περιστρέφονται γύρω της, καὶ αὐτὴ ἡ σφαῖρα, κατοικημένη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀντιπροσώπευε στὰ μάτια του τὸ κέντρο τῆς δημιουργίας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος - ὑπέρτερο ὢν πάνω στὸν πλανῆτη του - ἦταν ὁ ἐκλεκτός τοῦ δημιουργοῦ. Ὁ ἥλιος, ἡ Σελήνη, τὰ ἄστρα ἦταν πλασμένα γι' αὐτόν· σ' αὐτόν στρεφόταν ὅλη ἡ προσοχὴ ἐνὸς θεοῦ πού ἐπαγρυπνοῦσε καὶ στήν πιὸ παραμικρὴ του πράξη, σταματοῦσε γιὰ χάρη του τὴν πορεία τοῦ ἥλιου, κολυμποῦσε στὰ σύννεφα, ἐξαπολύοντας τίς μπόρες ἢ τοὺς κεραυνούς του πάνω στοὺς ἀγρούς καὶ στίς πολιτεῖες γιὰ νὰ ἀνταμείψει τίς ἀρετὲς ἢ νὰ τιμωρήσει τὰ ἔγκλήματα τῶν κατοίκων. Γιὰ χιλιάδες χρόνια τέτοια ἦταν ἡ ἀντίληψη τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸ Σύμπαν.

Σᾶς εἶναι ἕμως γνωστὸ πόσο ριζικὰ μεταβλήθηκαν στὸν 16ο αἰῶνα οἱ ἀντιλήψεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν τοῦ ἀποδείχθηκε πῶς, κάθε ἄλλο παρὰ κέντρο τοῦ Σύμπαντος, ἡ Γῆ δὲν εἶναι παρὰ κόκκος ἄμμου στὸ ἡλιακὸ σύστημα - ἀπλῶς ἓνας βόλος πολὺ μικρότερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους πλανῆτες· πῶς καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἥλιος, ἄστρο τεράστιο σὲ σύγκριση μὲ τὴ μικρὴ μας Γῆ, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἄστρο ἀνάμεσα στ' ἀναρίθμητα ἄλλα πού βλέπουμε νὰ λάμπουν στὸν οὐρανό. νὰ συνωθεῖνται στὸ Γαλαξία.

Πόσο μικρός φανερώθηκε ο άνθρωπος μπροστά σ' αυτή τη δειχώς θρια ύπεραντωσύνη, πόσο γελοίες φάνηκαν οι αξιώσεις του! Όλη ή φιλοσοφία τής εποχής, όλες οι κοινωνικές και θρησκευτικές αντιλήψεις αίσθάνθηκαν τὸ αντίκτυπο αὐτῆς τῆς μεταβολῆς τῶν κοσμογονικῶν ἰδεῶν. Ἀπὸ τότε μόνο χρονολογοῦνται οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, πού ή τωρινή τους ἀνάπτυξη μᾶς κάνει τόσο περήφανους.

Ἄλλὰ μιὰ θαυότερη καὶ πολὺ σημαντικότερη μεταβολή τείνει νὰ πραγματοποιηθεῖ στὸ σύνολο τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ή Ἄναρχία, ὅπως θὰ δεῖτε, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλαπλὲς ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης. Δὲν εἶναι παρὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς νέας προαναγγελλόμενης φιλοσοφίας.

Πάρτε ὅποιοδήποτε σύγγραμμα ἀστρονομίας τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνα (18ου) ή τῶν ἀρχῶν τοῦ δικοῦ μας. Δὲν θὰ βρεῖτε πιά, περιττὸ νὰ τὸ ποῦμε, τὸν μικρὸ μας πλανήτη στὸ κέντρο τοῦ Σύμπαντος. Ἄλλὰ θὰ συναντήσετε σὲ κάθε θήμα τὴν ἰδέα ἐνὸς τεράστιου κεντρικοῦ ἄστρου - τοῦ Ἡλίου - πού μὲ τὴν ἰσχυρὴ ἔλξη του κυβερνάει τὸν πλανητικὸ μας κόσμο. Ἀπὸ τὸ κεντρικὸ αὐτὸ ἄστρο ἀκτινοβολάει μιὰ δύναμη πού καθοδηγεῖ τὴν πορεία τῶν δορυφόρων καὶ διατηρεῖ τὴν ἄρμονία τοῦ συστήματος. Ἐχοντας θγεῖ ἀπὸ ἕνα κεντρικὸ συσπείρωμα, οἱ πλανῆτες δὲν εἶναι παρὰ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὰ δλαστάρια του. Στὸ συσπείρωμα αὐτὸ ὀφείλουν τὴ γένεσή τους· στὸ ἀκτινοδόλο ἄστρο, πού ἀκόμα τὸ ἀντιπροσωπεύει, ὀφείλουν τὰ πάντα: τὸ ρυθμὸ τῶν κινήσεών τους, τὶς σοφὰ διαγραμμένες τροχιές τους, τὴ ζωὴ πού τοὺς ἐμφυχώνει καὶ στολίζει τὴν ἐπιφάνειά τους. Καὶ δταν ὅποιαδήποτε ἀνωμαλία διαταράξει τὴν πορεία τους καὶ τοὺς θγάλει ἀπὸ τὴν τροχιά τους, τὸ κεντρικὸ ἄστρο ἐπαναφέρει τὴν τάξη τοῦ συστήματος, ἐξασφαλίζει καὶ διαιωνίζει τὴν ὑπαρξή του.

Κι' αὐτὴ δμως ή ἀντίληψη ξεπερνιέται, ὅπως εἶχε ξεπεραστεῖ καὶ ή ἄλλη. Ἀφοῦ πρῶτα εἶχε στρέψει ὀλη τὴν προσοχή του στὸν Ἡλιο καὶ τοὺς μεγάλους πλανῆτες, ὁ ἀστρονόμος καταγίνεται τώρα στὴ μελέτη τῶν ἀπειρώς μικρῶν πού κατοικοῦν στὸ Σύμπαν. Καὶ ἀνακαλύπτει πῶς τὰ μεταξὺ τῶν πλανητῶν καὶ τῶν ἄστρων διαστήματα εἶναι κατοικημένα κι αὐλακώνονται πρὸς ὀλες τὶς κατευθύνσεις ἀπὸ μικρὰ σμήνη ὕλης, ἀόρατα, ἀπειροελάχιστα ἀν τὰ ἐξετάσουμε χῶρια, παντο-

δύναμα όμως εξαιτίας του αριθμού τους. Μεταξύ των δγκων αυτών μερικοί είναι: ακόμα αρκετά μεγάλοι, όπως ο κομήτης που μόλις πριν λίγο καιρό τρομοκρατούσε την Ίσπανία· άλλοι ζυγίζουν μετά βίας λίγα γραμμάρια ή εκατοστά του γραμμαρίου, ενώ γύρω τους αιωρούνται νέφη σωματιδίων, συνήθως άδρατα με γυμνό μάτι, που γεμίζουν το διάστημα.

Και αυτά άκριβώς τα νέφη σωματιδίων, τα άπειροελάχιστα, που διασχίζουν το χώρο προς όλες τις κατευθύνσεις με βλιγγιώδη ταχύτητα, που άλληλοσυγκρούονται, συσπειρώνονται: και ξανασκορπίζονται χωρίς άνάπαυλα - αυτά έχει κατά νου ο άστρονόμος σήμερα όταν ζητάει: να εξηγήσει την κατγωγή του συστήματός μας, του Ήλιου, των πλανητών και των δορυφόρων, τις κινήσεις που ζωογονούν τα διάφορα μέρη του, καθώς και την άρμονία του συνόλου τους. Άκόμα ένα βήμα, και σε λίγο ή παγκόσμια έλξη δέν θάνατι κι αυτή παρά συνιστώσα όλων των άτακτων κι άσυνάρτητων κινήσεων αυτών των άπειροελαχίστων - ταλαντεύσεις άτόμων προς όλες τις δυνατές διευθύνσεις.

Έτσι το κέντρο, ή άρχή της δύναμης, έχοντας μιá φορά μεταφερθεί από τη Γη στον Ήλιο, θρίσκειται τώρα διασκορπισμένο, διασπαρμένο: είναι παντού και πουθενά. Μαζί με τον άστρονόμο, αντιλαμβάνομαστε πώς τα ήλιακά συστήματα δέν είναι παρά έργο των άπειροελαχίστων, πώς ή δύναμη που την πιστεύαμε να κυβερνάει το σύστημα δέν είναι ίσως κι ή ίδια παρά συνιστώσα των συγκρούσεων αυτών των άπειροελαχίστων: πώς ή άρμονία των άστρικών συστημάτων είναι: άρμονία μόνο γιατί είναι προσαρμογή, συνιστώσα όλων αυτών των αναρίθμητων κινήσεων που άλληλοπροσθέτονται, άλληλοσυμπληρώνονται, έξισορροποούνται άναμεταξύ τους.

Όλη ή δψη του Σύμπαντος άλλάζει με τη νέα αυτή αντίληψη. Η ιδέα της δύναμης που διευθύνει τον κόσμο, του προύπάρχοντος νόμου, της προσχεδιασμένης άρμονίας, καταρρέει: παραχωρώντας τη θέση της σ' εκείνη την άρμονία που κάποτε είχε διακρίνει: ο Φουριέ και που δέν είναι παρά συνιστώσα των αναρίθμητων σμηνών υλικών σωματιδίων, που προχωράει: το καθένα μπροστά του και άλληλοδιατηρούνται σε ίσορροπία.

Και μήπως μόνο ή άστρονομία ύφίσταται: αυτή την άλλαγή; Όχι! Η ίδια μεταβολή πραγματοποιείται στη φιλοσο-

φία όλων ανεξαιρέτα τῶν ἐπιστημῶν ἐκείνων πού ἀσχολοῦνται μέ τή φύση καθώς κι' ἐκείνων πού ἀσχολοῦνται μέ τίς ἀνθρώπινες σχέσεις.

Στή Φυσική οἱ ὀντότητες: θερμότητα, μαγνητισμός, ἡλεκτρισμός, ἐξαφανίζονται. Ὄταν ὁ φυσικός μιλάει σήμερα γιά ἕνα σῶμα θερμαινόμενο ἢ ἡλεκτρισμένο, δέν τὸ βλέπει πιά σάν ἄψυχη μάζα ὅπου ἔρχεται: νά προστεθεῖ μιὰ ἀγνωστή δύναμη. Προσπαθεῖ νά διακρίνει μέσα σ' αὐτὸ τὸ σῶμα, καί στὸ χῶρο πού τὸ περιβάλλει, τὴν πορεία, τίς δονήσεις τῶν ἀπειροελαχίστων ἀτόμων πού προχωρᾶνε πρὸς ὅλες τίς διευθύνσεις, δονοῦνται, κινοῦνται, ζοῦν, καί μέ τίς δονήσεις τους, τίς συγχρούσεις τους, τὴ ζωὴ τους, παράγουν τὰ φαινόμενα τῆς θερμότητας, τοῦ φωτός, τοῦ μαγνητισμοῦ ἢ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ.

Στίς ἐπιστῆμες πού ἀσχολοῦνται μέ τὴν ὀργανική ζωὴ, ἡ ἔγνοια τοῦ εἶδους καί τῶν παραλλαγῶν του σβύνει: καί ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὴν ἔγνοια τοῦ ἀτόμου. Ὁ βοτανολόγος καί ὁ ζωολόγος μελετοῦν τὸ ἄτομο - τὴ ζωὴ του, τὴν προσαρμογὴ του στὸ περιβάλλον. Τὰ εἶδη θὰ γεννηθοῦν ἀπὸ τίς μεταβολές πού παράγονται σ' αὐτὸ μέ τὴν ἐπίδραση τῆς ξηρασίας ἢ τῆς ὑγρασίας, τῆς ζέστης ἢ τοῦ κρύου, τῆς ἀφθονίας ἢ τῆς φτώχειας στὴ διατροφή, τῆς μεγαλύτερης ἢ μικρότερης εὐαισθησίας του στὰ ἐρεθίσματα τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος: καί οἱ παραλλαγές τοῦ εἶδους δέν εἶναι πιά γιά τὸν βιολόγο παρά συνιατώσεις, ἀθροίσματα μεταβολῶν πού πραγματοποιήθηκαν σὲ κάθε ἄτομο χωριστά. Τὸ εἶδος θάναί ὅ,τι θάναί καί τὰ ἄτομα, πού τὸ καθένα τους ὑφίσταται τίς ἀναρίθμητες ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος ὅπου ζεῖ καί ἀποκρίνεται σ' αὐτὲς μέ τὸ δικό του τρόπο.

Κι' ὅταν ὁ φυσιολόγος μιλάει γιά τὴ ζωὴ ἑνὸς φυτοῦ ἢ ἑνὸς ζώου, βλέπει σ' αὐτὸ μᾶλλον ἕνα συσπείρωμα, μιὰ ἀποικία ἑκατομμυρίων ξέχωρων ἀτόμων, παρά μιὰ προσωπικότητα ἐνιαία καί ἀδιαίρετη. Σὰς μιλάει γιά μιὰ δημοσπονδία ὀργάνων πεπτικῶν, αἰσθησιακῶν, νευρικῶν κλπ., πού εἶναι ὅλα στενὰ δεμένα μεταξύ τους, ὑπόκεινται ὅλα στὸ ἀντίκτυπο τῆς εὐεξίας ἢ καχεξίας καθενὸς ἀπ' αὐτά, ἀλλὰ ζοῦνε τὸ καθένα τὴ δική του ζωὴ. Κάθε ὄργανο, κάθε τμήμα ὀργάνου, ἀποτελεῖται κι αὐτὸ μέ τὴ σειρά του ἀπὸ ἀνεξάρτητα κύτταρα πού συνενώνονται γιά νά ἀγωνιστοῦν ἐναντία στίς δυσμενεῖς γιά τὴν

ὑπαρξή τους συνθήκες. Τὸ άτομο εἶναι ἕνας δλόκληρος κόσμος ὁμοσπονδιῶν, εἶναι ἀπὸ μόνο του ἕνα Σύμπαν!

Καὶ στὸν κόσμο αὐτό, ὁ φυσιολόγος βλέπει τὰ αὐτόνομα κύτταρα τοῦ αἵματος, τῶν ἰστῶν, τῶν νευρικῶν κέντρων· διακρίνει τὰ δισεκατομμύρια τῶν λευκῶν σωματιδίων - τὰ φαγοκύτταρα - ποὺ συγκεντρώνονται στὰ μέρη τοῦ σώματος τὰ μολυσμένα ἀπὸ μικρόβια γιὰ νὰ δώσουν μάχη κατὰ τῶν εἰσβολέων. Κι ἀκόμα περισσότερο: σὲ κάθε μικροσκοπικὸ κύτταρο, ἀνακαλύπτει: σήμερα ὁ φυσιολόγος ἕνα κόσμο ἀπὸ αὐτόνομα στοιχεῖα, ποὺ τὸ καθένα ζεῖ τὴ δική του ζωὴ, ἀναζητάει ἀπὸ μόνο του τὴν εὐεξία, καὶ τὴν πετυχαίνει μέσω τῆς σύνδεσης καὶ συνεργασίας μὲ τὰ ἄλλα. Μὲ δυὸ λόγια, κάθε άτομο εἶναι ἕνας κόσμος ὀργάνων, κάθε ὄργανο εἶναι ἕνα κόσμος κυττάρων, κάθε κύτταρο εἶναι ἕνας κόσμος ἀπειροελαχίστων· καὶ στὸν περίπλοκο αὐτὸ κόσμο, ἡ εὐεξία τοῦ συνόλου ἐξαρτᾶται ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴν εὐεξία ὅλης.

Μιὰ δλόκληρη ἐπανάσταση πραγματοποιεῖται: λοιπὸν στὴ φιλοσοφία τῆς ζωῆς.

Ἄλλὰ κυρίως στὴν ψυχολογία ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ ὀδηγεῖ σὲ συμπεράσματα μὲ τὴ μεγαλύτερη σημασία.

Μέχρι: πρὶν λίγο, ὁ ψυχολόγος ἀντιλαμβάνοταν τὸν ἄνθρωπο ὡς ὅν ἀκέραιο, ἕνα καὶ ἀδιαίρετο. Πιστὸς στὴ θρησκευτικὴ παράδοση, ἀρέσκονταν νὰ κατατάσσει τοὺς ἀνθρώπους σὲ καλοὺς καὶ κακοὺς, ἔξυπνους καὶ κουτούς, ἐγωῖστές καὶ ἀλτρουῖστές. Ἀκόμα καὶ στοὺς ὕλιστές τοῦ 18ου αἰῶνα ἐξακολουθοῦσε νὰ διατηρεῖται ἡ ἰδέα μιᾶς ψυχῆς, μιᾶς ὀντότητας ἀδιαίρετης.

Τί θὰ σκεφτόμασταν ὁμοίως σήμερα γιὰ ἕνα ψυχολόγο ποὺ θὰ μιλοῦσε ἀκόμα τέτοια γλώσσα; Ὁ ψυχολόγος τῶν ἡμερῶν μας βλέπει στὸν ἄνθρωπο ἕνα πλῆθος ξέχωρων ἰδιοτήτων, ροπῶν αὐτόνομων, ἴσων ἀναμεταξύ τους, ποὺ λειτουργοῦν ἀνεξάρτητα ἢ κάθε μιὰ, ποὺ ἰσορροποῦνται καὶ ἀντιμάχονται χωρὶς ἀνάπαυλα. Ἄν ἐξεταστεῖ στὸ σύνολό του, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πιὰ γιὰ τὸν ψυχολόγο παρὰ μιὰ συνιστώσα, διαρκῶς μεταβαλλόμενη, ὄλων αὐτῶν τῶν ποικίλων ἰδιοτήτων, ὄλων τῶν αὐτόνομων ροπῶν τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων καὶ νευρικῶν κέντρων. Ὅλες εἶναι δεμένες ἀναμεταξύ τους, ἔτσι ὥστε νὰ ἐπιδρᾶ ἡ κάθε μιὰ πάνω σ' ὄλες τίς ἄλλες, ἀλλὰ ζοῦν ἢ κάθε

μιά τή δική τους ξέχωρη ζωή, χωρίς νά είναι υποταγμένες σ' ένα κεντρικό ὄργανο - στήν ψυχή.

Χωρίς νά ἐπεκταθῶ σέ περισσότερες λεπτομέρειες, βλέπετε λοιπόν πῶς μιᾶ θαθειά μεταβολή πραγματοποιεῖται σήμερα στό σύνολο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὁχι πῶς προχωρᾶνε τήν ἀνάλυσή τους σέ λεπτομέρειες πού πρωτύτερα εἶχαν ἀμελήσει. Ὁχι! Τά γεγονότα δέν εἶναι καθόλου νέα, ἀλλά ὁ τρόπος πού τὰ ἀντιλαμβανόμαστε ἐξελίσσεται· κι ἂν χρειάζοτανε μὲ λίγο λόγια νά χαρακτηρίσουμε αὐτή τήν τάση, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι, ἐνῶ ἄλλοτε ἡ ἐπιστήμη ἀφοσιωνόταν στή μελέτη τῶν μεγάλων ἀποτελεσμάτων καί τῶν μεγάλων συνόλων (τῶν ὀλοκληρωμάτων, θάλεγε ὁ μαθηματικός), σήμερα στρέφεται κυρίως στή μελέτη τῶν ἀπείρως μικρῶν, τῶν ἀτόμων πού συνθέτουν αὐτά τὰ σύνολα, καταλήγοντας νά ἀναγνωρίζει τήν ἀνεξαρτησία καί τήν ἀτομικότητά τους, καί ταυτόχρονα τή στενή τους συνύφανση.

Ὅσο γιά τήν ἀρμονία πού ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀνακαλύπτει στή φύση, καί πού στό θάθος δέν εἶναι παρά διαπίστωση μιᾶς κάποιας σταθερότητας τῶν φαινομένων, ὁ σύγχρονος ἐπιστήμονας τήν ἀναγνωρίζει· βέβαια σήμερα περισσότερο παρά ποτέ. Ὅμως δέν ἐπιδιώκει νά τήν ἐξηγήσει σάν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπενέργειας νόμων προσχεδιασμένων, προκλιθορισμένων ἀπό κάποια νοητική θέληση.

Ἐκεῖνο πού ὀνομαζόταν «φυσικός νόμος» δέν εἶναι πιά παρά συσχέτιση, διαπιστωμένη ἀπό ἐμᾶς, μεταξύ μερικῶν φαινομένων, κι ἔτσι κάθε φυσικός «νόμος» παίρνει ἕνα χαρακτήρα αἰτιότητας ὑπό δρους: δηλαδή, ἐάν κάποιο φαινόμενο παραχθεῖ ἕως σέ ὀρισμένες συνθήκες, θά ἐπακολουθήσει ἐκεῖνο τὸ φαινόμενο. Κανείς νόμος δέν τοποθετεῖται ἔξω ἀπὸ τὸ φαινόμενο: κάθε φαινόμενο κυβερνάει ἐκεῖνο πού τὸ διαδέχεται, καί ὄχι ὁ νόμος.

Τίποτα προσχεδιασμένο δέν ὑπάρχει σ' αὐτὸ πού ὀνομάζουμε ἀρμονία τῆς φύσης. Τὸ τυχαῖο τῶν συγχρούσεων καί τῶν συναντήσεων, ἀρκεῖ γιά νά φέρει τήν ἀρμονία. Τὸ τάδε φαινόμενο θά διαρκέσει αἰῶνες, ἐπειδὴ ἡ προσαρμογή, ἡ ἰσορροπηση πού ἀντιπροσωπεύει, χρειάστηκε αἰῶνες γιά νά πραγματοποιηθεῖ· ἀντίθετα, τὸ ἄλλο θά διαρκέσει μόνο μιᾶ στιγμή, ἂν αὐτὴ ἡ μορφή πρόσκαιρης ἰσορροπίας δημιουργήθηκε σέ μιᾶ

στιγμή. Ἐάν οἱ πλανῆτες τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος δέν ἀλληλοσυγκρούονται καί δέν ἀλληλοκαταστρέφονται κάθε μέρα, ἀν διατηροῦνται γιά ἑκατομμύρια αἰῶνες, ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἀντιπροσωπεύουν μιὰ ἰσορροπία πού χρειάστηκε ἑκατομμύρια αἰῶνες γιά νά δημιουργηθεῖ, σάν συνιστώσα ἑκατομμυρίων τυφλῶν δυνάμεων. Ἐάν οἱ ἡπειροί δέν καταστρέφονται συνεχῶς ἀπό ἠφαιστειακοῦς σεισμούς, ὁ λόγος εἶναι ὅτι χρειάστηκαν χιλιάδες καί χιλιάδες αἰῶνες γιά νά δημιουργηθοῦν μόριο πρὸς μόριο καί νά πάρουν τήν τωρινή τους μορφή. Ἄλλὰ ἡ ἀστραπή διαρκεῖ μόνο μιὰ στιγμή, γιατί ἀντιπροσωπεύει μιὰ στιγμιαία ἀνατροπή τῆς ἰσορροπίας, μιὰ φευγαλέα ἀνακατάταξη τῶν δυνάμεων.

Ἡ ἀρμονία ἐμφανίζεται λοιπόν σάν πρόσκαιρη ἰσορροπία, δημιουργημένη μεταξὺ ὄλων τῶν δυνάμεων, σάν προσωρινή προσαρμογή καί ἡ ἰσορροπία αὐτή θά διαρκέσει μόνο μέ τὸν ὄρο νά τροποποιεῖται ἀδιάκοπα, νά ἀντιπροσωπεύει κάθε στιγμή τῆ συνιστώσα ὄλων τῶν ἀντίρροπων δυνάμεων. Καί μιὰ μόνο ἀπ' αὐτές τίς δυνάμεις ἂν παρεμποδιστεῖ γιά λίγο στήν ἐνέργειά της, ἡ ἀρμονία θά ἐξαφανιστεῖ. Ἡ δύναμη αὐτή θά συσσωρεύσει τήν ἐπενέργειά της, θά ἐκδηλωθεῖ ἀναγκαστικά, δέν μπορεῖ παρὰ νά ἀσκήσει τήν ἐπίδρασή της, καί ἂν ἄλλες δυνάμεις τήν ἐμποδίζουν νά ἐκδηλωθεῖ, αὐτὸ δέν σημαίνει πῶς θά ἐκμηδενιστεῖ· τελικὰ θά ἀνατρέψει τήν ἰσορροπία, θά διασπάσει τήν ἀρμονία, γιά νά ξαναδρεῖ μιὰ νέα θέση ἰσορροπίας καί νά ἐργαστεῖ γιά μιὰ νέα προσαρμογή. Ἐτσι συμβαίνει μέ τήν ἔκρηξη ἐνός ἠφαιστείου, πού ἡ φυλακισμένη δύναμή του συντρίβει τελικὰ τίς πετρωμένες λάβες πού τὸ ἐμπόδιζαν νά ξερνάει ἀέρια, λάβες καί στάχτες φλογισμένες. Ἐτσι συμβαίνει καί μέ τίς ἐπαναστάσεις.

Μιὰ ἀνάλογη μεταβολή πραγματοποιεῖται ταυτόχρονα καί στίς ἐπιστῆμες πού ἀσχολοῦνται μέ τὸν ἄνθρωπο.

Ἐτσι βλέπουμε πῶς ἡ ἱστορία, ἐνῶ πρηγουμένως ἦταν ἱστορία τῶν βασιλέων, τείνει νά γίνει ἱστορία τῶν λαῶν, καί στή συνέχεια μελέτη τῶν ἀτόμων. Ὁ ἱστορικὸς θέλει νά γνωρίζει πῶς τὰ μέλη τοῦ τάδε ἔθνους ζοῦσαν τήν τάδε ἐποχή, ποιὲς ἦταν οἱ πεποιθήσεις τους καί ποιὰ τὰ μέσα συντήρησής τους, ποιὸ κοινωνικὸ ἰδεῶδες διαγραφόταν μπροστά τους καί ποιὰ μέσα εἶχαν γιά τήν πραγματοποίησή του. Καί ἐκτιμῶν

τας τή δράση όλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων, πού ἄλλοτε ἔμεναν παραμελημένες, θά ἐρμηνεύσει τὰ μεγάλα ἱστορικά φαινόμενα.

Τὸ ἴδιο κι ὁ πιστήμονας πού μελετάει τὰ νομικά, δὲν ἀρκεῖται στὴ μελέτη τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου κώδικα. Ὅπως κι ὁ ἐθνολόγος, θέλει νὰ γνωρίσει τὴ γένεση τῶν θεσμῶν πού διαδέχθηκαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον· παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξή τους διὰ μέσου τῶν ἐποχῶν, καὶ στὴ μελέτη του αὐτὴ δίνει πολὺ λιγώτερο βάρος στὸ γραπτὸ νόμο ἀπ' ὅ,τι στὶς τοπικὲς συνήθειες, στὸ «ἐθιμικὸ δίκαιο», ὅπου ἐκφράστηκε σὲ κάθε ἐποχὴ ἡ δημιουργικὴ εὐφυΐα τῶν ἄγνωστων μαζῶν. Μιὰ ἐπιστῆμη δολότελα καινούργια διαμορφώνεται: μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, καὶ ὑπόσχεται νὰ ἀνατρέψει τίς κατεστημένες ἀντιλήψεις πού μάθαμε στὸ σχολεῖο, καταλήγοντας νὰ ἐρμηνεύσει τὴν Ἱστορία ὅπως ἐρμηνεύουν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες τὰ φαινόμενα τῆς Φύσης.

Τέλος ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, πού στὶς ἀπαρχές της ἦταν μελέτη πάνω στὸν πλοῦτο τῶν ἐθνῶν, γίνεται σήμερα μελέτη, πάνω στὸν πλοῦτο τῶν ἀτόμων. Ἐνδιαφέρεται: λιγώτερο νὰ γνωρίζει ἂν τὸ τάδε ἔθνος ἔχει ἢ ὄχι μεγάλο ἐξωτερικὸ ἐμπόριο· θέλει νὰ θεβαιώνεται ἂν τὸ ψωμί δὲν λείπει ἀπὸ τὴν καλύβια τοῦ χωρικοῦ ἢ τοῦ ἐργάτη. Χτυπάει ὅλες τίς πόρτες - τοῦ παλατιοῦ ὅπως καὶ τῆς τρώγλης - καὶ ρωτᾷ τὸν πλούσιο καθὼς καὶ τὸν φτωχό: «μέχρι ποῖο σημεῖο ἱκανοποιοῦνται οἱ ἀνάγκες σας γιὰ τὰ στοιχειώδη τῆς ζωῆς καὶ γιὰ πολυτέλεια;» Ἰκί: ἐπειδὴ διαπιστώνει ὅτι οἱ πιὸ ἐπιτακτικὲς βιοτικὲς ἀνάγκες δὲν ἱκανοποιοῦνται στὰ ἐννέα δέκατα τῆς ἀνθρωπότητος, θέτει στὸν ἑαυτὸ της τὸ ἐρώτημα πού θά ἔθετε ἓνας φυσιολόγος σχετικὰ μ' ἓνα φυτὸ ἢ ζῶο: «Ποιὰ εἶναι τὰ μέσα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ὅλων τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ μικρότερο δυνατὸ ξόδεμα δυνάμεων; Πῶς μιὰ κοινωνία μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσαι στὸν καθένα, κι ἐπομένως σὲ ὅλους, τὸ μεγαλύτερο ποσὸ ἱκανοποίησης καὶ εὐτυχίας;» Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἐξελλίσσεται ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη· κι ἀφοῦ γιὰ πολὺ καιρὸ δὲν ἦταν παρὰ ἀπλῆ διαπίστωση φαινομένων πού ἐρμηνεύονταν σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντα τῶν πλούσιων μειοψηφιῶν, τείνει τώρα νὰ γίνῃ (ἢ μᾶλλον ἐπεξεργάζεται) τὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ νὰ γίνῃ) ἐπιστῆμη μὲ τὴν πραγματικὴ ἔννοια τῆς λέξης - μιὰ φυσιολογία τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν.

Ἐνῶ στὶς ἐπιστῆμες διαμορφώνεται λοιπὸν μιὰ νέα γενι-

κὴ ἀντίληψη, μιὰ νέα φιλοσοφία, βλέπουμε ταυτόχρονα νὰ διαμορφώνεται καὶ μιὰ νέα ἀντίληψη γιὰ τὴν κοινωνία, δλό- τελα διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἐπικράτησαν μέχρι τώρα. Μὲ τὸ ὄνομα Ἄναρχία, ξεπροβάλλει μιὰ νέα ἐρμηνεία τῆς πε- ρασμένης καὶ τωρινῆς ζωῆς τῶν κοινωνιῶν, καὶ τὴν ἴδια σι- γμὴ, μιὰ πρόβλεψη γιὰ τὸ μέλλον, ποὺ καὶ οἱ δύο γίνονται νοη- τές μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ὅπως ἡ ἀντίληψη γιὰ τὴ φύση ποὺ ἀνα- φέραμε πρὸς πάνω. Ἡ Ἄναρχία παρουσιάζεται ἔτσι ὡς ἀνα- πρόσπαστο μέρος τῆς νέας φιλοσοφίας, καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἀναρ- χικὸς ἔχει τόσο πολλὰ σημεῖα ἐπαφῆς μὲ τοὺς μεγαλύτερους στοχαστὲς καὶ ποιητὲς τῶν ἡμερῶν μας.

Πράγματι, εἶναι βέβαιο πὼς ὅσο τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ ἀπε- λευθερώνεται ἀπὸ τὶς ἰδέες ποὺ τοῦ ἐπιβάλανε οἱ προνομιούχες μειονότητες τῶν παπάδων, τῶν στρατιωτικῶν ἀρχη- γῶν, τῶν δικαστῶν, μὲ σκοπὸ νὰ ἐδραιώσουν τὴν κυ- ριάρχίαν τους, καθὼς καὶ σοφοὶ πληρωμένοι γιὰ νὰ τὴ διαιωνί- σουν - στὸ μέτρο αὐτὸ ξεπροβάλλει μιὰ ἀντίληψη γιὰ τὴν κοι- νωνία, ὅπου δὲν ὑπάρχει πιά θέση γιὰ τέτοιες κυρίαρχες μειο- νότητες. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ ἡ κοινωνία, παίρ- νοντας στὴν κατοχὴ τῆς ὅλο τοῦ κοινωνικοῦ κεφάλαιου τὸ συσσω- ρευμένο χάρη στὴν ἐργασία τῶν προηγούμενων γενεῶν, ὀργα- νώνεται γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ πρὸς τὸ συμφέρον ὅλων καὶ ἀνασυντάσσεται χωρὶς νὰ ξαναδημιουργήσῃ τὴν ἐξουσία μειο- νοτήτων. Περιλαμβάνει στοὺς κόλπους τῆς μιὰ ἀναρίθμητη ποικιλία ἀτομικῶν ἱκανοτήτων, ἰδιοσυγκρασιῶν, κλίσεων· κα- νέναν δὲν ἀποκλείει. Ἡ πάλη καὶ ἡ διαμάχη τῆς εἶναι μάλιστα εὐπρόσδεκτες, γιὰτὶ γνωρίζει πὼς οἱ ἐποχὲς διαμάχης, δταν αὐτὴ ρυθμίζεται ἐλεύθερα χωρὶς νὰ πέφτει στὸ ἓνα μέρος τῆς ζυγαριᾶς τὸ βάρος μιᾶς κατεστημένης ἐξουσίας, εἶναι οἱ ἐπο- χὲς τῆς μεγαλύτερης ἀνάπτυξης τῆς ἀνθρώπινης εὐφυΐας. Ἄ- ναγνωρίζοντας ἔμπρακτα πὼς ὅλα τὰ μέλη τῆς ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα σ' ὅλα τὰ πλούτη ποὺ συσσωρεύτηκαν στὸ παρελ- θόν, δὲν γνωρίζει πιά καμμιά διαίρεση μεταξὺ ἐκμεταλλευο- μένων καὶ ἐκμεταλλευτῶν, κυβερνωμένων καὶ κυβερνητῶν, ἐ- ξουσιαζομένων καὶ ἐξουσιαστῶν, καὶ ζητᾷ νὰ ἐγκαταστήσῃ στοὺς κόλπους τῆς μιᾶς ἀρμονικῆς ἰσορροπίας, ὅχι ὑποτάσσοντας

δλα τὰ μέλη της σέ μιὰ ἐξουσία πού δῆθεν ἀντιπροσωπεύει τὴν κοινωνία, ὄχι ἐπιδιώκοντας νὰ καθιερώσει τὴν ὁμοιομορφία, ἀλλὰ προσκαλώντας ὄλους τοὺς ἀνθρώπους στὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη, στὴν ἐλεύθερη πρωτοβουλία, στὴν ἐλεύθερη δραστηριότητα, στὴν ἐλεύθερη ἔνωση.

Μιὰ τέτοια κοινωνία ἐπιδιώκει τὴν πῶς πλήρη ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικότητας, συνδυασμένη μετὴν ὑψηλότερη ἀνάπτυξη τῆς ἐθελοντικῆς ἔνωσης μετὴν ὄλες τὶς μορφές, σέ ὄλους τοὺς δυνατοὺς βαθμοὺς, γιὰ ὄλους τοὺς σκοποὺς πού μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς: ἔνωση διαρκῶς μεταβαλλόμενη, πού νάχει μέσα της τὰ στοιχεῖα τῆς διάρκειάς της, καὶ νὰ παίρνει κάθε στιγμή τὶς μορφές πού ἀνταποκρίνονται καλύτερα στὶς πολλαπλές ἐπιθυμίες ὄλων. Μιὰ κοινωνία, τέλος, ὅπου οἱ προκαθορισμένες μορφές, οἱ ἀποκρυσταλλωμένες ἀπὸ τὸ νόμο, προσκαλοῦν ἀπέχθεια: μιὰ κοινωνία πού ἐπιζητᾷ τὴν ἁρμονία στὴν ἰσορροπία, ὀδρακῶς μεταβαλλόμενη καὶ φευγαλέα, ἀνάμεσα σὸ πλῆθος τῶν κάθε λογῆς δυνάμεων καὶ ἐπιδράσεων, πού ἀκολουθοῦν τὴν πορεία τους καί, ἀκριβῶς χάρη στὴν ἐλευθερία τους νὰ ἐκδηλώνονται καὶ νὰ ἀντισταθμίζονται, μποροῦν νὰ προκαλοῦν τὶς εὐνοϊκές γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους ἐνέργειες ὅταν θαδίζουσι πρὸς τὴν πρόοδο.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι θέβαια καινούργια. Ἀπεναντίας, ὅταν ἀναλύουμε τὴν ἱστορία τῶν λαϊκῶν θεσμῶν - τοῦ γένους, τῆς κοινότητας, τοῦ χωριοῦ, τῆς ἐπαγγελματικῆς ἔνωσης, τῆς «συντεχνίας», καὶ ἀκόμα τῆς ἀστικῆς κοινότητας τοῦ Μεσαίωνα στὶς ἀπαρχές της - ξαναβρίσκουμε τὴν ἴδια λαϊκὴ τάση νὰ συγκροτηθεῖ ἡ κοινωνία σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἰδέα, μιὰ τάση πού ἐξ ἄλλου πάντα ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὶς κυρίαρχες μειονότητες. Ὅλα τὰ λαϊκὰ κινήματα εἶχαν λίγο ὡς πολὺ αὐτὴ τὴ σφραγίδα, καὶ στοὺς ἀναβαπτιστὲς καὶ τοὺς προδρόμους τους βρίσκουμε τὶς ἴδιες ἰδέες ξεκάθαρα ἐκφρασμένες, παρὰ τὴ θρησκευτικὴ γλῶσσα πού ἐπικρατοῦσε τότε. Δυστυχῶς, ὡς τὰ τέλη τοῦ περασμένου (18ου) αἰῶνα, τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ ἦταν λεκιασμένο ἀπὸ ἕνα θεοκρατικὸ πνεῦμα καὶ μόνο στὶς ἡμέρες μας ἐμφανίζεται, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ σπάργανα, σὰν μιὰ ἀντίληψη τῆς κοινωνίας πού πηγάζει ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων.

Μόνο σήμερα τὸ κοινωνικὸ ἰδεῶδες, σύμφωνα μετὸ ὁποῖο

κάνεις δὲν πρέπει νὰ κυβερνιέται παρὰ ἀπὸ τῆ δικῆ του μονά-
χα θέληση (πού φυσικά εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν κοινωνικῶν ἐ-
πιδράσεων πού ὑφίσταται ὁ καθένας), θεμελιώνεται ταυτόχρο-
να ἀπὸ τὴν οἰκονομική, πολιτική καὶ ἠθική του ἀποψη, καὶ πα-
ρουσιάζεται: στηριγμένο πάνω στὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κοινο-
νομοῦ, πού τὴν ἔχει ἐπιβάλλει στὶς σύγχρονες κοινωνίες μας ὁ
...αὐτὸ ἔξοχὴν κοινωνικὸς χαρακτήρας τῆς τωρινῆς παραγω-
γῆς μας.

Πράγματι, ξέρουμε πολὺ καλὰ σήμερα πὼς εἶναι ματαιο-
πονία νὰ μιλάμε γιὰ ἐλευθερία ὅσο ὑπάρχει ἡ οἰκονομική
σκλαβιά.

«Μὴ μιλάτε γιὰ ἐλευθερία - ἡ φτώχεια εἶναι σκλαβιά!»,
αὕτη δὲν εἶναι πιά φράση χωρὶς ἀντίκρουσμα: ἔχει διεισδύσει
στὶς ἰδέες τῶν μεγάλων ἐργατικῶν μαζῶν, εἰσχωρεῖ σ' ὅλη τὴ
φιλολογία τῆς ἐποχῆς, παρασύρει καὶ ἐκείνους ἀκόμα πού ζοῦν
ἀπὸ τὴ φτώχεια τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ξεκόβει τὴν αὐθάδεια μὲ
τὴν ὁποία ἄλλοτε ἐπιβεβαίωσαν τὰ δικαιώματά τους στὴν ἐκ-
μετάλλευση.

Ὅτι ἡ τωρινὴ μορφή ἰδιοποίησης τοῦ κοινωνικοῦ κεφα-
λαίου δὲν μπορεῖ πιά νὰ διαρκέσει - νὰ κάτι πού ἤδη βρίσκει
σύμφωνους ἑκατομμύρια σοσιαλιστὲς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀ-
μερικῆς. Καὶ οἱ ἴδιοι οἱ καπιταλιστὲς αἰσθάνονται ὅτι αὕτη ἀρ-
χίζει νὰ καταρρέει, καὶ δὲν τολμοῦν πιά νὰ τὴν ὑπερασπίζον-
ται μὲ τὴν ἀλλοτινὴ τους αὐτοπεπολοθση. Ἡ μόνη τους ἀμυνα
περιορίζεται κατὰ θάθος στὸ νὰ μᾶς λένε: «Δὲν ἔχετε ἐπινοή-
σει τίποτα καλύτερο!». Τοὺς εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀρνηθοῦν τίς ὁ-
λέθριες συνέπειες τῶν τωρινῶν μορφῶν ἰδιοκτησίας. Ἀσχοῦν
τὰ δικαιώματα ἰδιοκτησίας τους, ὅσο τοὺς ἀφήνεται ἡ εὐχέ-
ρεια νὰ τὸ κάνουν, δίχως ὁμως νὰ ζητᾶνε νὰ τὰ στηρίξουν σὲ
...μια ἰδέα.

Εὐχολα τὸ καταλαβαίνει κανεὶς αὐτό.

Δεῖτε γιὰ παράδειγμα τὴν πόλη τούτη, τὸ Παρίσι - δη-
μιούργημα τῶν αἰώνων, προϊόν τῆς εὐφυΐας ἑνὸς ὀλόκληρου
ἔθνους, ἀποτέλεσμα τοῦ μόχθου εἴκοσι ἢ τριάντα γενεῶν. Πὼς
νὰ ὑποστηριχθεῖ στὸν κάτοικο τῆς πόλης αὐτῆς, πού ἐργάζεται
κάθε μέρα γιὰ νὰ τὴν ὁμορφῆνει, νὰ τὴν ἐξυγιάνει, νὰ τὴν
ἐφοδιάσει μὲ ἀγαθὰ, νὰ τὴ στολίσει μὲ ἀριστουργήματα τῆς
ἀνθρώπινης εὐφυΐας, νὰ τὴν κάνει κέντρο γλέψεως καὶ τέχνης -

πώς να υποστηριχθεί σ' αυτόν, τον δημιουργό όλων τούτων, πώς τα σωστά παλάτια που στολίζουν τους δρόμους του Παρισιού ανήκουν δίκαια σ' εκείνους που είναι σήμερα νόμιμοι ιδιοκτήτες τους, ενώ έμεις όλοι τους δίνουμε τήν αξία που έχουν έφρόσον δίχως έμās ούτε καν θά υπήρχαν;

Ένας τέτοιος μύθος μπορεί να διατηρηθεί για κάμποσο καιρό χάρη στην έπιδεξιότητα εκείνων που διαπαίδαιωγούν το λαό. Οι μεγάλες έργατικές μάζες μπορεί ούτε καν να τον συλλογίζονται. Από τή στιγμή όμως που μιά μειονότητα σκεπτόμενων ανθρώπων ανακινεί το ζήτημα και το θέτει μπροστά σέ όλους, δέν μπορεί πιά να υπάρξει άμφιβολία για τήν άπάντηση. Ο λαϊκός νους άποκρίνεται: «είναι σφετεριστές αυτοί που κατέχουν τα πλούτη!»

Παρόμοια, πώς είναι δυνατόν να πείσουν τον άγρότη ότι αυτή ή γή ανήκει στο νόμιμο ιδιοκτήτη της, φεουδάρχη ή άστέ, τή στιγμή που είναι σέ θέση να μās πεί τήν ιστορία κάθε κομματιού γής σέ άκτίνα δέκα μιλίων; Κυρίως πώς είναι δυνατόν να τον πείσουν ότι είναι ώφέλιμο για το έθνος να κρατάει ένας κύριος τάδε τή γή αυτή για πάρχο του, τή στιγμή που τόσο άγρότες σά περίχωρα δέν ζητούν παρά να τήν καλλιεργήσουν;

Τέλος πώς να πεισθεί ο εργάτης κάποιου εργοστασίου ή ο άνθρακωρύχος κάποιου όρυχείου ότι το εργοστάσιο και το όρυχείο ανήκουν δίκαια στους τωρινούς ιδιοκτήτες τους, τή στιγμή που ο εργάτης κι ο άνθρακωρύχος αρχίζουν να διακρίνουν ξεκάθαρα σά Παναμαϊκά ζητήματα, στη διαμόρφωση των τιμών και στους σιδηροδρόμους, γαλλικούς είτε τούρκικους, τή λεηλασία τής χώρας και τή νόμιμη κλεψιά, που πάνω τους θεμελιώνεται ή μεγάλη έμπορική και βιομηχανική ιδιοκτησία;

Στήν πραγματικότητα οι μάζες ποτέ δέν πίστεψαν τις σοφιστείες που δίδασκαν οι οίκονομολόγοι - και τις δίδασκαν μάλλον για να έπιβεβαιώσουν τα δικαιώματα των έκμεταλλευτών παρά για να προσηλυτίσουν τους έκμεταλλευομένους! Τσακισμένοι από τή μιζέρια, μη θρίσκοντας κανένα στήριγμα στις εύπορες τάξεις, ο άγρότης και ο εργάτης άπλως άφησαν τα πράγματα να τραβούν το δρόμο τους, άρκούμενοι να έπιβεβαιώνουν πότε - πότε τα δικαιώματά τους με ξεσηκωμούς. Κι αν κάποιος εργάτης τής πόλης μπόρεσε για μιá στιγμή να

πιστέφει ότι θα έφτανε ημέρα που η προσωπική ιδιοποίηση του κεφαλαίου θα ώφειλούσε όλους τους ανθρώπους, με το σχηματισμό ενός αποθέματος πλούτου που ο καθένας θα προσκαλούνταν στη διανομή του, ή αὐταπάτη αὐτή έσβησε έπως και τόσες άλλες. Ο εργάτης αντιλαμβάνεται πώς απόκληρος ήταν και απόκληρος παραμένει: ότι για να αποσπάσει από τὰ άφεντικά του και τὸ ελάχιστο μέρος του πλούτου που δημιουργήθηκε με τὸ δικό του μόχθο, πρέπει να καταφύγει στην άπεργία ή στην έξέγερση, δηλαδή να επιβάλει στον έαυτό του τὰ δεινά της πείνας και να αντιμετώπισει τὴ φυλάκιση, αν δέν εκτεθεί στις αὐτοκρατορικές, βασιλικές ή δημοκρατικές τουφεκιές.

Άλλά κι ένα άλλο ακόμα βαθύτερο κακό του τωρινού συστήματος γίνεται ολοένα πιο φανερό. Στο καθεστώς της ιδιωτικής ιδιοποίησης όλα δσα χρησιμεύουν για τὴ ζωή και τὴν παραγωγή - τὸ έδαφος, ή κατοικία, ή τροφή και τὸ εργαλείο - περνούν στα χέρια τῶν λίγων και μετά αὐτοί εμποδίζουν διαρκῶς να παρυχθοῦν τὰ αναγκαία για τὴν καλοζωία όλων. Ο εργαζόμενος νοιώθει άόριστα πώς ή τωρινή τεχνική μας δύναμη θα μπορούσε να εξασφαλίσει σε όλους ένα ύψηλό επίπεδο εὐημερίας, αλλά ταυτόχρονα βλέπει πώς τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα και τὸ Κράτος εμποδίζουν με χίλιους τρόπους τὴν κατάκτηση αὐτῆς τῆς εὐημερίας.

Όχι μόνο δέν παράγουμε περισσότερα απ' δσα χρειάζονται για να εξασφαλιστεῖ μιὰ στοιχειώδης ύλική εὐημερία, αλλά δέν παράγουμε οὔτε καν άρκετά. Ο άγρότης, όταν κοιτάζει με πόθο τὰ πάρκα και τούς κήπους τῶν άρχιλιγυριῶν τῆς βιομηχανίας και τῶν «παναμιστῶν», που τριγύρω φερρονονται από τὸν δικαστή και τὸν χωροφύλακα τὸ καταλαβαίνει αὐτὸ τὸ πράγμα, άφοῦ όνειρεύεται να τὰ σκεπάσει με σοδειές που θα φέρναμε - τὸ ξέρει - τὴν άφθονία στα χωριά, εκεί που σήμερα τρέφονται με ψωμι μόλις βρεγμένο σε νερόκρασο.

Ο άνθρακωρύχος όταν, τρεις φορές τὴν εβδομάδα, ανάγκάζεται να γυροφέρει άπραγος, σκέφτεται τούς τόννους κάρβουνο που θα μπορούσε να βγάλει και που λείπει απ' όλα τὰ φτωχὰ σπίτια.

Ο εργάτης, όταν τὸ εργοστάσιό του παύει να λειτουργεί και τρέχει στους δρόμους ψάχνοντας για δουλειά, βλέπει τούς

οικοδόμους να είναι: κι αυτοί άνεργοι: τή στιγμή που τή ένα πέμπτο του παρισινού πληθυσμού κατοικεί σέ άνθυγειινές τρώγλες· βλέπει τούς παπουτσιήδες να παραπονιούνται: για άναξουλειά τή στιγμή που τόσο άνθρωποι μένουν ξυπόλητοι - και ούτω καθεξής.

Πράγματι, αν μερικοί οικονομολόγοι άρέσκοντα: να κάνουν πραγματείες για τήν υπερπαραγωγή κι αν έξηγούν μ' αυτή κάθε βιομηχανική κρίση, θα θρισκόντουσαν όμως σέ άμμηχανία όταν θα τούς προκαλούσαμε να μάς πουν έστω κι ένα είδος που ή Γαλλία παράγει: σέ ποσότητες μεγαλύτερες άπ' όσο χρειάζεται για να ικανοποιηθούν οι άνάγκες όλου του πληθυσμού. Σίγουρα δέν είναι τó σιτάρι:· ή χώρα είναι άνγκασμένη να κάνει εισαγωγές σιταριού. Ούτε βέβαια τó κρασί:· οι άγρότες πολύ λίγο πίνουν και τó άντικαθιστούν με νεροκρασο, ενώ ο πληθυσμός τών πόλεων ύποχρεώνεται: να άρκεσται σέ άμφίβολα μίγματα. Ούτε φυσικά τά σπίτια:· έκατομμύρια ζούν ακόμα σέ καλύβες με ένα ή δύο άνοιγματα. Ούτε και τά βιβλία, καλά ή κακά, που είναι ακόμα είδος πολυτελείας για τó χωριό. Ένα μόνο είδος παράγεται: σέ ποσότητες πολύ μεγαλύτερες άπ' όσο χρειάζεται:· τά τρωκτικά του δημόσιου προυπολογισμού· αλλά τó έμπόρευμα αυτό δέν έχει θρει θέση στα μαθήματα τής πολιτικής οικονομίας παρ' όλο που έχει όλα τά προσόντα γι' αυτό έφόσον πουλιέται πάντα στον πλειοδότη.

Έκεινο που ο οικονομολόγος ονομάζει υπερπαραγωγή δέν είναι λοιπόν παρά μία παραγωγή που υπερβαίνει τήν άγοραστική δύναμη τών έργαζομένων, άφου οι τελευταίοι έχουν συθισται στή φτώχεια άπό τó Κεφάλαιο και τó Κράτος. Κι αυτό τó είδος υπερπαραγωγής παραμένει άναπόφευκτο χαρακτηριστικό τής τωρινής καπιταλιστικής παραγωγής, γιατί - ο Πруντόν τόχε πει ξεκάθαρα - οι έργαζόμενοι δέν μπορούν να άγοράζουν με τούς μισθούς τους αυτά που παράγουν και ταυτόχρονα να καλοτρέφουν τά σμήνη τών παρασίτων που ζούν στή ράχη τους.

Η ούσία του τωρινού οικονομικού συστήματος είναι πώς ο έργάτης δέν θα μπορέσει ποτέ να άπολύσει τήν εϋημερία που παράγει και πώς ο αριθμός εκείνων που ζούν εις θάρος του διαρκώς θα αύξάνεται. Όσο πιο άναπτυγμένη βιομηχανικά είναι μία χώρα, τόσο μεγαλύτερος είναι αυτός ο αριθμός. Κι επίσης άναγκαστικά ή βιομηχανία κατευθύνεται, και δέν

μπορεί παρά να κατευθύνεται, όχι προς ό,τι λείπει για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες όλων, αλλά προς ό,τι την κάθε στιγμή φέρνει μεγαλύτερα κέρδη, κέρδη πρόσκαιρα και για τους λίγους. Αναπόφευκτα ή άφθονία των μόν θα θεμελιώνεται πάνω στη φτώχεια των δέ, και η μιζέρια των πολλών θα πρέπει να διατηρηθεί με κάθε μέσο, για να υπάρχουν χέρια που να πουλιώνται για ένα μόνο μέρος εκείνου που μπορούν να παράγουν χωρίς αυτό είναι αδύνατη ή ιδιωτική συσσώρευση του κεφαλαίου!

Τα χαρακτηριστικά αυτά γνωρίσματα του οικονομικού μας συστήματος αποτελούν την ίδια την ουσία του. Χωρίς αυτά δεν μπορεί να υπάρξει γιατί ποιος θα πουλούσε την εργασία του δύναμη για λιγότερο απ' ό,τι μπορεί να προσφέρει, αν δεν εξαναγκαζόταν από το φόβητρο της πείνας; Και τα θεμελιώδη αυτά γνωρίσματα του συστήματος αποτελούν ταυτόχρονα και την πιο βαρεία καταδίκη του.

Όσο η Αγγλία και η Γαλλία ήταν οι πρωτοπόροι της βιομηχανίας ανέμισα σε χώρες καθυστερημένες στην τεχνική ανάπτυξη, κι όσο μπορούσαν να πουλάνε στους γείτονές τους το μαλλί, το χαμδάκι και το μετάξι τους, το σίδηρο και τις μηχανές τους, καθώς και μια δλόκληρη σειρά ειδών πολυτελείας, σε τιμές που τους επέτρεπαν να πλουτίζουν εις βάρος της πηλατείας τους - ο εργάτης μπορούσε να παρηγοριέται με την ελπίδα ότι θα τον καλούσαν κι αυτόν να πάρει ένα μερίδιο, δλοένα μεγαλύτερο, από τα λάφυρα. Όμως οι συνθήκες αυτές εξαφανίζονται. Τα έθνη τα καθυστερημένα πριν τριάντα χρόνια άρχισαν κι αυτά να γίνονται μεγάλοι παραγωγοί χαμδακισού, μαλλισού, μεταξιού, μηχανών και ειδών πολυτελείας. Σε όρισμένους κλάδους της βιομηχανίας έχουν πάρει το προβάδισμα και, όχι μόνο αντιμάχονται τα πρωτότοκα αδέρφια τους στο μακρινό εμπόριο, αλλά έχουν κιόλας αρχίσει να τα ανταγωνίζονται στις ίδιες τους τις εσωτερικές αγορές. Μέσα σε λίγα χρόνια η Γερμανία, η Έλβετία, η Ιταλία, οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Ρωσία και η Ιαπωνία έγιναν χώρες μεγάλης βιομηχανίας. Το Μεξικό, η Ινδία, ακόμα κι η Σερβία, ακολουθούν κι αυτές ασθμαίνοντας - και τί θα γίνει όταν ο Κινέζος αρχίσει να μιμείται τον Γιαπωνέζο παράγοντας κι αυτός για την παγκόσμια αγορά;

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι οἱ βιομηχανικὲς κρίσεις, πρὸς τὴν συχνότητα καὶ τὴν διάρκειά τους ὀλοένα ἀυξάνονται, ἔγιναν δὲ πολλὰς βιομηχανικὰς κρίσεις κατὰστασι. Παρόμοια, ὁ πόλεμος γιὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀφρικῆς εἶναι ἀπὸ κρίσιμα τὴν ἡμερήσια διάταξιν: ἐδῶ καὶ εἰκοσιπέντε κρίσιμα ἢ δαμόκλεια σπάθη τοῦ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου κρέμεται: πάνω ἀπὸ τὴν χῶρον τῆς Εὐρώπης. Καὶ ἂν ὁ πόλεμος αὐτὸς δὲν ἔχει ξεσπάσει: ἀκόμα, ἡ κυριώτερη αἰτία εἶναι ἴσως ὅτι οἱ ὑψηλοὶ χρηματιστικοὶ κύκλοι θεωροῦν σύμφωρον νὰ χρεώνονται: τὰ Κράτη ὀλοένα περισσότερον. Ἀλλὰ τὴν ἡμέραν πρὸς οἱ μεγάλες τράπεζες θὰ κρίνουν πρὸς σύμφωρον νὰ ξεσπάσει ὁ πόλεμος, τὰ ἀνθρώπινα κοπάδια θὰ ἐξαπολυθοῦν ἐναντίον ἄλλων κοπαδιῶν καὶ θὰ ἀλληλοσφαγοῦν γιὰ νὰ κανονίσουν τοὺς λογαριασμοὺς τῶν οἰκονομικῶν ἀφεντῶν τοῦ κόσμου.

Ἄλλα ἔχουν τὴν λογικὴν τους ἀλληλουχίαν, ὅλα συνυφάνονται: στὸ τωρινὸ οἰκονομικὸ σύστημα, καὶ ὅλα συντρέχουν γιὰ νὰ γίνῃ: ἀναπόδρεπτη ἢ πτώση τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ συστήματος πρὸς μᾶς κυβερνάει. Ἡ διάρκειά του δὲν εἶναι παρὰ ζήτημα χρόνου, πρὸς μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν ἀπαριθμήσει: μετὰ κρίσιμα καὶ ὄχι: πρὸς μετὰ αἰῶνες. Ζήτημα χρόνου - καὶ ἐπιθετικῆς ἐνεργητικότητος ἀπὸ μέρους μας! (Ὁ) ὄχι δὲν κάνουν τὴν ἱστορίαν - τὴν ὑφίστανται!

Τέτοια εἶναι: λοιπὸν τὰ αἰτία πρὸς ὅλα τὰ πολιτισμὲνα ἔθνη συγκροτοῦνται: τόσο εὐρωστές μειονότητες, καὶ ζητᾶνε μεγαλόφωνα νὰ ἐπιστραφοῦν στὴν κοινότητα ὅλα τὰ πλούτη πρὸς συσσωρεύθησαν μετὰ τὴν ἐργασία τῶν προηγούμενων γενεῶν. Ἡ κατοχὴ τοῦ ἐδάφους, τῶν ὀρυχείων, τῶν ἐργοστασίων, τῶν κατοικιῶν καὶ τῶν μεταφορικῶν μέσων ἀπὸ τὴν κοινότητα, ἀποτελεῖ ἤδη τὸ σύνθημα τῶν ἐπιβλητικῶν αὐτῶν ὀμίλων, καὶ ἡ καταστολὴ - τὸ προσφιλὲς ὄπλο τῶν πλουσίων καὶ τῶν ἰσχυρῶν - εἶναι πρὸς ἀδύναμη γιὰ νὰ σταματήσει τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν τῶν ἐξεγερμένων πνευμάτων. Καὶ ἂν ἑκατομμύρια ἐργαζόμενοι δὲν σηκώνονται ἀκόμα στὸ πόδι γιὰ νὰ ἀποσπάσουν μετὰ τὴν βίαν τὴν γῆν καὶ τὸ ἐργοστάσιον ἀπὸ τοὺς σφετεριστὰς - νὰ εἴστε δέβαιοι πῶς δὲν φταίει μιὰ ἔλλειψη τέτοιας ἐπιθυμίας. Ἀπλῶς, γιὰ νὰ τὸ κάνουν, περιμένουν εὐνοϊκὰς περιστάσεις - μιὰ στιγμὴν ὅταν ἐκείνη πρὸς παρουσιάστηκε τὸ 1848, ὅποτε νὰ μπορέσουν νὰ ὀρμήσουν γιὰ τὴν κατεδάφιση τοῦ τωρινοῦ καθε-

στῶτος, με τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ ὑποστηρίχουν ἀπὸ ἓνα διεθνὲς κίνημα.

Ἡ στιγμή αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀργήσῃ, γιατί ἀπὸ τότε πὺ ἡ Διεθνὴς Ἐνωσι τῶν Ἐργαζομένων τσακίστηκε ἀπὸ τίς κυβερνήσεις τὸ 1872 - κυρίως ἀπὸ τότε - ἔκανε τεράστιες προόδους, τέτοιες πὺ κι οἱ φλογεροὶ ὀπαδοὶ τῆς συχνὰ δὲν κατανοοῦν τὴ σημασία τους. Εἶνα: πραγματικὰ ἐγκαθιδρυμένη στίς ιδέες, στὰ αἰσθήματα, στὴν ἐποκατάστασι ἀδιάρκοπων σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἐπαναστατημένους. Τὴν πολεμᾶνε βέβαια οἱ πλουτοκρατίες, ἡ γαλλικὴ, ἡ ἀγγλικὴ, ἡ ἰταλικὴ, ἡ γερμανικὴ. Σ' ὅποιαδήποτε στιγμή μποροῦν μάλιστα νὰ ὀδηγήσουν τοὺς λαοὺς στὴν ἀλληλοσφαγὴ. Νὰ εἶστε ὁμως βέβαιοι πὼς τὴν ἡμέρα πὺ θὰ γίνῃ στὴ Γαλλία ἡ κομμουνιστικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπανάστασι, ἡ Γαλλία θὰ ξαναβρῇ τίς παλιὲς συμπάθειες ἀπὸ τοὺς λαοὺς ὅλου τοῦ κόσμου, ἀκόμα κι ἀπὸ τὸν γερμανικὸ, τὸν ἰταλικὸ καὶ τὸν ἀγγλικὸ. Κι ὅταν ἡ Γερμανία, πὺ (τὸ λέμε παρενθετικὰ) βρίσκειται πὺ κοντὰ σὲ μιὰ ἐπανάστασι ἀπ' ὅ,τι συνήθως πιστεύεται, ὑψώσει τὴ σημαία - γιανωβίνικη δυστυχῶς - αὐτῆς τῆς ἐπανάστασις, ὅταν ριχτεῖ σ' αὐτὴν με ὅλη τὴ θερμὴ τῆς νεότητις καὶ τῆς ἀνοδικῆς περιόδου πὺ τὴν διανύει, θὰ βρῇ ἀπὸ τούτη τὴν πλευρὰ τοῦ Ρήνου ὅλη τὴ συμπάθεια κι ὅλη τὴν ὑποστήριξι ἑνὸς λαοῦ πὺ ἀγαπάει τοὺς τολμηροὺς ἐπαναστάτες καὶ μισεῖ τὴν ἀλαζονεία τῆς πλουτοκρατίας.

Διάφορες αἰτίες ἀργοπόρησαν ὡς τὴν ἔκρηξι τῆς ἀναπόφευκτῆς αὐτῆς ἐπανάστασις. Ἡ ἀβεβαιότητα τῶν διεθνῶν σχέσεων ἔχει ἀναμφίβολα παίξει κι αὐτὴ τὸ ρόλο τῆς. Ἀλλὰ μοῦ φαίνεται πὼς ὑπάρχει μιὰ ἄλλη, πὺ βαθειὰ αἰτία, καὶ σ' αὐτὴν θὰ ἤθελα νὰ στρέψω τὴν προσοχή σας. Πραγματοποιεῖται - πολλὲς ἐνδείξεις μᾶς κάνουν νὰ τὸ πιστεύουμε - ἀκόμα κι ἀνάμεσα στοὺς σοσιαλιστὲς μιὰ βαθειὰ μεταμόρφωσι τῶν ιδεῶν, παρόμοια μ' ἐκείνη πὺ σκιαγράφησα στὴν ἀρχὴ τῆς διάλεξις αὐτῆς μιλώντας γενικὰ γιὰ τίς ἐπιστῆμες. Καὶ ἡ ἀβεβαιότητα τῶν σοσιαλιστῶν σχετικὰ με τὴν ὀργάνωσι τῆς κοινωνίας πὺ ἐπιθυμοῦν, παραλύει ὡς ἓνα σημεῖο τὴν ἐνεργητικότητά τους. Στὰ πρῶτα του δῆματα, στὴ δεκαετία τοῦ 1840, ὁ σοσιαλισμὸς παρουσιάστηκε ὡς κομμουνισμὸς, ὡς δημοκρατικὴ πολιτεία ἐνιαία καὶ ἀδιάρκοτη, ὡς δικτατο-

ρία και κυβερνητικός γιακωδινισμός, όλα αυτά εφαρμοσμένα στο οικονομικό πεδίο. Τέτοιο ήταν το ιδεώδες της εποχής. Θρησκός είτε άθρησκός, ο σοσιαλιστής κείνων των καιρών ήταν έτοιμος να υποταχθεί σε οποιαδήποτε ισχυρή κυβέρνηση, ακόμα και στην αυτοκρατορία, αν μόνο η κυβέρνηση αυτή αναδιοργάνωνε τις οικονομικές σχέσεις προς όφελος του εργαζομένου.

Μια βαθειά επανάσταση πραγματοποιήθηκε από τότε, στους λατινικούς κυρίως λαούς και στην Αγγλία. Ο κυβερνητικός κομμουνισμός, όπως και ο θεοκρατικός κομμουνισμός, προκαλεί απέχθεια στους εργαζομένους. Και η απέχθεια αυτή έκανε να ξεπροβάλλει στη Διεθνή μια νέα αντίληψη, ή θεωρία, ο κολλεκτιβισμός. Η θεωρία αυτή στις απαρχές της σημαίνει: συλλογική κατοχή των οργάνων της εργασίας (χωρίς να συμπεριλαμβάνονται σ' αυτά τα απαραίτητα για συντήρηση) και δικαίωμα κάθε ομάδας να δέχεται για τα μέλη της οποιοδήποτε ανταμοιβής θα της άρесе, κομμουνιστικό είτε ατομικό. Σιγά - σιγά όμως το σύστημα αυτό μεταμορφώνεται σ' ένα είδος συμβιβασμού μεταξύ του κομμουνισμού και της ατομικής ανταμοιβής του συστήματος της μισθωτής εργασίας. Σήμερα ο κολλεκτιβιστής ζητάει να γίνουν κοινή ιδιοκτησία όλα όσα χρησιμεύουν για την παραγωγή, αλλά ταυτόχρονα να ανταμείβεται ο καθένας ατομικά, με κουπόνια εργασίας, ανάλογα με τον αριθμό των ωρών που έχει αφιερώσει στην παραγωγή. Με τα κουπόνια αυτά θα μπορεί να αγοράζει στα κοινωνικά καταστήματα οποιοδήποτε εμπόρευμα στην τιμή κόστους, που θα υπολογίζεται κι αυτή σε ώρες εργασίας.

Αν όμως αναλύσετε προσεκτικά την ιδέα αυτή, θα συμφωνήσετε πως η ουσία της, όπως τη συνοψίζει ένας σύντροφός μας, καταλήγει στα ακόλουθα:

Μερικός κομμουνισμός ως προς την κατοχή των μέσων εργασίας και εκπαίδευσης· ανταγωνισμός μεταξύ των ατόμων και των ομάδων για το ψωμί, την κατοικία, το ρουχισμό. Ατομικισμός ως προς τα έργα της σκέψης και της τέχνης. Και κοινωνική πρόνοια για τα παιδιά, τους άρρωστους τους ηλικιωμένους.

Με δυο λόγια - ο αγώνας για τα μέσα συντήρησης μετριασμένος από τη φιλανθρωπία. Πάντα στις δόξες του τό χριστιανικό ρητό: «Πληγώστε πρώτα για να γιατρέψετε κατό-

πιν! . Καί πάντα ἡ πόρτα ἀνοιχτή στήν ἀνάκριση, γιά νά μά-
θουμε ἂν εἴσθε ὁ ἄνθρωπος πού πρέπει νά τόν ἀφήσουμε νά ἀ-
γωνίζεται ἢ ὁ ἄνθρωπος πού ἡ Αὐτοῦ Ἵψηλότης τὸ Κράτος,
πρέπει νά βοηθήσει.

Ἡ ἰδέα εἶναι ὅπως ξέρετε παλιά. Χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν
Ρόμπερτ Ὕουεν. Ὁ Προυντόν τὴν ὑποστήριξε τὸ 1848. Σήμε-
ρα τὴν ἔχουν χρίσει «ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ».

Πρέπει πάντως νά εἰπωθεῖ πὼς αὐτὸ τὸ σύστημα φαίνεται
νά ἔχει μικρὴ ἐπίδραση στὴ σκέψη τῶν μαζῶν: θάλεγε κανεὶς
πὼς διαισθάνονται τὰ ἐλαττώματά του, γιά νά μὴν ποῦμε τὸ
ἀδύνατο τῆς ἐφαρμογῆς του.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἡ διάρκεια τοῦ χρόνου πού ἀφιερώνεται
σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ἐργασία δὲν δίνει τὸ μέτρο τῆς κοινωνικῆς
χρησιμότητος τοῦ ἔργου πού ἔχει συντελεσθεῖ· καὶ οἱ θεωρί-
ες τῆς ἀξίας, πού ἀπὸ τὸν Ἄνταμι Σμίθ ὡς τὸν Μάρξ θέλη-
σαν νά τίς βασίσουν μόνον στὸ κόστος τῆς παραγωγῆς, ὑπολο-
γισμένο σὲ ἐργασία, δὲν μπόρεσαν νά λύσουν τὸ πρόβλημα τῆς
ἀξίας. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὑπάρχει ἀνταλλαγή, ἡ ἀξία ἐνὸς
ἀντικειμένου γίνεται ἓνα μέγεθος περίπλοκο, πού ἐξαρτᾶται
κυρίως ἀπὸ τὸ βαθμὸ ἱκανοποίησης πού προσφέρει στὶς ἀνά-
γκες - στὶς ἀνάγκες ὅχι τοῦ ἀτόμου, ὅπως ἔλεγαν ἄλλοτε με-
ρικοὶ οἰκονομολόγοι, ἀλλὰ ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας, παρμέ-
νης στὸ σύνολό της. Ἡ ἀξία εἶναι γεγονός **κοινωνικὸ**.
Ἀποτέλεσμα μιᾶς **ἀνταλλαγῆς**, ἔχει διπλὴ ὄψη:
τὴν πλευρὰ κόπος καὶ τὴν πλευρὰ ἱκανοποίηση, καὶ τίς δύο
ἀντιληπτές στήν κοινωνικὴ τους καὶ ὅχι στήν ἀτομικὴ προ-
οπτικὴ.

Ἐξ ἄλλου, ὅταν ἀναλύουμε τὰ δεινὰ τοῦ τωρινοῦ οἰκο-
νομικοῦ καθεστῶτος, ἀντιλαμβάνομαστε - καὶ ὁ ἐργαζόμενος τὸ
ξέρει πολὺ καλά - πὼς ἡ οὐσία τους βρίσκεται στὸν ἀπροκάλυ-
πτο **ἐξαναγκασμὸ** τοῦ ἐργαζόμενου νά πουλήσει τὴν
ἐργασιακὴ του δύναμη. Μὴν ἔχοντας τὰ μέσα νά ζήσει οὔτε
γιὰ δεκαπέντε ἡμέρες, τοποθετημένος ἀπὸ τὸ Κράτος σὲ πλήρη
ἀδυναμία νά χρησιμοποιήσει τίς δικές του δυνάμεις χωρὶς νά
τίς πουλήσει σὲ κάποιον, ὁ ἐργαζόμενος πουλάει τὸν ἑαυτό του
σ' ἐκεῖνον πού ὑπόσχεται νά τοῦ δώσει δουλειά· παραιτεῖται
ἀπὸ τὰ ὠφελήματα πού θὰ μπορούσε νά τοῦ φέροι ἢ δουλειά
του, ἐγκαταλείπει στὸν ἐργοδότη τὴ μερίδα τοῦ λέοντος ἀπὸ
τὰ προϊόντα πού θὰ παράγει, ἀπαρνιέται ὡς καὶ τὴν ἴδια τὴν

ἐλευθερία του, παραιτείται: ἀπὸ τὸ δικαίωμα νὰ κάνει ἀκουστή τὴ γνώμη του γιὰ τὴ χρησιμότητα ἐκείνου ποὺ θὰ παράγει: καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ θὰ τὸ παράγει.

Ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου δὲν ἀπορρέει λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἱκανότητά του νὰ ἀπορροφᾷ ὑπεραξία, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα ποὺ ἐκδιάζει τὸν ἐργαζόμενον νὰ πουλήσει τὴν ἐργασιακὴ του δύναμη - ἔχοντας ἀπὸ τὰ πρὶν τὴ βεβαιότητα πὼς δὲν θὰ πάρει ὅλα ὅσα θὰ παράγει αὐτὴ ἡ δύναμη, πὼς θὰ ζημιωθοῦν τὰ συμφέροντά του, πὼς θὰ γίνῃ κατώτερος ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Χωρὶς αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, ὁ καπιταλιστὴς ποτὲ δὲν θὰ ζητοῦσε νὰ τὴν ἀγοράσει. Κατὰ συνέπεια, γιὰ νὰ ἀλλάξουμε τὸ σύστημα αὐτό, πρέπει νὰ τὸ χτυπήσουμε στὴν οὐσία του, στὴν πηγὴ του - στὴν ἀγορὰ καὶ τὴν πώληση. Ὅχι στὰ ἀποτελέσματά του.

Οἱ ἐργαζόμενοι ἔχουν μιὰ ἀόριστη διαίσθηση γι' αὐτά, καὶ τοὺς ἀκούμε νὰ λένε ἐλοένα συχνότερα πὼς τίποτα δὲν θὰ γίνῃ ἂν ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση δὲν ἀρχίσει ἀπὸ τὴ διανομή τῶν προϊόντων, ἂν δὲν ἐξασφαλίσει σὲ ὅλους τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ συντήρηση - δηλαδή τὴν κατοικία, τὴν τροφή, τὸ ντύσιμο. Καὶ ξέρουμε πὼς αὐτὸ εἶναι ὀλοτέλα ἐφικτὸ μὲ τὰ ἰσχυρὰ μέσα παραγωγῆς ποὺ ἔχουμε τώρα στὴ διάθεσή μας. Ἄν παρέμενε μισθωτός, ὁ ἐργαζόμενος θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι σκλάβος ἐκείνου στὸν ὅποιο θὰ ὑποχρεωνόταν νὰ πουλάει τὴ δύναμή του - ἄσχετα ἂν ὁ ἀγοραστὴς αὐτὸς θὰ ἦταν ἰδιώτης ἢ τὸ Κράτος.

Ὁ λαϊκὸς νοῦς - τὸ ἄθροισμα τοῦτο ἀπὸ χιλιάδες γυνῶμες ποὺ γυροφέρνουν στὰ ἀνθρώπινα μυαλὰ - αἰσθάνεται ἐπίσης πὼς, ἂν τὸ Κράτος ἐπρόκειτο νὰ ἀντικαταστήσει τὸν ἐργοδότη στὸ ρόλο τοῦ ἀγοραστή καὶ ἐπόπτη τῆς ἐργασιακῆς δυνάμεως, αὐτὸ θὰ σήμαινε ἄλλη μιὰ ἐπαίσχυντη τυραννία. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ δὲν ἀναπτύσσει ἀφηρημένους συλλογισμούς, σκέφτεται συγκεκριμένα, καὶ γι' αὐτὸ αἰσθάνεται πὼς ἡ ἀφηρημένη ἔννοια «Κράτος» θὰ ἐμφανιζόταν σ' αὐτὸν μὲ τὴ μορφή πλήθους ὑπαλλήλων, στρατολογημένων ἀνάμεσα στοὺς συντρόφους του τοῦ ἐργοστασίου ἢ τοῦ ἐργαστηριοῦ, καὶ εἶναι ἀπὸ τώρα σὲ θέση νὰ τοὺς ἀξιολογήσει: ἐξαιρετοὶ σύντροφοι σήμερ, θὰ γινόντουσαν ἀνυπόφοροι διευθυντὲς αὔριο. Κι ἔτσι ἀνσζητάει τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση ποὺ θὰ ἐξαφανίσει τὰ σημερινὰ δεῖνά χωρὶς νὰ δημιουργήσει νέα.

Νά γιατί ό κολλεκτιβισμός ποτέ δέν ένθουσίασε τίς μάζες, πού έπιστρέφουν συνεχώς στόν κομμουνισμό - άλλα σ' έναν κομμουνισμό όλοένα πιό άπαλλαγμένο άπό τή θεοκρατία και τόν γιακωβίνικο έξουσιαστισμό τής δεκαετίας του 1840, σ' έναν κομμουνισμό έλεύθερο, άναρχικό.

Θά πώ μάλιστα και κάτι παραπάνω. Στρέφοντας άδ-άκοπα τή σκέψη σέ όσα είδαμε τήν τελευταία είκοσιπενταετία στό εύρωπαϊκό κοινωνικό κίνημα, δέν μπορώ νά μή συμπεράνω πώς ό εύρωπαϊκός σοσιαλισμός άναγκαστικά ώθεΐται νά κάνει έννα βήμα πρós τήν κατεύθυνση του άντιεξουσιαστικού κομμουνισμού· και πώς, όσο δέν γίνεται τό βήμα αυτό, ή άβεβαιότητα πού όπως προανάφερα κυριεύει τή λαϊκή σκέψη θά παραλύει τίς προσπάθειες τής σοσιαλιστικής προπαγάνδας.

Ο σοσιαλισμός μου φαίνεται πώς ώθεΐται, άπό τήν ίδια τή δύναμη τών πραγμάτων, νά παραδεχθεί πώς τό πρώτο έργο τής κοινωνικής επανάστασης θά πρέπει νά είναι ή ύλική έξασφάλιση τής ύπαρξης όλων τών μελών τής κοινότητας.

Και μάλιστα οδηγείται νά κάνει έννα άκόμα βήμα. Υποχρεώνεται νά άναγνωρίσει πώς ή έξασφάλιση αυτή δέν μπορεί νά δοθεί άπό τό Κράτος, άλλα τελείως έξω άπό τό Κράτος και χωρίς τήν επέμβασή του.

"Ότι μιá κοινωνία, ξαναπαίρνοντας στην κατοχή της όλα τά πλούτη πού έχουν συσσωρευτεί στους κόλπους της, θά μπορούσε πλουσιοπάροχα νά έξασφαλίσει τήν άφθονία για όλους, με άντάλλαγμα 4 ή 5 ώρες τήν ήμέρα έργασίας πραγματικής και χειρωνακτικής στην παραγωγή - πάνω σ' αυτό ύπάρχει όμοφωνία όλων όσων σκεφτήκανε τό ζήτημα. "Αν ό καθένας άπό παιδι μάθαινε νά γνωρίζει άπό πού προέρχεται τό ψωμί πού τρώει, τό σπίτι πού κάθεται, τό βιβλίο πού διαβάζει και ούτω καθεξής, κι αν ό καθένας συνήθιζε νά συμπληρώνει τήν έργασία του νού με τήν έργασία τών χειρών σε κάποιο κλάδο τής ύλικής παραγωγής - τότε ή κοινωνία θά μπορούσε εύκολα νά φέρει σε πέρας τό έργο της αυτό, χωρίς νά λογαριάσουμε τίς άπλοποιήσεις τής παραγωγής πού μās έπιφυλάσσει έννα μέλλον λίγο ως πολύ κοντινό.

Πράγματι, άρκει νά σκεφτούμε για λίγο τήν άνήκουστη, τήν άφάνταστη σπατάλη άνθρώπινων δυνάμεων πού γίνεται

σήμερα, για να αντιληφθούμε τι μπορεί να παράγει μια πολιτισμένη κοινωνία, με το μικρό ποσό εργασίας του καθένα, και τι μεγαλειώδη έργα, σήμερα αδιανόητα, θα μπορούσε να πραγματοποιήσει. Δυστυχώς, η μεταφυσική που αποκαλείται πολιτική οικονομία δεν ασχολήθηκε ποτέ με εκείνο που θα έπρεπε να αποτελεί την ουσία της - την **έξοικονόμηση** των δυνάμεων.

Δεν υπάρχει πια καμιά αμφιβολία για τη δυνατότητα του πλούτου σε μια κομμουνιστική κοινωνία, με τα μέσα παραγωγής που ήδη έχουμε στη διάθεσή μας. Οι αμφιβολίες προβάλλουν όταν τίθεται το ερώτημα κατά πόσο μια τέτοια κοινωνία μπορεί να υπάρξει χωρίς ο άνθρωπος, σε όλες του τις ενέργειες, να είναι υποταγμένος στον έλεγχο του Κράτους; αμφιβολίες μήπως, για να φτάσουμε στην ευημερία, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι υποχρεωμένες να θυσιάσουν τις λιγιστές προσωπικές ελευθερίες που ξανακατακτήσανε αυτό τον αιώνα με τόσες θυσίες.

Ένα μέρος των σοσιαλιστών βεβαιώνει πως είναι αδύνατο να φτάσουμε σ' ένα τέτοιο αποτέλεσμα χωρίς να θυσιάσουμε την ελευθερία μας στο δωμάτιο του Κράτους. Το άλλο μέρος, όπου ανήκουμε κι εμείς, ισχυρίζεται: αντίθετα πως μόνο με την κατάργηση του Κράτους, με την κατάκτηση της ολοκληρωτικής ελευθερίας του ατόμου, με τις απόλυτα ελεύθερες ενώσεις και εμοσπονδοποιήσεις, μπορούμε να φτάσουμε στον κομμουνισμό - στην κοινή κατοχή της κοινωνικής μας κληρονομιάς και στην από κοινού παραγωγή κάθε πλούτου.

Έδω βρίσκεται το ζήτημα που τούτη τη στιγμή έχει προτεραιότητα απέναντι σ' όλα τα άλλα, και που ο σοσιαλισμός είναι υποχρεωμένος να το λύσει αν δεν θέλει να δει όλες του τις προσπάθειες να πηγαίνουν χαμένες και όλη του την μελλοντική ανάπτυξη να παραλύει.

Ας το αναλύσουμε λοιπόν με όλη την προσοχή που του αξίζει.

Αν κάθε επαναστάτης θελήσει να επαναφέρει στη μνήμη τα πρώτα του δήματα, χωρίς αμφιβολία θα θυμηθεί το πλήθος των προλήψεων που ξύπνησαν μέσα του, όταν για πρώτη φορά έφτασε να σκεφτεί πως η κατάργηση του καπιταλιστικού συστήματος, ή κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοποίησης του εδά-

φους και τῶν κεφαλαίων, γίνεται: Ιστορική αναγκαιότητα.

Τὸ ἴδιο πράγμα νοιώθει και σήμερα ἐκεῖνος πού για πρώτη φορά ἀκούει πῶς ἡ κατάργηση τοῦ Κράτους, τῶν νόμων του, δλοκλήρου τοῦ συστήματός του διαχείρισης, ἐξουσίας και συγκεντροποίησης, γίνεται και αὐτή Ιστορική αναγκαιότητα· πῶς ἡ κατάργηση τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος χωρὶς τὴν κατάργηση τοῦ Κράτους εἶναι ἀνέφικτη. Ὅλη ἡ διαπαιδαγώγησή μας - καμωμένη, σημειώστε το καλά, ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία και τὸ Κράτος για τὸ συμφέρον τους - ἐπαναστατεῖ ἐναντίον μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης.

Ἄραγε μπορούμε ἀπ' αὐτὸ νὰ συμπεράνουμε πῶς δὲν εἶναι τόσο σωστή; Θὰ πρέπει τὸ Κράτος νὰ μείνει ἄθικτο ἀπὸ τὸ δλοκαῦτωμα τῶν προλήψεων πού ἤδη κάναμε για τὴ χειραφέτησή μας;

Δὲν ἔχω πρόθεση νὰ κάνω ἐδῶ τὴν κριτική τοῦ Κράτους, πού τόσες φορές ἔχει γίνει και ξαναγίνει, και εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναβάλω για μιὰ ἄλλη διάλεξη τὴν ἀνάλυση τοῦ Ιστορικοῦ ρόλου τοῦ Κράτους. Μερικὲς γενικὲς παρατηρήσεις θὰ μᾶς εἶναι ἀρκετὲς για τώρα.

Και πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὶς ἀπαρχὲς ἔχει ζήσει πάντα σὲ κοινωνίες, τὸ Κράτος δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπὸ τὶς μορφὲς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, και μάλιστα ἀρκετὰ πρόσφατη για τὶς εὐρωπαϊκὲς μας κοινωνίες. Ὁ ἄνθρωπος ἔζησε χιλιάδες χρόνια πρὶν δημιουργηθοῦν τὰ πρῶτα Κράτη, ἡ Ἑλλάδα και ἡ Ρώμη ὑπῆρχαν πολλοὺς αἰῶνες πρὶν φτάσουν στη Μακεδονική και στη Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία και, για μᾶς τοὺς σύγχρονους εὐρωπαίους, τὰ Κράτη χρονολογοῦνται μόλις ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα. Τότε μονάχα δλοκληρώθηκε ἡ ἤττα τῶν ἐλεύθερων κοινοτήτων και κατόρθωσε νὰ συστηθεῖ αὐτὴ ἡ ἀμοιβαία ἐγγύηση μεταξὺ στρατιωτικῆς, δικαστικῆς, γαιοκτητικῆς και καπιταλιστικῆς ἐξουσίας, πού ὀνομάζεται «Κράτος».

Μόνο τὸν 16ο αἰῶνα δόθηκε τὸ θανάσιμο πλήγμα σὲ τὶς ἰδέες τῆς τσιπικῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς ἐλεύθερης ἔνωσης και ὀργάνωσης τῆς δημοσπονδίας κάθε βαθμοῦ μεταξὺ κυρίαρχων δμάδων, πού εἶχαν στὰ χέρια τους ὅλες ἐκεῖνες τὶς λειτουργίες πού σήμερα εἶναι μονοπωλημένες ἀπὸ τὸ Κράτος. Μόνο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ συμμαχία μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας και τῆς νεογέννητης βασιλικῆς ἐξουσίας ἔδωσε τέλος σ' αὐτὴ τὴν ὀργάνωση, τὴ βασισμένη στὴν δημοσπονδιακὴ ἀρχή, πού ὑπῆρχε ἀπὸ

τὸν 9ο μέχρι τὸν 15ο αἰώνα καὶ δημιούργησε στὴν Εὐρώπη τὴν μεγάλη περίοδο τῶν ἐλεύθερων πόλεων τοῦ Μεσαίωνα (τὸν χαρακτήρα αὐτῶν τῶν πόλεων πολὺ σωστὰ διασιθάνθησαν ὁ Σίμωναί καὶ ὁ Αὐγουστος Τιερρύ, πού δυστυχῶς ἐλάχιστα διαβάξονται στὶς μέρες μας) .

Εἶναι γνωστὰ τὰ μέσα πού μεταχειρίστηκε αὐτὴ ἡ συμμάχια τοῦ γαιοκτῆμονα, τοῦ κληρικοῦ, τοῦ ἔμπορου, τοῦ δικαστῆ, τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ τοῦ βασιλιᾶ, γιὰ νὰ ἐδραιώσει τὴν κυριαρχία της. Ἀφάνισε ὅλες τὶς λίγο ὡς πολὺ ἐλεύθερες ἐνώσεις τῆς ἐποχῆς: κοινότητες χωρικῶν, συντεχνίες, ἐπαγγελματικοὶ σύνδεσμοι, ἀδελφότητες, συνομοτίες τοῦ Μεσαίωνα. Ἀπαλλοτρίωσε τὶς κοινοτικὲς γαῖες καὶ τὰ πλούτη τῶν συντεχνιῶν. Ἀπογόρευσε ἀπόλυτα καὶ ἄγρια κάθε λογῆς ἐλεύθερη συνεννόηση μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ σφαγὴ, ὁ τροχὸς τῶν βασανιστηρίων, ἡ ἀγχόνη, τὸ ξίφος καὶ ἡ φωτιά, εἶναι τὰ μέσα πού ἐπιστρέψανε στὴν Ἐκκλησία καὶ στὸ Κράτος νὰ ἐγκαθιδρῦσουν τὴν κυριαρχία τους - με τέτοιους τρόπους κατόρθωσαν στὸ ἐξῆς νὰ κυβερνοῦν ἀνομοιογενῆ πλήθη ὑπηκόων, πού δὲν εἶχαν πιά καμμιά ἀμεση σύνδεση ἀναμεταξύ τους.

Μόνο στὴν ἐποχὴ μας, ἐδῶ καὶ εἴκοσι μόλις χρόνια, ἀρχίζουμε νὰ ξανακατακτοῦμε με τὸν ἀγῶνα, με τὴν ἐξέγερση, μερικὰ ψυχία τοῦ δικαίωματος συνένωσης, πού ἐλεύθερα τὸ ἀσκοῦσαν οἱ τεχνίτες κι οἱ καλλιεργητὲς τῆς γῆς σ' ὅλο τὸ Μεσαίωνα.

Καὶ ποιά εἶναι ἡ τάση πού ἤδη κυριαρχεῖ στὴ ζωὴ τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν; Δὲν εἶναι ἡ τάση τῆς συνένωσης, τῆς συνεργασίας τῆς δημιουργίας χιλιάδων ἐλεύθερων ἐνώσεων γιὰ τὴν ἱκανοποίηση ὅλων τῶν πολλαπλῶν ἀναγκῶν τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου;

Ἡ Εὐρώπη πράγματι ἔχει γεμίσει ἀπὸ ἐθελοντικὲς ἐνώσεις γιὰ τὴ μελέτη, γιὰ τὴ μόρφωση, γιὰ τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο, γιὰ τὴν ἐπιστήμη, τὴν τέχνη καὶ τὴ λογοτεχνία, γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση καὶ τὴν ἀντίσταση ἐναντίον της, γιὰ τὴν ψυχαγωγία καὶ τὴ σοβαρὴ ἐργασία, γιὰ τὴν ἀπόλαυση καὶ τὴν αὐταπάρνηση, γιὰ κάθε τι πού ἀποτελεῖ τὴ ζωὴ τῆς δρώσας καὶ σκεπτόμενης ὑπαρξης. Βλέπουμε νὰ φυτρώνουν οἱ ἐνώσεις αὐτὲς σ' ὅλες τὶς γωνιὲς κάθε τομέα: τοῦ πολιτικοῦ, οἰκονομικοῦ, καλλιτεχνικοῦ, πνευματικοῦ. Ἄλλες δὲν ζοῦν παρά ὅσο

ζούν τὰ ρόδα, άλλες έχουν ήδη συμπληρώσει δεκαετίες ζωής, κι όλες τους έπιζητούν, διατηρώντας τήν ανεξαρτησία κάθε ομάδας, κύκλου, κλάδου ή τμήματος, να δημοσπονδοποιηθούν, να συνενιωθούν, πέρα από τὰ σύνορα καθώς και μέσα σε κάθε έθνος, να καλύψουν όλη τή ζωή του πολιτισμένου κόσμου μ' ένα δίχτυ που νήματά του διασταυρώνονται και περιπλέκονται. Ο αριθμός τους φτάνει πια σε δεκάδες χιλιάδες, με εκατομμύρια μέλη· μά έχουν άραγε περάσει πενήντα χρόνια από τότε που τὸ Κράτος και ή Έκκλησία άρχισαν να άνέχονται μερικές - μόλις και μετά βίας μερικές;

Παντού οί ενώσεις αυτές παρεμβαίνουν ήδη στις λειτουργίες του Κράτους και έπιζητούν να αντικαταστήσουν τή δράση του συγκεντρωτικού Κράτους με τήν έλεύθερη κι έθελοντική δράση. Στην Άγγλία βλέπουμε να ξεφυτρώνουν εταιρείες άσφάλισης εναντίον της κλοπής· ενώσεις έθελοντών για τήν άμυνα της επικράτειας, ενώσεις για τήν άμυνα των άκτων, που τὸ Κράτος προσπαθεί φυσικά να τις καθυποτάξει και να τις μετατρέψει σε όργανα της κυριαρχίας του, αλλά που ή άρχικι τους ιδέα ήταν να παρακάμψουν τὸ Κράτος. "Αν δέν συναντούσαν τήν πεισματική αντίσταση της Έκκλησίας και του Κράτους, οί έλεύθερες ενώσεις θα είχαν ήδη κατακτήσει για λογαριασμό της έθελοντικής δραστηριότητας τον τεράστιο τομεία της εκπαίδευσης. Και παρ' όλες τις δυσκολίες, έχουν ήδη άρχισει να εισβάλλουν σ' αυτό τον τομεία και να κάνουν αισθητή τήν έπιρροή τους.

Όταν διαπιστώνουμε τις προόδους που γίνονται προς αυτή τήν κατεύθυνση, παρὰ τή θέληση κι εναντίον του Κράτους, που έπιμένει να διατηρήσει τήν ήγεμονία του τήν κατακτημένη στους τρεις τελευταίους αιώνες· όταν βλέπουμε πώς ή έθελοντική ένωση εισχώρησε παντού και ή ανάπτυξη της σταματιέται μόνο από τή δύναμη του Κράτους, είμαστε ύποχρεωμένοι να αναγνωρίσουμε μιὰ ισχυρή τάση, μιὰ λανθάνουσα δύναμη της σύγχρονης κοινωνίας. Κι έχουμε κάθε δικαίωμα να αναρωτηθούμε: «"Αν σε πέντε, δέκα ή είκοσι χρόνια - λίγη σημασία έχει - οί έξεγερμένοι εργαζόμενοι κατορθώσουν να συντρίψουν αυτή τή συμμαχία της άμοιβαίας έγγύησης μεταξύ ιδιοκτητών, τραπεζιτών, παπάδων, δικαστών και στρατιωτών· αν ο λαός γίνει κύριος της τύχης του για λίγους μήνες και πάρει στα χέρια του τὰ πλούτη που ο ίδιος δημιούργησε και

πού δικαιωματικά του άνήκουν - άραγε θα έπιζητήσει τότε να ξανασυγκροτήσει αυτό το καρκίνωμα, το Κράτος; "Η αντίθετα θα έπιζητήσει να αυτοργανωθεί από το άπλο στο σύνθετο, με βάση την άμοιβαία συμφωνία και τις άπειρες ποικίλλουσες και διαρκώς μεταβαλλόμενες άνάγκες κάθε τόπου, για να έξασφαλίσει την κατοχή του σ' αυτά τα πλούτη, για να έγγυθη άμοιβαία τή ζωή του καθένα και για να παράγει δ,τι θα κριθεί άναγκαίο για τή ζωή;"

Θά άκολουθήσει τήν έπικρατούσα τάση του αιώνα, ή θα βαδίσει ένάντια σ' αυτή τήν τάση και θα ζητήσει να ξανασυγκροτήσει τήν κατεδαφισμένη έξουσία;

"Ο μορφωμένος άνθρωπος - ο «πολιτισμένος» όπως έλεγε περιφρονητικά ο Φουριέ - έξοργίζεται στην ιδέα πως ή κοινωνία μας θα μπορούσε μια μέρα να βρεθεί δίχως δικαστές, δίχως χωροφύλακες, δίχως δεσμοφύλακες...

"Αλλά, σι' άλήθεια, τους έχετε άραγε τόσο άνάγκη όσο σάς λένε στα βιβλία - σε βιβλία γραμμένα, σημειώστε το καλά, από έπιστήμονες, που συνήθως ξέρουν καλά τί έχει γραφεί από άλλους προγενεστέρους τους αλλά άγνοούν τελείως το λαό και τήν καθημερινή του ζωή;

"Αν μπορούμε άφοβα να περπατάμε, όχι μόνο στους δρόμους του Παρισιού, όπου είναι μηρυγκιές οι άστυνομικοί, αλλά και στους δρόμους τής ύπαιθρου όπου σπανίζουν οι διαβάτες - άραγε στην άστυνομία όφείλουμε αυτή τήν άσφάλεια; "Η μάλλον στην έλλειψη ανθρώπων που νάχουν σκοπό να μας σκοτώσουν ή να μας ληστεψουν; Δεν μιλάω βέβαια για εκείνον που κρατάει πάνω του έκατομμύρια. Αυτός - μια πρόσφατη δίκη μας το δείχνει - ληστεύεται γρήγορα, και κατά προτίμηση σε μέρη όπου υπάρχουν τόσο άστυνομικοί όσο και φανάρια. "Όχι' αναφέρομαι στον άνθρωπο που φοβάται για τή ζωή του κι όχι για ένα πορτοφόλι γεμάτο από άδικοαποχτημένο χρήμα. Οι φόβοι του είναι βάσιμοι;

"Άλλωστε ή έμπειρία δεν μας απέδειξε πρόσφατα δτι ο Τζάκ ο Άντεροβγάλτης έκανε τα κατορθώματά του μπροστά στα μάτια τής άστυνομίας του Λονδίνου - μιας από τις πιο δραστήριες - κι δτι δεν σταμάτησε τα έγκλήματά του, παρά μόνο όταν ο ίδιος ο πληθυσμός του Ουάϊτσαπέλ δάλθηκε να τον κυνηγήσει;

Και στις καθημερινές σχέσεις με τους συμπολίτες μας, πιστεύετε πώς είναι πράγματι: οι δικαστές, οι δεσμοφύλακες και οι χωροφύλακες εκείνοι που εμποδίζουν τις αντικοινωνικές πράξεις να πληθύνουν; Ο δικαστής, πάντα του θηριώδους έφθου είναι: μηχανικός του νόμου, ο καταδότης, ο χαφιάς, ο αστυνομικός, όλος αυτός ο σκοτεινός κόσμος που βόσκει γύρω από τα κτίρια τα άπατηλά όνομασμένα «Μέγαρα της Δικαιοσύνης» - όλοι αυτοί δεν ξερνάνε πάνω στην κοινωνία χείμαρρους εξαχρείωσης; Παρακολουθείστε τις δίκες, ρίχτε μια ματιά πίσω από τα παρασκήνια, προχωρείστε την ανάλυση πέρα από την έξωτερική πρόσοψη, και θα νοιώσετε άηδία.

Η φυλακή που σκοτώνει: στον άνθρωπο κάθε θέληση και δύναμη χαρακτήρα, που περικλείει: στους τοίχους της περισσότερα έλαττώματα από οποιοδήποτε άλλο μέρος του κόσμου, δεν ήταν πάντα το πανεπιστήμιο του έγκλήματος; Η αίθουσα του δικαστηρίου δεν είναι: ένα σχολείο θηριωδίας; Και ούτω καθεξής...

Συχνά μās λένε πώς όταν ζητάμε την κατάργηση του Κράτους κι όλων των οργάνων του, όνειρευόμαστε μια κοινωνία με ανθρώπους καλύτερους απ' ό,τι είναι στην πραγματικότητα. Όχι, χίλιες φορές όχι! Έκείνο που ζητάμε είναι να μην κάνουν με τέτοιους θεσμούς τους ανθρώπους χειρότερους απ' ό,τι είναι!

Μια μέρα ένας διάσημος γερμανός οικονομολόγος, ο Ihering, θέλησε να συνοψίσει το έπιστημονικό έργο της ζωής του γράφοντας μια πραγματεία, όπου σκόπευε να αναλύσει τους παράγοντες που μέσα στην κοινωνία διατηρούν την κοινωνική ζωή. «Ο σκοπός εις το Δίκαιον» («Der Zweck im Rechte»), αυτός είναι ο τίτλος του συγγράματός του που δικαιολογημένα βρήκε μεγάλη εκτίμηση.

Ο συγγραφέας έκανε ένα αναλυτικό προσχέδιο της πραγματείας αυτής, όπου ανέλυε με πολλή έμβριθεια τους δύο έξαναγκαστικούς παράγοντες: τη μισθωτή εργασία και τις άλλες μορφές καταναγκασμού που είναι καταχωρημένες στο νόμο. Στο τέλος του έργου του κράτησε δυο μόνο παραγράφους για να αναφέρει τους δύο μη έξαναγκαστικούς παράγοντες, που δεν τους έδινε, όπως και κάθε νομικός θέδαια, παρά μέτρια

σημασία: τὸ αἰσθημα τοῦ καθήκοντος καὶ τὸ αἰσθημα τῆς συμπάθειας.

Ὅμως τί συνέβη; Ὅσο προχωροῦσε στὴν ἀνάλυση τῶν ἐξαναγκαστικῶν παραγόντων, διαπίστωνε τὴν ἀνεπάρχειά τους. Τοὺς ἀφιέρωσε ἕναν ὀλόκληρο τόμο διεξοδικῆς ἀνάλυσης καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν... νὰ μικρύνει τὴ σημασία τους. Ὄταν ἄρχισε τὶς δύο τελευταῖες παραγράφους, δταν θάλθηκε νὰ σκεφτεῖ γιὰ τοὺς μὴ - ἐξαναγκαστικούς παράγοντες τῆς διατήρησης τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἐν γένει, ἀντιλήφθηκε τὴν τεράστια, πρωταρχικὴ σημασία τους· ἀναγκάστηκε νὰ γράψει ἕναν δεῦτερο τόμο, δύο φορές μεγαλύτερο ἀπὸ τὸν πρῶτο, γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς παράγοντες, τὴ θεληματικὴ αὐτοσυγκράτηση καὶ τὴν ἀμοιβαία ὑποστήριξη - καὶ πάλι, δὲν ἀνάλυσε παρὰ ἕνα ἐλάχιστο μέρος τους, τὰ ὅσα ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς προσωπικὲς συμπάθειες, καὶ μάλιστα ἄγγιξε τὸ θέμα τῆς ἐλεύθερης συνεννόησης ποὺ προκύπτει ἀπὸ τοὺς κοινωνικούς θεσμούς.

Πάψτε λοιπὸν νὰ ἐπαναλαμβάνετε τὶς φόρμουλες ποὺ μάθατε στὸ σχολεῖο, συλλογιστεῖτε αὐτὲς τὶς ἰδέες καὶ θὰ σᾶς συμβεῖ ὅ,τι συνέβη στὸν Ihering: θὰ ἀναγνωρίσετε τὴν ἐλάχιστη σημασία τοῦ καταναγκασμοῦ σὲ σχέση μὲ τοὺς παράγοντες τῆς θεληματικῆς συναίνεσης μέσα στὴν κοινωνία.

Κι ἂν ἐπὶ πλεόν, ἀκολουθώντας τὴν παλιὰ συμβουλή τοῦ Μπένθαμ, θαθεῖτε νὰ συλλογιστεῖτε τὶς ὀλέθριες συνέπειες - ἄμεσες καὶ κυρίως ἔμμεσες - τοῦ νόμιμου καταναγκασμοῦ, τότε θὰ μισήσετε, ὅπως ὁ Τολστόϊ, ὅπως ἐμεῖς, αὐτὴ τὴ χρήση τῆς βίας καὶ θὰ καταλήξετε νὰ πεῖτε ὅτι ἡ κοινωνία ἔχει χίλιους ἄλλους τρόπους, πολὺ πιὸ ἀποτελεσματικούς, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὶς ἀντικοινωνικὲς πράξεις· καὶ ἂν σήμερα τοὺς παραμελεῖ, εἶναι γιὰ τὴ διαπαιδαγώγησή της, ἔργο τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, ἡ δειλία της, ἡ πνευματικὴ της νωθρότητα, τὴν ἐμποδίζουν νὰ κοιτάξει μὲ διαύγεια αὐτὰ τὰ ζητήματα. Ὄταν τὸ παιδάκι κάνει μιὰ μικροταξία, εἶναι βέβαια πολὺ βολικὸ νὰ τὸ τιμωρήσουμε: ἔτσι παύει κάθε συζήτηση! Δὲν εἶναι ἐπίσης πολὺ εὐκολο νὰ ἀποκεφαλίσουμε ἕναν ἄνθρωπο; Καὶ μάλιστα δταν ἔχουμε δῆμιον πληρωμένον μὲ τὸ χρόνο; Αὐτὸ μᾶς θγάζει ἀπὸ τὸν κόπο νὰ συλλογιστοῦμε τὶς αἰτίαι τῶν ἐγκλημάτων.

Συχνὰ ὑποστηρίζεται πὼς οἱ ἀναρχικοὶ ζοῦνε σ' ἕνα κό-

σιμο από όνειρα για τὸ μέλλον καὶ δὲν βλέπουν τὰ πράγματα τοῦ παρόντος. Κι ὁμως τὰ βλέπουμε, καὶ ἴσως πάρα πολύ, μὲ τὰ ἀληθινὰ τους χρώματα, καὶ γι' αὐτὸ μπαίνουμε μὲ τὸ τσεκούρι μέσα στὸ δάσος τῶν ἐξουσιαστικῶν προλήψεων ποὺ φυλακίζουν τὸ πνεῦμα.

Κάθε ἄλλο παρὰ ζοῦμε σ' ἓνα κόσμο ἀπὸ ὀπτασίες καὶ φανταζόμαστε τοὺς ἀνθρώπους καλύτερους ἀπ' ὅ,τι εἶναι· ἀντίθετα, τοὺς βλέπουμε ὅπως ἀκριβῶς εἶναι· καὶ γι' αὐτὸ ἰσχυρίζομαστε πῶς κι ὁ καλύτερος ἄνθρωπος γίνεται ἀναγκαστικὰ κακὸς μὲ τὴν ἀσκηση τῆς ἐξουσίας, καὶ πῶς ἡ θεωρία τῆς «ἰσορροπησης τῶν ἐξουσιῶν» καὶ τοῦ «ἐλέγχου τῶν ἀρχῶν» εἶναι ὀλότρελα ὑποκριτικὴ, καμωμένη ἀπὸ τοὺς κατόχους τῆς ἐξουσίας γιὰ νὰ κάνουν τὸν «κυρίαρχο λαό», ποὺ τόσο τὸν περιφρονοῦν, νὰ πιστέψει πῶς τάχα αὐτὸς κυβερνάει. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς γνωρίζουμε τοὺς ἀνθρώπους, λέμε σ' ἐκείνους ποὺ φαντάζονται πῶς δίχως αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀλληλοσπαραζόντουσαν: «Σκέφτεστε σὰν ἐκεῖνο τὸν βασιλιὰ ποὺ ὅταν ὑποχρεώθηκε νὰ πάει στὰ σύνορα φώναζε: “Τί θὰ ἀπογίνουν οἱ φτωχοὶ μου ὑπήκοοι χωρὶς ἐμένα;”».

“ὦ!, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἦταν τὰ ἀνώτερα ἐκεῖνα ὄντα γιὰ τὰ ὅποια ἀρέσκονται νὰ μᾶς μιλάνε οἱ οὐτοπιστὲς τῆς ἐξουσίας, ἂν μπορούσαμε νὰ κλείσουμε τὰ μάτια μπροστὰ στὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ζήσουμε, ὅπως κι αὐτοί, σ' ἓνα κόσμο ἀπὸ αὐταπάτες γιὰ τὴ δῆθεν ἀνωτερότητα ἐκείνων ποὺ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς προορισμένους γιὰ τὴν ἐξουσία, θὰ μπορούσαμε ἴσως τότε νὰ τοὺς μιμηθοῦμε. Θὰ πιστεύαμε στὶς ἀρετὲς τῶν κυβερνώντων.

Μὲ ἐνάρετους ἀφέντες, τί κίνδυνο θὰ μπορούσε νὰ παρουσιάξει ἡ σκλαβιά; Θυμόσατε τὸν δουλοκτήτη ποὺ τόσα μᾶς λέγανε γι' αὐτὸν πρὶν τριάντα μόλις χρόνια; Δὲν ὑποστηρίζανε πῶς δείχνει πατρικὴ στοργὴ γιὰ τοὺς σκλάβους του; Μονάχα αὐτὸς μπορούσε νὰ ἐμποδίζει τούτους τοὺς τεμπέληδες, τοὺς ἀκαμάτηδες, τὰ ἀπρονόγητα παιδιά νὰ πεθάνουν τῆς πείνας. Αὐτός, νὰ συνθλίψει τοὺς σκλάβους του κάτω ἀπ' τὸ βάρος τῆς δουλειᾶς ἢ νὰ τοὺς σακατέψει ἀπ' τὰ χτυπήματα! Πῶς θὰ μπορούσε νὰ τὸ κάνει, ἀφοῦ τὸ ἄμεσο συμφέρον του ἦταν νὰ τοὺς καλοταίξει, νὰ τοὺς φροντίζει, νὰ τοὺς μεταχειρίζεται σὰν παιδιά του! Μήπως ἄλλωστε ὁ «νόμος» δὲν ἐπαγρυπνοῦσε γιὰ νὰ τιμωρήσει καὶ τὴν παραμικρὴ παρεκτροπὴ τοῦ κάθε

ἀφέντη, πού θά ξεχνοῦσε τὰ καθήκοντά του; Πόσες φορές δὲν μᾶς τὰ εἶπαν αὐτά! Ὅμως ἡ πραγματικότητα ἦταν τέτοια πού, γυρνώντας ἀπὸ τὸ ταξίδι του στὴ Βραζιλία, ὁ Κάρολος Δαρβίνος ἔνοιωθε νὰ τὸν κυνηγᾶνε σ' ὄλη του τὴ ζωὴ οἱ κραυγὲς ἀγωνίας τῶν σακατεμένων σκλάβων, τὰ ἀναφυλλητὰ τῶν γυναικῶν πού θρηνοῦσαν, ἔχοντας τὰ δάχτυλά τους σφιγμένα στὶς χειροπέδες.

Ἄν οἱ κύριοι πού βρίσκονται στὴν ἐξουσία ἦταν πράγματι αὐτὰ τὰ ὄντα μὲ τὴν ἀνώτερη νοημοσύνη καὶ τὴν ἀφοσίωση στὸ κοινὸ καλὸ, ὅπως θέλουν νὰ μᾶς τοὺς παρουσιάζουν οἱ ραψῶδοι τῆς ἐξουσίας - τί ὁμορφὴ κυβερνητικὴ καὶ ἐργοδοτικὴ οὐτοπία θά μπορούσαμε τότε νὰ κατασκευάσουμε! Ὁ ἐργοδότης δὲν θάταν ποτὲ τύραννος τοῦ ἐργάτη, ἀλλὰ πατέρας του! Τὸ ἐργαστάσιον θά ἦταν τόπος τέρψης καὶ ποτὲ οἱ ἐργατικοὶ πληθυσμοὶ δὲν θάταν καταδικασμένοι στὸ σωματικὸ μαρτυρῆμα. Τὸ Κράτος δὲν θά δηλητηρίαζε τοὺς ἐργάτες του φτιάχνοντας τὰ σπύρτα μὲ ἄσπρο φώσφορο, πού εἶναι τόσο εὐχολογὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸ κόκκινο φώσφορο. Ὁ δικαστὴς δὲν θάχε τὴ θηριωδία νὰ καταδικάσει τὴ γυναίκα καὶ τὰ παιδιὰ ἐκείνου πού στέλνει στὴ φυλακὴ νὰ ὑποφέρουν χρόνια πείνας καὶ μιζέριας καὶ νὰ πεθάνουν μιὰ μέρα ἀπὸ ἀναίμια· ποτὲ ἕνας εἰσαγγελέας δὲν θά ζητοῦσε τὸ κεφάλι ἐνὸς κατηγορούμενου μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κάνει ἐπίδειξη τοῦ ρητορικοῦ ταλέντου του, καὶ πουθενὰ δὲν θά βρισκόταν δῆμιος γιὰ νὰ ἐκτελέσει τίς ἀποφάσεις πού οἱ δικαστὲς δὲν ἔχουν τὸ κουράγιο νὰ ἐκτελέσουν μόνοι τους. Τί λέω! Δὲν θά βρισκότουσαν ποτὲ ἀρκετοὶ Πλούταρχοι νὰ ἱστορήσουν τίς ἀρετὲς τῶν βουλευτῶν πού θά ἔνοιωθαν φρίκη γιὰ τὰ τσέκ! Τὰ κάτεργα τοῦ Μπιριμπὶ θά γινόντουσαν ἀποκλειστικὸ φυτώριο ἀρετῶν καὶ οἱ μόνιμοι στρατοὶ θά ἦταν ἡ χαρὰ κάθε πολίτη, ἐφόσον οἱ στρατιῶτες θά ἔπαιρναν τὸ ντουφέκι μόνο γιὰ νὰ παρελάσουν μπροστὰ στὰ καλὰ παιδάκια καὶ γιὰ νὰ δάλουνε μπουκέτα ἀπὸ λουλούδια στὴν ἄκρη τῆς ξιφολόγχης!

Ἦ!, τί ὠραία οὐτοπία, τί ὁμορφὸ χριστουγεννιάτικο δῶρο μπορούμε νὰ σκαρώσουμε, ἂν δεχτοῦμε πὼς οἱ κυβερνητὲς ἀντιπροσωπεύουν μιὰ ἀνώτερη κλάση πού δὲν γνωρίζει παρὰ λάχιστα ἢ καθόλου τίς ἀδυναμίες τῶν κοινῶν θνητῶν! Θά ἀρκοῦσε τότε νὰ καθιερώσουμε ἕναν ἱεραρχικὸ ἔλεγχον τῶν κυβερνητῶν ἀναμεταξύ τους, νὰ τοὺς ἐπιτρέψουμε νὰ ἀνταλλά-

ξουν καμμιὰ πενηνταριὰ διοικητικὰ ἔγγραφα δταν ὁ ἄνεμος θὰ ξεριζώσει κάποιο δέντρο στὸ δημόσιο δρόμο. Ἡ, τὸ πολὺ, θὰ εἶχαμε νὰ τοὺς ἐκτιμήσει: αὐτὴ ἡ μάζα τῶν θνητῶν ποὺ, προικισμένοι μὲ δλα τὰ ἐλαττώματα στὶς ἀναμεταξύ τους σχέσεις, θὰ γινόντουσαν ἡ ἴδια ἡ πεμπτοσύια τῆς σοφίας δταν θὰ ἐπρόκειτο νὰ διαλέξουν ἀφέντες.

Ἡ ὅλη ἡ ἐπιστήμη τῆς διακυβέρνησης, ἐπινοημένη ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐξουσιαστὲς, εἶναι γεμάτη ἀπ' αὐτὲς τὶς οὐτοπίες. Ἡ ἄλλὰ μεῖς ἔχουμε ἀρκετὴ γνώση τῶν ἀνθρώπων ὥστε νὰ μὴν ὄνειρευόμαστε τέτοια πράγματα. Δὲν ἔχουμε δύο μέτρα καὶ δύο σταθμὰ γιὰ τὶς ἀρετὲς τῶν κυβερνῶντων καὶ τῶν κυβερνωμένων· γνωρίζουμε πὼς κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δὲν εἴμαστε δίχως ἐλαττώματα καὶ πὼς οἱ καλῦτεροί μας γρήγορα θὰ διαφθείρονταν ἂν εἶχαν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία. Τοὺς ἀνθρώπους τοὺς βλέπουμε ὅπως ἀκριβῶς εἶναι - γι' αὐτὸ μισοῦμε τὴ διακυβέρνηση ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρωπο καὶ ἐργαζόμαστε μὲ δλες μας τὶς δυνάμεις, ἴσως μάλιστα ὄχι ἀρκετὰ, γιὰ νὰ τῆς θάλομε τέλος.

Ἡ Ὅμως δὲν φτάνει τὸ γκρέμισμα. Πρέπει: νὰ ξέρεις καὶ νὰ χτίσεις, κι ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν εἶχε σκεφτεῖ ἀρκετὰ πάνιυ σ' αὐτὸ ὁ λαὸς ξεγελάστηκε σ' ὄλες τὶς ἐπαναστάσεις του. Ἡ Ἀφροῦ πρῶτα εἶχε γκρεμίσει, ἐγκατέλειπε τὴ φροντίδα τῆς ἀνοικοδόμησης στοὺς ἀστούς, ποὺ αὐτοὶ εἶχαν μιὰ ἀντίληψη λίγο ὡς πολὺ ξάστερη γιὰ τὸ τί θέλανε νὰ πραγματοποιήσουν, καὶ ποὺ τότε ξανασυγκροτοῦσαν τὴν ἐξουσία πρὸς τὸ συμφέρον τους.

Ἡ Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ Ἡ Ἀναρχία, δταν ἐργάζεται γιὰ τὸ γκρέμισμα τῆς ἐξουσίας σ' ὄλες τὶς ὄψεις τῆς, δταν ζητάει τὴν κατάργηση τῶν νόμων καὶ τοῦ μηχανισμοῦ ποὺ τοὺς ἐπιβάλλει, δταν ἀρνεῖται: κάθε ἱεραρχικὴ ὀργάνωση καὶ κηρύσσει τὴν ἐλεύθερη συνεννόηση, ἐργάζεται ταυτόχρονα γιὰ τὴ διατήρηση καὶ τὴ διεύρυνση τοῦ πολύτιμου πυρήνα τῶν ἐθίμων κοινωνικότητας, ποὺ χωρὶς αὐτὰ καμμιὰ ἀνθρώπινη ἢ ζωϊκὴ κοινωνία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπιβιώσει. Ἡ Μονάχα, ἀντὶ νὰ ζητάει τὴ διατήρηση τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν ἐθίμων ἀπὸ τὴν ἐξουσία μερικῶν, τὴ ζητάει ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη δράση ὄλων.

Ἡ Οἱ κομμουνιστικὲς θεσμοὶ καὶ τὰ κομμουνιστικὰ ἔθιμα ἐπιβάλλονται: στὴν κοινωνία, ὄχι μόνον σὰν διέξοδος ἀπὸ τὶς οἱ-

οικονομικές δυσκολίες, αλλά και για τη διατήρηση και ανάπτυξη των εθνικών κοινωνικοτήτων, που φέρνουν τους ανθρώπους σε επαφή ανάμεσά τους και δημιουργούν ανάμεσά τους σχέσεις που κάνουν το συμφέρον του καθένα συμφέρον όλων και τους ενώνουν αντί να τους χωρίζουν.

Πράγματι, όταν αναρωτιόμαστε με ποιὰ μέσα ένα όρισμένο εθνικό επίπεδο μπορεί να διατηρηθεί σε μιὰ ανθρώπινη ή ζωϊκή κοινωνία, δὲν μπορούμε να διακρίνουμε παρά μόνο τρία: τὴν καταστολή τῶν ἀντικοινωνικῶν πράξεων, τὴν ἠθικὴ διαπαιδαγώγηση καὶ τὴν ἴδια τὴν πρακτικὴ τῆς ἀμοιβαίας ὑποστήριξης. Κι ἐπειδὴ ἔχουν ἐφαρμοστῆ καὶ τὰ τρία, μπορούμε νὰ τὰ κρίνουμε ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα ἀποτελέσματά τους.

"Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀδυναμία τῆς καταστολῆς, ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἀποσύνθεση τῆς τωρινῆς κοινωνίας καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπανάστασης, πὺ ὅλοι μας τὴν ἐπιθυμοῦμε ἢ τὴν αἰσθανόμαστε ἀναπόφευκτη. Στὸν οἰκονομικὸ τομέα ὁ καταναγκασμὸς μᾶς ὁδήγησε στὸ βιομηχανικὸ κἀτεργὸ· στὸν πολιτικὸ τομέα μᾶς ὁδήγησε στὸ Κράτος - ὀηλαδή στὴν καταστροφή ὅλων τῶν δεσμῶν πὺ ὑπῆρχαν ἄλλοτε μεταξύ τῶν ἀνθρώπων (οἱ γιακωβίνοι τοῦ 1793 διαλύσανε κι ἐκείνους πὺ εἶχαν κατορθώσει νὰ ἐπιβιώσουν ἐνάντια τὸ μοναρχικὸ Κράτος), μὲ σκοπὸ τὸ ἔθνος νὰ γίνε μιὰ ἀνομοιογενῆ μάζα ὑπεκόων, ὑποταγμένων ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις πὺ μιὰ κεντρικὴ ἐξουσία.

Τὸ καθεστῶς τοῦ καταναγκασμοῦ, ἔχ: μόνον δημιούργησε τὰ δεινὰ τοῦ σημερινοῦ οἰκονομικοῦ, πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συστήματος, ἀλλὰ καὶ ἔδειξε πλήρη ἀδυναμία νὰ ἀνυψώσε: τὸ εθνικὸ ἐπίπεδο τῶν κοινωνιῶν· οὔτε κᾶν μπόρεσε νὰ τὸ διατηρήσει ἐκεῖ ὅπου εἶχαν ἤδη φτάσει. Γιατὶ ἂν μιὰ καλὴ νεραΐδα ἀποκάλυπτε στὰ μάτια ὅλων τὰ ἐγκλήματα πὺ γίνονται κάθε μέρα καὶ κάθε στιγμὴ σε μιὰ πολιτισμένη κοινωνία, κάτω ἀπὸ τὸ κάλυμμα τῆς σιγῆς, τῶν ὑψηλῶν προστασιῶν καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ νόμου, ἡ κοινωνία θὰ ἀνατρίχιαζε. Τὰ μεγαλύτερα πολιτικὰ ἐγκλήματα, ὅπως ἡ 2α Δεκεμβρίου καὶ ἡ αἱματοβαμμένη ἑβδομάδα, μένουν πάντα ἀπόσιτα ἀπὸ κάθε κριτικὴ, κι' ὅπως ἔχει ὁ ποιητῆς: «Χτυπᾶνε τοὺς μικροὺς κακούργους, πρὸς ἱκανοποίηση τῶν μεγάλων». Κι' ἀκόμα περισσότερο. Τὴν ἴδια

στιγμή που η εξουσία αναθέτει στον έαυτό της την ήθικοποίηση της κοινωνίας με την «τιμωρία των έγκληματιών», δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να συσσωρεύει καινούργια έγκλήματα!

Έχοντας εφαρμοστεί αιώνες, ή καταστολή απέτυχε τόσο πολύ ώστε θρυσκόμαστε σε άδιέξοδο, από το όποιο δεν μπορούμε να θυγούμε παρά μόνο χρησιμοποιώντας τή φωτιά και το τσεκούρι: για τους θεσμούς του έξουσιαστικού παρελθόντος μας.

Μακριά από μās ή ιδέα να παραγνωρίσουμε τή σπουδαιότητα του δεύτερου παράγοντα. τής ήθικης διαπαιδαγώγησης - κυρίως εκείνης που μεταδίδεται άσυνείδητα στην κοινωνία και προκύπτει από το σύνολο των ιδεών και εκτιμήσεων του καθένα μας για τὰ γεγονότα και τις καταστάσεις της καθημερινής ζωής. Όμως ή δύναμη αυτή δεν μπορεί να έπενεργήσει στην κοινωνία παρά με έναν όρο: να μην αντικρούεται από ένα άλλο σύνολο ανήθικων διδαχών που άπορρέουν από τήν πρακτική των θεσμών.

Σ' αυτή τήν περίπτωση ή επίδρασή της έξουδετερώνεται ή και γίνεται θλαθερή. Πάρτε τή χριστιανική ήθική: ποιά άλλη διδασκαλία μπορούσε να έχει μεγαλύτερη έπιρροή στα πνεύματα από εκείνη που μίλουσε έν όνόματι ένός σταυρωμένου θεού, ποιά άλλη μπορούσε να έπιδράσει με όλη της τή μυστικιστική δύναμη, τήν ποίηση του μαρτυρίου, το μεγαλειό της συγχώρεσης των δημίων; Κι όμως ό θεσμός άποδείχτηκε ισχυρότερος από τή θρησκεία αυτή: σύντομα ό χριστιανισμός - έξέγερση έναντίον της αυτοκρατορικής Ρώμης - κατακτήθηκε άπ' αυτήν άκριβώς τή Ρώμη: δέχτηκε τους κανόνες της, τὰ έθιμά της, τή γλώσσα της. Η Χριστιανική Έκκλησία έγινε ρωμαϊκό δίκαιο και σαν τέτοια ύπηρξε μέσα στην ιστορία, σε στενή συμμαχία με το Κράτος, ό πιδ λυσσασμένος έχθρός των μισο - κομμουνιστικών θεσμών τους όποιους είχε επικαλεστεί ό χριστιανισμός στις πρώτες άπαρχές του.

Μπορούμε έστω και μιά στιγμή να πιστέψουμε ότι ή ήθική διαπαιδαγώγηση, που πατρνάρεται από τις έγκυκλίους των ύπουργών Παιδείας, θάχε τή δημιουργική δύναμη που έλειψε από τον χριστιανισμό; Και τί μπορεί να κάνει ή διαπαιδαγώγηση από πραγματικά κοινωνικούς ανθρώπους ένάντια στο σύνολο της διαπαιδαγώγησης που άπορρέει από τις άντικοινωνικές συνήθειες;

Ἀπομένει τὸ τρίτο στοιχείο - ὅπου ὁ ἴδιος ὁ θεσμὸς ἐνεργεῖ μὲ τρόπο πὺ νὰ κάνει τὶς κοινωνικὲς πράξεις νὰ μεταπέσειν εἰς τὴν κατάστασιν συνήθειας, ἐνστικτοῦ. Αὐτὸς ὁ παράγοντας - τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία - ποτὲ δὲν ἀπέτυχε εἰς τὸ σκοπὸν του, ποτὲ δὲν ἐπέδρασε εἰς τὸν δίκαιον μαχαίρι· καὶ εἰς τὴν ἐξασθένεισιν, τότε μονάχα τὸ ἔθνος, ζητώντας νὰ γίνῃ ἀμετακίνητο, νὰ ἀποκρυσταλλωθῇ, μετατρέπομενον εἰς θρησκείαν ἀπρόσβλητην, ἀπορροφῶσιν τὸ ἄτομον, τοῦ ἀφαιροῦσιν κάθε ἐλευθερίαν δράσης, καὶ ἔτσι τὸ ἀνάγκασε νὰ ἐξεγερθῇ ἐναντία εἰς τὴν σταματοῦσιν τὴν πρόοδον.

Πράγματι, κάθε τι πὺ ὑπῆρξε εἰς τὸ παρελθὸν στοιχείον προόδου ἢ ὄργανον ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, ὀφείλεται εἰς τὴν πρακτικὴν τῆς ἀμοιβαίας ὑποστήριξίνης, εἰς τὸ ἔθνος πὺ ἀναγνώριζαν τὴν ἰσότητά των ἀνθρώπων καὶ τοὺς ὀδηγοῦσαν νὰ συμμαχοῦν, νὰ συνενώνονται· γὰρ νὰ παράγουν καὶ νὰ καταναλώνουν, νὰ ἐνώνονται γὰρ τὴν ἄμυνά των, νὰ ὀμοσπονδοποιοῦνται καὶ νὰ μὴ ἀναγνωρίζουν ἄλλους δικαστῆς γὰρ τὴν ρύθμισιν των διαφορῶν των παρὰ μόνον τοὺς δικαιοκτῆς πὺ διάλεξαν ἀνάμεσά των.

Κάθε φορά πὺ οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ, ἀπόρροια τῆς λαϊκῆς εὐφυίας εἰς τὴν εἰρήνην γὰρ μιὰ στιγμὴ ξανακατακτοῦσιν τὴν ἐλευθερίαν τῆς - κάθε φορά πὺ οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ ἔπαιρναν μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν μιὰ καινούργιαν ἀνάπτυξιν, ὅλο τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον τῆς κοινωνίας, ἢ ὑλικὴν τῆς εὐημερίαν, ἢ ἐλευθερίαν τῆς, οἱ πνευματικῆς τῆς πρόοδοι· καὶ ἡ ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιορρυθμίας, ἔμπαιναν εἰς μιὰ ἀνοδικὴν φάσιν. Καὶ, ἀντίθετα, κάθε φορά εἰς τὴν διαδρομὴν τῆς ἱστορίας πὺ οἱ ἄνθρωποι, εἴτε εἰς τὴν συνέπειαν ξενικῆς κατάκτησεως εἴτε ἐξαιτίας τῆς ἀνάπτυξεως των ἐξουσιαστικῶν προλήψεων, διαίρουνταν ὅλοένα περισσότερο εἰς κυβερνήτας καὶ κυβερνωμένους, εἰς ἐκμεταλλεῦτας καὶ ἐκμεταλλευσμένους, τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον ἔπεφτε, ἡ εὐημερία των πολλῶν ἐξαφανιζόταν γὰρ νὰ ἐξασφαλιστῇ ὁ πλοῦτος των λίγων, καὶ ἡ πνευματικὴ στάθμιν τοῦ αἵματος σύντομα ἐξασθενοῦσιν.

Τέτοιο εἶναι τὸ δίδαγμα τῆς ἱστορίας, καὶ ἀπ' αὐτὴν ἀντλοῦμε τὴν μπιστοσύνην μας εἰς τοὺς θεσμοὺς τοῦ ἐλεύθερου κοινοῦ γὰρ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἠθικοῦ ἐπιπέδου των κοινωνιῶν, πὺ ἔχει ὑποβιβαστῇ ἀπὸ τὴν πρακτικὴν τῆς ἐξουσίας.

Σήμερα ζούμε ο ένας δίπλα στον άλλον χωρίς καν να γνωρίζομαστε. Σε καιρό έκλογων συναντιώμαστε στις συγκεντρώσεις· εκεί ακούμε τα ψεύτικα ή φαντασμένα πιστεύω κάποιου υποψήφιου και μετά γυρνάμε σπίτι μας. Το Κράτος φροντίζει για όλα τα ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος· σ' αυτό αποκλειστικά ανήκει η λειτουργία της επαγρύπνησης για να μη βλάψουμε τα συμφέροντα του πλησίον μας και, αν χρειαστεί, να επανορθώσει το κακό τιμωρώντας μας.

Ο γείτονάς σας μπορεί να πεθάνει της πείνας, ή να σκοτώνει τα παιδιά του - αυτό δεν σας αφορά, είναι δουλειά της αστυνομίας. Μόλις και μετά βίας γνωρίζοσαστε, τίποτα δεν σας ενώνει, όλα τείνουν να σας αποξενώσουν τον έναν από τον άλλο και, μη βρίσκοντας τίποτα καλύτερο, ζητάτε από τον Παντοδύναμο (άλλοτε ήταν ένας θεός, τώρα είναι το Κράτος) να κάνει ό,τι μπορεί για να εμποδίσει τα αντικοινωνικά πάθη να φτάσουνε στα έσχατα όριά τους.

Σε μια κομμουνιστική κοινωνία αυτά αναγκαστικά μεταβάλλονται. Η οργάνωση του κομμουνισμού δεν μπορεί να ανατεθεί σε νομοθετικά σώματα, είτε Κοινοβούλια λέγονται αυτά, είτε δημοτικά συμβούλια, είτε κοινοτικά συμβούλια. Πρέπει να είναι έργο όλων, προϊόν της δημιουργικής εύφυας της μεγάλης μάζας· ο κομμουνισμός δεν μπορεί να επιβληθεί, δεν θα ζούσε ούτε στιγμή αν δεν τον συντηρούσε ή αδιάκοπη, καθημερινή συνδρομή όλων. Θα πνιγόταν μέσα σε μια ατμόσφαιρα έξουσίας.

Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς να δημιουργήσει μια σταθερή επαφή μεταξύ όλων για τις χίλιες - δυο κοινές υποθέσεις· δεν μπορεί να ζήσει χωρίς να δημιουργήσει μια τοπική ζωή ανεξάρτητη και στις πιο μικρές της ένότητες - στο δρόμο, στο οικιστικό τετράγωνο, στη συνοικία, στην κομμούνια. Δεν θα ανταποκρινόταν στο σκοπό του αν δεν κάλυπτε την κοινωνία μ' ένα δίκτυο χιλιάδων ενώσεων για την ικανοποίηση των αναρίθμητων αναγκών παλυτέλειας, μελέτης, απόλαυσης, διασκέδασης, που δεν θα μπορούσαν ούτε αυτές να παραμείνουν τοπικές αλλά θα έτειναν αναγκαστικά να γίνουν διεθνείς (όπως συμβαίνει και σήμερα με έθελοντικές ενώσεις επιστημονικής μελέτης, αθλητισμού, διάσωσης ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο, κλπ.).

Τα κοινωνικά έθιμα που ο κομμουνισμός - έστω κι αν εί-

να: μερικὸς στὶς ἀπαρχές του - θὰ πρέπει ἀναπόφευκτα νὰ ἐμφυτέψει στὴ ζωὴ, θὰ ἦταν ἤδη ἀπὸ μόνα τους μιὰ δύναμη ἀσύγκριτα ἰσχυρότερη ἀπὸ ὁποιοδήποτε κατασταλτικὸ μηχανισμό, ὅσον ἀφορᾷ τὴ διατήρηση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ πυρήνα τῶν ἐθίμων κοινωνικότητας.

Νὰ λοιπὸν ἡ μορφή - ὁ θεσμὸς κοινωνικότητας - ἀπὸ τὴν ὁποία ζητᾶμε νὰ ἀναπτύξει: τὸ πνεῦμα συντροφικῆς συνεννόησης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἓνα πνεῦμα ποῦ ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος κηρύξανε προορισμὸ τους νὰ μᾶς ἐπιβάλουν, μὲ τὰ γνωστὰ σὲ ὄλους ἐλεεινὰ ἀποτελέσματα. Καὶ οἱ σκέψεις αὐτές, ἃς τὸ ὑπογραμμίσουμε, περιέχουν τὴν ἀπάντησή μας σ' ἐκείνους ποῦ ἰσχυρίζονται πὼς ὁ Κομμουνισμὸς καὶ ἡ Ἄναρχία δὲν μποροῦν νὰ συμβαδίσουν. Ὅπως βλέπετε, εἶναι στὴν πραγματικότητα ἀναγκαῖο συμπλήρωμα τὸ ἓνα τοῦ ἄλλου.

Ἡ πιδ ἰσχυρὴ ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικότητας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιορρυθμίας - ὅπως τόσο καλὰ τὸ εἰδείξε ἓνας σύντροφός μας - δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μόνο δταν θὰ ἔχουν ἱκανοποιηθεῖ οἱ πρωταρχικὲς ἀνάγκες διατροφῆς καὶ στέγασης, δταν θὰ ἔχει ἀπλοποιηθεῖ ὁ ἀγῶνας μὲ τίς δυνάμεις τῆς φύσης γιὰ τὴν αὐτοσυντήρηση. Ὅταν πιά ὁ χρόνος μας δὲν θὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ τίς πιδ εὐτελεῖς ὀψεις τῆς καθημερινῆς συντήρησης, τότε ἡ νοημοσύνη, ἡ καλλαισθησία, τὸ ἐφευρετικὸ πνεῦμα, ὁλόκληρη ἡ εὐφυΐα, θὰ μποροῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν ἀνεμπόδιστα.

Ὁ κομμουνισμὸς εἶναι τὸ καλύτερο θεμέλιο τοῦ ἀτομικισμοῦ - ὅχι ἐκείνου ποῦ σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο στὸν πόλεμο τοῦ καθένα ἐναντίον ὄλων, καὶ παρ' εἶναι ὁ μόνος γνωστὸς μέχρι σήμερα, ἀλλὰ ἐκείνου ποῦ ἀντιπροσωπεύει τὴν πλήρη ἀνθισθὴ ὄλων τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὑψίστη ἀνάπτυξη, καθὲ ἰδιομορφίας ποῦ ἔχει μέσα του, τὴ μέγιστη γονιμότητα τῆς νόησης, τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς θέλησης.

Τέτοιο λοιπὸν εἶναι τὸ ἰδανικὸ μας, καὶ τί σημασία ἔχει ἂν δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ὁλοκληρωτικὰ παρὰ μόνο σ' ἓνα μέλλον περισσότερο ἢ λιγώτερο μακρινό!

Τὸ χρέος μας εἶναι πρῶτα ἀπ' ὄλα νὰ ξεδιακρίνουμε, κάνοντας ἀνάλυση τῆς κοινωνίας, τίς τάσεις ποῦ τὴ χαρακτηρίζουν σὲ μιὰ ὀρισμένη φάση τῆς ἐξέλιξής της καὶ νὰ τίς παρουσιάσουμε παραστατικά. Κατόπιν, νὰ θάλουμε σὲ πράξη τίς τάσεις αὐτές στὶς σχέσεις μὲ ὄλους ὅσους σκέφτονται: ὅαν ἐ-

μᾶς. Καί τέλος, ἤδη ἀπό σήμερα, ἀλλά κυρίως κατὰ τή διάρ-
κεια τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου, νά γκρεμίσουμε τοὺς θε-
σμούς καθὼς καί τίς προλήψεις πού ἐμποδίζουν τήν ἀνάπτυξη
αὐτῶν τῶν τάσεων.

Αὐτό εἶναι ὄλο πού μποροῦμε νά κάνουμε, εἰρηνικά καί
ἐπαναστατικά· καί ξέρομε πῶς, βοηθώντας τίς τάσεις αὐτές
νά ἐκδηλωθοῦν, ἐργαζόμεστε γιά τήν πρόοδο, ἐνῶ οἰτιδήποτε
γίνει ἐναντίον τῶν τάσεων αὐτῶν θά ἐμποδίσει τήν πορεία τῆς
προόδου.

Ὅμως μᾶς μιᾶνε συχνά γιά ἐνδιάμεσα στάδια πού πρέ-
πει νά διαβοῦμε, καί μᾶς προτείνουν νά ἐργαστοῦμε γιά νά
φτάσουμε σ' ἐκεῖνο πού ἀποκαλοῦν πρῶτο στάδιο, γιά νά ξα-
ναμποῦμε στήν εὐθεία λεωφόρο ἀφοῦ τὸ περάσουμε.

Ὅποιος σκέφτεται ἔτσι μοῦ φαίνεται ὅμως ὅτι παρα-
γνωρίζει τὸν ἀληθινὸν χαρακτήρα τῆς ἀνθρώπινης προόδου
καί χρησιμοποιοῦν μιὰ στρατιωτικὴ σύγκριση, πολὺ ἀστοχα δια-
γμένη.

Ἡ ἀνθρωπότητα δὲν εἶναι μιὰ κινούμενη σφαῖρα, οὔτε ἔ-
νας στρατιωτικὸς σχηματισμὸς σὲ πορεία. Εἶναι μᾶλλον ἕνα
σύνολο πού ἐξελίσσεται μέσα στὸ πλῆθος τῶν ἑκατομμυρίων
τοῦ τὸ ἀποτελοῦν καί, ἂν θέλουμε μιὰ σύγκριση, θά πρέπει νά
τὴ ζητήσουμε περισσότερο στοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης παρὰ
στοὺς νόμους ἑνὸς ἀνόργανου σώματος πού θρῖσκεται σὲ κί-
νηση.

Τὸ γεγονός εἶναι πῶς κάθε φάση ἀνάπτυξης τῆς κοινω-
νίας εἶναι συνισταμένη ὄλων τῶν δραστηριοτήτων κάθε μιᾶς
ἀπὸ τίς νοήσεις πού τήν ἀποτελοῦν: φέρει τὴ σφραγίδα ὄλων
αὐτῶν τῶν ἑκατομμυρίων θελήσεων. Ἔτσι, ὅποια κι ἂν εἶναι
ἡ φάση ἀνάπτυξης πού μᾶς ἐπιφυλάσσει ὁ εἰκοστὸς αἰώνας, θά
ἔχει τὴ σφραγίδα τῆς ἀφύπνισης τῶν ἀντιεξουσιαστικῶν ἰ-
δεῶν πού συντελεῖται τούτη τὴ στιγμή. Καί ἡ βαθύτητα αὐτοῦ
τοῦ κινήματος θά ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν πνευμάτων
πού θά ἔχουν πετάξει ἀπὸ πάνω τους τίς ἐξουσιαστικὲς προλή-
ψεις, ἀπὸ τὴν ἐνεργητικότητα πού θά δείξουν στήν ἐπίθεση ἐ-
ναντίον τῶν παλιῶν θεσμῶν, ἀπὸ τὴν ἐντύπωση πού θά ἔχουν
δημιουργήσει: στή λαϊκὴ μάζα, ἀπὸ τὴν καθαρότητα μὲ τὴν ὁ-
ποία θά διαγραφεῖ μπροστὰ στὰ πνεύματα τῶν μαζῶν μιὰ ἀ-
πελευθερωμένη κοινωνία. Ἀλλὰ ἀπὸ σήμερα κιόλας μποροῦμε
νά ποῦμε ὅτι στή Γαλλία ἡ ἀφύπνιση τῶν ἀντιεξουσιαστικῶν

ιδεῶν ἔχει ἤδη δώσει τὴν ὠθησὴ τῆς στὴν κοινωνία, κι ὅτι ἡ προσεχὴς ἐπανάσταση δὲν θάναί πιά ἢ γιακωβίνικη ἐπανάσταση πού θά ἦταν ἂν εἶχε ξεσπάσει πρὶν μιὰ εἰκοσαετία.

Καὶ ἐπειδὴ οἱ ιδέες αὐτές δὲν εἶναι ἐπινόηση ἐνὸς ἀνθρώπου οὔτε μιᾶς ομάδας, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς ὅλης κίνησῆς ιδεῶν τῆς ἐποχῆς μας, μπορούμε νὰ εἶμαστε βέβαιοι πῶς, ὅτι δὴποτε κι ἂν προκύψει ἀπὸ τὴν προσεχὴ ἐπανάσταση, δὲν θά εἶναι πιά ὁ συγκεντρωτικὸς καὶ δικτατορικὸς κομμουνισμὸς τῆς δεκαετίας τοῦ 1840, οὔτε ὁ ἐξουσιαστικὸς κολλεκτιβισμὸς πού μέχρι πρόσφατα ἀκόμα μᾶς καλοῦσαν νὰ τὸν ἀσπασθοῦμε, ἀλλὰ πού τώρα μόνο χλιαρὰ τολμοῦν νὰ τὸν ὑπερασπίζονται.

Τὸ «πρῶτο στάδιο» λοιπὸν - δὲν χωράει ἀμφιβολία - δὲν θά εἶναι πιά ἐκεῖνο πού ἐννοοῦσαν μ' αὐτὸ τὸν ὄρο πρὶν εἰκοσι μὲν χρόνια.

Ἦδη ἔχω ὑπογραμμίσει ὅτι, στὸ μέτρο τουλάχιστον πού μπορούμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ τὴν παρατήρηση, τὸ μεγάλο ζήτημα τῆς στιγμῆς αὐτῆς γιὰ τὸ σύνολο τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεύματος εἶναι: νὰ ἐναρμονίσει τὸ κοινωνικὸ ἰδανικὸ του μὲ τὸ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα πού κυφορεῖται στὸ πνεῦμα τῶν μαζῶν. Καὶ εἶναι ἐπίσης, καὶ κυρίως, νὰ ἀφυπνίσει μέσα τους τὸ πνεῦμα τῆς λαϊκῆς πρωτοβουλίας πού ἔλειψε ἀπὸ τίς προηγούμενες ἐπαναστάσεις.

Πράγματι, ὁ βράχος πού πάνω του τσακίστηκαν ὅλες οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ παρελθόντος ἦταν ἡ ἔλλειψη ὀργανωτικῆς πρωτοβουλίας τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἐνῶ ὁ λαὸς ἔδειχνε ἀξιόθυσμαστη νοημοσύνη στὴν ἐπίθεση, τοῦ ἔλειπε ἡ πρωτοβουλία στὸ ἔργο τῆς δημιουργίας τοῦ νέου οἰκοδομήματος. Ἀναγκαστικά λοιπὸν τὸ ἐγκατέλειπε στὶς μορφωμένες τάξεις, στὴ μπουρζουαζία, πού αὐτὴ εἶχε τὸ κοινωνικὸ τῆς ιδεῶδες καὶ ἤξερε λίγο - πολὺ τί ἤθελε νὰ ξεπηδήσει πρὸς ὄφελός τῆς ἀπὸ τὴν ἀναταραχὴ.

Σὲ μιὰ ἐπανάσταση, τὸ γκρέμισμα δὲν εἶναι παρὰ ἓνα μέρος τοῦ ἔργου τοῦ ἐπαναστάτη. Ἡ ἀναδημιουργία εἶναι ἀπαραίτητη, καὶ θά γίνει εἴτε σύμφωνα μὲ τίς φόρμουλες τοῦ παρελθόντος, πού μαθαίνονται ἀπὸ τὰ βιβλία, καὶ πού θά ἐπιζητήσουν νὰ τίς ἐπιβάλουν στὸ λαό· εἴτε ἀλλιῶς, σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ εὐφυΐα, πού αὐθόρμητα, σὲ κάθε μικρὸ χωριὸ καὶ σὲ κάθε ἀστικὸ κέντρο, θά δραστηριοποιηθεῖ γιὰ νὰ δημιουργή-

γῆσει τῇ σοσιαλιστικῇ κοινωνία. Γιά νά γίνει ὁμοῦς αὐτό, χρειάζεται κυρίως νά ὑπάρχουν ἄνθρωποι μέ πρωτοβουλία μέσα στοὺς κόλπους τῶν λαϊκῶν μαζῶν.

Ἄλλὰ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πρωτοβουλία τοῦ ἐργαζομένου καὶ τοῦ ἀγρότη, δὲν τὰ κόμματα - συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἐξουσιαστικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος - πάντα τὴν καταπνίξανε, συνειδητὰ ἢ ὄχι, μέ τὴν κομματικὴν πειθαρχία. Οἱ ἐπιτροπές, τὸ κέντρο, κανονίζουν τὰ πάντα· τὰ τοπικὰ ὄργανα δὲν ἔχουν νά κάνουν ἄλλο παρά νά ὑπακούουν, γιὰ νά μὴν ὑπονομευτεῖ ἡ ἐνότητα τῆς ὀργάνωσης. Μία δλόκληρη διδασκαλία, μία δλόκληρη ψευτο - ἱστορία, μία δλόκληρη ἀκατανόητη ἐπιστήμη φτιάχτηκαν γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ.

Ἐ, λοιπόν, αὐτοὶ ποὺ θὰ ἐργαστοῦν γιὰ νά συντρίψουν τούτη τὴν ἀναχρονιστικὴ τακτικὴ, αὐτοὶ ποὺ θὰ κατορθώσουν νά ἀφυπνίσουν τὸ πνεῦμα πρωτοβουλίας στὰ ἄτομα καὶ στίς δμάδες, αὐτοὶ ποὺ θὰ μπορέσουν νά δημιουργήσουν στίς ἀμοιβαίες σχέσεις τους μιὰ δραστηριότητα καὶ μιὰ ζωὴ βασισμένη σὲ τέτοιες ἀρχές, αὐτοὶ ποὺ θὰ κατανοήσουν πῶς ἡ ποικιλία, καὶ ἡ διαμάχη ἀκόμα, εἶναι ζωὴ ἐνῶ ἡ ὁμοιομορφία εἶναι θάνατος - αὐτοὶ θὰ ἐργαστοῦν, ὄχι γιὰ τοὺς μελλοντικοὺς αἰῶνες, ἀλλὰ ἀκριβῶς καὶ μόνο γιὰ τὴν ἐπερχόμενη ἐπαγασταση.

Δὲν ἔχουμε λόγο νά φοβόμαστε «τοὺς κινδύνους καὶ τίς παρεκτροπές τῆς ἐλευθερίας». Μονάχα ἐκεῖνοι ποὺ δὲν κάνουν τίποτα δὲν κάνουν λάθη. Κι' ὅσο γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν ξέρουν παρά νά ὑπακούνε, κάνουν τὰ ἴδια καὶ περισσότερα λάθη ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ζητᾶνε οἱ ἴδιοι τὸ δρόμο τους, προσπαθώντας νά δράσουν πρὸς τίς κατευθύνσεις ποὺ τοὺς ὑποδεικνύει τὸ μυαλό τους καὶ ἡ κοινωνικὴ τους διαμόρφωση. Κακὰ νοούμενες, καὶ κυρίως κακὰ ἐφαρμοσμένες, οἱ ἰδέες τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου - σ' ἔνα περιβάλλον ὅπου ἡ ἔγνοια τῆς ἀλληλεγγύης δὲν ἔχει ἀρκετὰ τονισθεῖ ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς - μποροῦν βέβαια νά οδηγήσουν σὲ πράξεις ἀποκρουστικὲς γιὰ τὰ κοινωνικὰ αἰσθητάματα τῆς ἀνθρωπότητας. Ἄς δεχτοῦμε πῶς κάτι τέτοιο μπορεῖ νά συμβεῖ· εἶναι αὐτὸ λόγος γιὰ νά ἀπορρίψουμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας; Εἶναι λόγος γιὰ νά ἀποδεχτοῦμε τὴ λογικὴ τῶν ἐξουσιαστῶν ποὺ ἐπαναφέρουν τὴ λογοκρασία γιὰ νά ἐμποδί-

συν τις «παρεκτροπές» ενός ελεύθερου τύπου, και περνάνε από την καρμανιόλα τα προχωρημένα ρεύματα για να διατηρήσουν την ομοιομορφία και την πειθαρχία - κάτι που σε τελική ανάλυση, όπως είδαμε το 1793, είναι το καλύτερο μέσο για να εξασφαλιστεί ο θρίαμβος της αντίδρασης;

Το μόνο που έχουμε να κάνουμε όταν βλέπουμε πράξεις αντικοινωνικές να γίνονται εν ονόματι της ελευθερίας του ατόμου, είναι να κατακρίνουμε την αρχή «ο καθένας για τον εαυτό του και το Κράτος για όλους» και να έχουμε το θάρρος να λέμε μεγαλόφωνα και κατά πρόσωπο τι σκεφτόμαστε γι' αυτές τις πράξεις. Αυτό μπορεί βέβαια να οδηγήσει στη διαμάχη, αλλά η διαμάχη είναι ζωή. Κι από τη διαμάχη θα προκύψει μια έκτιμηση αυτών των πράξεων, πολύ σωστότερη από εκείνη που θα μπορούσε να γίνει κάτω από την αποκλειστική επιρροή των καθιερωμένων ιδεών.

Όταν το ηθικό επίπεδο μιᾶς κοινωνίας πέφτει στο σημείο όπου βρίσκεται σήμερα, μπορούμε να περιμένουμε από τα πριν πώς η εξέγερση εναντίον αυτής της κοινωνίας θα παίρνει κάποτε μορφές που θα μάς κάνουν να ανατριχιάζουμε· αλλά ας μην καταδικάζουμε γι' αυτό προκαταβολικά την εξέγερση. Βέβαια τα κεφάλια που περιφέρονται πάνω σε μύτες κονταριών μάς προκαλούν αποτροπιασμό· μήπως όμως οι άγχονες του Παλιού Καθεστώτος και τα σιδερένια κλουδιά, που μάς περιέγραψε ο Βίκτορ Ουγκώ, δεν ήταν η αιτία της αιματηρής λιτανείας; Ας ελπίσουμε πώς η σφαγή των τριανταπέντε χιλιάδων παρισινών το 1871 και ο βαρβαρισμός του Παρισιού από τον Θιέρσο θα έχουν περάσει πάνω από το γαλλικό έθνος χωρίς να αφήσουν μεγάλο κατακάθι θηριωδίας· ας ελπίσουμε πώς το αίσχος του ύψηλά ιστάμενου υποκόσμου, ξεσκαπισμένο από τόσες πρόσφατες δίκες, δεν θα έχει σαρακοφάει ακόμα την καρδιά του λαού. Ναι, ας το ελπίσουμε κι ας βοηθήσουμε γι' αυτό! Αλλά αν οι ελπίδες μας διαψευστούν, έσείς, νεαροί σοσιαλιστές, θα γυρίσετε την πλάτη στον εξεγερμένο λαό επειδή η θηριωδία των σημερινών ισχυρών θα έχει αφήσει τα ίχνη της στο λαϊκό νοῦ; Επειδή ο δόρβορος που βρίσκεται ψηλά θα έχει σπείρει ένα γύρο τα πιτσιλίσματά του;

Είναι φανερό πώς μια τόσο βαθειά επανάσταση στα μυαλά των ανθρώπων, δεν είναι δυνατόν να μείνει περιορισμένη

στὸν τομέα τῶν ἰδεῶν χωρὶς νὰ ἐκφραστῆι στὸν τομέα τῶν πράξεων. Ὅπως σωστὰ εἶπε ἓνας νεαρὸς φιλόσοφος ποὺ γρήγορα χάθηκε ἀπ' τὴ ζωὴ - ὁ Μάρκ Γκυγιὼ - σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ὑπαιθέστερα βιβλία τῆς τελευταίας τριακονταετίας («Ἡ ἠθικὴ χωρὶς ὑποχρέωση οὔτε τιμωρία»), δὲν ὑπάρχει ἄβυσσος μετὰ τὴν σκέψη καὶ δράση, τουλάχιστον γιὰ ὄσους δὲν ρέπουν πρὸς τὴ σύγχρονη σοφιστεία. Ἡ πνευματικὴ σύλληψη εἶναι ἴδιη μὲ ἀπαρχὴ δράσης.

Ἔτσι οἱ νέες ἰδέες προκάλεσαν πλῆθος πράξεων ἐξέγερσης, σὲ ὅλες τις χώρες καὶ μὲ ὅλες τις δυνατὲς μορφές: πρῶτα τὴν ἀτομικὴ ἐξέγερση ἐναντίον τοῦ Κεφαλαίου καὶ τοῦ Κράτους, κατόπιν τὴ συλλογικὴ ἐξέγερση - τὴν ἀπεργία καὶ τὸ ἐργατικὸ ξεστίχωμα - ποὺ καὶ τὰ δύο τους προετοιμάζουν, στὰ πνεύματα καὶ στὰ γεγονότα, τὴ μαζικὴ ἐξέγερση, τὴν ἐπανάσταση. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ὁ Σοσιαλισμὸς καὶ ἡ Ἄναρχία ἀπλῶς ἀκολούθησαν τὴν ἐξέλιξη, ποὺ πάντοτε συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη ἰ δ ε ῶ ν - δ υ ν ά μ ε ω ν καθὼς πλησιάζουν οἱ μεγάλοι λαϊκοὶ ξεσηκωμοί.

Γι' αὐτὸ δὲν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ ἀποδώσουμε στὴν Ἄναρχία τὸ μονοπώλιο τῶν πράξεων ἐξέγερσης. Πράγματι, ἂν παρατηρήσουμε τις πράξεις ἐξέγερσης τῆς τελευταίας εἰκοσιπενταετίας, βλέπουμε πῶς προέρχονται ἀπ' ὅλα τὰ ρεύματα.

Σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Εὐρώπη βλέπουμε πλῆθος ἐξεγέρσεων τῶν ἐργατικῶν καὶ ἀγροτικῶν μαζῶν. Ἡ ἀπεργία, ποὺ ἦταν κάποτε «πόλεμος μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια», μετατρέπεται σήμερα πολὺ εὐκόλα σὲ ἐξέγερση καὶ μερικὲς φορές παίρνει - στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, στὸ Βέλγιο, στὴν Ἀνδαλουσία - τις διαστάσεις γενικευμένου στασιαστικοῦ κινήματος. Καὶ σὲ δωδεκάδες ἀριθμοῦνται, στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀμερικὴ, τὰ ἀπεργιακὰ κινήματα ποὺ μεταβάλλονται σὲ ἐξεγέρσεις.

Ἐξ ἄλλου, οἱ ἀτομικὲς πράξεις ἐξέγερσης παίρνουν κάθε δυνατὴ μορφή, καὶ ὅλα τὰ προχωρημένα ρεύματα συνεισφέρουν σ' αὐτές. Βλέπουμε τὴ νεαρὴ ἐξεγερμένη Βέρα Ζασούλιτς, σοσιαλίστρια, νὰ πυροβολεῖ ἓναν σατράπη τοῦ Ἀλεξάνδρου Β'· τὸν σοσιαλδημοκράτη Χέντελ καὶ τὸν δημοκρατικὸ Νόμπιλινγκ νὰ ἐπιχειροῦν νὰ σκοτώσουν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας· τὸν ἐργάτη βαρελά Ὀτέρο νὰ πυροβολεῖ τὸν βασιλιά τῆς Ἰσπανίας καὶ τὸν θρησκευόμενον ματοινικὸ Πασσανάντε νὰ πηγαίνει γιὰ νὰ χτυπήσει τὸ βασιλιά τῆς Ἰταλίας. Βλέ-

πουμε τις δολοφονίες στην Ιρλανδική ύπαιθρο και τις εκρήξεις στο Λονδίνο, οργανωμένες από Ιρλανδούς εθνικιστές που αποστρέφονται: το Σοσιαλισμό και την Άναρχία. Βλέπουμε μια ελόκληρη γενιά της ρωσικής νεολαίας - σοσιαλιστές, συνταγματικούς και γιακωβίνους - να κηρύσσουν πόλεμο μέχρι εσχάτων έναντι του 'Αλεξάνδρου Β', και να πληρώνουν αυτή την εξέγερση κατά του απολυταρχικού καθεστώτος με τριανταπέντε αγχόνες και καρβάνια εξορίστων. Πολλές φονικές απόπειρες γίνονται από τους βέλγους, αγγλους και αμερικάνους ανθρακωρύχους. Και μόνο στο τέλος της μακριάς αυτής σειράς βλέπουμε να εμφανίζονται οι άναρχικοί με τις πράξεις εξέγερσής τους στην Ίσπανία και στη Γαλλία.

Και στην ίδια αυτή περίοδο οι οργανωμένες από τις κυβερνήσεις σφαγές, μαζικές ή σε μικρότερη κλίμακα, εξακολουθούν ακατάπαυστα την πορεία τους. Κάτω από τα χειροκροτήματα της γαλλικής μπουρζουαζίας, ή Έθνοσυνέλευση των Βερσαλλιών σφάζει τριανταπέντε χιλιάδες παρισινούς εργάτες - οι περισσότεροι τους φυλακισμένοι που είχαν πάρει μέρος στη νικημένη Κομμούνια. Οι «ντέτεκτιβς του Πίνκερτον» - ο ιδιωτικός αυτός στρατός των μεγάλων αμερικάνων καπιταλιστών - σφαγιάζουν επιστημονικά τους άπεργούς εργάτες. Οι παπάδες παρακινούν έναν άνθρωπο, φτωχό στο πνεύμα, να πυροβολήσει τη Λουίζ Μισέλ που, σαν αληθινή άναρχική, τον υπερασπίζεται και τον γλυτώνει από τους δικαστές. Έξω από την Εύρώπη, σφαγιάζουν τους Ίνδους του Καναδά, στραγγαλίζουν τον Ρίελ, εξοντώνουν τους Ματαμπέλ, βομβαρδίζουν την Άλεξάνδρεια, για να μην αναφερθούμε στα σφαγεία που αποκαλούν πολέμους, στη Μαδαγασκάρη και άλλου. Τέλος, μοιράζουν κάθε χρόνο εκατοντάδες και μερικές φορές χιλιάδες χρόνια φυλακή στους εξεγερμένους εργάτες της Εύρώπης και της Άμερικής, και καταδικάζουν στην πιδ μαύρη δυστυχία τις γυναίκες και τα παιδιά τους, υποχρεώνοντάς τα έτσι να πληρώσουν τα δῆθεν εγκλήματα των πατέρων τους. Μεταφέρουν τους εξεγερμένους αυτούς στη Σιβηρία, στα νησιά Τρέμιτι, Λιπάρια και Παντελλάρια, στο Μπιρμιπί, στη Νουμέα και στη Γουϊάνα, και σαν να μην ήταν τοῦτο αρκετό, στους τόπους εξορίας τουφεκίζουν τους κατάδικους και για την παραμικρή άπειθαρχία...

Τί τρομερό βιβλίο θάταν εκείνο που θα έδινε τον άπολο-

γισμό τῶν δεινῶν πού ὑποφέρανε ἢ ἐργατικὴ τάξη καὶ οἱ φίλοι τῆς τῆν τελευταία εἰκοσιπενταετία! Τί πλῆθος ἀνατριχιαστικές λεπτομέρειες, ἄγνωστες στό πλατὺ κοινό, πού θά σᾶς γινόντουσαν ἐφιάλτες ἂν ἐπιχειροῦσα ἀπόψε γὰ σᾶς τίς ἱστορήσω! Τί παροξυσμὸ ὀργῆς θά προκαλοῦσε ἢ κάθε σελίδα ἐνός τέτοιου μαρτυρολογίου τῶν σύγχρονων προδρόμων τῆς μεγάλης κοινωνικῆς ἐπανάστασης! Κι ὁμως, τὸ βιβλίο αὐτὸ τὸ ἔχουμε ζήσει, ὁ καθένας μας ἔχει δισπρέξει μερικὲς τουλάχιστον σελίδες γεμάτες αἷμα καὶ μαύρη δυστυχία.

Ἀπέναντι σ' αὐτὴ τῆ μιζέρια, σ' αὐτὲς τίς ἐκτελέσεις, σ' αὐτὲς τίς Γουῆνες, Σιδηρίες, Νουμέες καὶ Μπιριμπί, ἔχουν λοιπὸν τὸ θράσος νὰ κατηγοροῦν τὸν ἐξεγερμένο ἐργάτη γιὰ ἔλλειψη σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ!

Ἀλλὰ δλόκληρο τὸ σύνολο τῆς τωρινῆς μας ζωῆς σθίνει τὸ σεβασμὸ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ! Ὁ δικαστὴς πού προστάζει νὰ σκοτώσουν καὶ τὸ τσιράκι του, ὁ δῆμιος, πού στραγγαλίζει καταμεσήμερα στὴ Μαδρίτη ἢ ἀποκεφαλίζει ξημερώματα στὸ Παρίσι, μπρὸς στὸ σαρκαστικὸ χαμόγελο τῶν κοινωνικῶν ἐκφύλων· ὁ στρατηγὸς πού σφάζει στὸ Μπακλὲχ καὶ ὁ ἀνταποκριτὴς ἐφημερίδας πού τῶχει ἐπάγγελμα νὰ σκεπάζει μὲ δάφνες τοὺς δολοφόνους· ὁ ἐργοδότης πού δηλητηριάζει τοὺς ἐργάτες του μὲ τὸ ψιμύθρι γιὰτί, καθὼς λέει, «θὰ κόστιζε τόσο περισσότερο νὰ τὸ ἀντικαταστήσει μὲ τσίγκο»· ὁ αὐτοαποκαλούμενος γεωγράφος ἄγγλος πού σκοτώνει μιὰ γριὰ γιὰ νὰ μὴν ξυπνήσει ἓνα ἐχθρικό χωριὸ μὲ τίς κλάψες τῆς, καὶ ὁ γερμανὸς γεωγράφος πού προστάζει νὰ κρεμάσουν γιὰ ἀπιστία τὸ μαῦρο κορίτσι πού εἶχε πάρει γιὰ παλλακίδα του· τὸ στρατοδικεῖο πού ἀρκεῖται νὰ ἐπιβάλει δεκαπέντε ἡμέρες φυλάκιση γιὰ τὴν ἀποδειγμένη δολοφονικὴ σφαγὴ τοῦ Μπιριμπί... ὅλα, τὰ πάντα στὴν τωρινὴ κοινωνία διδάσκουν τὴν ἀπόλυτη περιφρόνηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς - αὐτῆς τῆς σάρκας πού κοστίζει τόσο λίγο στὴν ἀγορά! Κι ἐκεῖνοι πού στραγγαλίζουν, πού δολοφονοῦν, πού ἐξοντώνουν τὸ ξεπεσμένο ἀνθρώπινο ἐμπόρευμα, ἐκεῖνοι πού κάνανε θρησκεία τὸ ἀξίωμα πὼς γιὰ τὸ δημόσιο συμφέρον πρέπει νὰ στραγγαλίζουμε, νὰ τρυφερίζουμε, νὰ σκοτώνουμε, ἐκεῖνοι ἀκριδῶς παραπονιοῦνται γιὰ τὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ!

Ὅχι, πολίτισσες καὶ πολίτες, ὅσο ἡ κοινωνία θά ἐφαρμύζει τὸ νόμο τῶν ἀντιποίνων, ὅσο ἡ θρησκεία καὶ ὁ νόμος, ὁ

στρατώνας και τὸ δικαστήριον, ἡ φυλακὴ και τὸ διομηχανικὸ
κάτεργον, ὁ τύπος και τὸ σχολεῖον. θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ διδά-
σκουν τὴν ἔσχατη περιφρόνησιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου - μὴ ζη-
τᾶτε νὰ τῆ σεβαστοῦν οἱ ἐξεγερμένοι ἐναντίον αὐτῆς τῆς κοι-
νωνίας! Θὰ ἦσαν εἴαν νὰ ἀπαιτεῖτε ἀπ' αὐτοῦς εὐεπιότητα
και μεγαλοφυχία εἶνα ἐπίπεδο ἀπειρωτικῶς ἀνώτερον ἀπὸ τὸ ἐπίπε-
δο ὅλης τῆς κοινωνίας.

Ἄν θέλετε ὅπως ἡμεῖς, νὰ γίνετα: σεβαστὴ ὅλη ἡ ἐλευθε-
ρία τοῦ ἀτόμου, και κατὰ συνέπεια ἡ ζωὴ του, καταλήγετε
ἀναγκαστικὰ εἰς τὴν ἀποσπῆρξιν τῆς διακυβέρνησης ἀνθρώπου
ἀπὸ ἄνθρωπον, ὅποια και εἶναι ἡ μορφή της· ὑποχρεώνεστε
νὰ δεχτεῖτε εἰς ἀντιλήψεις τῆς Ἀναρχίας, πού τόσο καιρὸ εἰς
ἀποστραφήκατε. Θὰ πρέπει τότε νὰ ἀναζητήσετε, μαζί μας,
εἰς μορφὰς τῆς κοινωνίας πού θὰ μποροῦν νὰ πραγματώσουν
καλύτερα αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ και νὰ θάλουν τέλος εἰς ὅλες αὐτὰς
εἰς βιαιότητες πού μᾶς ἐξοργίζουν.

Η ΕΡΓΑΣΙΑ: ΧΕΙΡΩΝΑΚΤΙΚΗ--ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ

(*Ἀπόσπασμα*)

Ἄλλοτε οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐκεῖνοι ἰδίαι-
τερα πού ἐργάστηκαν γιὰ τὴν πρόοδο τῆς Φυσικῆς, δὲν περ-
φρονοῦσαν καθόλου τὴν χειρωνακτικὴ ἐργασία.

Ὁ Γαλιλαῖος κατασκεύαζε μόνος τὰ τηλεσκόπιά του
Ὁ Νεύτων παιδάκι ἀκόμα μαθαίνει νὰ χειρίζεται τὰ ἐργαλεῖα
Ἐξασκοῦσε τὸ νεαρὸ πνεῦμα του μελετῶντας τὰ τελειότερα
μηχανήματα. Καὶ ὅταν ἄρχισε τὶς ἐρευνές του στὴν ὀπτική
ἤξερε νὰ στιλδῶνει ὁ ἴδιος τοὺς φακοὺς τῶν ἐργαλείων του·
ἤξερε νὰ κατασκευάζει τὸ περίφημο ἐκεῖνο τηλεσκόπιο, πού
ἦταν μίᾶ ἀπὸ τὶς τελειότερες ἐφευρέσεις τῆς ἐποχῆς του. Τοῦ
Λάϊμπνιτς τοῦ ἄρεσε νὰ ἐπινοεῖ μηχανήματα. Οἱ ἀνεμόμυλοι
καὶ τὰ αὐτοκίνητα ὀχήματα τὸν ἀπασχολοῦσαν ὅσο καὶ οἱ
μαθηματικὲς καὶ οἱ φιλοσοφικὲς του θεωρίες. Ὁ Λιναῖος ἔγινε
ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους βοτανολόγους βοηθώντας τὸν κη-
πουρὸ πατέρα του στὴν καθημερινή του ἐργασία. Γιὰ τὰ μεγά-
λα ἐκεῖνα πνεύματα ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία ὄχι μόνον δὲν
ἦταν ἐμπόδιο σὲ τὶς ἀφηρημένες ἐρευνές τους, ἀλλὰ καὶ τὶς ὑ-
ποβοηθοῦσε σημαντικά.

Ἐξ' ἄλλου ἂν καὶ δὲν δινόταν παλαιότερα εὐκαιρία στοὺς
ἐργάτες νὰ ἀποκτήσουν ἐπιστημονικὲς γνώσεις, ἢ ποικιλία
τῶν ἐργασιῶν πού γίνονταν στὰ ἐργαστήρια, καὶ πού δὲν εἶχαν
ἀκόμα ἐξειδικευθεῖ, ἐνέπνεαν πολλοὺς ἀπ' αὐτούς. Ἔτσι βλέ-
πουμε τὸν δόκτορα Ρόμπινσον νὰ συγκαταλέγει τὸν Watt, τὸν
ἐφευρέτη τῆς ἀτμομηχανῆς, καὶ τὸν μηχανικὸ Πέννι με-
ταξὺ τῶν φίλων του. Ὁ Μπρίντλεϋ, ὁ κατασκευαστὴς δρόμων,
ὁ ὁποῖος κέρδιζε ἐνάμισυ φράγκο τὴν ἡμέρα, συναναστρεφό-
ταν ἀνθρώπους μορφωμένους καὶ ἔτσι ἀνάπτυξε τὴν θαυμά-

σια ικανότητά του σαν μηχανικός. Ένα παιδάκι εύπορης οικογένειας μπορούσε, «χαζεύοντας» σ' ένα άμαξοποιείο, να αποκτήσει γνώσεις και να προπαρασκευάζεται για να γίνει ένας Σμίγτον ή ένας Στέφενσον αργότερα.

Όλα τὰ μεταβάλλαμε. Προφασιζόμενοι ότι εφαρμόζουμε τον «καταμερισμό της εργασίας» δημιουργήσαμε ένα τεράστιο χάσμα μεταξύ πνευματικού και χειρωνακτικού έργατη. Οι περισσότεροι εργάτες δεν εκπαιδεύονται επιστημονικότερα απ' ό,τι οι πρόγονοί τους πριν δύο ή τρεις γενιές. Στερήθηκαν όμως και την εκπαίδευση που αποκτούσαν μέσα στα μικρά εργαστήρια.

Τὰ παιδιά τους σὲ ἡλικία δεκατριῶν ἢ δεκατεσσάρων χρονῶν πηγαίνουν στὰ εργοστάσια, στὰ ὄρυχεῖα όπου ἀντὶ νὰ μάθουν περισσότερα, ξεχνοῦν καὶ ὅσα ἔμαθαν στὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

Οἱ «σπουδαγμένοι» ἐξ' ἄλλου περιφρονοῦν τὴν χειρωνακτικὴν ἐργασία. Ἀλλά, πόσοι ἀπ' αὐτοὺς θὰ ἦταν ἱκανοὶ νὰ κατασκευάσουν ἓνα τηλεσκόπιο, ἢ καὶ ἀπλούστερα ἀκόμα ἐργαλεῖα; Οἱ περισσότεροι δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ σχεδιάσουν οὔτε ἓνα ἐπιστημονικὸ ἐργαλεῖο. Δίνουν τὴν γενικὴ ἰδέα ἐκείνου πὺ θέλουν νὰ κατασκευάσουν στὸν κατασκευαστὴ, καὶ τὸν ἀφήνουν νὰ φανταστῆ ἑκείνος τὸ ἐργαλεῖο σὲ ὅλες τοὺς λεπτομέρειες.

Ἔχουν ἀναγάγει μάλιστα τὴν περιφρόνηση γιὰ τὴ χειρωνακτικὴν ἐργασία σὲ δόγμα: «Ὁ ἐπιστήμονας, σὰς λένε, ἔχει τὴν ὑποχρέωση ν' ἀνακαλύψει τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἡ ἐφαρμογὴ τους εἶναι δουλειὰ τοῦ μηχανουργοῦ. Ὁ τύπος τοῦ μηχανήματος καὶ ἡ ἐκτέλεση εἶναι δουλειὰ τοῦ ἐργάτη. Ὁ ἐργάτης ὀφείλει νὰ ἐργαστῆ μὲ τίς μηχανές πὺ ἐφευρέθηκαν γι' αὐτὸν καὶ ὅχι ἀπ' αὐτόν. Τὸ ὅτι δὲν τίς ἐννοεῖ οὔτε ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ τίς τελειοποιήσῃ, αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία. Δουλειὰ τοῦ ἐπιστήμονα καὶ τοῦ μηχανικοῦ εἶναι νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς βιομηχανίας». Θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν σὲ καμμιά ἀπὸ τίς παραπάνω τρεῖς κατηγορίες. Νέοι ὑπῆρξαν χειρῶνακτες, καὶ ἀρκετοὶ ἔξακολουθοῦν νὰ παραμένουν. Ἀλλά ἐξ' αἰτίας μερικῶν εὐνοϊκῶν συμπτώσεων μπόρεσαν ν' ἀποκτήσουν ἐπιστημονικὲς γνώσεις

καί Έτσι γά συνδυάζεται σ' αὐτούς ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴ μηχανικὴ τέχνη.

Ἐπάρχουν πράγματι, τέτοιοι ἄνθρωποι. Εὐτυχῶς ὑπάρχει ἓνας πυρήνας ἀνθρώπων πού ξέφυγαν ἀπὸ τὴν ἐξειδίκευση πού τόσο πολὺ ἐκθειάζεται, καί σ' αὐτούς ἀκριβῶς ἡ βιομηχανία ὀφείλει τὶς τελευταῖες κυριώτερες ἐφευρέσεις. Ἀλλὰ στὴν «γερμανία» Εὐρώπη, τουλάχιστον, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀποτελοῦν ἐξαίρεση. Εἶναι τύποι περιέργου πού ξέφυγαν ἀπ' τὴν προκαθορισμένη πορεία, καί ἀνατρέπουν τοὺς φραγμοὺς πού μὲ ἐπιμέλεια ἔχουν στηθεῖ μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Καί οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶναι τόσο λίγοι σὲ σύγκρισή μὲ τὶς καθημερινὰ ἀξαναήμενες ἀνάγκες τῆς βιομηχανίας - καί τῆς ἐπιστήμης, ὅπως θὰ δοῦμε - ὥστε ἡ ἔλλειψή τους γίνεται αἰσθητὴ σ' ὅλο τὸν κόσμον.

Ἀκοῦστε ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴ βιομηχανία. Νὰ ποιά εἶναι ἡ αἰτία τῶν παραπόνων τους. «Ὁ ἐργάτης, πού ἡ προσπάθειά του ἐξειδικεύθηκε μὲ τὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας ἔχασε κάθε ἐνδιαφέρον καί κάθε περιέργεια γιὰ τὴν ἐργασία του. Αὐτὸ παρατηρεῖται κυρίως στὴ μεγάλη βιομηχανία. Ἐχασε τὴν ἐφευρετικὴ του ἱκανότητα. Ἄλλοτε ἔκανε πολλὰ ἐφευρέσεις. Χειροτέχνες ἐργάτες, ὅχι ἐπιστήμονες, ἐπενόησαν ἢ τελειοποίησαν τοὺς κινητήρες καί ὅλα τὰ μηχανήματα πού δημιουργήσαν τὴν ἐπανάσταση στὴ βιομηχανία τὸν τελευταῖο αἰῶνα. Ἀλλὰ ἀπ' τὴν στιγμή πού ἄρχισε νὰ κυριαρχεῖ τὸ μεγάλο ἐργοστάσιο, ὁ ἐργάτης ἐξευτελισμένος πιά ἀπὸ τὴν μονότονη ἐργασία του, σταμάτησε νὰ ἐφευρίσκει. Τί θὰ μπορούσε νὰ ἐφεύρει ὁ ὑφαντής, πού δὲν κάνει τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ παρακολουθεῖ μερικὰ μηχανήματα πού λειτουργοῦν, χωρὶς νὰ ἔχει ἰδέα ἀπὸ τίς πολὺπλοκες κινήσεις τους οὔτε ἀπὸ τίς ἀλληλοδιαδοχικὰς τελειοποιήσεις πού ἔχουν ὑποστει; Τί θὰ μπορούσε ν' ἀνακαλύψει ἓνας ἄνθρωπος καταδικασμένος ἐφ' ὄρου ζωῆς νὰ δουλεύει σὲ ἐργοστάσιο δαντελλῶν, νὰ κομπιάζει ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορότερα τίς ἄκρες δύο κλωστῶν, καί πού δὲν ξέρει νὰ κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ κόμπους;

Ἐντὺς ἀρχὲς τῆς νεώτερης βιομηχανίας τρεῖς γενιὲς ἐργατῶν εἶχαν κάνει ἐφευρέσεις. Σήμερα σταμάτησαν νὰ ἐφευρίσκουν. Οἱ ἐφευρέσεις ἐξ' ἄλλου τῶν μηχανικῶν τῶν ἐδικῶν γιὰ νὰ ἐπινοοῦν μηχανήματα, εἶναι πολλὰς φορὲς περιορισμένης ἐμπνευσης καί πρακτικότητας.

» Έκείνο πού λείπει ἀπ' αὐτές τίς ἐφευρέσεις, εἶναι: «τὰ τιποτένια ἐκείνα πραγματάκια» γιά τὰ ὁποῖα μιλοῦσε κάποτε ὁ Φρειδερίκος Μπράμγουελ τὰ τιποτένια ἐκείνα πράγματα, πού μόνο σέ ἓνα ἐργαστήριο μπορεῖ κανεῖς νά μάθει καί πού αὐτὰ ἐπέτρεψαν σέ ἓναν Mutdoch καί στούς ἐργάτες τοῦ ἐργαστασίου τοῦ Σόγο νά κάνουν μιὰ ἀτμομηχανή πρακτική μέ τὰ σχέδια τοῦ Βάττ. Μόνο ἐκεῖνος πού γνωρίζει καλά τὸ μηχανήμα - ὅχι: ἀπλῶς ἀπὸ τὰ σχεδιαγράμματα καί τὰ πρότυπα - μόνο ἐκεῖνος εἶναι: σέ θέση νά ἐπιφέρει σ' αὐτὸ τελειοποιήσεις. Ὁ Σμήτον καί ὁ Νισουκόμην ὑπῆρξαν πράγματι: μεγάλοι μηχανικοί. Ἀλλά στίς μηχανές τους ἔνα παιδί: ἔπρεπε ν' ἀνοίξει: τή στροφήγγα τοῦ ἀτμοῦ στήν κάθε κίνηση, τοῦ ἐμβόλου, κ' ἐν' ἀπ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ ἐπινόησε μιὰ μέρα τή συνδυαστὴ τῆς στροφήγγας μέ τήν ὑπόλοιπη μηχανή ἔτσι: ὥστε ν' ἀνοίγει: καί νά κλείνει: αὐτόματα, κί' ἐπειτα πῆγε νά παίξει: μέ τούς φίλους του.

» Στή νεώτερη ὁμοῦς μηχανική, τελειοποιήσεις τόσο συμπτωματικές δέν μποροῦν πιά νά γίνουν.

» Γιά νά γίνουν νέες ἐφευρέσεις, χρειάζεται: ἀπαραίτητα μεγάλη ἐπιστημονική μὀρφωση, καί ἡ μὀρφωση, αὐτή, εἶναι ἀπόρροια γιά τούς ἐργάτες.

» Ἐπομένως δέν μποροῦμε νά θυγοῦμε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο, παρὰ μόνον ἐάν ἡ ἐπιστημονική ἐργασία καί ἡ χειρωνακτική ἐργασία συμβαδίσουν καί συνδυαστοῦν: τή μέρα πού ἡ καθολική ἐκπαίδευση θ' ἀντικαταστήσει: τή σημερινή ἐξέλιξι: δεικνύμενη ἐκπαίδευση».

Στόν διαχωρισμό, μεταξὺ ἐργάτη τοῦ πνεύματος καί χειρῶνακτα, ἐμεῖς ἀντιτάσσουμε τὸν συνδυασμὸ τῶν δύο αὐτῶν μέσων δραστηριότητος. Καί ἀντὶ τῆς «ἐπαγγελματικῆς» ἐκπαίδευσης, πού διατηρεῖ αὐτὸ τὸν διαχωρισμό, εἴμαστε ὑποστηρικτές (μαζί μέ τούς λιγοστοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Φουριέ, μέ λίγους ἀπὸ τούς ἰδρυτές τῆς Διεθνούς, μαθητές ἐκείνων, καί μέ πάρα πολλοὺς νέους ἐπιστήμονες) τῆς καθολικῆς, τῆς ὁλοκληρωμένης ἐκπαίδευσης, πού ἐκμηδενίζει: τήν ὀλέθρια διαίρεση σέ ἐργάτες πνεύματος καί χειρῶνακτες.

Τὸ πείραμα ἐγίνε στήν Ἐπαγγελματικὴ Σχολή τῆς Μόσχας ἐπὶ εἴκοσι συνεχῆ χρόνια καί σέ ἑκατοντάδες νέους. Καί, ἂν κρίνει: κανεῖς ἀπὸ τίς μαρτυρίες τῶν ἀρμόδιων Ἐμπει-

ρογνωμόνων τῶν ἐκθέσεων τῶν Βρυξελλῶν, τῆς Φιλαδέλφειας, τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Παρισιοῦ, τὸ πείραμα πέτυχε.

Ἡ Σχολὴ τῆς Μόσχας δὲν δεχόταν μαθητὲς ἄνω τῶν δεκαπέντε χρονῶν.* Ἀπὸ τοὺς μαθητὲς αὐτῆς τῆς ἡλικίας ἀπαιτοῦσαν μόνον οὐσιώδεις γνώσεις Γεωμετρίας καὶ ἄλγεβρας ἀνάλογες μὲ ἐκείνες τῶν λυκείων καὶ γνώση τῆς μητρικῆς τους γλώσσας.

Οἱ μικρότερης ἡλικίας ἐμπαιναν σὲ προπαρασκευαστικὰς τάξεις. Ἡ Σχολὴ ἦταν χωρισμένη σὲ δύο τμήματα, τὸ μηχανικὸ καὶ τὸ χημικόν. Ἐγὼ ἐπειδὴ γνώρισα καλύτερα τὸ πρῶτο τμήμα, τὸ ἐποῖο εἶναι καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν ἀποψη πού μᾶς ἐνδιαφέρει, θὰ περιοριστῶ σὲ παρατηρήσεις πάνω στὴ διδασκαλίᾳ πού γινόταν στὸ μηχανικὸ αὐτὸ τμήμα.

Ἀφοῦ παρέμεναν πέντε ἢ ἕξ χρονία στὴ Σχολὴ τῆς Μόσχας, οἱ σπουδαστὲς ἀποφοιτοῦσαν γνωρίζοντας σὲ βάθος ἀνώτερα Μαθηματικά. Φυσικὴ, Μηχανικὴ καὶ τὶς ἄλλες συναφεῖς ἐπιστῆμες, τόσο καλὰ, ὥστε δὲν ὑστεροῦσαν σὲ γνώσεις ἀπὸ τοὺς ἀπόφοιτους τῶν μαθηματικῶν σχολῶν τῶν καλύτεριων Πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης.

Ὅταν ἤμουν φοιτητῆς τῶν φυσικομαθηματικῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πετρούπολης, μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ συγκρίνω τὶς γνώσεις μου μὲ τὶς γνώσεις τῶν σπουδαστῶν τῆς Τεχνικῆς Σχολῆς τῆς Μόσχας. Παρακολούθησα τὰ φροντιστήρια τῆς Ἀνώτερης Γεωμετρίας, πού διεύθυνε ἕνας φοιτητῆς συμμαθητῆς μου, γιὰ χάρη τῶν συναδέλφων του. Θαύμασα τὴν εὐχέρεια μὲ τὴν ὁποία ἐφάρμοζαν τὸν ὀλοκληρωματικὸ ὑπολογισμὸ σὲ προβλήματα δυναμικῆς μηχανικῆς, καὶ συμπέρανα ὅτι, ἐνῶ ἐμεῖς οἱ φοιτητὲς τοῦ Πανεπιστημίου κατείχαμε περισσότερες γνώσεις στὴν Οὐράνιο π.χ. Μηχανικὴ, οἱ σπουδαστὲς ὁμοίως τῆς Τεχνικῆς Σχολῆς ἦταν πολὺ περισσότερο προχωρημένοι στὴν Ἀνώτερη Γεωμετρία, καὶ εἰδικώτερα στὶς ἐφαρμογὰς τῶν μαθηματικῶν, στὰ πιὸ πολύπλοκα προβλήματα τῆς Μηχανικῆς, στὶς θεωρίες τῆς θερμότητος καὶ τῆς ἐλαστικότη-

* Δυστυχῶς, πρέπει νὰ γραφεῖ, δὲν δεχόταν. Γιατὶ μὲ τὴν ἀντίδραση πού κορυφώθηκε μετὰ τὸ 1881, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ Γ', ἡ Σχολὴ εἶχε ὑποστῆ «μεταρρυθμίσεις», κατὰ στρεφὰν ἐηλαδῆ ἐξ ὀλοκληροῦ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σύστημά της.

τας. Ἀλλὰ ἐνῶ ἡμεῖς μετὰ θίρας γνωρίζαμε νὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ δέκα μας δάκτυλα, οἱ σπουδαστῆς τῆς Τεχνικῆς Σχολῆς κατασκευάζαν μόνοι τους, χωρὶς τὴ βοήθεια ἐπαγγελματιῶν ἐργατῶν, ἄρτιες ἀτμομηχανές, ἀπὸ τὸν λέβητα μέχρι καὶ τὴ τελευταία θίδα, γεωργικὲς μηχανές κ' ἐπιστημονικὰ ἐργαλεῖα. Ὅλ' αὐτὰ τὰ προϊόντα προορίζονταν γιὰ πώληση, καὶ οἱ σπουδαστῆς πετύχαιναν στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐκθέσεις τὶς μεγαλύτερες ἀμοιβές γιὰ τὴν ἐργασία τῶν ἴδιων τῶν χειρῶν τους. Τοὺς ἐκτίμησαν πολὺ ἀκόμη καὶ οἱ Ρῶσοι βιομήχανοι πού τόσο περιφρονοῦν τὴν Ἐπιστήμη.

Οἱ μέθοδοι μὲ τὶς ὁποῖες ἐπιτυγχάνονταν τ' ἀξιοσημεῖωτα αὐτὰ ἀποτελέσματα ἦταν οἱ ἑξῆς:

Στὴν ἐπιστημονικὴ διδασκαλία δὲν ἐκτιμοῦσαν τὶς ἀσκήσεις μηχανικῆς ἀπομνημόνευσης. Ἀντίθετα εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση στὴν ἀνεξάρτητη καὶ μ' ὅλα τὰ μέσα ἔρευνα. Διδάσκονταν οἱ ἐπιστῆμες, παράλληλα ὁμοῦ καὶ οἱ ἐφαρμογές τους. Ὁ μαθητῆς ὅ,τι μάθαινε στὸ σχολεῖο, τὸ ἐφάρμοζε στὸ ἐργαστήριον. Ἀκόμη, ἔδιναν ἐξαιρετικὴ προσοχὴ στὶς ἀφηρημένες ἔννοιες τῆς Ἀνώτερης Γεωμετρίας, τὶς ὁποῖες θεωροῦσαν μέσο ἀνάπτυξης τῆς φαντασίας καὶ τοῦ ἐρευνητικοῦ πνεύματος. Στὴν ἐπαγγελματικὴ διδασκαλία οἱ μέθοδοι ἦταν τελειῶς διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες πού κατάληξαν σὲ ἀποτυχία στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Κορνέλ καὶ ἦταν χαρακτηριστικὰ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς χρησιμοποιούμενες στὶς περισσότερες Τεχνικὲς Σχολές.

Ὁ μαθητῆς δὲν στέλνεται στὸ ἐργαστήριον γιὰ νὰ μάθει ἓνα ἐπάγγελμα μὲ τὸ ὁποῖον θὰ μπορούσε νὰ ζήσει, ἀλλὰ διδάσκεται γιὰ τὶς τέχνες γενικά, διδάσκεται τὶς θάσεις, τὴ φιλοσοφία, κατὰ κάποιον τρόπο, τὶς θεμελιώδεις γνώσεις, καὶ αὐτὰ μὲ θάση τὸ σχέδιον ἑνὸς παρισινοῦ ἐργάτη (πού δυστυχῶς τὸ ὄνομά του δὲν κατόρθωσα νὰ τὸ βρῶ), τὸ ὁποῖον ἐπεξεργάσθηκε ὁ Διευθυντῆς τῆς Σχολῆς Dellanos. Τὸ σχέδιον αὐτὸ ἐφαρμόστηκε κατόπιν στὸ Σικάγο καὶ στὴ Βοστώνη μὲ τὴν προσωνομία «σύστημα τῆς Μόσχας».

Τὸ σχέδιον αὐτό, ὅπως εἶναι φανερό, θεωρήθηκε σὰν προοίμιον τεχνικῆς μόρφωσης. Ὅσο γιὰ τὴν χειρωνακτικὴ ἐργασία, ὁ σπουδαστῆς πῆγαινε πρῶτα στὸ ἐργαστήριον ἢ καλύτερα στὸ ἐργοστάσιον ξυλουργικῆς, λεπτουργικῆς, συναρμογῶν. Στὴν ἐκμάθησιν αὐτὴ προχωροῦσαν ὄχι κατασκευάζοντας ἀμέσως

Ένα οποιοδήποτε αντικείμενο, είτε διάφορα πραγματάκια, σύμφωνα με το σύστημα του Slojd,* αλλά κατασκευάζοντας αρχικά ένα κύβο ακριβέστατο, ένα πρίσμα, ένα κύλινδρο (με τη ροκάνη) και ύστερα τους κύριους τύπους συναρμογών. Με τη χειρωνακτική εργασία σπούδαζαν δηλαδή κατά κάποιον τρόπο τη φιλοσοφία της ξυλουργίας. Και δεν έφείδοντο καιμιάς προσπάθειας για να φέρουν τον μαθητή στο σημείο τελειοποίησης σ' αυτό τον κλάδο, που αποτελεί την πραγματική βάση όλων των επαγγελμάτων.

Τους πήγαιναν αργότερα στα τριαντηρία, όπου τους μάθαιναν να εκτελούν, επάνω στο ξύλο, όλα τα πρότυπα των αντικειμένων που τα έφτιαχναν αργότερα στο μέταλλο. Μετά ήταν το χυτήριο. Έκει μάθαιναν να χύνουν τα κομμάτια των μηχανημάτων, των οποίων είχαν ήδη κατασκευάσει τα πρότυπα στο ξύλο. Και μόνον αφού περνούσαν αυτούς τους τρεις πρώτους βαθμούς, οι μαθητές μπορούσαν να εισαχθούν στο εργαστήριο του μηχανικού.

Αυτό ήταν το σύστημα, που με λεπτομέρεια εκθέτει στο σύγραμμά του ο Ch. H. Ham. Είμαι σε θέση ακόμη να προσθέσω ότι, ίδια αποτελέσματα έχουν επιτευχθεί και στην Realschule του Krasno - oufimsk, στην έπαρχία του Ρετμ, ιδιαίτερα όσο αφορά τη γεωργία και τη γεωργική μηχανική. Άλλα τ' αποτελέσματα που πέτυχε η Σχολή αυτή, όπως και η επίδρασή της, έχουν τόσο μεγάλο ενδιαφέρον, ώστε θα έπρεπε να αναφερθούμε σ' αυτά εκτενέστερα. Όσον αφορά το ζήτημα της τελειοποίησης των βιομηχανικών εργασιών των σπουδαστών, θα ήταν καλύτερα να παραπέμφουμε τον αναγνώστη στις σχετικές εκθέσεις των εμπειρογνομώνων.

Στην Αμερική το ίδιο σύστημα είχε εισαχθεί, για το τεχνικό μέρος, στη Σχολή Χειρωνακτικής Έργασίας του Σικάγου αρχικά, και μετά στην Επαγγελματική Σχολή της Βοστώνης, που είναι όπως με πληροφόρησαν η καλύτερη σχολή στο είδος της, και τέλος, στη θαυμάσια σχολή του Tuskegee για τους Μαύρους.

* Σουηδική μέθοδος χειρωνακτικής διδασκαλίας, όπως εφαρμόζεται, κυρίως στη Σχολή του Ντάας.

Στή Σκωτία είδα αυτό τὸ σύστημα νὰ ἔχει ἐφαρμοσθεῖ μὲ ἀρκετὴ ἐπιτυχία, γιὰ μερικὰ χρόνια, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Δρα Ogilvie στὸ κολλέγιο Gordon τοῦ Aberdeen. Εἶναι δηλαδὴ τὸ σύστημα τῆς Μόσχας ἢ τοῦ Σικάγου σὲ περιορισμένη κλίμακα.

Οἱ μαθητὲς τοῦ κολλεγίου Gordon, ἐνῶ παίρνανε οὐσιώδη ἐπιστημονικὴ μόρφωση, ἐργάζονταν καὶ στὰ ἐργαστήρια· συνήθως ὁμοῦ δὲν μάθαιναν οὔτε ἓνα ἐπάγγελμα. Περνοῦσαν διαδοχικὰ ἀπ' τὸν λεπτοεργὸν σὲ σιδηρουργεῖο καὶ τὸ χυτήριον, ἔπειτα σὲ κλειθροποιεῖο καὶ τὸ μηχανουργεῖο. Καὶ στὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐργαστήρια σπουδάζανε τὰ κύρια στοιχεῖα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς κλάδους τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας τόσο καλὰ, ὥστε νὰ προμηθεύουν κι' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ Σχολὴ μὲ πολλὰ χρήσιμα πράγματα.

Ἐξ ἄλλου, ἀπ' ὅσα κατόρθωσα νὰ παρακολουθήσω, στὴ Γεωγραφία καὶ στὴ Φυσικὴ, καθὼς καὶ στὸ ἐργαστήριον τῆς Χημείας, τὸ σύστημα τῆς συνδυασμένης διδασκαλίας - ποὺ συνοψίζονταν στὸ ἀξίωμα: «ἀπὸ τὸ χέρι σὲ μυαλό» - εἶναι πολὺ προοδευτικὸ καὶ πετυχαίνει τέλεια.

Οἱ μαθητὲς ἐργάζονται μὲ τὰ ὄργανα τῆς Φυσικῆς καὶ σπουδάζουν τὴ Γεωγραφία σὲ ὑπαίθρο, χρησιμοποιώντας τὰ ὄργανα ὁμοῦ καὶ στὴν τάξη. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς μὲ τὸν ἐνθουσιασμό τους γέμιζαν μὲ χαρὰ τὴ καρδιά ἐμένα τοῦ παλιοῦ γεωγράφου.*

Ἡ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ τῆς Μόσχας δὲν εἶναι, φυσικά, ἰδιώδης σχολή.

Παραμελεῖ ἔξ ὀλοκλήρου τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἀνατροφή τῶν νέων. Ἐν τούτοις ὀφείλουμε ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι τὸ πείραμα τῆς Μόσχας* γιὰ νὰ μὴ μιλήσω γιὰ χίλιες ἄλλες μεμωμένους ἀπόπειρες, ἔδειξε καθαρὰ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γίνεῖ

* Εἶναι φανερό ὅτι τὸ Βιομηχανικὸ Τμῆμα τοῦ κολλεγίου Gordon δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴ ἀντιγραφή κάποιας ἄλλης σχολῆς. Ἀντίθετα, δὲ μπορῶ νὰ μὴ σκεφτῶ ὅτι, ἂν τὸ Aberdeen ἔκανε τὴν ἐπιτυχημένη ἀπόπειρα συνδυασμοῦ ἐπιστήμης καὶ χειρωνακτικῆς ἐργασίας, ὁμοῦ ἢ καταγωγὴ τῆς προσπάθειας αὐτῆς θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ στὸ ἀπὸ πολὺ καλὸ ἐφαρμοσμένο σὲ μικρὴ κλίμακα, σύστημα στίς ἐξωτερικὲς σχολὰς τοῦ Aberdeen.

* Δὲν ξέρω τί ἀπόγινε ἡ Σχολὴ αὐτὴ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ σύστημα δὲν χάθηκε. Μεταφυτεύθηκε στὴν Ἀμερικὴ.

συνδυασμός επιστημονικής εκπαίδευσης, αρκετά ύψηλου επιπέδου, με την αναγκαία μόρφωση για να καταστεί ένας εργάτης επιδέξιος ή και διακεκριμένος.

Ἡ απόπειρα αὐτὴ ἐξ ἄλλου ἀπέδειξε ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν ἐργάτες πραγματικὰ ἱκανοὶ εἶναι ἡ δυναμικὴ ἀντιμετώπιση τῶν δυσκολιῶν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάζεται τὸ πρόβλημα τῆς ἐκπαίδευσης στὶς γενικὲς του γραμμές. Ὅχι νὰ καταβάλλεται ἀπλῶς προσπάθεια γιὰ ν' ἀποκτοῦν οἱ νέοι κάποια δεξιότητες σ' ἕνα ὁποιοδήποτε ἐπάγγελμα μαζί με μερικές ἀόριστες ἐπιστημονικὲς γνώσεις. Ἀπέδειξε, ἐπίσης, ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ πετύχει παρόμοια ἀποτελέσματα χωρὶς κούραση, ἂν ἔχει πάντοτε ὑπ' ὄψη του μιὰ λογικὴ οἰκονομία τοῦ χρόνου τοῦ ἀφιερωμένου στὴ σπουδὴ, κι' ἂν δὲ χωρίζει τὴν θεωρία ἀπ' τὴν πρακτικὴ.

Ἀπὸ τὴν ἀποψὴ αὐτὴ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἔχουν ἐπιτευχθεῖ στὴ Μόσχα δὲν παρουσιάζουν τίποτα τὸ ἐξαιρετικὸ ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ προσδοκοῦμε ἀκόμα καλύτερα ἀποτελέσματα, ἂν οἱ ἴδιες ἀρχές ἐφαρμοστοῦν στὰ πρῶτα βήματα τῶν σπουδῶν τοῦ παιδιοῦ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

Ἀπίστευτὴ σπατάλη χρόνου, νὰ τί διακρίνει τὸ σύστημα τῆς σημερινῆς ἐκπαίδευσης.

Ὅχι μόνο μᾶς διδάσκουν ἕνα σωρὸ ἄχρηστα πράγματα, ἀλλὰ κι' ὅτι δὲν εἶναι ἄχρηστο, μᾶς τὸ διδάσκουν με τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ χάνουμε τὸν περισσότερο δυνατὸ χρόνο. Οἱ παιδαγωγικὲς μέθοδοι ποὺ χρησιμοποιοῦμε ἀνάγονται στὴν ἐποχὴ τὴν ὁποία δὲν χρειάζονταν οἱ μορφωμένοι νὰ ξέρουν καὶ πολλὰ πράγματα. Καὶ διατηροῦν τὶς μεθόδους αὐτὲς ἀκόμα καὶ τώρα, ποὺ ἡ ἐπιστῆμη ἐπέκτεινε τεράστια τὰ παλιὰ τῆς σύνορα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ σπουδαστῆ ἔχει ἀνάγκη ν' ἀφομοιώσει ὄγκο γνώσεων. Ἀπ' αὐτὸ προέρχεται ἡ ὑπερχόπωση στὰ σχολεῖα, καὶ γι' αὐτὸ, ἐπείγουσα καὶ ἐπιτακτικὴ εἶναι ἡ ἀνάγκη ν' ἀναθεωρηθοῦν τὰ πράγματα τῶν σχολείων κι' οἱ μέθοδοι διδασκαλίας γιὰ νὰ τὰ προσαρμόσουμε στὶς σημερινὲς ἀνάγκες, παρακολουθώντας τὶς ἐπιτυχημένες ἀπόπειρες ποὺ γίνονται ἐν διάφορα σημεία.

Εἶναι φανερὸ ὅτι τὰ χρόνια τῶν παιδιῶν δὲν πρέπει νὰ πηγαίνουν χαμένα, ὅπως συμβαίνει σήμερα. Οἱ Γερμανοὶ παιδαγωγοὶ ἀποδείξανε πῶς κι' αὐτὰ ἀκόμα τὰ παιγνίδια τῶν παι-

ζιῶν μπορούν νά υποβάλλουν διάφορες συνδυασμένες γνώσεις γεωμετρίας καί μαθηματικῶν. Τά παιδιά πού κόψανε τὸ χαρτόνι καί συνένωσαν τὴ γωνία καί τὰ τετράγωνα τοῦ Πυθαγόρειου θεωρήματος («Τὸ τετράγωνο τῆς ὑποτείνουσας ὀρθογωνίου τριγώνου, κλπ.») δὲ θεωροῦν πιά τὸ θεῖο ἔργον τοῦτο βασανιστήριο πού ἐφεύραν οἱ καθηγητές τους, ὅταν τὸ συναντήσουν, στὴ Γεωμετρία. Γιατί τῶν μάθει στὴν ἐφαρμογή, ὅπως κάνουν οἱ ξυλουργοὶ γιὰ νὰ βροῦν τὸ μῆκος τῶν φαλίδων τῆς στέγης.

Τὰ πολὺπλοκα προβλήματα ἀριθμητικῆς πού μιᾶς φαίνονται: ὅταν εἴμαστε παιδιά, λύνονται: εὐκολιώτατα ἀπὸ ἑπτὰ χρονῶν παιδάκια, ἀρκεῖ νὰ τοὺς τὰ παρουσιάσει κανεὶς μὲ τὴ μορφὴ ἐλκυστικῶν ἀινιγμάτων. Κι' ἂν τὸ Kindergarten ἔχει γίνει: γιὰ τὰ μικρὰ φυλακὴ, στρατώνας, ὅπου οἱ Γερμανοὶ δάσκαλοι ρυθμίζουν σταδιακὰ τὴν κάθειμά τους κίνηση, αὐτὸ δὲν σημαίνει: ὅτι ἡ ἰδέα πού πρωτοστάτησε γιὰ νὰ γίνουν οἱ παιδικοὶ αὐτοὶ σταθμοὶ ἦσαν ἀποτυχημένη.

Καὶ πραγματικά, εἶναι: δύσκολο νὰ φανταστοῦμε πόσες θετικὲς καὶ ὑγιεῖς γνώσεις γιὰ τὴ φύση, πόση ἱκανότητα ἐπιστημονικῆς κατάταξης, πόση ἀγάπη πρὸς τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσει κανεὶς στὸ παιδί.

Ἐὰν εἰσαγόταν στὴν ἐκπαίδευση κατὰ τρόπο γενικὸ τὸ σύστημα τῶν ἐμόκεντρων μαθημάτων, προσαρμοσμένων στὴς διάφορες φάσεις τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πρώτη σειρά γιὰ ὅλες τὴς ἐπιστήμες, μ' ἐξαιρέση τὴν κοινωνιολογία, θὰ μπορούσε νὰ διδάσκεται: πρὶν ἀπ' τὴν ἡλικία τῶν δέκα ἢ δώδεκα ἐτῶν. Στὴν ἡλικία αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ δοθεῖ στὰ παιδιά μιὰ γενικὴ ἰδέα γιὰ τὸ Σύμπαν, τὴ Γῆ καὶ τοὺς κατοίκους της, γιὰ τὰ κυριώτερα φυσικά, χημικά, ζωολογικά καὶ φυτικά φαινόμενα. Ἀλλὰ στοὺς ἐπόμενους κύκλους βαθύτερων καὶ εἰδικώτερων σπουδῶν τὸ παιδί θ' ἀνακάλυπτε ἢ, ἀκριβέστερα, θὰ μάθαινε νὰ διατυπώνει τοὺς νόμους τῶν φαινομένων. αὐτῶν.

Ἄλλωστε γνωρίζουμε πόσο ἀρέσει στὰ παιδιά νὰ φτιάχνουν μόνα τους τὰ παιγνίδια τους. Πόση εὐχαρίστηση αἰσθάνονται μιμούμενα τὴν ἐργασία τῶν μεγάλων, ὅταν τοὺς βλέπουν νὰ ἐργάζονται: στὸ ἐργαστήριο ἢ στὸ ξυλουργεῖο. Οἱ γονεῖς ὁμῶς ἀποστεροῦν ἀνόητα τὴν παρόρμηση αὐτὴ ἀπ' τὰ παιδιά καὶ δὲν ξέρουν νὰ τὴν ἀξιοποιήσουν. Οἱ περισσότεροὶ περιφρονοῦν τὴν χειρωνακτικὴ ἐργασία καὶ προτιμοῦν νὰ στέλνουν

τὰ παιδιά τους νὰ σπουδάζουν τὴ ρωμαϊκὴ ἱστορία ἢ τὶς συμβουλές τοῦ Φραγκλίνου περὶ οἰκονομίας, παρὰ νὰ τὰ βλέπουν νὰ ἐπιδίδονται σὲ μιὰ ἐργασία ποῦ «ταιριάζει μόνο στὴν κατώτερη τάξη», ὅπως ἀποφαίνονται.

Κι' αὐτὸ καθιστᾷ πολὺ δυσκολώτερη κάθε μετέπειτα σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἔρχονται κατόπιν τὰ σχολικὰ χρόνια, ποῦ στὴ διάρκειά τους σπαταλᾶται ἄδικα ἀπίστευτα μεγάλος χρόνος. Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὰ μαθηματικά, ποῦ ὁ καθένας ὄφειλε νὰ γνωρίζει, δεδομένου ὅτι ἀποτελοῦν τὴ βάση κάθε βλοκληρωμένης ἐκπαίδευσης, καὶ ποῦ τόσο λίγοι μαθητὲς μαθαίνουν πραγματικὰ μέσα στὰ σχολεῖα μας.

Γιὰ τὴ Γεωμετρία σπαταλοῦμε ἀνόητα τὸν καιρὸ, χρησιμοποιοῦντας μέθοδο ποῦ συνίσταται κυρίως στὸ νὰ διδάσκεται παπαγαλιστί.

Ὁ μαθητὴς συνήθως διαβάζει καὶ ξαναδιαβάζει τὴν ἀπόδειξη ἑνὸς θεωρήματος μέχρι νὰ συγκρατήσῃ στὴ μνήμη του τὴν ἀλληλουχία τῶν συλλογισμῶν τῆς ἀπόδειξης. Ἀποτέλεσμα τοῦ συστήματος αὐτοῦ εἶναι ὅτι, ἐπὶ δέκα παιδιῶν, τὰ ἐννιά εἶναι ἀνίκανα ν' ἀποδείξουν ἓνα στοιχειῶδες θεώρημα δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἀποφοίτησή τους, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχουν κάνει εἰδικές μελέτες στὰ μαθηματικά· θὰ ἔχουν ξεχάσει τὶς βοηθητικὰς γραμμὰς ποῦ πρέπει νὰ χαράξουν. Δὲν τοὺς ἔμαθε ποτὲ κανεὶς νὰ βρῶν μόνους τοὺς τὶς λύσεις. Κατόπιν τούτου δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσσει τὸ ὅτι ἀργότερα θὰ δυσκολεύονται τόσο στὴν ἐφαρμογὴ τῆς Γεωμετρίας καὶ στὴ Φυσικὴ, τὸ ὅτι θὰ προχωροῦν σὰν χελῶνες, καὶ τὸ ὅτι ἐλάχιστοι ἀπ' αὐτοὺς θὰ εἶναι σὲ θέσῃ νὰ κατανοήσουν ἀνώτερα μαθηματικά.

Ὅμως, ὑπάρχει μιὰ ἄλλη μέθοδος μὲ τὴν ὁποία προοδεύει κανεὶς πολὺ ταχύτερα καὶ χάρη στὴν ὁποία, ἕκείνος ποῦ σπούδασε Γεωμετρία, δὲν θὰ τὴν ξεχάσει ἐφ' ὄρου ζωῆς.

Σύμφωνα μ' αὐτὸ τὸ σύστημα, κάθε θεώρημα τίθεται σὰν πρόβλημα.

Ἡ λύση οὐδέποτε δίνεται ἐκ τῶν προτέρων· ὁ μαθητὴς ὀφείλει νὰ τὴ βρεῖ μόνος. Ἄν ἐφαρμόσουμε τὴν μέθοδο αὐτὴ, ἀφοῦ φροντίσουμε νὰ διδάξουμε μερικὰς προπαρασκευαστικὰς ἀσκήσεις μὲ τὸν χάρακα καὶ τὸν διαβήτη, δὲν θὰ βρεθῆι οὔτε ἓνα παιδί στὰ εἰκοσιὰ ποῦ νὰ μὴν εἶναι σὲ θέσῃ νὰ βρεῖ τὸν

τρόπο να χαράξει μια γωνία ίση με άλλη δοθείσα, και ν' αποδείξει την ισότητα αυτών των δυο γωνιών, απλώς βοηθούμενο από μερικές οδηγίες του δασκάλου του. Και αν τα επόμενα προβλήματα δοθούν με σύστημα (και υπάρχουν θαυμάσια έγχειρίδια που μπορούν να χρησιμεύσουν σαν τέτοιοι οδηγοί). Αν ο δάσκαλος στις αρχές δεν πιέζει τους μαθητές να προχωρούν πέρα απ' τις δυνάμεις τους, τότε αυτοί πάνε απ' το ένα πρόβλημα στο επόμενο με καταπληκτική ευχέρεια. Γιατί η δυσκολία ξεγκείται στο να κατορθώσει ο μαθητής να επιλύσει το πρώτο πρόβλημα και ν' αποκτήσει πίστη στη λογική του. Το λέω αυτό από προσωπική μου πείρα.

Κάθε γεωμετρική αφηρημένη αλήθεια πρέπει να εντυπωθεί στο πνεύμα με τη συγκεκριμένη της μορφή. Οι μαθητές, αφού λύσουν μερικά προβλήματα στο χαρτί, πρέπει να τα λύσουν παίζοντας στην αύλη, με τη βοήθεια ενός σκοινιού και μερικών ράβδων, και να εφαρμόζουν στο εργαστήριο τις γνώσεις που απέκτησαν. Μόνο μ' αυτόν τον τρόπο οι γεωμετρικές γραμμές θα πάρουν έννοια συγκεκριμένη στο πνεύμα των παιδιών.

Θυμάμαι, οα να ήταν χτές, πώς ξαφνικά απέκτησα ένα πολύ έντονο ενδιαφέρον για τη Γεωμετρία, και πώς ο νέος αυτός τρόπος αντίληψης μου διευκόλυνε αργότερα όλες μου τις σπουδές.

Συνέβη τη μέρα που ασχολούμιστα με την κατασκευή ενός «μπαλονιού». Έγώ έκανα την παρατήρηση ότι οι γωνίες στις κορυφές κάθε μιας από τις είκοσι χάρτινες ταινίες, που προορίζονταν για την επίστρωση του «μπαλλονιού», έπρεπε να είναι ή κάθε μια μικρότερη του πέμπτου της ορθής γωνίας.

«Νά, λοιπόν, τί σήμαινε εκείνο το τρομερό θεώρημα της στερεωμετρίας, που μάς είχε ζαλίσει όλους. Νά πόσο απλό, αλλά και πόσο χρήσιμο είναι!».

Θυμάμαι ακόμα πώς η Γεωμετρία του διαστήματος μου φάνηκε απλούστατο πράγμα απ' την μέρα που κατασκευάζαμε πάνω σε μικρή κλίμακα ένα προμαχώνα με τις πολεμίστρες και με την επιχωμάτωσή του (ή απασχόληση, αυτή μάς απαγορεύτηκε, έννοείται, γιατί είχαμε καταστρέψει τα ρούχα μας). «Μά σεις, είσαστε σωστοί επιχωματιστές!» μάς έλεγαν οι παιδαγωγοί μας και μεις υπερηφανευόμασταν γιατί είμαστε

ἐπιχωματιστές... και γιατί ἀνακαλύψαμε συνάμα τή χρησιμότητα τῆς Γεωμετρίας!

Ἐξαναγκάζοντας τὰ παιδιὰ μας νὰ σπουδάζουν τὰ χειροπιαστά πράγματα μόνο με γραφικές παραστάσεις, ἀντὶ νὰ βάζουμε νὰ τὰ κάνουν μόνα τους αὐτὰ τὰ πράγματα, τὰ καταδικάζουμε νὰ χάνουν τὸν πολύτιμο καιρὸ τους, καταπονοῦμε ἀνώφελα τὸ πνεῦμα τους, ἀλλὰ και τὰ συνηθίζουμε στὴν πιὸ οἰκτρὴ πνευματικὴ πειθαρχία. Ἀσκώντας τὰ παιδιὰ νὰ μαθαίνουν ἀπὸ ἀπλή πίστη, νὰ ἔχουν τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στὸ βιβλίο και τοὺς ἀνώτερους, τοὺς καταπνίγουν στὴ γέννησὴ τῆς κάθε ἀνεξάρτητῆ σκέψῃ τους. Πολὺ σπάνια συμβαίνει νὰ κατορθώσουμε νὰ τὰ κάνουμε νὰ μάθουν πραγματικὰ αὐτὰ πού τὰ διδάσκουμε.

Ἡ ἐπιπολαιότητα, ὁ παπαγαλισμός, ἡ δουλοπρέπεια και ἡ γωθρότητα τοῦ πνεύματος (ἡ πανοῦκλα αὐτῆ τῆς ἐποχῆς μας) εἶναι ἀποτελέσματα τῶν μεθόδων τῆς ἐκπαίδευσης.

Δὲν καλλιεργοῦμε καθόλου στὰ παιδιὰ μας τὴν τέχνη νὰ μαθαίνουν.

Εὐθύς ἐξ' ἀρχῆς, τὰ πρῶτα στοιχεῖα ὄλων τῶν ἐπιστημῶν διδάσκονται κατὰ τὸ ὀλέθριο αὐτὸ σύστημα.

Στὰ περισσότερα σχολεῖα και ἡ ἀριθμητικὴ ἀκόμα διδάσκειται τελείως ἀφηρημένα, και τὰ κεφάλια τῶν μαθητῶν παραγεμίζονται με ξηροὺς κανόνες.

Στὸ μυαλὸ τοῦ μαθητῆ δὲν ἐντυπώνεται ἡ ἔγνοια τῆς μονάδας, πάντοτε αὐθαίρετῆς και μεταβλητῆς κατὰ βούληση ἀνάλογα με τὸν τρόπο τῶν καταμετρήσεών μας (τὸ σπέρτο, ἕνα κουτὶ σπέρτα, ἡ δωδεκάδα τῶν κουτιῶν ἢ ἡ γρόσσα· τὸ μέτρο, τὸ ἑκατοστόμετρο, τὸ χιλιάμετρο, κλπ). Στὴν Ἀγγλία, στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες, στὴ Ρωσία, ἀντὶ νὰ εἰσάγουν τὸ δεκαδικὸ σύστημα, ἐξακολουθοῦν νὰ βασανίζουν τοὺς μαθητὲς ἐξαναγκάζοντάς τους νὰ σπουδάζουν γελοῖα συστήματα μέτρων και σταθμῶν, πού ἔπρεπε νὰ εἶχαν ἐγκαταληφθεῖ ἐδῶ και πολὺ καιρό.

Χάνουν τὰ παιδιὰ δυὸ χρόνια κι' ὅταν φτάσουν στὰ προβλήματα μηχανικῆς και φυσικῆς, χάνουν τὰ τρία τέταρτα τοῦ καιροῦ τους σ' ἀτέλειωτους ὑπολογισμοὺς πού τὰ κουράζουν και τοὺς ἐμπνέουν τὴν ἀποστροφή πρὸς τὶς πραγματικὲς ἐπιστῆμες. Ἀλλὰ και ἐκεῖ, ὅπου τὸ δεκαδικὸ σύστημα ἔχει εἰσαχθεῖ, τὰ παιδιὰ χάνουν ἀρκετὸ καιρό, ἐπειδὴ δὲν ξέρουν ὅτι

τὸ κάθε μέτρο εἶναι μόνο κατὰ προσέγγιση καὶ δι: εἶναι: ἀποπο
νὰ ὑπολογίζει κανεὶς σὲ μέτρο, ἀκόμη καὶ σὲ γραμμάριο κατὰ
προσέγγιση, ἐκεῖ ὅπου κι' αὐτὲς οἱ μετρήσεις δὲν εἶναι: ἐπιδε-
κτικὲς παρόμοιας ἀκρίβειας.

Καταβάλλουμε κάθε τρόπο γιὰ νὰ καταστήσουμε τὴν ἄλ-
γεβρα ἀκατανόητη. Τὰ παιδιὰ μας χάνουν ἕνα ἔτος γιὰ νὰ
μάθουν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μόνο ἄλγεβρα δὲν εἶναι - ἕνα δηλαδὴ
σύστημα συντομίας ἀπλό, πὺ θὰ μπορούσαν νὰ μάθουν ἐπι-
βοηθητικὰ ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀριθμητικὴν.

Ἡ σπατάλη χρόνου στὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστη-
μῶν προκαλεῖ τὴν ἀγανάκτηση. Ὄταν οἱ νέοι κατανοοῦν τὰ
ἀξιώματα τῆς χημείας καὶ τοὺς τύπους εὐκολώτατα, δταν κά-
νουν μόνοι τους τὰ πρῶτα πειράματα μὲ ποτήρια καὶ μὲ σω-
λῆνες, δοκιμάζουν τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες στὴν κατανόηση
τῆς μηχανικῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος τῆς φυσικῆς, ἐν μέ-
ρει γιὰτὶ δὲν ξέρουν γεωμετρίαν, ἰδίως ὅμως γιὰτὶ ἀρχοῦνται
νὰ τοὺς δείχνουν πολυδάπανες μηχανές, ἀντὶ νὰ τοὺς ὠθήσουν
νὰ κατασκευάζουν μόνοι τους τὶς στοιχειωδέστερες συσκευές
γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῶν φαινομένων πὺ μελετοῦν.

Ἄντὶ νὰ μαθαίνουν τοὺς νόμους τῶν δυνάμεων μὲ ἀπλὰ
ἔργα, πὺ ἕνα δεκαπεντάχρονο παιδάκι μπορεῖ εὐκολὰ νὰ
κατασκευάσει, οἱ μαθητὲς μαθαίνουν τοὺς νόμους μὲ τὰ σχέ-
δια, μ' ἐντελῶς ἀφηρημένο τρόπο. Ἄντὶ νὰ κατασκευάζουν
τὰ παιδιὰ μόνον τοὺς μὴ μηχανὴ Atwood μὲ λαβὴ ἀπὸ σκου-
πόξυλο καὶ τροχαλία ἐνὸς παλαιοῦ ἐκκρεμοῦς, καὶ μὲ ἕνα κλει-
δί πὺ νὰ γλυστρᾷ πάνω σ' ἕνα ἐπικλινῶς τεντωμένο σπάγγο,
ν' ἀποδείξουν τοὺς νόμους τῆς πτώσης τῶν σωμάτων, τοὺς δεί-
χνουν μὴ πολυσύνθετη συσκευή. Ὁ καθηγητὴς, ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον, δὲν ξέρει κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ τοὺς ἐξηγήσει πάνω
στὸ μηχανήμα τὸ σχετικὸ ἀξίωμα, καὶ χάνεται σὲ λεπτομέρειες
τελείως περιττές.

Τὸ ἴδιο παρατηρεῖται στὴν ὅλη διδασκαλία μ' ἐλάχιστες
ἐξαιρέσεις.

Ἄλλὰ ἡ σπατάλη τοῦ χρόνου δὲν χαρακτηρίζει μόνο τὶς
μεθόδους τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, χαρακτηρίζει καὶ
τὶς μεθόδους τῆς διδασκαλίας τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας.

Εἶναι γνωστὸ πῶς τὰ παιδιὰ χάνουν τὸν καιρὸ τους κατὰ
τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τους στὸ ἐργαστήριον σὰν μαθη-

τευόμενοι. Ἐξίσου ὁμῶς μπορεῖ κάποιος νὰ μεμφθῆι τὰ τεχνικὰ ἐκείνα σχολεῖα ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐκμάθουν στὰ παιδιὰ εὐθύς ἀμέσως ἓνα ὀρισμένο ἐπάγγελμα, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιοῦν γενικώτερες καὶ ἀσφαλέστερες μεθόδους συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας. Ὅπως ἀκριβῶς ὑπάρχουν γιὰ τὶς ἐπιστημονικὲς γνώσεις καὶ προπαρασκευαστικὲς μέθοδοι τῶν σπουδῶν σ' ὅλες τὶς ἐπιστῆμες, ἔτσι ὑπάρχουν θεμελειώδεις, προπαρασκευαστικὲς γνώσεις καὶ μέθοδοι τῆς εἰδικῆς σπουδῆς ἐνὸς ὁποιοῦδήποτε ἐπαγγέλματος.

Ὁ Reuleaux ἀπόδειξε στὸ τόσο ἐνδιαφέρον βιβλίο του «Cinématique Théorique» ὅτι ὑπάρχει, κατὰ κάποιον τρόπο, φιλοσοφία ὄλων τῶν δυνατῶν καὶ νοητῶν μηχανῶν. Ἡ κάθε μιὰ, ὅσο πολυσύνθετη κι' ἂν εἶναι, μπορεῖ ν' ἀναχθῆι σὲ μερικὰ στοιχεῖα - πλάκες, κύλινδρους, δίσκους, κώνους κλπ, καθὼς καὶ σὲ διάφορα ἐργαλεῖα - ψαλίδα, πριόνι, σφυρί, ἐλασματοურγὸ μηχανήμα, κλπ, μὲ διάφορους τρόπους συνδυασμέν'· κι' ὅτι, ὁποιοσδήποτε κι' ἂν εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῶν κινήσεων τους, μπορεῖ κανεὶς ἐπίσης νὰ ἐπιφέρει σὲ κάθε μηχανήμα πολυάριθμες τροποποιήσεις κινήσεων, ὅπως λ.χ. μεταβολὴ τῆς κυκλικῆς κίνησης σὲ εὐθύγραμμη, κλπ., μὲ τὴ συνδρομὴ διαφόρων ἐνδιάμεσων ὀργάνων.

Παρόμοια, κάθε ἐπάγγελμα μπορεῖ ν' ἀναλυθῆι σ' ὀρισμένο ἀριθμὸ στοιχείων. Στὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ πρέπει νὰ ξέρει κανεὶς νὰ κατασκευάζει ἓνα πρῖσμα μὲ ὄψεις παράλληλες, ἓνα κύλινδρο, ἓνα δίσκο, μιὰ ὀπὴ τετράγωνη καὶ μιὰ στρογγυλή, πρέπει νὰ ξέρει νὰ χειρίζεται ὀρισμένο ἀριθμὸ ἐργαλείων (δεδομένου ὅτι ὅλα τὰ ἐργαλεῖα εἶναι τροποποιήσεις μᾶς δωδεκάδας τουλάχιστο τύπων) καί, τέλος, πρέπει νὰ ξέρει νὰ μεταβάλλει ὀρισμένο τρόπο κίνησης σ' ἄλλο.

Αὐτὴ εἶναι ἡ βάση ὄλων τῶν μηχανικῶν ἐπαγγελμάτων, ὅπως καὶ στὴν τέχνη ἐκτέλεσης ἐπὶ τοῦ ξύλου τῶν πρώτων στοιχείων, τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ξύλου μὲ τὰ κυριώτερα ἐργαλεῖα· καὶ ἡ ἱκανότητα μεταβολῆς διαφόρων εἰδῶν κίνησης πρέπει νὰ θεωρηθῆι ὡς ἡ πραγματικὴ βάση, ὅπου θὰ στηριχθῆι ἡ μετέπειτα διδασκαλία κάθε εἶδους μηχανικοῦ ἐπαγγέλματος. Ὁ μαθητὴς ποὺ ἀπόκτησε αὐτὲς τὶς γνώσεις κατέχει ἤδη τὰ ἥμισυ τῶν ἐπαγγελμάτων.

Κανεὶς ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατό νὰ νοηθῆι καλὸς ἐργάτης τῆς ἐπιστῆμης ἂν δὲν κατέχει καλὲς μεθόδους τῆς ἐπιστη-

μονιχῆς ἔρευνας, ἂν δὲν ἔμαθε νὰ παρατηρεῖ, νὰ περιγράψει μ' ἀκρίβεια, ν' ἀποκαλύπτει τὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις μεταξὺ γεγονότων φαινομενικά ἀσχετων, νὰ κάνει ὑποθέσεις καὶ νὰ τὶς ἀποδεικνύει, νὰ κάνει συλλογισμοὺς γιὰ τὰ αἷτια καὶ τ' ἀποτελέσματα. Οὐτε κανεὶς μπορεῖ νὰναι καλὸς χειρῶνακτας ἂν δὲν ἐξοικειωθεῖ μὲ καλὲς μεθόδους τῆς χειρῶνακτικῆς, ἐν γένει, ἐργασίας. Πρέπει νὰ συνηθίσει: νὰ συλλαμβάνει τὶς ἰδέες του μὲ μορφή συγκεκριμένη, νὰ τὶς σχεδιάζει, νὰ τὶς προπλάθει, νὰ μὴν ἀνέχεται: κακὸ χειρισμὸ ἐργαλείων, νὰ ἐπεξεργάζεται ὀριστικὰ ὁ ἴδιος δλα, ν' ἀντλεῖ δημιουργικὴ χαρὰ ἀπ' τὴν παρατήρηση ἁρμονικῶν μορφῶν καὶ συνδυασμῶν χρωμάτων, ἀπ' τὴν τελειότητα τῆς ἐργασίας του, καὶ νὰ ὑποφέρει: κάθε φορά πὺ ἀντικρύζει κάτι ἀσχημο.

Πρὸς ἀποφυγὴ τῆς μονοτονίας τῆς ἐργασίας πὺ στὴν διάρκειά της ὁ μαθητῆς θὰ περιορίζεται στὴν κατασκευὴ κυλίνδρων καὶ δίσκων, χωρὶς νὰ κατασκευάζει: ὀλόκληρα μηχανήματα ἢ ἄλλα χρήσιμα ἀντικείμενα, ὑπάρχουν πολλὰ μέσα, ἐκ τῶν ὁποίων ἓνα πὺ χρησιμοποιήθηκε στὴ Σχολὴ τῆς Μόσχας, εἶναι: ἀξιοπρόσεχτο. Καμμία ἐργασία δὲν δινόταν ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ ἀσκησὴ. Ἀντίθετα, χρησιμοποιούνταν δλα δσα εἶχε κάνει ὁ μαθητῆς ἀπὸ τὰ πρῶτα του μαθήματα. Θυμᾶστε τὴν χαρὰ σας δταν εἴσαταν παιδί καὶ βλέπατε δτι χρησίμευε ἢ ἐργασία τῶν χειρῶν σας; Αὐτὸ γινότανε στὴ Σχολὴ τῆς Μόσχας. Κάθε σανίδα πλανισμένη ἀπὸ μαθητές, τὴν χρησιμοποιοῦσε ἄλλο ἐργαστήριο γιὰ τὴν κατασκευὴ ἑνὸς ὁποιοῦδήποτε μηχανήματος. Καὶ γιὰ τὸν μαθητὴ τὸν εἰσαγόμενο στὸ ἐργαστήριο τῆς μηχανικῆς, δταν τὸν ἔδαζαν νὰ λιμάρει ἓνα κομμάτι ἀπὸ σίδηρο τετράγωνο μὲ δψεις παράλληλες καὶ κάθετες, ἔπαιρνε μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον, διότι, δταν τέλειωνε καὶ καταμετροῦνταν οἱ γωνίες καὶ οἱ πλευρὲς τοῦ πρίσματος καὶ διορθώνονταν οἱ τυχόν ἐλλείψεις του, δὲν ρίχνονταν στὰ ἀχρηστα, ἀλλά, δίνονταν σὲ ἄλλο μαθητὴ, περισσότερο πεπειραμένο, ὁ ὁποῖος τὸ ἐπεξεργάζονταν καὶ παρουσίαζε ἓνα ὠραῖο θαρίδι γιὰ τὰ χαρτιά, πὺ πουλιόταν στὸ πρᾶτήριο τοῦ Σχολείου.*

* Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὴν πώληση τῶν ἀντικειμένων πὺ κατασκευάζαν

Φανερό είναι: ότι η ταχύτητα στην εκτέλεση της εργασίας αποτελεί σπουδαιότερο συντελεστή της παραγωγής. Όστε θά είχε κανείς νά ρωτήσει αν στο σύστημα για τὸ ὁποῖο γίνεται ὁ λόγος ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀναγκαία ταχύτητα.

Ἐπάρχουν δύο εἶδη ταχύτητας. Ἡ ταχύτητα πού παρατήρησα στο ἔργαστάριο δαντελλῶν τοῦ Νότιιγχαμ. Ἄνθρωποι μὲ τρεμάμενα χέρια κόμπιαζαν πυρετωδῶς τὶς ἄκρες δύο θαμβασκευαστεῖ κάποια δαντέλλα στὴ μηχανή. Μὲ πολὺ κόπο θά παρακολουθεῖτε τὶς κινήσεις τους. Ἀλλὰ τὸ γεγονός καὶ μόνο ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ ἐπιχείρηση ἀπαιτεῖ γρήγορη ἐργασία αὐτοῦ τοῦ εἶδους, εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ τὴν ἐπιβάλλει. Τί ἀπομένει ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο δὴ μέσα σ' ἐκεῖνα τὰ ἀδύνατα καὶ τρεμάμενα σώματα; Τί μπορεῖ νὰ γίνει μ' αὐτό; Σὲ τί ὠφελεῖ ἐκείνη ἡ σπατάλη τῶν ἀνθρώπινων δυνάμεων, οἱ ὁποῖες θά μπορούσαν νὰ παράγουν διπλάσια τὴν ἀξία τῶν λίγων ἐκείνων κλωστῶν πού εἶχαν ἀπομείνει στ' ἀδράκτια; Ζητιέται τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ταχύτητας μόνον καὶ μόνον γιὰτὶ στοιχίζουσι στὸν ἐργοσασιάρχη ἐλάχιστα οἱ σκλάβοι τῆς μεγάλης βιομηχανίας. Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι ποτὲ καμμιά σχολὴ δὲν θ' ἀποπειραθεῖ νὰ φθάσει στο εἶδος αὐτὸ τῆς ταχύτητας στὴν ἐργασία.

Ἐπάρχει ἐπίσης ἡ ταχύτητα τοῦ σωστά ἐξασκημένου ἐργάτη, ὁ ὁποῖος γνωρίζει νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν χρόνον του καὶ τὸ καλύτερον μέσον γιὰ τὴν ἀπόκτηση αὐτῆς τῆς ταχύτητας εἶναι ἀναντίρρητα τὸ εἶδος τῆς ἐκπαίδευσης πού ὑποστηρίζουμε.

Θά εἶχε πολλὰ κανεῖς νὰ προσθέσει γιὰ τὶς ὑπηρεσίες πού ὠφείλε νὰ προσφέρει τὸ σχολεῖο, θά πρέπει ὅμως νὰ πῶ λίγες λέξεις γιὰ νὰ δείξω πόσο εἶναι ἐπιθυμητὸ νὰ υἱοθετηθεῖ

οἱ μαθητὲς τῶν μεγαλυτέρων κυρίως τάξεων, δὲν ἦταν εὐκαταφρόνητα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, τὸ οἰκοτροφεῖο καὶ τὰ διδασκτὰ τῆς Σχολῆς τῆς Μόσχας ἦταν πολὺ φθηνὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ἄς φανταστοῦμε ὅμως μιὰ παρόμοια Σχολὴ δίπλα σ' ἓνα ἀγρόκτημα: μιὰ Σχολὴ πού νὰ παράγει τροφίμα καὶ νὰ τὰ ἀνταλλάσσει μὲ τὴ Βιομηχανικὴ Σχολὴ ἔναντι τῶν ἀξόδων κατασκευῆς. Τί θά στοιχίζε τότε ἡ οἰκοτροφία;

τὸ εἶδος τῆς ἐκπαίδευσης πὺ ἐχοῦμε περιγράψει στίς προηγούμενες σελίδες.

Δὲν ἐνδιρεύομαι δέβια:α ριζικὴ μεταρρύθμιση τῆς ἐκπαίδευσης, οὔτε καὶ περιορισμένη ὅσον ἀφορᾶ τὰ σημεῖα πὺ παραπάνω ἔχουν ἀναφερθεῖ, ἐφόσον τὰ πολιτισμένα ἔθνη ἐξακολουθοῦν νὰ μένουν προσκολλημένα στὸ σημερινὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης, πὺ διέπεται: ἀπὸ ἀνόητο ἐγωισμό ἐξ αἰτίας τῆς στενότητάς του.

Τὸ μόνον πὺ μπορεῖ κάποιος νὰ ἐλπίζει, ὅσο διαρκοῦν οἱ σημερινές συνθήκες, εἶναι νὰ βλέπει: ἐδῶ καὶ κεί, σὲ μικρὴ κλίμακα, μερικὲς ἀπόπειρες μεταρρυθμίσεων - ἀπόπειρες πὺ θὰ δώσουν δέβια:α κατώτερα ἀποτελέσματα ἀπὸ τὰ προσδοκώμενα», γιατί δὲν εἶναι δυνατὲς οἱ μεταρρυθμίσεις μικρῆς κλίμακας, τῶρα πὺ ὑφίσταται: τόσο στενὸς ἐσωτερικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν πολλαπλῶν ὑπηρεσιῶν ἐνὸς πολιτισμένου ἔθνους.

Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι: μίᾳ κοινότητα - μίᾳ πόλῃ, μίᾳ χώρα πὺ κατοικεῖται ἀπὸ μερικὰ ἑκατομμύρια - παρέχει τὴν ἐκπαίδευση πὺ σκιαγραφήσαμε σ' ὅλα γενικὰ τὰ παιδιὰ χωρὶς καμμιὰ διάκριση γένους (εἴμαστε ἀρκετὰ πλούσιοι γιὰ αὐτὴ τὴν πολυτέλεια), χωρὶς νὰ ζητᾶ καμμιὰ ἀνταπόδοση ἐκ μέρους αὐτῶν τῶν παιδιῶν, ἐκτὸς ἀπὸ κείνο πὺ θὰ προσφέρουν ὅταν θὰ γίνονιν παραγωγὸι πλούτου. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ἔχει ἐφαρμοστεῖ αὐτὴ ἡ ἐκπαίδευση. Κι' ἄς ἀναλύσουμε τὰ πιθανὰ ἀποτελέσματα πὺ θὰ ἔχει. Δὲν θὰ ἐπιμείνω πάνω στὴν ἀνάπτυξη τοῦ πλούτου, πὺ θὰ προκύψει: ἀπὸ τὴν δημιουργία τοῦ νέου στρατοῦ μορφωμένων καὶ καλὰ ἐξασκημένων παραγωγῶν. Οὔτε θέλω νὰ μελετήσω τὰ πλεονεκτήματα πὺ θὰ προκύψουν πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ μέχρι τώρα διαχωρισμοῦ σὲ ἐργάτες τοῦ πνεύματος καὶ σὲ χειρῶνακτες. Οὔτε θὰ ἀναφέρω πόσο ἡ μεταρρύθμιση αὐτὴ θὰ συντελοῦσε στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς συμφωνίας συμφερόντων, ἡ ἔλλειψη τῶν ὁποῖων εἶναι τόσο πολὺ αἰσθητὴ στὴν ἐποχὴ μας, ἐποχὴ οἰκονομικῆς πάλης. Οὔτε θὰ δείξω ἐκεῖνο πὺ καθένα ἄτομον θὰ αἰσθανθεῖ, ὅτι ζεῖ δηλαδὴ τελειότερα, ὅταν θὰ ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀπολαύσει ταυτόχρονα στὴν ὁλότητά τους τίς πνευματικὲς του ἐπιδεξιότητες καὶ τίς φυσικὲς του δυνάμεις, οὔτε θὰ τονίσω πόση ὠφέλεια θὰ εἶχε νὰ ἀνεβάσει τὴν ἐργασία τῶν χειρῶν του σὲ τιμητικὴ θέση, πὺ ἔπρεπε νὰ ἔχει αὐτὴ, ἡ ὁποία θεωρεῖται κατώτερη ἐργασία. Οὔτε θὰ

ἐπιμείνω τέλος πάνω στην αναπόφευκτη συνέπεια που θα είχε η έκθραζόμενη αυτή μεταρρύθμιση, όσον αφορά δηλαδή την εξαφάνιση της άθλιότητας και του Έξευτελισμού του ανθρώπινου όντος με όλα τα συνεπακόλουθά τους, τή διαστροφή, τὸ ἔγκλημα, τὶς φυλακές, τὴν αἰμοσταγή δικαιοσύνη, τὴ συγκοφαντία. Δὲν θὰ μιλήσω, δηλαδή καθόλου γιὰ τὸ μεγάλο κοινωνικό ζήτημα, σχετικά με τὸ ὅποιο ἔχουν τόσα γραφτεῖ καὶ τόσα πολλὰ μένουν ἀκόμα νὰ εἰπωθοῦν. Ἡ πρόθεσή μου εἶναι νὰ δεῖξω σ' αὐτές τὶς σελίδες μόνο τὴν ὠφέλεια που θὰ εἶχε ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ μιὰ τέτοια μεταβολή τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Θὰ ποῦν ἀναμφίβολα μερικοὶ ὅτι ἡ ὑπαγωγή τῆς ἐπιστήμης στὴ χειρωνακτικὴ ἐργασία θ' ἀποτελέσει: τέλεια κατάπτωση τῆς ἐπιστήμης καὶ θὰ ἦταν ὁ θάνατος τῆς ἰδιοφυΐας. "Ὅσοι ὁμῶς θελήσουν νὰ παρακολουθήσουν τοὺς παρακάτω συλλογισμοὺς, θ' ἀναγνωρίσουν, ἴσως, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι τελείως ἀντίθετο. "Ὅτι θὰ γινόταν τόσο μεγάλη ἀνανέωση τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης καὶ τόσο μεγάλη πρόοδος τῆς βιομηχανίας, ὥστε μόνο μιὰ μικρὴ ἰδέα τους μποροῦμε νὰ συλλάβουμε ἀπ' ὅσα γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν Ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης.

Ἐχει ἀποδεῖ κοινὴ συνήθεια νὰ γίνεται με ἐνθουσιασμό λόγος γιὰ τὶς προόδους τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸν δέκατο ἕνατο αἰῶνα· καὶ εἶναι φανερὸ πὼς αὐτὸς ὁ αἰῶνας συγκρινόμενος με τοὺς προηγούμενους, εἶναι ἕνας ἐνδοξος αἰῶνας. Ἄλλ' ἂν σκεφτοῦμε ὅτι τὰ περισσότερα προβλήματα που ἔλυσε εἶχαν ἤδη ὑποδεχθεῖ καὶ οἱ λύσεις τους μελετηθεῖ πρὶν ἕνα αἰῶνα, βρισκόμαστε στὴν ἀνάγκη ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι ἡ πρόοδος δὲν ὑπῆρξε τόσο ταχεῖα, ὅσο θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ περιμένει ἀπ' αὐτή. Κάτι ἀναμφίβολα στάθηκε ἐμπόδιο στὴ πορεία της.

Τὴ μηχανικὴ θεωρία τῆς θερμότητας εἶχαν «προαισθανθεῖ» κατὰ τὸν δέκατο ὄγδοο αἰῶνα ὁ Rumford καὶ ὁ Humphrey Davy, ἀκόμα καὶ στὴ Ρωσία ὑποστηρίχτηκε ἀπὸ τὸν Λαμονόσσοφ. Καὶ ὅμως περισσότερο ἀπὸ μισὸς αἰῶνας διέρρευσε πρὶν νὰ ἐπανεμφανιστεῖ ἡ θεωρία αὐτὴ στὴν ἐπιστήμη. Ὁ Λαμάρκ, καὶ αὐτὸς ὁ Λινναῖος, ὁ Ζοφφρούά Σαιντ - Ἰλαίρ, καὶ πολλοὶ ἄλλοι σοφοί, ἦταν τελείως βέβαιοι περὶ τοῦ μεταβλητοῦ τῶν εἰδῶν, καὶ ἀνοιξαν τὸν δρόμο σ' ἐκείνους που ἔμελλαν νὰ θεμελιώσουν τὴν Βιολογία πάνω στὶς ἀρχές τοῦ μεταβλητοῦ. Ἄλλὰ, καὶ δῶ ἀκόμα, χάθηκαν πενήντα χρόνια προτοῦ μπορέσει τὸ ζήτημα αὐτὸ τοῦ μεταβλητοῦ νὰ φτάσει στὸ ὕψος του, καὶ

θυμώμαστε πῶς οἱ ἰδέες τοῦ Κ. Δαρβίνου ἐξαπλώθηκαν καὶ ἐπιβλήθηκαν στήν προσοχή τῶν σοφῶν τῶν Πανεπιστημίων, ἀπὸ ἀνθρώπους δηλαδή πού ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δὲν ἦσαν ἐπαγγελματίες ἐπιστήμονες.

Ἀκόμα ὁμοῦ καὶ στὰ χέρια τοῦ Δαρβίνου ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης δὲν μπόρεσε νὰ πάρει τὴ πλήρη της ἀνάπτυξη, λόγῳ τῆς μεγάλης σπουδαιότητος πού ἀπέδιδε σὲ ἓνα καὶ μόνον συντελεστή τῆς ἐξέλιξης, τὴ φυσικὴ ἐπιλογή, σὲ βάρος τοῦ ἄλλου συντελεστή, τῆς ἄμεσης δράσης τοῦ περιβάλλοντος.

Ἐπίσης ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια αἰσθάνονταν τὴν ἀνάγκη ν' ἀναθεωρήσουν τὴν θεωρία τοῦ Λαπλάς καὶ τοῦ Κάντιου σχετικὰ μὲ τὴν Ἀστρονομία. Δὲν παρουσιάστηκε ὁμοῦ καμμιά νέα τέτοια θεωρία πού νὰ μπορέσει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπ' ὅλους. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὴ Γεωλογία. Ἐκῆσαν ἀναμφίβολα θαύματα ἐξακρδώνοντας τὴν χρονικὴ διαδοχὴ τῶν ἐποχῶν τοῦ πλανήτη μας. Ἀλλὰ ἡ δυναμικὴ γεωλογία προχωρεῖ μὲ ἀπελπιστικὴ βραδύτητα, καὶ ὅλη ἡ μεγάλη πρόοδος, σὲ μεγάλο ζήτημα τῶν νόμων τῆς κατανομῆς τῶν ζώντων ὀργανισμῶν πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, σταμάτησαν λόγῳ τῆς ἄγνοιας πού βασιλεύει ἀκόμα σχετικὰ μὲ τὴν ἔκταση τῶν ἐπιστρωμάτων τοῦ πάγου κατὰ τὴν τεταρτογενῆ περίοδο.*

* Ὁ Venetz ἀπὸ τὸ 1821 καὶ ὁ Esmatk ἀπὸ τὸ 1823 εἶχαν ἤδη ἐρμηνεύσει τὰ φαινόμενα τῶν κινητῶν παγετῶνων μὲ τὴν τεράστια ἐπέκταση τῶν σωρεύσεων ἀνάου πάγου στὶς κοιλάδες τῆς Εὐρώπης. Γύρω σὲ 1840 ὁ Agassiz δημοσίευσε τίς μελέτες του γιὰ τοὺς παγετῶνες τῶν Ἀλπεων, τοῦ Ἰούρα καὶ τῆς Σκωτίας, καὶ πέντε χρόνια ἀργότερα ὁ Guyot χάραξε χάρτες τῶν κατευθύνσεων πού ἀκολουθοῦν οἱ κινούμενοι παγετῶνες τῶν Ἀλπεων. Ἀλλὰ χρειάστηκε νὰ περάσουν 42 χρόνια ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῶν ἔργων τοῦ Venetz, γιὰ νὰ ἀποτολήσῃ ἓνας διάσημος γεωλόγος, ὁ Lyell, νὰ ἀποδεχθῇ τὴ θεωρία του μὲ μερικὸς περιορισμούς.

Τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι οἱ χάρτες τοῦ Guyot, πού θεωρήθηκαν τὸ 1845 ἀνάξιοι λόγοι, ἀναγνωρίστηκαν μετὰ τὸ 1863 ὡς ἀκριβεῖς. Καὶ σήμερα ἀκόμη οἱ θεωρίαι τοῦ Agassiz, πού διατυπώθηκαν πρὶν μισὸ αἰῶνα, οὔτε ἀπορρίπτονται ἀλλὰ καὶ οὔτε γίνονται γενικὰ ἀποδεκτές.

Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τίς ἰδέες τοῦ Forbes γιὰ τὸ εὐπλαστο τῶν πάγων. Ἄς σημειωθῇ ὅτι ἡ πολεμικὴ γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ ζήτημα εἶναι

Τέλος, για κάθε κλάδο της 'Επιστήμης, γίνεται αίσθητη ή ανάγκη της αναθεώρησης των κυρίαρχων ιδεών, όπως και η εμφάνιση νέων γενιεύσεων.

Και αν αυτή η αναθεώρηση απαιτεί λίγη μεγαλοφυή εμπνευση, απ' εκείνη που δημιούργησε τους Γαλιλαίους και τους Νεύτωνες και της όποιας η εμφάνιση εξαρτάται: από μερικές συνθήκες ανθρώπινης εξέλιξης, απαιτεί επίσης και κυρίως αύξηση του αριθμού των εργατών της επιστήμης.

Όταν τα γεγονότα που αναιρούν τις επικρατούσες θεωρίες αρχίζουν να συσσωρεύονται, οι θεωρίες αυτές πρέπει να αναθεωρούνται. Άλλα για να μελετούνται και να περισυλλέγονται τα γεγονότα, θα χρειάζονταν μυριάδες απλών εργατών του πνεύματος να προσφέρονται υπέρ της επιστήμης, αντί ενός σοφού - απόδειξη είναι η περίπτωση του Δαρβίνου.

Τεράστιες εκτάσεις της γης παραμένουν ανεκμετάλλετες, και εξ αίτιας αυτού η μελέτη της γεωγραφικής κατανομής των ζώων και των φυτών εμποδίζεται σε κάθε της θήμα. Ταξειδωτές διασχίζουν ήπειρους χωρίς να γνωρίζουν να προσδιορίζουν καν το γεωγραφικό πλάτος ενός τόπου, ή να χρησιμοποιήσουν το θαλάσσιο μετρο. Η φυτική και ζωϊκή φυσιολογία, ή ψυχοφυσιολογία, ή μελέτη των ψυχολογικών ιδιοτήτων του ανθρώπου και των ζώων, αποτελούν κλάδους της επιστήμης που θα είχαν την ανάγκη πλατειᾶς συσσώρευσης γεγονότων και απλούστατων παρατηρήσεων.

Η ιστορία παραμένει βασικά «μύθος κατά συνθήκη», επειδή έχει ανάγκη να την εμπνεύσουν οι νέες ιδέες, αλλά και γιατί χρειάζονται χιλιάδες εργατών επιστημονικού πνεύματος για να ζωντανέψουν τη ζωή των περασμένων αιώνων, όπως ανέλαβαν την εξιστόρηση ώρισμένων περιόδων ο Thotald Rogers και ο Augustin Thierry.

άπλο παράδειγμα της αμάθειας εκείνων που παίρνουν μέρος και της άγνοιας επιστημονικών όρων (γλωσσούς, εϋπλάστου ύψηγήσεως κλπ) και εμπειρικών μεθόδων που είναι γνωστότατες στους μηχανικούς. Αν λαμβανόντουσαν υπ' όψη αυτά τα γεγονότα και οι μέθοδοι, δέν θα διεξαγόταν ή λυσσώδης αυτή πολεμική τόσα χρόνια χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Μπορεί να αναφερθεί άπειρος βαθμός παρόμοιων παραδειγμάτων, για να γίνει σαφές πόσο ζημιώνεται ή επιστήμη επειδή οι επιστήμονες δέν έχουν έξοικείωση με γεγονότα και 'Εμπειρικές μεθόδους που άποτελούν κοινό κτήμα κάθε μηχανικού, κτηπουροϋ, κτηνοτρόφου κλπ.

Δέν υπάρχει, τέλος, ούτε μία επιστήμη που ή εξέλιξη της να μην έμποδίζεται λόγω της έλλειψης ανδρών και γυναικών με βαθειά αντίληψη για τὸ σύμπαν, έτοιμων να θέσουν σέ ενεργεια τὸ εξερευνητικό τους πνεῦμα σέ δρισμένο ζήτημα, δσο και αν είναι: περιορισμένο αὐτό, με τήν απαιτούμενη άνεση για να αφιερωθουν στο έργο τους.

Ἄλλά σέ μια κοινωνία όπως τή φανταζόμαστε εμείς, μυριάδες εργατῶν θα είναι: διατεθειμένοι ν' απαντήσουν σέ οποιαδήποτε σοβαρή πρόσκληση για να εκμεταλλευτουν άγνωστες εκτάσεις.

Ἐο Δαρβίνος κατανάλωσε τριάντα χρόνια από τή ζωή του για να περισυλλέξει και να αναλύσει τὰ αναγκαία γεγονότα ὡστε να επεξεργαστεί τή θεωρία του περί της καταγωγής τῶν ειδῶν. Ἄν όμως ζούσε σέ μια κοινωνία όπως τήν ονειρευόμαστε εμείς, δέν θα είχε παρά να απευθύνει μια έκκληση για να προσέρχονταν χιλιάδες έθελοντές που θα μπορούσαν να συνεργαστουν για τήν παραπάνω έρευνα. Ἐκατοντάδες Ἐνώσεις θα δημιουργούνταν για να συζητήσουν και να επιλύσουν καθένα από τὰ προβλήματα που θα προβάλλονταν, και μέσα σέ μια δεκαετία θα διαλευκάνονταν τελείως τὰ ζητήματα. Ὅλο: οί συντελεστές της εξέλιξης, που μόλις σήμερα προσέχουμε, θα εμφανίζονταν τότε στο φῶς. Οί πρόοδοι της επιστημης θα ήταν δεκαπλάσια ταχύτερες, κι' αν τὸ μεμονωμένο άτομο δέν είχε ίδια με τὰ σημερινά δικαιώματα πάνω στην ευγνωμοσύνη τῶν μεταγενέστερων, τὸ πλῆθος τῶν άγνωστων έθελοντῶν θ' άποπεράτωνε τὸ έργο πολὺ ταχύτερα, και θα άνοιγε πολὺ ευρύτερες προοπτικές για τίς προόδους τοῦ μέλλοντος, από εκείνες που θα μπορούσε ένας μεμονωμένος άνθρωπος να παρουσιάσει εργαζόμενος σ' ὅλη του τή ζωή. Τὸ λεξικό της άγγλικής γλώσσας, δημιουργία τοῦ Murray με τήν βοήθεια χιλιάδων έθελοντῶν, είναι: ένα παράδειγμα ενός τέτοιου τρόπου εργασίας. Είναι: ή μέθοδος της εργασίας τοῦ μέλλοντος.

Ἐπάρχει και άλλο κεφάλαιο της σύγχρονης επιστημης, που καθιστά τή μεταρρύθμιση που εμείς εκθειάζουμε αναπόφευκτη.

Ὅταν ή βιομηχανία, κυρίως κατά τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα και τίς αρχές τοῦ δεκάτου ένατου πολλαπλασίασε τίς έφευρέσεις της, ὡστε να ανατρέψει και να μεταμορφώσει αὐτή τή σφαίρα, ή επιστήμη είχε χάσει: τίς έφευρετικές

της ιδιότητας. Οί ανθρώπινες επινοήσεις έλλατώθηκαν. Είναι αξιοπερίεργο ότι ή άτμομηχανή, στίς ίδιες τίς θεμελιώδεις αρχές της, τό άτμόπλοιο, τό τηλέφωνο, ό φωνογράφος, ή φωτοτυπία, τό ύφαντήριο, ή δαντελλομηχανή, οί φάροι, ή γρανιτόστρωση, ή άπλή και έγχρωμη φωτογραφία, και χίλια δυό άλλα πράγματα μικρότερου ενδιαφέροντος, δέν επινοήθηκαν από επαγγελματίες επιστήμονες. Και όμως, κανείς άπ' αυτούς δέν άρνείται νά συνδέσει τό όνομά του μέ μιá έφεύρεση άπ' αυτές. "Ανθρωποι πού είχαν λάβει μόνο στοιχειώδη μόρφωση από τό σχολείο, πού μόνο ψίχουλα γνώσεων μόρεσαν νά περιμαζέψουν «έκ τών πιπτόντων έκ τής τραπέζης τών πλουσίων», άνθρωποι πού είχαν στερηθεί και τά πιο άπαραίτητα μέσα για τήν εκτέλεση τών πειραμάτων τους, ύπήρξαν οί πραγματικοί δημιουργοί του νεώτερου πολιτισμού, (όπως ό Smeaton, ό Watt, Στέφενσον, Φούλτον, Rennie, Telford και τόσο άλλοι πού τά όνόματά τους παραμένουν άγνωστα).

Άλλά ακόμη και σήμερα οί άνθρωποι της Έπιστήμης, στερημένοι από κάθε άπαραίτητο μέσο για τήν άπόκτηση νέων γνώσεων και τήν εκτέλεση πειραμάτων, δέν μπορούν, παρά έλάχιστο αριθμό έφευρέσεων νά διεκδικήσουν, μέσα στην καταπληκτική σωρεία έργαλείων, μηχανών, κινητήρων, πού ή ανθρώπινη μόρεσε νά χρησιμοποιήσει για νά καθυποτάξει τίς φυσικές δυνάμεις.

Τό γεγονός είναι εκπληκτικό: ό λόγος όμως είναι άπλούστατος. Οί άνθρωποι εκείνοι (οί Watt και οί Στέφενσον) ήξεραν νά κάνουν κάτι πού δέν τό ήξεραν οί επιστήμονες. Γνώριζαν νά χρησιμοποιούν τά χέρια τους. Τό περιβάλλον μέσα στο όποιο ζούσαν ύποβοηθούσε τήν επινοητική τους ίκανότητα. Γνώριζαν τά μηχανήματα, τίς θεμελιώδεις αρχές τους, τή λειτουργία τους. Είχαν ζήσει μέσα στην άτμόσφαιρα του εργαστηρίου. Είναι γνωστό πώς θά άπαντήσουν οί σοφοί στην παρατήρηση αυτή: «Έμείς ανακαλύπτουμε τούς φυσικούς νόμους. Άλλοι ός τούς εφαρμόζουν! Αυτό αποτελεί άπλό καταμερισμό της εργασίας». Άλλά μιá τέτοια αντίρρηση είναι πολύ φεύτικη. Η πορεία της προόδου ακολουθεί αντίστροφη κατεύθυνση. Διότι σε εκατό περιπτώσεις έναντι μιáς ή μηχανική επινοήση προηγείται της ανακάλυψης του επιστημονικού νόμου.

Η μηχανική θεωρία της θερμότητας δέν προηγήθηκε της έφεύρεσης της άτμομηχανής, αντίθετα τήν ακολούθησε. Όταν

χιλιάδες μηχανές, πρὶν πενήντα χρόνια καὶ περισσότερο, μετέβαλλαν τὴ θερμότητα σὲ κίνηση, κάτω ἀπὸ τὰ βλέμματα εκατοντάδων δοκτόρων· δταν χιλιάδες ἀμαξοστοιχίες σταματοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν πίεση ἰσχυρῶν φρένων, ἀπόβαλλαν θερμότητα καὶ ἐκπέμπανε στὶς γραμμὲς δέσμες ἀπὸ σπινθήρες καθὼς ἐπλησίαζαν στοὺς σταθμούς· δταν σ' ὄλο τὸν πολιτισμένο κόσμον οἱ βαρειές καὶ τὰ τρύπανα ἀναβαν τὸ σίδηρο, ποὺ κτυποῦσαν ἢ τρυποῦσαν - τότε, ἀλλὰ τότε μόνον, ἕνας μηχανικὸς Seguin ὁ μεγαλύτερος, στὴ Γαλλία, καὶ ἀργότερα ἕνας δόκτορας, ὁ Mayer, στὴ Γερμανία, τόλμησαν νὰ θεμελιώσουν τὴ δυναμικὴ θεωρία τῆς θερμότητας μ' ὄλα τὰ ἐπακόλουθά της. Καὶ ὁμοίως οἱ ἐπιστήμονες ἀγνοοῦσαν τὸν Σεγκέν καὶ παρὰ λίγο νὰ παραστήσουν σὰν τρελλὸ τὸν Μάγερ ποὺ ἦταν προσκολλημένος ἐπίμονα στὸ μυστηριῶδες θερμογόνο ὑγρὸ του καὶ κήρυξαν «ἀντιεπιστημονικὴν» τὴν ἐργασία τοῦ Joule πάνω στὸ μηχανικὸ ἰσοδύναμο τῆς θερμότητας, ποὺ παρουσίασε στὴ Βασιλικὴ Ἐταιρία τοῦ Λονδίνου τὸ 1843.

Ἐπὶ τὸν τεράστιον πλῆθος τῶν μηχανῶν μᾶς ἀπόδειξε δὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ χρησιμοποιηθῆι ὅλη ἡ θερμότητα ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ ὀρισμένη ποσότητα καύσιμης ὕλης, ἐμφανίστηκε ὁ δεῦτερος νόμος τῆς θεωρίας τῆς θερμότητας, ὁ νόμος τοῦ Clausius. Ἐπὶ τὸν κόσμον ἢ βιομηχανία μετέβαλλε τὴ κίνηση σὲ θερμότητα, σὲ ἤχο, σὲ φῶς, σὲ ἠλεκτρισμὸν καὶ ἀντίστροφα, τότε - μόνον τότε - ἐμφανίστηκε ἡ θαυμάσια θεωρία τοῦ Grove πάνω στὴ «σχέση τῶν φυσικῶν δυνάμεων», ποὺ καὶ αὐτὸς εἶχε τὴν ἴδια τύχη ἀπὸ τὴ Βασιλικὴ Ἐταιρία τοῦ Λονδίνου, μὲ κείνη τοῦ Joule. Ἀρνήθησαν μέχρι τὸ 1856 νὰ τοῦ δημοσιεύσουν τὸ ὑπόμνημά του.

Τὸν τηλέγραφο δὲν μᾶς τὸν ἔδωσε ἡ θεωρία τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ἐπὶ τὸν ἐπινοήθηκε ὁ τηλέγραφος, ἐλάχιστα φαινόμενα, περισσότερο ἢ λιγώτερο ταξινομημένα στὰ ἐγχειρίδιά μας, ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο τῶν γνώσεών μας. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ θεωρία τοῦ ἠλεκτρισμοῦ δὲν ἔχει συμπληρωθῆι. Ἐξακολουθεῖ νὰ περιμένει τὸν Νεύτωνά της, παρ' ὄλες τὶς θαυμάσιες προσπάθειες τῶν τελευταίων ἐτῶν. Καὶ ἡ ἐμπειρικὴ ἀκόμη γνώση τῶν νόμων τῶν ἠλεκτρικῶν ρευμάτων ὀρισκότανε σὲ ἐμβρυακὴ κατάστασιν δταν μερικοὶ παράτολμοι τοποθέτησαν ἕνα καλώδιον στὸ βάθος τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, σὲ πείσμα τῶν σοφῶν ποὺ προκαταδίκασαν «θεβαίαν ἀποτυχίαν».

Τὸ ὄνομα τῆς «Ἐφηρμοσμένης Ἐπιστήμης» εἶναι ἐντελῶς λαθεμένο, ἐπειδὴ στὴ μεγάλη τῆς πλειοψηφία ἡ ἐφεύρεση, ἀντὶ τὸ ν' ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστήμης δημιουργεῖ ἀντίθετα ἓνα καινούργιο τῆς κλάδο. Οἱ δικτυωτές γέφυρες, οἱ λεγόμενες «Ἀμερικάνικες», δὲν ἦταν ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας τῆς ἐλαστικότητας. Προηγήθηκαν. Καὶ ἐκεῖνο ποὺ μπορούμε νὰ ποῦμε ὑπὲρ τῆς Ἐπιστήμης, εἶναι: ὅτι στὸν κλάδο αὐτὸ ἡ θεωρία καὶ ἡ πρακτικὴ ἀναπτύχθηκαν παράλληλα. Ἡ θεωρία τῆς ἔκρηξης δὲν προηγήθηκε ἀπὸ τὴν ἐφεύρεση τῆς πυρίτιδας. Ἡ χρῆση τῆς πυρίτιδας ἦταν γνωστὴ πρὶν πολλοὺς αἰῶνες, πρὸ τοῦ συμπεριληφθεῖ στὰ θέματα ἐπιστημονικῆς ἀνάλυσης ἡ ἐνέργεια τῶν ἀερίων μέσα στὸ κοίλωμα τοῦ τηλεβόλου.

Ἄπειρα παραδείγματα θὰ μπορούσαμε νὰ παρατάξουμε, ν' ἀναφέρουμε τὴ μεγάλη πρόοδο τῆς μεταλλουργίας, τὰ κράματα καὶ τὶς χαρακτηριστικὲς ιδιότητες ποὺ ἀπόκτησαν αὐτὰ μὲ τὴν προσθήκη μικρῆς ποσότητας μετάλλων καὶ μεταλλοειδῶν, τὴν τελευταία πρόοδο τοῦ ἠλεκτροφωτισμοῦ, καὶ ἀκόμα τὶς μετεωρολογικὲς προγνώσεις, οἱ ὁποῖες δίκαια χαρακτηρίστηκαν «μὴ ἐπιστημονικαί» ὅταν διατυπώθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὸν διάσημο μελετητὴ τῶν διαττόντων ἀστέρων Ματθαῖο de la D'όιπ'ε καὶ ἀπὸ τὸν γερόλυχο τῆς θάλασσης ναύαρχο Fitzroy.

Ἐπάρχουν βέβαια ὀρισμένες περιπτώσεις ὅπου ἡ ἀνακάλυψη, ἢ ἡ ἐφεύρεση, ἦταν ἀπλὴ ἐφαρμογὴ κάποιου ἐπιστημονικοῦ νόμου, ὅπως παραδείγματος χάρις ἡ ἀνακάλυψη τοῦ πλανήτη Ποσειδῶνα. Ἀλλὰ στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἡ ἐπινοήση ἢ ἡ ἀνακάλυψη ἀρχίζει χωρὶς νὰ εἶναι ἐπιστημονικὴ. Ὅταν συντελεστεῖ ἡ ἐφεύρεση, ἔρχεται ἡ ἐπιστήμη νὰ τὴν ἐρμηνεύσει. Εἶναι φανερὸ ὅτι κάθε ἐφεύρεση ἐπωφελεῖται τῶν προγενεστέρων γνώσεων καὶ μεθόδων, τὶς ὁποῖες ἔχει ἤδη ἀποδείξει ἡ ἐπιστήμη. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ὁμως, προηγεῖται τῶν γνωστῶν, καὶ ρίχνεται μὲ ἓνα ἄλμα στὸ ἀγνωστο ἀνοίγοντας νέους δρόμους γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ τῆς ἐφεύρεσης, τὸ νὰ ἐπευξάνει δηλαδὴ τὴν ἔκταση τῶν ἀνθρώπινων γνώσεων, ἀντὶ νὰ περιορίζεται στὴν ἐφαρμογὴ τῶν γνωστῶν νόμων, ἐπιτρέπει τὴν ἀφομοίωση μὲ τὴν ἀνακάλυψη, - ποὺ εἶναι: καθαρὰ ἐργασία τοῦ πνεύματος· καὶ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι: τὸ ὅτι αὐτοὶ ποὺ ἀδυνατοῦν νὰ ἐπινοήσουν, ἀδυνατοῦν καὶ ν' ἀνακαλύψουν.

Στις περισσότερες περιπτώσεις ὁ ἐπινοητής, ἂν καὶ ἐμπνέεται, ἀπὸ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης, σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, ξεκινᾷ ἀπὸ λίγα μόνον γεγονότα ἤδη καθορισμένα. Τὰ ἐπιστημονικὰ γεγονότα πού πάνω τους στηρίχτηκε γιὰ νὰ ἐπινοήσῃ τὴν ἀτμομηχανή, τὸν τηλέγραφο ἢ τὸν φωνογράφο, ἦταν τελείως στοιχειώδη. Γι' αὐτὸ μπορούμε σήμερα νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὅσα γνωρίζουμε εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ λύσουμε ὅλα τὰ πρωτεύοντα μεγάλα προβλήματα: κινητήρες χωρὶς ὑδρατμό, ἐναποθήκευσις ἐνέργειας, μεταβίβασις δύναμης, ἰπτάμενη μηχανή. Ἄν αὐτὰ τὰ προβλήματα δὲν ἔχουν ἐπιλυθῆ ἀκόμα, αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἔλλειψιν ἐφευρετικοῦ πνεύματος, στὸ ὅτι ἐλάχιστοι ἄνθρωποι ἔχουν κάποια μόρφωσις, καὶ στὸν διαχωρισμὸ πού ὑπάρχει μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ βιομηχανίας.

Ἔχουμε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἄνθρώπους χωρὶς καμμιά ἐπινοητικὴ ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ δίχως τὴν ἀπαιτούμενη ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσιν, στερημένους μόνιμα ἀπὸ κάθε μέσο γιὰ πειραματισμὸ. Ἔχουμε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἄνθρώπους μορφωμένους καὶ καλὰ ἐφοδιασμένους, ἀλλὰ στερημένους τελείως ἐρευνητικοῦ πνεύματος, ἐξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς θεωρητικῆς καὶ σχολαστικῆς μόρφωσιν πού ἔλαβαν, καὶ τοῦ περιβάλλοντος ὅπου ζοῦν.* Δὲν σχολιάζω τὸ σύστημα τῶν προνομίων εὐρεσιτεχνίας, πού διαρεῖ καὶ διασκορπίζει τὶς προσπάθειας, ἀντὶ νὰ τὶς συνδυάζει.

Ἡ πρόοδος τῆς ἰδιοφυίας πού χαρακτήρισε τοὺς ἐργάτες τῆς νεώτερης βιομηχανικῆς περιόδου, διάψευσε τοὺς ἐπίσημους ἐπιστήμονες. Καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ τοὺς διαψεύδει ἐφόσον αὐτοὶ θὰ μένουν ἀποξενωμένοι ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμον, προσηλωμένοι στὰ σκονισμένα βιβλία τους. Ἐφόσον δὲν θὰ γίνονται: καὶ ἐργάτες, ἐργαζόμενοι μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, στὸ μεταλλορυχεῖο, μπροστὰ στὴ μηχανή, στὸ ἐργοστάσιον, στὸ πόστο τοῦ μηχανικοῦ.

* Ἡ ἴδια παρατήρησις θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε γίνῃ σχετικὰ μὲ τοὺς κοινωνιολόγους καὶ κυρίως τοὺς οικονομολόγους. Οἱ πολυάριθμοι αὐτοὶ κύριοι, ἀκόμα κι' ὅταν βρίσκονται στοὺς κόλπους τῶν σοσιαλιστῶν, μελετοῦν τὰ βιβλία καὶ τὰ διάφορα συστήματα ἀντὶ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ γεγονότα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἐθνῶν.

Πόσο καλύτερα θά κατανοήσουν τήν ἀνθρωπότητα ἡ ἱστορικός κι' ὁ κοινωνιολόγος, ἂν τή γνωρίσουν ὁ χ ι π ι ἄ ἄ π' τ ἄ θ ι β λ ί α , ὅχι ἀπό λίγους ἀντιπροσώπους της, ἀλλ' ἂν τή γνωρίσουν στήν πλήρη της ὁλότητα, ἀφοῦ τή δοῦν ἀπό κοντὰ νά ζεῖ, νά ἐργάζεται, νά εἶναι ἀπορροφημένη ἀπ' τίς καθημερινές ἀσχολίες της!

Ἡ Ἱατρική πόσο μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη θά εἶχε στήν Ἵγχεινή, πόσο λιγώτερο θά ὑπολόγιζε στίς συνταγές, ἂν οἱ νεαροὶ γιατροὶ ἦταν νοσοκόμοι: στοὺς ἄρρωστους καί οἱ νοσοκόμοι κι' οἱ νοσοκόμοι εἶχαν τήν ἐκπαίδευση τῶν σύγχρονων γιατρῶν!

Ὁ ποιητής, πόσο βαθύτερα θά αἰσθανόταν τήν ὁμορφιά τῆς φύσης, πόσο βαθύτερα θά εἰσχωροῦσε στήν ἀνθρώπινη καρδιά, ἂν, γεωργός αὐτός, καμάρωνε τόν ἀνατέλλοντα ἥλιο ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους καλλιεργητές, ἂν πάλευε ἐνάντια στή τρικυμία στό πλευρὸ τῶν ναυτῶν, τῶν συναδέλφων του, ἂν γνόριζε τήν ποίηση τῆς ἐργασίας καί τῆς ἀνάπαυσης, τίς θλίψεις καί τή χαρὰ τοῦ ἀγῶνα καί τῆς νίκης!

«Ἀδράχτε δὴ τήν ἀνθρώπινη ζωή!» ἔλεγε ὁ Γκαϊτε. «Ὁ κάθε ἀνθρώπος τή ζεῖ, ἀλλά σέ πολλοὺς ἡ ζωὴ εἶναι ἄγνωστη».

Κι' ὅμως πόσοι λίγοι ποιητὲς ἀκολουθοῦν τή συμβουλή του!

Ὁ λεγόμενος «καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας» ἀναπτύχθηκε ὑπὸ κοινωνικὸ καθεστῶς πού καταδίκασε τὸν ἐργάτη νά κάνει δὴ τήν μέρα καί δὴ τὸν τῆ ζωὴ τήν ἴδια ἀπεχθὴ ἐργασία. Ἄλλ' ἂν σκεφτοῦμε πόσο λίγοι εἶναι οἱ πραγματικοὶ παραγωγοὶ τοῦ πλούτου στή σημερινὴ κοινωνία καί πῶς τὸ προῖόν τῆς ἐργασίας τους διασπαθίζεται, θρῖσκώμαστε στήν ἀνάγκη ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι ὁ Φραγκλῖνος εἶχε δίκην ὅταν ἔλεγε ὅτι πέντε ὥρες ἡμερήσιας ἐργασίας θά ἦταν ἀρκετὲς γιὰ νά ἐξασφαλίσουν σέ κάθε μέλος ἑνὸς πολιτισμένου ἔθνους τήν ἀνεση - πού ἀπολαμβάνουν σήμερα ἐλάχιστοι - ἀρκεῖ ὁ καθένας νά ἔπαιρνε μέρος στό ἔργο τῆς παραγωγῆς.

Κι' ἀπ' τήν ἐποχὴ τοῦ Φραγκλῖνου ἔχουμε κάνει ἀρκετὲς προόδους, πού γιὰ μερικὲς ἀπ' αὐτές, τίς σχετικὲς μὲ τὸν πιὸ καθυστερημένο ὡς τώρα κλάδο τῆς παραγωγῆς - τῆς γεωργίας - ἔγινε λόγος πιὸ πάνω. Καί στή γεωργία ἡ παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας θά μπορούσε νά ἦταν μεγαλύτερη σέ σημαν-

τικό βαθμό, και ή ίδια θα μπορούσε να γίνει εύκολη κι' εύχρηστη.

Αν ο καθένας έπαιρνε μέρος στο έργο της παραγωγής, κι' αν ή παραγωγή άνήκε στην κοινωνία, όχι σ' όρισμένα άτομα, όπως θ' απαιτούσε μι'α κοινωνική οικονομία αποβλέπουσα στην ίκανοποίηση των καθημερινών αυξανόμενων αναγκών όλων εν γένει των ατόμων - τότε ο καθένας θα είχε διαθέσιμο πάνω απ' το μισό της εργάσιμης μέρας για να επιδίδεται σ' οποιαδήποτε δραστηριότητα της άρεσκείας του.

Και ή εργασία του στο καλλιτεχνικό ή επιστημονικό επίπεδο θα ήταν τόσο πιο δημιουργική, όσο θα αφιέρωνε μερικές ώρες της ημέρας σε παραγωγική εργασία.

Η τέχνη κι' ή επιστήμη δέ θα ήταν πια έμπευμα. Θα καλλιεργούνταν από απλή κλίση κι' όχι από εμπορικό ύπολογισμό, όπως γίνεται σήμερα. Έπειτα, μι'α κοινωνία οργανωμένη πάνω στην αρχή ότι όλα τα μέλη της πρέπει να συμμετέχουν στην παραγωγή, θα ήταν αρκετά πλούσια ώστε να επιτρέπει στον καθένα, όταν θα έφτανε σε μι'α όρισμένη ηλικία, σαράντα λ.χ. ή πενήντα ετών, ν' απαλλάσσεται απ' την ήθητική υποχρέωση της άμεσης συμμετοχής στην εκτέλεση της χειρωνακτικής εργασίας, ώστε να μπορεί ν' άφοσιωθεί έξ' έλοκληρου σ' επιστημονικές έρευνες, σε καλλιτεχνικές εργασίες, είτε σ' οποιοδήποτε άλλο έργο. Θα εξασφαλιζόνταν έτσι πλήρως ή έλεύθερη έρευνα στις νέες σφαίρες της τέχνης και της επιστήμης, ή έλεύθερη δημιουργία, ή έλεύθερη του καθένα ανάπτυξη. Και μι'α τέτοια κοινωνία, ζώντας στην άφθονία, δέ θα γνώριζε δυστυχία. Θα της ήταν άγνωστος ο διχασμός της συνείδησης που είσχωρει βαθειά στη ζωή μας και παραλύει κάθε εύγενική προσπάθεια. Θα πετούσε έλεύθερα στις ανώτερες σφαίρες της προόδου, έναρμονισμένη με την ανθρώπινη φύση.

Όσοι παρακολούθησαν τα γεγονότα που έχουμε αναφέρει και τα μελέτησαν με προσοχή, δέν είναι δυνατόν παρά να κατανοήσουν πλήρως την τεράστια δύναμη που έδω και μισό αιώνα, απόκτησε ο άνθρωπος πάνω στις φυσικές δυνάμεις. Μερικοί απ' αυτούς, συγκρίνοντας τα επιτευχθέντα θαυμάσια αποτελέσματα, σε μεμονωμένες περιπτώσεις, με τη σημερινή κατάσταση της παραγωγής, θα θέσουν, έλπίζω, κατ' αυτό τον τρόπο το ζήτημα, που είναι και το κύριο αντικείμενο της επιστη-

μονικής πολιτικής οικονομίας: Τα μέσα που χρησιμοποιούνται σήμερα για την ικανοποίηση των αναγκών της ανθρωπότητας, με το ισχύον σύστημα του μόνιμου χωρισμού επαγγελματιών και παραγωγής, που σά σκοπό έχει τη πραγματοποίηση κέρδους, αυτά τα μέσα, είναι όντως οικονομικά; Έχουν όντως σαν αποτέλεσμα την εξοικονόμηση ανθρώπινων δυνάμεων; Ή είναι μάλλον ολέθρια υπολείμματα του ζόφου, της αμάθειας, της καταπίεσης του παρελθόντος, το οποίο δέν έλαβε ποτέ ύπ' όψη την οικονομική και κοινωνική αξία του ανθρώπινου όντος;

Όσον άφορā τή γεωργία, μπορούμε νά θεωρήσουμε άποδεδειγμένο ότι, άν λίγος χρόνος, καθορισμένος σήμερα σέ κάθε έθνος ή σέ κάθε χώρα για τήν καλλιέργεια, προσρίζονταν για μόνιμες καλλιτερεύσεις του έδάφους, καλά ύπολογισμένες και έκτελούμενες συνολικά, ή διάρκεια τής έργασίας που θά άπαιτούνταν μετά άπ' αυτά για τήν παραγωγή του σιταριού του άναγκαίου για τήν έτήσια διατροφή μιās οικογένειας, κατά μέσον όρο πέντε άτομων - ή διάρκεια τής έργασίας, αύτης δέν θά ύπερέβαινε τίς δεκαπέντε ή μέρες τού χρόνου. Καί μπορεί νά θεωρηθεί βέβαιο ότι ή άπαιτούμενη για αυτό έργασία δέν θά ήταν πια ό μόχθος του άρχαίου δούλου, αλλά θά ήταν μιā έργασία άνάλογη των φυσικών δυνάμεων ένός ύγιους ανθρώπου. Έπωφελούμενοι των μεθόδων τής λαχανοκηπουρικής, καλλιεργώντας μερικά φυτά σέ θερμοκήπια, θά μπορούμε νά παράγουμε λαχανικά και όπωρικά σέ τέτοιες ποσότητες, ώστε νά ύπάρχει άφθονία, και ν' άποκτώνται με άνεση. Καί θά άρκούσε νά άφιερώνονταν γι' αύτή τήν καλλιέργεια οι έλεύθερες ώρες, τίς όποιες ό καθένας χρησιμοποιεί εύχαρίστως για ύπαίθρια έργασία, άφού έχει περάσει τό μεγαλύτερο μέρος τής έργάσιμης μέρας στο έργοστάσιο, τό όρυχειό, τό έργαστήριο - αλλά ύπό έναν όρο: ή παραγωγή των τροφίμων νά είναι έργασία συγκεντρωμένη σέ ομάδες και όχι έργασία του μεμονωμένου άτομου. Με κατάλληλη όργάνωση, ή έργασία ένός μόνον άτομου επί είκοσι έως είκοσιτέσσερις μήνες, θά ήταν άρκετή για νά έξασφαλίσει για πάντα σέ μιā οικογένεια πέντε άτομων ένα διαμέρισμα ή ένα σπίτι με όλες του τίς άνέσεις που άπαιτεί ή νεώτερη ύγειινή και καλαισθησία.

Υποθετώντας έξ ἄλλου τις ἐκπαιδευτικὲς μεθόδους πρὸ ἔχουν ὑποδειχθεῖ, ὀρισμένες ἀπ' τις ὁποῖες ἐφαρμόστηκαν μερικῶς, σὲ διάφορα μέρη, μπορούμε νὰ προικίσουμε τὰ παιδιὰ μὲ τις στοιχειώδεις γνώσεις καὶ μάλιστα προτοῦ γίνουιν δεκαπέντε χρόνων, μὲ μία γενικὴ ἰδέα γιὰ τὴ φύση καὶ τις ἀνθρώπινες κοινωνίες, νὰ ἐξοικειώσουμε τὸ πνεῦμα τους μὲ ὑγιεῖς μεθόδους πρὸ συνδυάζουιν τις ἐπιστημονικὲς ἔρευνες μὲ τὴν τεχνικὴ ἐργασία, καὶ νὰ ριζώσουμε θαθεῖα στὴν καρδιά τους τὸ αἶσθημα τῆς ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ, εἶναι πάρα πολὺ εὐκολο νὰ προικίσουμε τοὺς νέους, κατὰ τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων ἢ πέντε ἐπίμενων ἔτων, μὲ λογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ γνώση, τῶν φυσικῶν νόμων, καὶ συνάμα μὲ λογικὴ καὶ πρακτικὴ γνώση τῶν τεχνικῶν μεθόδων μὲ τις ὁποῖες ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ τις ὑλικὲς του ἀνάγκες. Ἀντὶ νὰ εἶναι κατώτερο τῶν «εἰδικῶν» τοὺς ὁποῖους κατασκευάζουιν τὰ διάφορα πανεπιστήμια, τὸ ἀνθρώπινο δν, ἄρτιο, συνηθισμένο νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ μυαλό του καὶ τὰ χέρια του, ὑπερτερεῖ - ἀντίθετα - ἀπέναντί τους ἀπὸ κάθε ἀποψη, ἰδίως σὰν γνώστης καὶ ἐπινοητῆς στὸ ἐπιστημονικὸ καὶ τεχνικὸ ἐπίπεδο.

Ὅλ' αὐτὰ δοκιμάστηκαν. Καὶ αὐτὴ ἡ δοκιμὴ ἀποτελεῖ μιὰ κατάκτηση στὴν ἐποχὴ μας. Κατάκτηση πρὸ πραγματοποιήθηκε παρ' ὄλα τ' ἀναρίθμητα ἐμπόδια πρὸ βρίσκονται στὸ δρόμο κάθε ἀνθρώπου μὲ πρωτοβουλία. Πραγματοποιήθηκε ἀπὸ ἄσημους καλλιεργητὲς τῆς γῆς, ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ὁποίων τὰ κράτη, οἱ ἰδιοκτῆτες καὶ τὰ ἐνδιάμεσα πρόσωπα ἀρπάζουιν τὸ προῖον τῆς ἐργασίας τους, προτοῦ μάλιστα ὠριμάσῃ. Πραγματοποιήθηκε ἐπίσης ἀπὸ μερικὸς ταπεινοὺς παιδαγωγούς...

Καὶ ὁμως, ἀπέναντι ὄλων αὐτῶν τῶν κατακτήσεων, ποῖα εἶναι ἡ ἀκριβὴς κατάσταση τῶν πραγμάτων;

Τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ ὀλικοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐθνῶν τὰ ὁποῖα κάουιν μεγάλη παραγωγή δημητριακῶν, ὁπως ἡ Ρωσία, καὶ ὁ μισὸς πληθυσμὸς σὲ ἔθνη ὁπως ἡ Γαλλία, τὰ ὁποῖα ζοῦν ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς ἰδίας τους τῆς χώρας, ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς· καὶ οἱ περισσότεροι ἐργάζονται ἀκόμη ὁπως οἱ σκλάβοι τῆς ἀρχαιότητος, ἀναγκασμένοι νὰ ζητοῦν πενιχρὸ θειρισμό, ἀπὸ τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι: σὲ θέση πρὸ νὰ θελιτώσουιν, ὁπως καὶ ἀπὸ τις γεωργικὲς τους μη-

χανές, επειδή ο φόρος, το μίσθωμα και ο τοκογλύφος τους κρατούν σφιχτοδεμένους στη δυστυχία.

Και βλέπουμε στο δέκατο Έννατο αιώνα ολόκληρους πληθυσμούς να καλλιεργούν με το ίδιο άροτρο, με το ίδιο καλλιεργούσαν οι πρόγονοί τους τον μεσαίωνα, και να ζούν με την ίδια άβεβαιότητα για το αύριο, έχοντας την ίδια αδυναμία για την απόκτηση και της παραμικρής μόρφωσης.

Και όταν οι χωρικοί αυτοί ζητούσαν το ψωμί που τους άνηκε, βρίσκονταν αντιμέτωποι, οι ίδιοι και οι οικόγενείς τους, με τις ξιφολόγχες των ίδιων των παιδιών τους - όπως ακριβώς συνέβαινε με τους προγόνους τους πριν ένα ή δύο αιώνες.

Στις χώρες όπου η βιομηχανία είναι ήδη ανεπτυγμένη και όπου οι γεωργικές μηχανές και τα λιπάσματα θα ήταν δυνατό να είναι προσιτά σε όλους, δύο μηνών εργασία ή και λιγότερο θα ήταν αρκετή για να εξασφαλίσει τη συντήρηση μιας οικογένειας, με ζωϊκές και φυτικές τροφές πλούσιες και ποικίλες. Άλλά οι Έρευνες του Έγγελ στο Βερολίνο και άλλων εκείνων που τον ακολούθησαν, μας αποδεικνύουν ότι η οικογένεια του έργατη είναι υποχρεωμένη να δαπανά το μισό του ετήσιου εισοδήματος, να προσφέρει δηλαδή έξι μηνών εργασία, για να μην πούμε περισσότερη, μόνο και μόνον για να προμηθευτεί την τροφή της. Και τι είδους τροφή!

Ένός μήνα εργασία τον χρόνο θα ήταν υπεραρκετή για να εξασφάλιζε στον έργατη υγιεινή κατοικία.

Παρ' όλ' αυτά ο έργατης είναι υποχρεωμένος να δαπανήσει είκοσι μέχρι σαράντα τοίς εκατό από το ετήσιο εισόδημα, δηλαδή το προϊόν τριών έως πέντε μηνών εργασίας το χρόνο, για να κατορθώσει να έχει στέγη ή όποια ως επί το πλείστον είναι άνθυγιεινή και τελείως ανεπαρκής, αλλά και ουδέποτε ιδιόκτητη, έστω και αν ο έργατης έχει εξασφαλισμένη την παραμονή του στο εργοστάσιο μέχρι τα σαράνταπέντε ή πενήντα του, έστω και αν η εργασία του δεν αντικατασταθεί από την μηχανή ή από κάποιο παιδί.

Όλοι γνωρίζουμε ότι το παιδί θα έπρεπε να είναι εξοικειωμένο με τις φυσικές δυνάμεις τις οποίες θα έμελλε να χρησιμοποιήσει μια μέρα. Ότι θα έπρεπε να ήταν προετοιμασμένο με τρόπο ώστε να μπορεί αργότερα να παρακολουθεί τις προόδους της τέχνης και της επιστήμης. Ότι θα έπρεπε να είχε επιστημονική μόρφωση για να μάθει ένα επάγγελμα.

Τὸ ἀναγνωρίζουμε ὅλοι, ἀλλὰ πῶς θὰ κατορθωθεῖ;

Ἐπὶ τὴν φθάσει: σὲ ἡλικία ἐννέα ἢ δέκα χρονῶν πρέπει ν' ἀρχίσει: νὰ κερδίζει τὸ ψωμί του. Τὸ στέλνουμε νὰ ἐργαστεῖ. Ἐπίσης καὶ τὸ κοριτσάκι, ὅταν γίνῃ: δεκατριῶν ἢ δεκατεσσάρων χρονῶν, παιδάκι, ἀκόμη, τὸ στέλνουμε νὰ κερδίσῃ τὸ ψωμί του, σὰν μεγάλη, σὰν «γυναῖκα» καὶ κάτω ἀπὸ ἄθλιες συνθήκες.

Πολὺ γνωστὰ πράγματα. Τῶν παιδιῶν ἐκείνων τὰ ὅποια εἶχαν τὴν σπάνια τύχη νὰ λάβουν μικρὴ μόρφωση, καταστρέφουμε τὴν εὐφυΐα τους μὲ τὴν ὑπερβολικὴ ἐργασία, τὴν ἐντελῶς ἀνωφελεῖ, στὴν ὁποία τὰ ὑποβάλλουμε. Συνειδητὰ τοὺς ἀφαιροῦμε κάθε δυνατότητα νὰ γίνουν δημιουργικὰ ἄτομα.

Μ' ἓνα ἐκπαιδευτικὸ σύστημα ποὺ ἔχει σὰν σκοπὸ του τὸ κέρδος καὶ σὰν μέσο τὴν εἰδίκευση, σκοπῶνουμε μὲ τὴν ὑπερβολικὴ ἐργασία τίς γυναῖκες ποὺ παίρνουν στὰ σοβαρὰ τὰ ἐπαγγελματικά τους καθήκοντα.

Τί τεράστια κύματα ἀδικαιολόγητης δυστυχίας κατακλύζουν κάθε μιὰ ἀπὸ τίς λεγόμενες πολιτισμένες χῶρες αὐτοῦ τοῦ κόσμου!

Ἐπὶ τὴν κυττάζοντας πίσω, στοὺς περασμένους αἰῶνες, συναντᾶμε καὶ ἐκεῖ τὴν ἴδια δυστυχία, σκεφτόμαστε ὅτι τότε τὰ δευτὰ πιθανὸν νὰ ἦταν ἀναπόφευκτα λόγω τῆς ἀμάθειας ποὺ βασιλευε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ λόγω τῆς μικρῆς παραγωγικότητος τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς γεωργίας.

Ἡ εὐφυΐα ὁμῶς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τότε ποὺ ἀρχισε νὰ παίρνῃ μιὰ πρωτόγνωρη ἀνάπτυξη τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης, μᾶς ἔδειξε τὴν κατεύθυνση ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθήσουμε.

Συντριπτικὸ βάρος, κυριολεκτικὰ κατάρρα, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἦταν ἡ ἀνάγκη, γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τῆς παραγωγῆς τῶν ἀπαραίτητων τροφίμων. Τὸ νὰ συμβαίνει ὁμῶς σήμερα αὐτό, εἶναι πρᾶγμα ἀδικαιολόγητο.

Σήμερα, ποὺ μπορεῖ ἓνας ἀνθρώπος μόνος του νὰ καλλιεργεῖ τὴ γῆ καὶ ν' ἀναπτύσσει τὴν ἀνάλογη θερμοκρασία καὶ ὑγρασία γιὰ κάθε καλλιέργεια, ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι γιὰ τὴν παραγωγὴ τῆς τροφῆς μιᾶς οἰκογένειας κάτω ἀπὸ συνθήκες λογικῆς καλλιέργειας, ἀπαιτεῖται τόσο λίγη ἐργασία, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ψυχαγωγία.

Ἄς ἐπανέλθουμε μόνον στὴ γῆ! Ἄς συνεργασθοῦμε μὲ

τούς γείτονές μας, ἀντί νά στήνουμε ὑψηλά τείχη, γιὰ νά κρυ-
θῶμαστέ ἀπ' τὰ βλήματατά τους. Ἄς χρησιμοποιήσουμε ὅσα μᾶς
δίδαξε ἡ πείρα κι' ἄς ἐπικαλεσθῶμε τὴ βοήθεια τῆς ἐπιστή-
μης καὶ τῶν ἐπινοήσεων τῆς τεχνικῆς. Εἶναι πάντα πρόθυμες
νὰ μᾶς βοηθήσουν. Παρατηρεῖστε τί μποροῦν νὰ κάνουν γιὰ
τὸν πόλεμο. Θὰ σᾶς καταπλήξει ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία τὸ ξι-
δαφος θὰ παρέχει ἄφθονα καὶ ποικίλα τρόφιμα. Θὰ θαυμάσετε
τὴ προσότητα τῶν σταθερῶν γνώσεων πού θὰ συγκεντρώσουν δι-
πλα σας τὰ παιδιὰ σας, τὴ γρήγορη ἀνάπτυξη τῆς εὐφυΐας τους
καὶ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία θὰ ἐμβαθύνουν στοὺς νόμους τῆς
ζωντανῆς καὶ ἀψυχῆς φύσης.

Χτίστε τὸ ἐργοστάσιο, τὸ ἐργαστήριον, κοντὰ στοὺς ἀγρούς
καὶ στοὺς κήπους σας, κι' ἐκεῖ νὰ ἐργάζεστε. Ὅχι τὰ μεγάλα
ἐκεῖνα κτίρια ὅπου χρησιμοποιοῦνται τεράστιοι ὄγκοι μετάλλου
καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν θέση ἀλλοῦ, σὲ μέρη πού ἡ φύση προσδιορί-
ζει. Ὅχι πιά ἐκεῖνα τὰ μεγάλα κτίρια, ἀλλὰ πολυάριθμα καὶ
ποικίλα ἐργαστήρια καὶ τεχνουργεῖα, ἀνταποκρινόμενα στὴν
ἀνάγκη ἐξυπηρέτησης τῶν πολυάριθμων στὴν ποικιλία τους ἀ-
πατήσεων τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὅχι πιά τὰ
ἐργοστάσια ἐκεῖνα, μέσα στὰ ὁποῖα
τὰ παιδιὰ, δὲν μοιάζουν πιά μὲ παι-
διὰ, σὲ ἀτμόσφαιρα βιομηχανικῆς κό-
λασης, ἀλλὰ ἐργοστάσια πού θὰ πληροῦν ὅλες τίς ἀνάγκες
τῆς ὑγιεινῆς, ἀεριζόμενα τέλεια, συνεπῶς οἰκονομικά, ὅπου ἡ
ἀνθρώπινη ζωὴ θὰ ὑπολογίζεται περισσότερο ἀπ' τὴ μηχανή.

Κάντε τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ ἐρ-
γαστήρια ὄχι πιά κόλαση, ὄχι τόπους
καταραμένους ὅπου ἄντρες, γυναῖκες
καὶ παιδιὰ μπαίνουν μόνο κάτω ἀπὸ
τὴν πίεση τῆς πείνας. Καταστήστε τα λογικά,
ἀνθρώπινα, νὰ προσελκύουν ἀνθρώπους πού θὰ ἐπιθυμοῦν νὰ
βροῦν σ' αὐτὰ ἐργασία προσαρμοσμένη στίς κλίσεις τους, ὅπου,
βοηθούμενοι ἀπ' τὸν κινητήρα καὶ τὴ μηχανή, θὰ διαλέξουν τὸ
εἶδος τῆς ἐργασίας πού τοὺς ταιριάζει περισσότερο.

Χτίστε τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ ἐργαστήρια ὄχι πιά γιὰ νὰ
πραγματοποιεῖτε κέρδη πουλώντας στοὺς δούλους τῆς Ἀφρικῆς
ὑφάσματα πλεγμένα ἀπ' τ' ἀπορρίματα τῶν μάλλινων εἶτε ἔλ-
λα ἄχρηστα, ἢ μᾶλλον ἐπιβλαβῆ ἀντικείμενα, ἀλλὰ χτίστε ἐρ-

γοστάσια γὰ νὰ ἐξυπηρετεῖτε τὶς ἀνάγκες ἑκατομμυρίων Εὐρωπαϊῶν.

Καὶ θὰ ἐκπλαγεῖτε βλέποντας μὲ πόση εὐκολία καὶ μὲ πόση ταχύτητα ἡ βιομηχανία θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ προμηθεύει σὲ ὅλους ρουχισμό τῆς ἀρεσκείας τους - τὸ ἀπαραίτητο καθὼς καὶ τὸ πολυτελές - ἀρκεῖ ἡ παραγωγή νὰ εἶναι ὀργανωμένη μὲ τρόπο ὥστε νὰ ἐξυπηρετεῖ τὶς πραγματικὰς ἀνάγκες κι' ὅχι νὰ παρέχει παχυλὰ μερίσματα στοὺς μετόχους τῶν ἐταιρειῶν ἢ νὰ πλουτίζει τοὺς διάφορους «ὀργανωτὲς τῆς ἐργασίας» ἢ τοὺς κυριώτερους συμβούλους τῶν ἐταιρειῶν. Σύντομα ἐσεῖς οἱ ἴδιοι θὰ ἐνδιαφέρεστε γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ καὶ θὰ ἔχετε τὴν εὐκαιρία νὰ θαυμάζετε τὸν φλογερὸ πόθο τῶν παιδιῶν σας νὰ μάθουν γιὰ τὴ φύση καὶ τὶς δυνάμεις τῆς, τὴν περιέργεια μὲ τὴν ὁποία θὰ περιεργάζονται τὶς μηχανές καὶ θὰ μελετοῦν τὴ λειτουργία τους, τὴ γρήγορη ἀνάπτυξη τοῦ ἐπινοητικοῦ τους πνεύματος.

Τέτοιο εἶναι τὸ μέλλον, πραγματοποιήσιμο ἀπὸ τώρα. Τέτοιο τὸ παρὸν, καταδικασμένο ἀπὸ τώρα σ' ἀφανισμό.

Αὐτὸ πρὸς μᾶς ἐμποδίζει νὰ γυρίσουμε τὴ πλάτη σ' αὐτὸ τὸ παρὸν καὶ νὰ προχωρήσουμε πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέλλον, ἢ τουλάχιστο νὰ κατευθύνουμε ἐκεῖ τὰ πρῶτα βήματά μας, μὴ νομίζετε ὅτι εἶναι ἡ «χρεωκοπία τῆς ἐπιστήμης» εἶναι κατὰ πρῶτο λόγον ἡ δική μας αἰσχρὴ πλεονεξία, εἶναι ἡ ἀπληστία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς σκότωση τὴν κόττα μὲ τὰ χρυσᾶ αὐγά. Εἶναι, πρὸ παντός, ἡ νωθρότητα τοῦ πνεύματος, ἡ διανοητικὴ ἐκείνη ἀποχαύνωση πρὸς μὲ τὴν ἐπιμέλεια ἔθρεψε καὶ καλλιέργησε τὸ παρελθόν.

Ἐπὶ αἰῶνες ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀποκαλούμενη πρακτικὴ σοφία ἔλεγαν στὸν ἄνθρωπο: «Εἶναι καλὸ νὰ εἶναι κανεὶς πλούσιος καὶ σὲ θέση νὰ ἱκανοποιεῖ τὶς ὕλικές, τουλάχιστο, ἀνάγκες του». Ἀλλὰ τὸ μόνον μέσο γιὰ νὰ πλουτίσει κανεὶς εἶναι ν' ἀσκει τὸ πνεῦμα του καὶ τὴν ἱκανότητά του στὸ πῶς νὰ ἐξαναγκάζει ἄλλους ἀνθρώπους, δούλους, δουλοπάροικους ἢ μισθωτοὺς σκλάβους, νὰ παράγουν πλοῦτη γιὰ λογαριασμό του.

Εἴτε θὰ ἔμενες χωρικός ἢ ἐργάτης καὶ θὰ σοῦ ὑπόσχονταν γ : ἂ τ ὸ μ ἔ λ λ ο ν πολλά οἱ κύριοι οἰκονομολόγοι καὶ κοινωνιολόγοι, ἀλλὰ θὰ ἦσαν καταδικασμένοι νὰ πεινάσεισταν ἢ συκομιδῆ θὰ ἦταν κακὴ, θὰ σὲ τουφεκίζανε τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ σου δταν θ' ἀπεργοῦσεσ, δταν θὰ ἐξαντλοῦνταν ἡ ὑπο-

μονή σου και θα ξεγειρόσουνα στο παρόν - είτε, διαφορετικά, θα έπρεπε ν' ασκήσεις, ν' αναπτύξεις τις σωματικές δυνάμεις σου, νά επιδληθείς στρατιωτικά, νά διευθύνεις τις μάζες, νά παρασκευαστείς ώστε νά γίνεις και σὺ ἕνας ἀπ' τοὺς τροχούς τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς, ἢ νά γίνεις διευθυντῆς ἐμπορικῶν ἢ βιομηχανικῶν ἐργασιῶν.

Ἐκλογὴ ἄλλῃ, ἐπὶ αἰῶνες, δὲν ὑπῆρχε. Οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦσαν τὴν πιὸ πάνω συμβουλὴν, χωρὶς νά συναγῆσουν ὅμως ποτὲ τὴν εὐτυχία, οὔτε τὴ δική τους, οὔτε τῶν παιδιῶν τους, οὔτε καὶ ἐκείνων, γιὰ τοὺς ὁποίους ἰσχυρίζονταν ὅτι τοὺς προφύλαγαν ἀπὸ μεγαλύτερα δεινοπαθήματα.

Ἡ νεώτερη ὅμως ἐπιστήμη ἀνοίγει καὶ ἄλλῃ διέξοδο γιὰ τοὺς σκεπτόμενους.

Ἡ νεώτερη ἐπιστήμη λέει ὅτι γιὰ νά ζεῖς μέσα, στήν ἀφθονία, δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀρπάξεις τὸ ψωμὶ ἀπ' τὸ στόμα τῶν ἄλλων.

Ἡ λογικὴ λύση, θὰ ἦταν ἡ κοινωνία στήν ὁποία οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἐργασία τῶν ἰδίων τους τῶν χειρῶν, μὲ τὴν εὐφυΐα τους καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν μηχανῶν ποὺ ἤδη ἔχουν ἐφευρεθεῖ καὶ αὐτῶν ποὺ μέλλουν νά ἐφευρεθοῦν, θὰ δημιουργήσουν μόνον τοὺς ὅλα τὰ ὀνειρώδη πλούτη.

Ὁδηγούμενες ἀπ' τὴν παρατήρηση, τὴν ἀνάλυση καὶ τὸν πειραματισμὸ ἢ ἐπιστήμη καὶ οἱ τέχνες θ' ἀνταποκριθοῦν σ' ὅλες τὶς δυνατὰς ἀπαιτήσεις. Θὰ συνταμεύσουν βαθμιαία τὸν χρόνον ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν παραγωγή τοῦ πλούτου, ἔτσι ὥστε νά μένει στὸν καθένα ὅσο χρόνον θὰ θέλει. Ἡ ἐπιστήμη καὶ οἱ τέχνες δὲν μποροῦν βέβαια νά ἐγγυηθοῦν τὴν εὐτυχία, γιατί ἡ εὐτυχία ἐξαρτᾶται ἐξ ἴσου, ἀν ὅχι πολὺ περισσότερο, ἀπ' αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ ἄτομον καὶ ἀπ' τὸ περιβάλλον του· θὰ ἐγγυηθοῦν ὅμως τὴν σχετικὴ εὐτυχία, ποὺ θὰ ἦταν δυνατὸ νά βρεῖ ὁ ἄνθρωπος στὴ ποικίλη ἀσχίση τῶν διαφόρων διανοητικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων, στὴ λογικὴ προσαρμοσμένη στὶς κλίσεις του, ἀνθρώπινη, καὶ ὅχι ἐξοντωτικὴ ἐργασία, στὴ συνείδηση ὅτι δὲν βρίσκεται στὴν ἀνάγκη νά στηρίξει τὴ δική του εὐτυχία πάνω στὴν ἀθλιότητα τῶν ἄλλων.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ ὀρίζοντες ποὺ ἀνοίγει στὸ ἀπροσπλάγητο πνεῦμα ἡ νέα ἔρευνα.

ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Δημοσιεύθηκε τὸ 1906.

Στὰ σχέδιά τους γιὰ ἀνοικοδόμησι τῆς κοινωνίας οἱ κολλεκτιβιστῆς κάνουν κατὰ τὴ γνώμη μας ἓνα διπλὸ σφάλμα. Ἐνῶ μιᾶνε γιὰ κατάργησι τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, θὰ ἤθελαν παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ διατηρήσουν δύο θεσμούς πού ἀποτελοῦν τὴν οὐσία αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος: τὴν ἀντιπροσωπευτικὴν κυβέρνησι καὶ τὸ σύστημα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ λεγόμενῃ ἀντιπροσωπευτικῇ κυβέρνησι, ἀρκετὰ ἔχουμε ἀσχοληθεῖ μαζί της. Μᾶς εἶναι ἀπολύτως ἀκατανόητο πῶς ἄνθρωποι ἔξυπνοι - τέτοιοι: ὑπάρχουν πολλοὶ στὸ κολλεκτιβιστικὸ ρεῦμα - εἶναι: δυνατὸν νὰ παραμένουν ὀπαδοὶ τῶν ἐθνικῶν ἢ δημοτικῶν κοινοβουλιῶν, μετὰ ἀπ' ὅλα τὰ μαθήματα πού μᾶς ἔδωσε ἡ ἱστορία πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, εἴτε στὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἀγγλία, εἴτε στὴ Γερμανία, τὴν Ἑλβετία καὶ τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες.

Ἐνῶ ἀπ' ὅλες τὶς πλευρῆς βλέπουμε τὸ κοινοβουλευτικὸ καθεστῶς νὰ καταρρέει, ἐνῶ ἀπὸ παντοῦ ξεπηδάει ἡ κριτικὴ τῶν Ἰδίων τῶν ἀρχῶν τοῦ συστήματος - καὶ ὄχι πιά μονάχα τῶν ἐφαρμογῶν τους - πῶς εἶναι δυνατὸν ἄνθρωποι ἔξυπνοι, πού ἀποκαλοῦνται σοσιαλιστῆς ἐπαναστάτες νὰ ἐπιζητοῦν τὴ διατήρησι αὐτοῦ τοῦ συστήματος πού ἤδη ἔχει καταδικαστεῖ σὲ θάνατο;

Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ σύστημα αὐτὸ τὸ ἐπεξεργάστηκε ἡ μπουρζουαζία γιὰ νὰ ἀντισταθεῖ στὴ μοναρχία καὶ ταυτόχρονα νὰ διατηρήσει καὶ νὰ αὐξήσει τὴν κυριαρχία της πάνω στοὺς ἐργαζομένους. Ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν μορφή τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Ποιὸς ἀγνοεῖ πῶς, δταν οἱ ἄστοι τὸ ὑποστήριζαν, δὲν πίστευαν ποτέ στὰ σοβαρὰ ὅτι ἓνα κοινοβούλιο ἢ ἓνα δημοτικὸ συμβούλιο ἀντιπροσωπεύει: τὸ ἔθνος ἢ τὴν πόλη; Οἱ πρὸ

Έξυπνοι: απ' αυτούς γνωρίζουν πώς κάτι τέτοιο είναι αδύνατον. Με την υποστήριξή της προς το κοινοβουλευτικό καθεστώς, η μπουρξουαζία απλούστατα επιδίωξε να δημιουργήσει ένα πρόγραμμα κατά της μοναρχίας χωρίς να δώσει την ελευθερία στον λαό.

Έξ' άλλου εύκολα αντιλαμβάνεται κάποιος ότι, στο μέτρο που έλαξε αποκοτάν συνείδηση των συμφερόντων του και πολλαπλασιάζεται η ποικιλία των συμφερόντων, το σύστημα δεν μπορεί πια να λειτουργήσει. Έτσι οι δημοκράτες όλων των χωρών ψάχνουν, χωρίς καμία επιτυχία, για να βρουν διάφορα φάρμακα, μπαλώματα του συστήματος. Δοκιμάζουν το δημοψήφισμα και βλέπουν πως δεν έχει καμία αξία: μιλούν ακόμη για αναλογική αντιπροσώπευση, για εκπροσώπηση των μειονοτήτων - νέες κοινοβουλευτικές ούτοπίες. Με δυο λόγια πασχίζουν να βρουν το άνυπαρκτο, δηλαδή ένα σύστημα αντιπροσώπευσης όπου να εκπροσωπούνται τα μύρια διαφορετικά συμφέροντα του έθνους: όμως υποχρεώνονται να αναγνωρίσουν ότι πήραν λάθος δρόμο και η έμπιστοσύνη στην αντιπροσωπευτική κυβέρνηση έξαναεμίζεται.

Οι δημοκράτες - σοσιαλιστές και οι κολλεκτιδιστές είναι οι μόνοι που δεν χάνουν αυτή την έμπιστοσύνη και επιζητούν να διατηρήσουν την λεγόμενη έθνικη αντιπροσώπευση - να κάτι που δυσκολευόμαστε να κατανοήσουμε.

Έάν οι άναρχικές ιδέες μας δεν τους ταιριάζουν, εάν τις θεωρούν ανεφάρμοστες, ως προσπαθήσουν τουλάχιστον να φανταστούν ποιο άλλο σύστημα οργάνωσης θα μπορούσε να ανταποκρίνεται σε μία κοινωνία δίχως καπιταλιστές και ιδιοκτήτες. Όμως να παίρνουν το σύστημα των άστων - ένα σύστημα που ήδη άργοπεθαίνει, ένα σύστημα ολότελα έλαττωματικό - και να το υποστηρίζουν με μερικές άσήμαντες τροποποιήσεις, όπως η δεσμευτική έντολή προς τους αντιπροσώπους και το δημοψήφισμα που η ματαιότητά του έχει ήδη άποδειχθεί, να το προτείνουν για μία κοινωνία που θα έχει κάνει την κοινωνική της επανάσταση - αυτό μας φαίνεται τελείως άκατανόητο, εκτός κι' αν λέγοντας κοινωνική Έπανάσταση έννοούν κάτι τελείως διαφορετικό από Έπανάσταση, δηλαδή κάποια άσήμαντη έπισκευή του σημερινού άστικού καθεστώτος.

Το ίδιο ισχύει και για το σύστημα της μισθωτής εργασίας. Γιατί όταν κάποιος διακηρύσσει την κατάργηση της l-

διωτικής ιδιοκτησίας και την από νομιμού κατοχή των οργάνων της εργασίας, πώς είναι δυνατόν να υποστηρίξει τη διατήρησι, της μισθωτής εργασίας με οποιαδήποτε μορφή; Κι' όμως αυτό κάνουν οι κολληκτιδιστές όταν μᾶς μιλάνε για κομπόνια εργασίας.

Είναι κατανοητό πού οι ἄγγλοι σοσιαλιστές τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα (19ου) κίρρυξαν τὰ κουπόνια εργασίας. Ἀπλόουστα ἐπιζητοῦσαν νά συμφιλιώσουν τὸ Κεφάλαιο καὶ τὴν Ἔργασία. Ἀπέρριπταν κάθε ἰδέα γιὰ βία: ἐπίθεση ἐναντίον τῆς ἰδιοκτησίας τῶν καπιταλιστῶν. Τόσο λίγο ἦταν ἐπαναστάτες, ὥστε διακήρυσσαν τὴν προθυμία τους νά υποστοῦν ἀκρόα καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸ καθεστῶς μὲ τὸν ὄρο δτι αὐτὸ θά εὐνοοῦσε τίς συνεταριστικὲς ἐνώσεις τους. Στὸ βάθος παρέμενον ἄστοι διαποτισμένοι ἀπὸ πνεῦμα φιλευσπλαχνίας, καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο - ὅπως λέει καὶ ὁ Ἐνγκελς στὸν πρόλογό του γιὰ τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο τοῦ 1848 - οἱ σοσιαλιστὲς κείνης τῆς ἐποχῆς ἦσαν ἄστοι, ἐνῶ οἱ προχωρημένοι ἐργάτες ἦταν κομμουνιστές.

Ἐὰν ἀργότερα ὁ Προυντόν υἱσθέτησε τὴν ἰδέα τῶν κουπονιῶν εργασίας, μπορούμε κι' αὐτὸ νά κατανοήσουμε. Στὸ «μουτουαλιστικὸ» του σύστημα ἀπλῶς ἐπιζητοῦσε νά κάνει τὸ κεφάλαιο λιγώτερο ἐπιθετικὸ παρά τὴ διατήρησι τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ὁποία ἀποστρεφόταν βαθύτατα ἀλλὰ θεωροῦσε ἀναγκαῖα σὰν ἐγγύησι τοῦ ἀτόμου ἀπέναντι στὸ Κράτος.

Ὅτι οἱ λίγοι ὡς πολὺ ἄστοι οἰκονομολόγοι δέχονται κι' αὐτοὶ τὰ κουπόνια εργασίας, οὔτε αὐτὸ μᾶς ξαφνιάζει. Λίγο τοὺς ἐνδιαφέρει ἂν ὁ ἐργαζόμενος θά πληρώνεται μὲ κουπόνια εργασίας ἢ μὲ χρῆμα πού φέρει τὸ σῆμα τῆς Δημοκρατίας ἢ τῆς Αὐτοκρατορίας. Στόχος τους εἶναι νά σώσουν ἀπὸ τὴν ἐπερχόμενη θύελλα τὴν ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία τῶν κατοικιῶν καὶ τοῦ Κεφαλαίου πού εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴ βιομηχανικὴ παραγωγή. Καὶ τὰ κουπόνια εργασίας ἀνταποκρίνονται θαυμάσια στὸ σκοπὸ τῆς διατήρησης αὐτῆς τῆς ἰδιοκτησίας.

Μὲ τὸν ὄρο δτι τὸ κουπόνι εργασίας θά μπορεῖ νά ἀνταλλαγεῖ μὲ κοσμήματα ἢ ἀμάξια, ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ σπιτιοῦ θά τὸ δεχτεῖ πρόθυμα σὰν πληρωμὴ τοῦ ἐνοικίου. Καὶ ὅσο τὸ σπίτι, τὸ χωράφι, τὸ ἐργοστάσιο θά ἀνήκουν σὲ ἄστους, θά εἶναι ἀναγκαῖο νά τοὺς πληρώσετε μ' ἕναν ὁποιοδήποτε τρόπο γιὰ νά ἀποφασίσουν νά σᾶς ἐπιτρέψουν νά δουλέψετε στὰ χωράφια ἢ

τὰ ἐργοστάσια τους καὶ νὰ στεγαστεῖτε στὰ σπίτια τους. Ἐπίσης ἀναγκαῖο θὰ εἶναι νὰ δίνεται ἕνας μισθὸς στὸν ἐργαζόμενο, νὰ πληρώνεται γιὰ τὴν ἐργασία του εἴτε μὲ χρυσάφι, εἴτε μὲ χαρτονομίσματα, εἴτε μὲ κουπόνια ἐργασίας ποὺ θὰ μποροῦν νὰ ἀνταλλαγοῦν μὲ κάθε εἶδους ἀγαθό.

Πῶς εἶναι ὁμως δυνατό νὰ ὑποστηρίζεται αὐτὴ ἡ νέα μορφή μισθωτῆς ἐργασίας - τὸ κουπόνι ἐργασίας - ἐὰν δεχτούμε ὅτι τὸ σπίτι, τὸ χωράφι καὶ τὸ ἐργοστάσιο δὲν θὰ ἀποτελοῦν πιά ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία ἀλλὰ θὰ ἀνήκουν στὴν κοινότητα ἢ στὸ ἔθνος;

Ἄς ἐξετάσουμε διεξοδικώτερα αὐτὸ τὸ σύστημα ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας ποὺ προτείνουν οἱ γάλλοι, γερμανοὶ, ἀγγλοὶ καὶ ἰταλοὶ κολλεκτιβιστές.

Μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ στὰ ἀκόλουθα: Ὁλος ὁ κόσμος ἐργάζεται, εἴτε στὰ χωράφια, εἴτε στὰ ἐργοστάσια, τὰ σχολεῖα, τὰ νοσοκομεία κλπ. Ἡ ἐργάσιμη ἡμέρα καθορίζεται ἀπὸ τὸ κράτος στὸ ὅποιο ἀνήκει ἡ γῆ, τὰ ἐργοστάσια, τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα καὶ κάθε τι ἄλλο. Κάθε ἐργαζόμενος ἀφοῦ δουλέψει μίαν ἡμέρα παίρνει ἕνα **κ ο υ π ό ν ι ἐ ρ γ α σ ί α ς**, ὅπου εἶναι γιὰ παράδειγμα γραμμένες οἱ λέξεις: «ὀκτώ ὥρες ἐργασίας». Μὲ αὐτὸ τὸ κουπόνι μπορεῖ νὰ προμηθευτεῖ στὰ κρατικὰ καταστήματα, ἢ στοὺς διάφορους συνεταιρισμούς, κάθε εἶδος ἐμπορεύματος. Τὸ κουπόνι εἶναι διαιρετό, ἔτσι ποὺ μπορεῖ κάποιος νὰ ἀγοράσει κρέας γιὰ μίαν ὥρα ἐργασίας, σπίρτα δέκα λεπτῶν ἐργασίας ἢ ἀκόμα μισὴ ὥρα καπνό. Ἄντι νὰ λέμε: «τέσσερις πεντάρεις σαπούνι», μετὰ τὴν κολλεκτιβιστικὴ Ἐπανάσταση θὰ λέμε: «πέντε λεπτὰ σαπούνι».

Οἱ περισσότεροὶ κολλεκτιβιστές, ἀκολουθώντας τὴ διάκριση ποὺ ἔκαναν οἱ ἀστοὶ οἰκονομολόγοι (καθὼς καὶ ὁ Μάρξ) μεταξὺ **σύνθετης** ἢ ἐπαγγελματικῆς καὶ **ἀπλῆς** ἐργασίας, μᾶς λένε ὅτι ἡ σύνθετη ἐργασία θὰ πρέπει νὰ πληρώνεται μερικὲς φορὲς περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀπλή... Ἔτσι μίαν ὥραν ἐργασίας τοῦ γιατροῦ θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ἰσοδύναμη μὲ δύο ἢ τρεῖς ὥρες ἐργασίας τῆς νοσοκόμας ἢ ἀκόμη μὲ τρεῖς ὥρες ἐργασίας τοῦ σκαφτιᾶ. «Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἢ σύνθετη ἐργασία θὰ εἶναι ἕνα πολλαπλάσιο τῆς ἀπλῆς ἐργασίας», μᾶς λέει: ὁ κολλεκτιβιστὴς Γκρένλουντ, ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ εἶδος

εργασίας απαιτεί μία λίγο ως πολύ μακρόχρονη μαθητεία.

Μερικοί άλλοι κολλεκτιβιστές, όπως οι γάλλοι μαρξιστές, δέν κάνουν αυτή τη διάκριση. Κηρύσσουν την «ισότητα των μισθών». Ο γιατρός, ο δάσκαλος και ο καθηγητής θά πληρώνονται με ίδια ποσότητα κουπονιών εργασίας όπως και ο σκαφτιάς. Όχιώ ώρες που έχουν περάσει κάνοντας τὸ γύρο τὸ νοσοκομείου θά λογαριάζονται όσο και όχιώ ώρες σκάψιμο, ἢ όχιώ ώρες στὸ ἀνθρακωρυχείο ἢ τὸ ἐργοστάσιο.

Μερικοί κάνουν μία ἀκόμη παραχώρηση: δέχονται δι τὴ δυσάρεστη ἢ ἀνθυγεινή εργασία - όπως ἡ δουλειά στους ὑπὸ νόμους - θά μπορεῖ νά πληρώνεται περισσότερο ἀπὸ τὴν εὐχάριστη εργασία. Μία ὥρα δουλειᾶς στους ὑπὸ νόμους, μᾶς λένε, θά λογαριάζεται σὰν δύο ὥρες εργασίας τοῦ καθηγητῆ.

Ἄς προστεθεῖ δι ὀρισμένοι κολλεκτιβιστές δέχονται τὴ συλλογική ἀνταμοιβή κατὰ ἐργασιακή κοινότητα. Ἔτσι μία ἑμάδα ἐργαζομένων θά μποροῦσε νά πει: «Νά ἑκατὸ τόννοι χάλυθα. Για νά τοὺς παράγουμε ἤμασταν ἑκατὸ ἐργάτες και δουλέψαμε δέκα ἡμέρες. Δεδομένου δι τὴ ἐργάσιμη ἡμέρα μας εἶναι όχιτάωρη, αὐτὸ σημαίνει 8.000 ὥρες εργασίας για ἑκατὸ τόννους χάλυθα· δηλαδή 80 ὥρες τὸν τόννο». Πάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση τὸ κράτος θά τοὺς πλήρωνε 8.000 κουπόνια ἐργασίας τῆς μίας ὥρας, και τοῦτα τὰ 8.000 κουπόνια θά μοιραζόντουσαν μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ ἐργοστασίου όπως αὐτὰ θά ἔκριναν σκόπιμο.

Ἐξ ἄλλου, ἀν ἑκατὸ ἀνθρακωρύχοι χρειάστηκαν εἴκοσι ἡμέρες για νά βγάλουν 8.000 τόννους ἀνθρακα, ὁ ἀνθρακας θά ἄξιζε δύο ὥρες ὁ τόννος, και τὰ 16.000 κουπόνια ἐργασίας τῆς μίας ὥρας πὸ θά ἔπαιρνε ἡ ἐργασιακή κοινότητα τῶν ἀνθρακωρύχων, θά μοιραζόντουσαν μεταξὺ τους σύμφωνα με τὶς δικές τους ἐκτιμήσεις.

Σὲ περίπτωση διαφωνίας - ἐάν οἱ ἀνθρακωρύχοι διαμαρτύρονταν λέγοντας δι ὁ τόννος τοῦ χάλυθα θά ἔπρεπε νά κοστίζει μόνο 60 ὥρες ἀντι για 80, ἢ ἐάν ὁ καθηγητῆς ἤθελε νά πληρώνεται ἡ ἡμέρα του δύο φορές περισσότερο ἀπ' εἰ τῆς νοσοκόμας - τότε τὸ Κράτος θά ἐπενέβαινε και θά ρύθμιζε τὶς διαφορές.

Τέτοια εἶναι με λίγα λόγια ἡ ὀργάνωση πὸ οἱ κολλεκτιβιστές θέλουν νά ξεπηδήσει ἀπὸ τὴν κοινωική Ἐπανάσταση. Ὅπως βλέπουμε οἱ ἀρχές τους εἶναι οἱ ἀκόλουθες: συλλο-

γική ιδιοκτησία τῶν ἐργαλείων τῆς ἐργασίας καὶ ἀνταμοιβή τοῦ καθένα ἀνάλογα μὲ τὸ χρόνο ποὺ ἀφιέρωσε στὴν παραγωγή, λαμβάνοντας ταυτόχρονα ὑπ' ὄψη τὴν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας του. Ὅσο γιὰ τὸ πολιτικὸ καθεστῶς θὰ εἶναι κοινοδουλεϋτικό, βελτιωμένο χάρι τὴν ἀλλαγὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐρίσκονται στὴν ἐξουσία καὶ χάρι τὴν καθιέρωσιν τῆς δεσμευτικῆς ἐντολῆς πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τοῦ δημοψηφίσματος, δηλαδὴ τῆς ψηφοφορίας μὲ ναι ἢ ὄχι γιὰ τὰ θέματα ὅπου θὰ ζητηθεῖ ἡ λαϊκὴ ἐτιμηγορία.

Δηλώνουμε ἐξαρχῆς ὅτι κατὰ τὴ γνώμη μας αὐτὸ τὸ σύστημα δὲν εἶναι πραγματοποιήσιμο.

Οἱ κολλεκτιβιστὲς ἀρχίζουν κηρύσσοντας μία ἐπαναστατικὴ ἀρχή - τὴν κατάργησιν τῆς ἰδιωτικῆς ιδιοκτησίας - καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀρνοῦνται, ἐφόσον διατηροῦν μία ὀργάνωσιν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς κατανάλωσιν ποὺ εἶναι γέννημα τῆς ἰδιωτικῆς ιδιοκτησίας.

Κηρύσσουν μία ἐπαναστατικὴ ἀρχή καὶ - παράλειψη ἀδιανόητη - ἀγνοοῦν τὶς ἀναπόφευκτες συνέπειες μίας ἀρχῆς τόσο διαφορετικῆς ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἐπικρατεῖ σήμερα. Λησμονοῦν πὼς τὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας στὰ ὄργανα τῆς ἐργασίας (ἔδαφος, ἐργοστάσια, μέσα ἐπικοινωνίας, κεφάλαια) θὰ ἀνοίξει στὴν κοινωνία δρόμους δλότελα νέους· ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀλλάξει ριζικὰ ἡ παραγωγή τόσο στὰ μέσα τῆς ὅσο καὶ στὸ σκοπὸ τῆς· ὅτι ὅλες οἱ καθημερινὲς σχέσεις μετὰ τῶν ἀτόμων θὰ πρέπει νὰ τροποποιηθοῦν ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἡ γῆ, ἡ μηχανὴ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα θὰ θεωροῦνται ὡς κοινὸ ἀγαθόν.

«Ὅχι ἰδιωτικὴ ιδιοκτησία!». Αὐτὸ δηλώνουν κι' ἀμέσως σπεύδουν νὰ τὴν διατηρήσουν σὶς καθημερινὲς ἐκδηλώσεις τῆς «στὴν παραγωγὴ», μᾶς λέγε, «θὰ εἴσαστε μία κομμούνα. Τὰ χωράφια, τὰ ἐργαλεῖα, οἱ μηχανές θὰ σᾶς ἀνήκουν ἀπὸ κοινού. Ὅτι ἔγινε μέχρι σήμερα - αὐτὰ τὰ ἐργοστάσια, οἱ σιδηρόδρομοι, τὰ λιμάνια, τὰ ὄρυχεῖα - θὰ σᾶς ἀνήκουν, σὲ ὅλους μαζί. Δὲν θὰ γίνῃ καμία διάκριση ἀνάλογα μὲ τὴν προηγούμενη συνεισφορὰ τοῦ καθενὸς γιὰ νὰ κατασκευαστοῦν αὐτὲς οἱ μηχανές, γιὰ νὰ σκαφτοῦν αὐτὰ τὰ ὄρυχεῖα, γιὰ νὰ στρωθοῦν αὐτὲς οἱ σιδηροδρομικὲς γραμμές.

» Ἀπὸ αὔριο ὅμως θὰ τσακώγεστε μετὰξύ σας γιὰ νὰ γίνῃ σεβαστὸ ἀπ' ὅλους τὸ ἀκρίβέστατο μέτρο ποὺ σᾶς ἀναλογεῖ

στην κατασκευή των νέων μηχανών, στο σκάψιμο των νέων ορυχείων. Από αύριο θα πρέπει να ζυγίζετε με ακρίβεια χιλιοστού το μερίδιο που διχαιούται ο καθένας από τη νέα παραγωγή. Θα λογαριάζετε τα λεπτά της εργασίας σας και θα επαγρυπνείτε ώστε ένα λεπτό εργασίας του γείτονά σας να μη μπορεί να αγοράσει περισσότερα προϊόντα από το δικό σας.

» Θα λογαριάζετε τις ώρες και τα λεπτά της εργασίας σας, κι' επειδή η ώρα δεν μετράει τίποτα - σε κάποιο εργοστάσιο ένας εργάτης μπορεί να επιβλέπει τέσσερις μηχανές και σε κάποιο άλλο μόνο δύο - θα πρέπει να μετρήσετε πόση μυϊκή προσπάθεια, πόση πνευματική ενέργεια και πόση νευρική ένταση έχουν ξοδευτεί. Θα υπολογίζετε με ακρίβεια τα χρόνια μαθητείας για να εκτιμήσετε σωστά το μερίδιο του καθένα από σας στη μελλοντική παραγωγή. "Όλα αυτά, αφού δεχτείτε πως δεν θα λάβετε υπ' όψη το ανάλογο μερίδιο του παρελθόντος».

Λοιπόν, για μās είναι φανερό ότι αν ένα έθνος ή μία κομμούνια αποκοτούσε μία τέτοια οργάνωση δεν θα μπορούσε να επιβιώσει περισσότερο από ένα μήνα. Η κοινωνία δεν μπορεί να οργανωθεί πάνω στη βάση δύο ριζικά αντίθετων αρχών - δύο αρχών που διαρκώς έρχονται σε σύγκρουση. Και το έθνος ή η κομμούνια που θα αποκοτούσε μία παρόμοια οργάνωση θα υποχρεωνόταν είτε να επιστρέψει στην ιδιωτική ιδιοκτησία, είτε να μετασχηματιστεί αμέσως σε κοινωνία κομμουνιστική.

"Όπως αναφέραμε πιο πάνω, οι περισσότεροι κολλεκτιβιστές συγγραφείς θέλουν ή ανταμοιβή της εργασίας στη σοσιαλιστική κοινωνία να πραγματοποιείται πάνω στη βάση μίας διάκρισης μεταξύ της επαγγελματικής και της εργασίας. Ίσχυρίζονται ότι η ώρα εργασίας του μηχανικού ή του αρχιτέκτονα πρέπει να λογαριάζεται σαν δύο ή τρεις ώρες εργασίας του σιδερά, του χτίστη ή της νοσοκόμας. Και η ίδια διάκριση υποστηρίζουν πως θα πρέπει να γίνεται μεταξύ των εργαζομένων που το επάγγελμά τους απαιτεί μία λίγο ως πολύ μακρόχρονη μαθητεία, και των ανειδίκευτων εργατών.

Αυτό συμβαίνει στην άστική κοινωνία: αυτό θα πρέπει να συμβαίνει και στην κολλεκτιβιστική κοινωνία.

Κι' όμως, η διατήρηση αυτής της διάκρισης σημαίνει τη

διατήρηση δλων τών άνισοτήτων τής σημερινής κοινωνίας. Σημáινει πώς χαράζεται εκ τών προτέρων μία διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον εργαζόμενο κι' εκείνους που έχουν τήν αξίωση νά τον κυβερνοῦν. Καί πάλι ἡ κοινωνία διαιρεῖται σέ δύο ξέχωρες τάξεις: ἡ ἀριστοκρατία τής γνώσης στήν κορυφή, κι' ἀπό κάτω οἱ πληθεῖοι μέ τὰ ροζιασμένα χέρια. Ἡ μία τάξη θά εἶναι προορισμένη νά ὑπηρετεῖ τήν ἄλλη: οἱ πολλοί θά δουλεύουν μέ τὰ χέρια τους γιά νά θρέψουν καί νά ντύσουν τοὺς λίγους, ἐνώ οἱ τελευταῖοι θά ἐπωφελοῦνται ἀπό τόν ἐλεύθερο χρόνο τους γιά νά μάθουν τήν ἐπιστήμη τής κυριαρχίας πάνω σ' ἐκείνους που τοὺς τρέφουν.

Ἡ ἀντίληψη αὐτή σημαίνει πώς παίρνουμε ἓνα ἀπό τὰ διακριτικά γνωρίσματα τής ἀστικής κοινωνίας καί τοῦ θάζουμε τή σφραγίδα τής κοινωνικῆς Ἐπανάστασης. Ἀνάγουμε σέ ἀρχή μία ἀδικία που καταδικάζουμε στήν παλιά ἐτοιμόρροπη κοινωνία.

Μᾶς εἶναι γνωστό τί εἶδους ἀπάντησι θά πάρουμε. Θά μᾶς μιλήσουν γιά «ἐπιστημονικό σοσιαλισμό». Θά μᾶς παραπέμψουν στοὺς ἀστους οἰκονομολόγους - καθὼς καί στον Μάρξ - γιά νά ἀποδείξουν ὅτι ἡ κλίμακα τών μισθῶν ἔχει ἓνα λόγο ὑπαρξῆς, ἐφόσον ἡ «ἐργασιακή δύναμη» τοῦ μηχανικοῦ ἔχει κοστίζει στήν κοινωνία περισσότερο ἀπό τήν «ἐργασιακή δύναμη» τοῦ σκαφτιᾶ, ἐφόσον τὰ «ἀναγκαῖα» ἔξοδα γιά νά γίνει ἓνας μηχανικός εἶναι μεγαλύτερα ἀπό τὰ ἔξοδα που ἀπαιτοῦνται γιά νά γίνει ἓνας σκαφτιᾶς. Φυσικά! Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀναπόφευκτα ἂν ἀναλάβουμε τὸ ἄχαρο καθήκον νά ἀποδείξουμε ὅτι τὰ προϊόντα ἀνταλλάσσονται ἀνάλογα μέ τήν ποσότητα τής ἐργασίας που εἶναι κοινωνικά ἀναγκαῖα γιά τήν παραγωγή τους. Χωρίς αὐτά, ἡ θεωρία τής ἀξίας τοῦ Ρικάρντο, που τήν πήρε ὁ Μάρξ γιά λογαριασμό του, δέν θά μπορούσε νά σταθεῖ στὰ πόδια της.

Ὅμως ξέρομε που βρίσκεται ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος. Ξέρομε ὅτι ἂν ὁ μηχανικός, ὁ ἐπιστήμονας ἢ ὁ γιατρός πληρώνονται σήμερα δέκα ἢ ἑκατὸ φορές περισσότερο ἀπό τόν ἐργάτη, ἡ αἰτία δέν εἶναι τὸ «κόστος παραγωγῆς» αὐτῶν τῶν κυρίων. Αἰτία εἶναι τὸ μονοπώλιο τής ἐκπαίδευσης. Ἀπλούστατα ὁ μηχανικός, ὁ ἐπιστήμονας καί ὁ γιατρός ἐκμεταλλεύονται ἓνα κεφάλαιο - τὸ δίπλωμά τους - ἀκριβῶς ὅπως ὁ ἄστος ἐκμεταλλεύεται ἓνα ἐργοστάσιο ἢ ὁ εὐγενῆς ἐκμεταλ-

λευόταν τούς τίτλους γεννήσεώς του. Ὁ πανεπιστημιακὸς τίτλος ἔχει ἀντικαταστήσει τὴν πράξη γεννήσεως τοῦ εὐγενοῦς στὸ παλιὸ καθεστῶς.

Ὅσο γιὰ τὸν ἐργοδότη πὺ πληρώνει στὸν μηχανικὸ εἰκοσι φορὲς περισσότερο ἀπὸ τὸν ἐργάτη, κάνει ἕνα ἀπλὸ ὑπολογισμὸ: ἂν ὁ μηχανικὸς μπορεῖ νὰ τοῦ ἐξοικονομήσει 100.000 φράγκα τὸ χρόνο στὴν παραγωγή, τοῦ πληρώνει 20.000 φράγκα. Κι' ὅταν βλέπει ἕνα ἐπιστάτη δεξιότητη στὸ νὰ θγάξει ποτάμι τὸν ἰδρώτα τῶν ἐργατῶν, κι' ὁ ὁποῖος ἔτσι τοῦ ἐξοικονομεῖ 10.000 φράγκα ἀπὸ τὰ ἐργατικά, σπεύδει νὰ τοῦ προτείνει 2.000 ἢ 3.000 φράγκα τὸ χρόνο. Δίνει 1.000 φράγκα ἐκεῖ πὺ ἐλπίζει νὰ κερδίσει 10.000, αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος.

Ἄς μὴν ἔρθουν λοιπὸν νὰ μᾶς μιλήσουν γιὰ ἐξοδα παραγωγῆς τῆς ἐργασιακῆς δύνμη, καὶ νὰ μᾶς ποῦν ὅτι ὁ φοιτητῆς πὺ πέρασε ξεκούραστα τὴ νιότη του στὸ πανεπιστήμιο ἔχει «δικαίωμα» γιὰ μισθὸ δέκα φορὲς μεγαλύτερο ἀπὸ τὸν γιὸ τοῦ ἀνθρακωρύχου πὺ μαράθηκε στὸ ὄρυχεῖο ἀπὸ ἡλικία ἕντεκα χρονῶν. Τὸ ἐπιχείρημά τους δὲν ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ ἔμπορος πὺ ἔκανε εἴκοσι χρόνια «μαθητείας» σ' ἕνα ἐμπορικὸ οἶκο ἔχει δικαίωμα νὰ παίρνει τὰ ἑκατὸ φράγκα του κάθε μέρα καὶ νὰ πληρώνει μόνο πέντε σὲ κάθε ὑπάλληλό του.

Ποτὲ κανεὶς δὲν ὑπολόγισε τὰ ἐξοδα παραγωγῆς τῆς ἐργασιακῆς δύνμη. Κι' ἐνῶ εἶναι σίγουρο ὅτι ἕνα παράσιτο κοστίζει περισσότερο στὴν κοινωνία ἀπὸ ἕνα τίμιο ἐργαζόμενο, τὸ ἐρώτημα παραμένει μήπως, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅλους τοὺς παράγοντες - θνησιμότητα τῶν παιδιῶν τῶν ἐργατικῶν οἰκογενειῶν, ἀνεμία πὺ τὰ σιγοτρῶει καὶ πρόωροι θάνατοι - ἕνας εὐρωστος χειρῶνακτας κοστίζει περισσότερο στὴν κοινωνία ἀπὸ ἕνα τεχνίτη.

Μήπως θὰ ἤθελαν νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ὁ μισθὸς 30 πεντάρης πὺ πληρώνουν στὴν παρισινή ἐργάτρια ἢ οἱ 6 πεντάρης τῆς χωρικῆς τοῦ Ὁδέρν πὺ τυφλώνεται φτιάχνοντας δαντέλες, ἀντιπροσωπεύουν τὰ «ἐξοδα παραγωγῆς» αὐτῶν τῶν γυναικῶν; Εἶναι γνωστὸ ὅτι συχνὰ ἐργάζονται μὲ ἀκόμη μικρότερη ἀμοιβή, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ὅτι τὸ κάνουν γιὰτί, χάρη στὴν ἐξαίσιον ὀργάνω-

σί, μας, θά πέθαιναν τῆς πείνας δίχως αὐτοὺς τοὺς ἀστείους μισθοὺς.

Στῆ σημερινή κοινωνία, όταν βλέπουμε ἓναν Φερὺ ἢ ἕναν Φίλοκέ νὰ κερδίζει 100.000 φράγκα τὸ χρόνο ἐνῶ ὁ ἐργάτης πρέπει νὰ ἀρκεστεῖ σὲ 1.000 ἢ λιγώτερα· όταν βλέπουμε ὅτι ὁ ἐπιστάτης πληρώνεται δύο ἢ τρεῖς φορές περισσότερο ἀπὸ τὸν ἐργάτη, κι' ὅτι μέσα στοὺς ἴδιους τοὺς ἐργάτες ὑπάρχουν ὄλες οἱ βαθμίδες ἀπὸ 10 φράγκα τὴν ἡμέρα μέχρι τὶς 6 πεντάρες τῆς χωρικῆς - όταν βλέπουμε τέτοια πράγματα, μέσα μας κουφοδράζει ἡ ἐξέγερση.

Αὐτὲς τὶς διαβαθμίσεις τὶς καταδικάζουμε ἀποφασιστικά. Δὲν ἀποδοκιμάζουμε μόνο τοὺς παχυλοὺς μισθοὺς τῶν ὑπουργῶν ἀλλὰ καὶ τὴ διαφορά ἀνάμεσα στὰ 10 φράγκα καὶ τὶς 6 πεντάρες. Κι' αὐτὴ μᾶς ἐξεγείρει. Τὴ θεωροῦμε ἀδίκη καὶ λέμε: κάτω τὰ προνόμια τῆς ἐκπαίδευσης, ὅπως καὶ τὰ προνόμια τῆς γέννησης! Ἄν εἴμαστε ἀναρχικοὶ οἱ μὲν καὶ σοσιαλιστὲς οἱ δέ, ὁ λόγος εἶναι: ὅτι ἐμᾶς αὐτὰ τὰ προνόμια μᾶς ἐξεγείρουν.

Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀνάγουμε τὰ προνόμια σὲ γενικὴ ἀρχή; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διακηρύσσουμε ὅτι τὰ προνόμια τῆς ἐκπαίδευσης θὰ ἀποτελέσουν τὴ βάση μίας ἐξισωτικῆς κοινωνίας, χωρὶς νὰ δίνουμε θανάσιμο πλήγμα σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν κοινωνία; Ὅ,τι ἔχουμε ὑποστει μέχρι τώρα θὰ ἐξαφανιστεῖ στὴν κοινωνία ποὺ θὰ ἔχει σὰν βάση τὴν ἰσότητα. Ὁ στρατηγὸς δίπλα στὸν στρατιώτη, ὁ πλούσιος μηχανικὸς δίπλα στὸν ἐργάτη, ὁ γυατρὸς δίπλα στὴ νοσοκόμα - τὸ θέαμα αὐτὸ ἤδη μᾶς ἐξεγείρει. Θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ ἀνεχθοῦμε σὲ μίᾳ κοινωνία ποὺ θὰ ξεκινηθεῖ διακηρύσσοντας τὴν ἰσότητα;

Ὅπως ὁποῦντε ὄχι. Ἡ λαϊκὴ συνείδηση, ὠθούμενη ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἰσότητος, θὰ ξεσηκωνόταν ἐνάντια σὲ μίᾳ τέτοια ἀδικία· δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὴν ἀνεχθεῖ. Θὰ ἦταν μάταιο νὰ δοκιμάσουν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς.

Νὰ γιατί ὀρισμένοι γάλλοι κολλεκτιβιστὲς, βλέποντας ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ ἡ κλίμακα τῶν μισθῶν σὲ μίᾳ κοινωνία ποὺ θὰ σκιρτᾷ ἀπὸ τὴν πνοὴ τῆς Ἐπανάστασης, σπεύδουν σήμερα νὰ διακηρύξουν τὴν ἰσότητα τῶν μισθῶν. Ἐδῶ ἔμως συναντᾶνε ἄλλες δυσκολίες, ἐξίσου σημαντικὲς, ποὺ κάνουν τὴν ἰσότητα τῶν μισθῶν τους μίᾳ οὐτοπία ἐξίσου ἀνέφικτη μὲ τὴ μισθολογικὴ κλίμακα τῶν ἄλλων.

Μία κοινωνία που θα έχει πάρει στα χέρια της όλα των κοινωνικό πλούτο και θα έχει βροντοφωνάξει: πώς όλοι έχουν δικαίωμα σ' αυτό τον πλούτο - ανεξάρτητα από τη συνεισφορά τους για να δημιουργηθεί στο παρελθόν - θα υποχρεωθεί να εγκαταλείψει κάθε ιδέα μισθωτής εργασίας, είτε με χρήμα είτε με κουπόνια εργασίας.

«Στόν καθένα ανάλογα με την εργασία του» λένε οι κολλεκτιβιστές, ή καλύτερα ανάλογα με τις υπηρεσίες του στην κοινωνία, «ανάλογα με τα έργα του». Κι' αυτή την αρχή τη συνιστούν σαν βάση της κοινωνίας, μετά που η Έπανάσταση θα έχει κάνει κοινό αγαθό τα εργαλεία της εργασίας και όλα τα απαιτούμενα για την παραγωγή!

Έ, λοιπόν, αν η κοινωνική Έπανάσταση είχε την ατυχία να διακηρύξει αυτή την αρχή θα σταματούσε την πρόοδο της ανθρωπότητας για έναν αιώνα· θα έχτιζε πάνω στην άμμο· θα άφηνε άθικτο το τεράστιο κοινωνικό ζήτημα που μās κληρονόμησαν οι περασμένοι αιώνες.

Πράγματι, σε μία κοινωνία σαν τη σημερινή, όπου βλέπουμε ότι όσο περισσότερο ο άνθρωπος εργάζεται τόσο λιγότερο αμείβεται, ή αρχή αυτή μπορεί με την πρώτη ματιά να φανεί σαν επιδίωξη δικαιοσύνης. Όμως στο βάθος δεν είναι παρά καθαγιασμός όλων των τωρινών αδικιών. Με αυτή την αρχή ξεκίνησε το σύστημα της μισθωτής εργασίας για να καταλήξει εκεί που βρισκόμαστε σήμερα, στις κραυγαλέες αδικίες, στους φρικώδεις παραλογισμούς της υπάρχουσας κοινωνίας. Και οδήγησε εκεί επειδή, από τη στιγμή που η κοινωνία άρχισε να εκτιμά, με χρήμα ή με οποιαδήποτε άλλη μορφή μισθοῦ, τις προσφερόμενες υπηρεσίες - από τη στιγμή που διακηρύχθηκε πώς ο καθένας δεν θα είχε παρά μόνο ότι κατάφερε να τοῦ πληρώσουν για την εργασία του - δηλ ή ιστορία της καπιταλιστικής κοινωνίας (με τη βοήθεια του Κράτους) είχε ήδη προδιαγραφεί· έμπεριεχόταν σε σπέρμα μέσα σε τούτη την αρχή.

Θα πρέπει λοιπόν να επιστρέψουμε στην αφετηρία και να διατρέξουμε ξανά την ίδια εξέλιξη; Οι θεωρητικοί μας το θέλουν, αλλά εύτυχως είναι αδύνατον: τῶχουμε ήδη πεί, ή Έπανάσταση θα είναι κομμουνιστική ή θα πνιγεί στο αίμα.

Οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην κοινωνία - άσχετα αν πρόκειται για δουλειά στο εργοστάσιο ή στο χωράφι, ή ακόμη για ήθικες υπηρεσίες - δέν ε ί ν α : δ υ ν α τ ό ν νά εκτιμηθούν σε νομισματικές μονάδες. Δέν μπορεί νά υπάρξει ακριβές μέτρο τής αξίας - ούτε αυτού που άσχετα ονομάστηκε ανταλλακτική αξία, ούτε τής αξίας χρήσης. Βλέποντας δύο άτομα που δουλεύουν κάμποσα χρόνια πέντε ώρες την ημέρα για την κοινότητα σε δύο διαφορετικές εργασίες που τούς αρέσουν τό ίδιο, μπορούμε νά πούμε ότι σε γενικές γραμμές ή εργασία τους είναι ισοδύναμη. Όμως δέν μπορούμε νά καταταμαχίσουμε την εργασία τους και νά πούμε ότι τό προϊόν κάθε ημέρας, κάθε ώρας ή κάθε λεπτού εργασίας του πρώτου αξίζει: όσο τό προϊόν κάθε λεπτού ή κάθε ώρας του άλλου.

Κατά τή γνώμη μας ή σημερινή κλίμακα τών μισθών είναι: τό συνδυασμένο προϊόν τών φόρων, τής κυβερνητικής κηδεμονίας, τής καπιταλιστικής άρπακτικότητας - μέ δυό λόγια, του Κράτους και του Κεφαλαίου. Πιστεύουμε ότι όλες οι θεωρίες τών οικονομολόγων για τήν κλίμακα τών μισθών έφευρέθηκαν κατόπιν έορτής για νά δικαιώσουν τις ήδη υπάρχουσες άδικίες. Έπομένως δέν έχουμε λόγο νά τις λαμβάνουμε ύπ' όψη μας.

Μεταξύ τών άλλων δέν θά παραλείψουν νά μάς πούν ότι, όπως και νάχει τό πράγμα, ή κολληκτιβιστική κλίμακα τών μισθών θά αποτελούσε μία πρόοδο. «Είναι όπωσδήποτε προτιμότερο», θά μάς πούν, «νά έχουμε μία τάξη ανθρώπων που πληρώνονται δύο ή τρεις φορές περισσότερο από τόν κοινό εργάτη, παρά νά έχουμε τούς Ρότσιλντ που κερδίζουν σε μία μέρα όσα ο εργαζόμενος δέν κατορθώνει νά θγάλει σ' ένα χρόνο. Χωρίς άμφιβολία, είναι ένα βήμα προς τήν ισότητα».

Κατά τή γνώμη μας αυτό θά ήταν πρόδος άπ' τήν άνάποδη. Η καθιέρωση σε μία σοσιαλιστική κοινωνία τής διάκρισης μεταξύ άπλης και επαγγελματικής εργασίας, θά σήμαινε ότι επικυρώνουμε μέ τήν Έπανάσταση και άνάγουμε σε άρχι, ένα κτηνώδες γεγονός που υπομένουμε σήμερα χωρίς νά πύσσουμε νά τό θεωρούμε άδικο. Θά σήμαινε ότι κάνουμε σαν τούς κυρίου τής 4ης Αυγούστου του 1789 που διακήρυσσαν τήν κατάργηση τών φεουδαλικών δικαιωμάτων μέ παμπώδη ρητορεία, για νά επικυρώσουν στις 8 Αυγούστου αυτά τά ίδια δι-

καιώματα επιβάλλοντας στους αγρότες την καταβολή αποζημιώσεων για να τα εξαγοράσουν από τους φεουδάρχες. 'Ακόμη, θα σήμαινε ότι κάνουμε σαν τη ρωσική κυβέρνηση όταν κατάργησε τη δουλοπαροικία, που διακήρυξε ότι στο έξης η γη θα άνηκε στους γαιοκτήμονες ενώ προηγουμένως αυτοί δέν είχαν δικαίωμα να πάρουν τους κλήρους των δουλοπάροικων.

'Αλλά ως πάρουμε καλύτερα ένα πιο γνωστό παράδειγμα: όταν η Κομμούνα του 1871 αποφάσισε να πληρώνει στα μέλη του Συμβουλίου της Κομμούνας 15 φράγκα την ημέρα τη στιγμή που οι πολεμιστές των όχυρών έπαιρναν 30 πεντάρες, ορισμένοι χειροκρότησαν αυτή την απόφαση σαν πράξη ύψηλης έξισωτικής δημοκρατίας. Στην πραγματικότητα, όμως, μέ αυτή την απόφαση η Κομμούνα επικύρωνε την παλιά ανισότητα μεταξύ του άνωτερου κρατικού λειτουργού και του άπλου πολεμιστή, μεταξύ του κυβερνώντος και του κυβερνωμένου. Για ένα όπιορτουριστικό κοινοβούλιο μία τέτοια απόφαση θα ήταν έξαισία' αλλά για την Κομμούνα ήταν ένα ψέμμα. 'Η Κομμούνα διέψευδε την επαναστατική άρχή της κι' έτσι την καταδίκασε.

Σέ γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι ό άνθρωπος που για όλη του τη ζωή στερήθηκε την έλεύθερη διάθεση του χρόνου του δέκα ώρες κάθε μέρα προσέφερε στην κοινωνία πολύ περισσότερα από εκείνον που τη στερήθηκε πέντε ώρες την ημέρα ή δέν τη στερήθηκε καθόλου. Δέν είναι όμως δυνατόν να πάρουμε ότι έκανε μέσα σε δύο ώρες και να πούμε ότι αυτό τό προϊόν άξίζει δύο φορές περισσότερο από τό προϊόν μίας ώρας έργασίας ενός άλλου άτομου και να τον ανταμείψουμε ανάλογα. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι άγνοούμε την πολυπλοκότητα της βιομηχανίας, της γεωργίας, όλόκληρης της ζωής στη σημερινή κοινωνία' ότι άγνοούμε μέχρι ποιό βαθμό κάθε έργασία του άτομου είναι αποτέλεσμα των προηγούμενων και τωρινών έργασιών όλη της κοινωνίας. Θα ήταν σαν να πιστεύουμε ότι βρισκόμαστε στη λίθινη έποχή ενώ ζούμε στην έποχή του χάλυβα.

Πράγματι, πάρτε όποιοδήποτε παράδειγμα, όπως ένα άνθρακωρυχείο, και έξετάστε αν είναι δυνατόν να μετρηθούν και να εκτιμηθούν οι ύπηρεσίες που προσφέρει κάθε άτομο που εργάζεται στην έξαγωγή του άνθρακα.

Προσέχτε αυτό τον άνθρωπο που χειρίζεται την τεράστια μηχανή που άνεδοκατεβάζει τον θάλαμο φόρτωσης σ' ένα σύγχρονο άνθρακωρυχείο. Κρατάει στο χέρι τον μοχλό που διακόπτει και αντιστρέφει την πορεία της μηχανής· σταματάει τον θάλαμο και τον ξαναβάζει σε κίνηση μέσα σε κλάσματα του δευτερολέπτου· τον έξαπολύει προς τα κάτω ή προς τα πάνω με ιλιγγιώδη ταχύτητα. Στον τοίχο παρακολουθεί ένα δείκτη που, σε μικρή κλίμακα, του δείχνει σε ποιο σημείο του φρεατίου βρίσκεται ο θάλαμος σε κάθε στιγμή της πορείας του. Με ένταταμένη προσοχή παρακολουθεί με το βλέμμα τον δείκτη και, μόλις φτάσει σ' ένα όρισμένο σημείο, σταματάει ξαφνικά τον θάλαμο - ούτε μέτρο πιο πάνω ή πιο κάτω από το κατάλληλο επίπεδο. Πριν καλά - καλά προλάβει να φορτωθεί το κάρβουνο, τραβάει τον μοχλό και έξαπολύει ξανά τον θάλαμο προς την επιφάνεια.

Επί 8 ή 10 ώρες χωρίς διακοπή πρέπει να έχει ένταταμένη την προσοχή του σε άπιστευτο βαθμό. "Αν το μυαλό του σταματήσει για μια στιγμή, ο θάλαμος μπορεί να χτυπήσει στους τροχούς, να σπάσει το σκοινί, να συνθλίψει ανθρώπους, να διακόψει κάθε εργασία στο όρυχείο. Στα σύγχρονα τελεωποιημένα άνθρακωρυχεία, αν καθυστερήσει τρία δευτερόλεπτα σε κάθε τράβηγμα του μοχλού ή παραγωγή μειώνεται κατά 20 έως 50 τόννους την ημέρα.

Λοιπόν, ποιός προσφέρει τη μεγαλύτερη υπηρεσία στο άνθρακωρυχείο; Αυτός; "Η ίσως το παιδί που του δίνει από κάτω το σινιάλο για να ανέβασει τον θάλαμο; "Η ο άνθρακωρύχος που διακινδυνεύει συνεχώς τη ζωή του στις γαλαρίες και κάποια μέρα θα σκοτωθεί από μία έκρηξη; "Η μήπως ο μηχανικός που θα έβρισκε μόνο χώμα αντί για το στρώμα του άνθρακα αν έκανε ένα μικρό λάθος στους υπολογισμούς του; "Η τέλος - όπως ισχυρίζονται οι οίκονομολόγοι που κι' αυτοί κηρύσσουν την άμοιβή σύμφωνα με τα «Έργα» και υπολογίζουν τα «Έργα» με τον δικό τους τρόπο - ο ιδιοκτήτης που έχει δεσμεύσει όλο το κεφάλαιό του και που ίσως, αντίθετα από κάθε πρόβλεψη, είπε: «Σκάψτε έδω, θα βρήτε υπέροχο κάρβουνο».

Όλοι οι εργαζόμενοι που δουλεύουν στο άνθρακωρυχείο συμβάλλουν στην παραγωγή του άνθρακα, ανάλογα με τις δυνατότητες τους, την ενεργητικότητά τους, τη γνώση τους, τη νοημοσύνη τους και την επιδεξιότητά τους. Και το μόνο που μπο-

ροῦμε νὰ ποῦμε εἶναι ὅτι ὅλοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ζή-
σ ο υ ν, νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀνάγκες τους καὶ ἀκόμη τὶς
ιδιόμορφες ἀτομικὲς ἐπιθυμίες τους, ἀφοῦ πρῶτα ἱκανοποι-
θοῦν οἱ ἐπιτακτικώτερες ἀνάγκες ὅλων. Πῶς θὰ ἦταν δυνατὸν
νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ ἔργο τοῦ καθένα;

Καὶ μετὰ, εἶναι πράγματι δ ι κ ῆ τ ο υ ς ἔργο τὸ
κάρβουνο ποὺ θγάλανε; Δὲν εἶναι ἐπίσης ἔργο τῶν ἀνθρώπων
ποὺ κατασκεύασαν τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ποὺ ὀδηγεῖ στὸ
ὄρυχειο, καὶ τοὺς δρόμους ποὺ δικτυώνονται μὲ κέντρο κάθε
σταθμὸ τῆς; Δὲν εἶναι ἐπίσης ἔργο ἐκείνων ποὺ καλλιέργησαν
καὶ ἔσπειραν τοὺς ἀγρούς, ἔβγαλαν τὸ σίδηρο, ἔκοψαν ξύλα
στὸ ὄσος, κατασκεύασαν τὶς μηχανὲς ποὺ θὰ κάψουν τὸ κάρ-
βουνο κλπ.;

Καμία διάκριση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀνάμεσα στὰ ἔργα
τοῦ καθένα. Ἄν τὰ μετρήσουμε ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα, ὀδη-
γούμαστε σὲ παραλογισμούς. Τὸ ἴδιο συμβαίνει ἂν τὰ κατατε-
μαχίσουμε καὶ τὰ μετρήσουμε μὲ ὥρες ἐργασίας. Ἐνα μόνον
ἀπομένει: νὰ μὴν τὰ μετρήσουμε καθόλου καὶ νὰ ἀναγνωρί-
σουμε τὸ δικαίωμα στὴ βιοτικὴ ἀνεση γιὰ ὅλους ὅσους μετέ-
χουν στὴν παραγωγὴ.

Ἄλλὰ πάρτε ἕναν τελείως διαφορετικὸ κλάδο τῆς ἀνθρώ-
πινης δραστηριότητος, πάρτε τὸ σύνολο τῆς ὑπαρξῆς μας, καὶ
ἀπαντεῖστε: Ποῖός ἀπὸ μᾶς μπορεῖ νὰ ἀπαιτήσῃ μεγαλύτερη
ἀνταμοιβὴ γιὰ τὸ ἔργο του; Ὁ γιαιτρός ποὺ διέγνωσε τὴν ἀσθί-
νεια ἢ ἡ νοσοκόμα, ποὺ ἐξασφάλισε τὴ θεραπεία μὲ τὶς φρον-
τίδες τῆς;

Ὁ ἐφευρέτης τῆς πρώτης ἀτμομηχανῆς ἢ τὸ παιδί ποὺ
μία μέρα, ἔχοντας βαρεθεῖ νὰ τραβάει τὸ σκοινὶ ποὺ κάποτε ἀ-
νοίγε τὴ στρόφιγγα γιὰ νὰ μπεῖ ὁ καπνὸς κάτω ἀπ' τὸ ἔμβολο,
ἔδωσε αὐτὸ τὸ σκοινὶ στὸ μοχλὸ τῆς μηχανῆς καὶ πῆγε νὰ παί-
ξει μὲ τοὺς φίλους του, χωρὶς βέβαια νὰ φανταστεῖ ὅτι εἶχε ἀ-
νακαλύψει τὸν θεμελιώδη μηχανισμό κάθε σύγχρονης μηχανῆς,
τὴ στρόφιγγα ποὺ ἀνοίγει αὐτόματα;

Ὁ ἐφευρέτης τοῦ σιδηροδρόμου ἢ ἐκεῖνος ὁ ἐργάτης ἀπ'
τὸ Νιούκαστλ ποὺ πρότεινε νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ ξύλινα δο-
κάρια οἱ πέτρες ποὺ κάποτε ἔμπαιναν κάτω ἀπ' τὶς ράγιες καὶ
εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὸν ἐκτροχιασμὸ τραίνων λόγω ἑλλει-
ψῆς ἐλαστικότητος; Ὁ μηχανικὸς τοῦ σιδηροδρόμου ἢ ὁ ἀν-

θρωπος πού μέ τὰ σινιάλα του σταματάει τὰ τραίνα εἴτε τοὺς ἀνοίγει τὸ δρόμο;

Πάρτε ἀκόμη τὸ παράδειγμα τοῦ ὑπερατλαντικοῦ τηλέγραφου. Ποιὸς λοιπὸν προσέφερε περισσότερα σὴν κοινωνία; Ὁ μηχανικὸς πού ὑποστήριζε πεισματικά δι: τὸ σύρμα θά μετέδιδε τὰ μηνύματα ἐνῶ οἱ σοφοὶ ἐπιστήμονες τὸ θεωροῦσαν ἀδύνατο; Ἡ ὁ Μώρυ πού συμβούλεψε νὰ ἐγκαταλειφθοῦν τὰ χοντρά σύρματα καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἄλλα μέ πάχος μικρότερο ἀπὸ καλάμι; Ἡ ἀκόμη οἱ ἐθελοντὲς πού ἐρχόντουσαν ἄγνωστο ἀπὸ κοῦ καὶ περνοῦσαν μέρα καὶ νύχτα ἐξετάζοντας προσεχτικὰ κάθε μέτρο σύρματος καὶ θγάζοντας τὰ καρφιὰ που ἔδωκαν οἱ μέτοχοι τῶν ναυτιλιακῶν ἐταιριῶν γιὰ νὰ σαμποτάρουν τὸν τηλέγραφο;

Καὶ σ' ἕναν ἀκόμη εὐρύτερο τομέα - στὸ ἀληθινὸ πεδίο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς μέ τίς χαρές, τίς λύπες, καὶ τὰ ἀπρόοπτά της - δὲν μπορούμε ἄραγε ὅλοι μας νὰ κατονομάσουμε κάποιον πού μᾶς πρόσφερε μία τόσο σημαντικὴ καὶ ἀνεκτίμητη ὑπηρεσία ὥστε νὰ μᾶς προκαλεῖ ἀγανάκτηση ἢ σκέψη νὰ τὴ μετρήσουμε σὲ χρῆμα; Ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι μία λέξη, μία ἀπλὴ λέξη πού εἰπώθηκε μέ εἰλικρίνεια τὴν κατάλληλη στιγμή ἢ μπορεῖ νὰ εἶναι μῆνες καὶ χρόνια αὐταπάρησης. Προσπαθεῖστε λοιπὸν νὰ ἐκτιμήσετε αὐτὲς τίς ὑπηρεσίες, τίς σημαντικώτερες ἀπ' ὅλες, σὲ «κουπόνια ἐργασίας».

«Ἀνάλογα μέ τὰ ἔργα τοῦ καθένα!»! Μὰ οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες δὲν θά ἐπιβίωσαν οὔτε γιὰ δύο γενεές, θά ἐξαφανίζοντουσαν σὲ μισὸ αἰῶνα ἂν ὁ καθένας δὲν ἔδινε ἀπείρως περισσότερα ἀπ' ὅσα τοῦ ἀποδίδονται σὲ χρῆμα, σὲ «κουπόνια ἐργασίας» ἢ σὲ κοινωνικὲς ἀνταμοιβές. Τὸ ἀνθρώπινο γένος θά ἐξαφανιζόταν ἀπὸ προσώπου γῆς ἂν ἡ μάνα δὲν ἔδινε τὴ ζωὴ της γιὰ νὰ διατηρήσει τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν της, ἂν κάθε ἀνθρώπος δὲν πρόσφερε τόσα πολλὰ χωρὶς νὰ τὰ λογαριάζει, ἂν ὁ ἀνθρώπος δὲν ἔδινε κυρίως ἐκεῖ ὅπου δὲν περιμένει καμμία ἀνταμοιβή.

Ἐὰν ἡ ἀστικὴ κοινωνία ἀποσυντίθεται, ἐὰν σήμερα βρισκόμαστε σ' ἕνα τραγικὸ ἀδιέξοδο ἀπ' ὅπου δὲν μπορούμε πιά νὰ θγοῦμε χωρὶς νὰ ἀφανίσουμε μέ φωτιά καὶ τσεκούρι τοὺς θεσμοὺς τοῦ παρελθόντος, αἰτία εἶναι δι: πολὺ μετρήσαμε κι' ὅτι αὐτὸ μόνον τοὺς ἀδίστακτους κερδοσκόπους ὠφελεῖ. Αἰτία

είναι: ότι παρασυρθήκαμε σε μία κατάσταση, όπου δίνουμε μόνο για να πάρουμε, ότι θελήσαμε να μετατρέψουμε την κοινωνία σε εμπορική επιχείρηση βασισμένη στο «δουναί και λαβεῖν».

Οί κολληκτιδιστές, ἄλλωστε, ἔχουν συνείδηση, αὐτοῦ τοῦ πράγματος. Ἀντιλαμβάνονται ἄοριστα ὅτι μία κοινωνία δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει ἂν ὠθήσει στὸ ἔπακρο τὴν ἀρχὴ «στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα του». Γνωρίζουν ὅτι οἱ ἀνάγκες τῶν ἀτόμων - ἂς μὴ μιλήσουμε γιὰ τὶς ἰδιοτροπίες τους - δὲν ἀνταποκρίνονται πάντα στὰ ἔργα τους. Ἔτσι, ὁ Ντέ Πέπε μᾶς λέει:

«Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ - κατ' ἐξοχὴν ἀτομικιστικὴ - θὰ ἔπρεπε βέβαια νὰ μετριάσει μὲ τὴν κοινωνικὴ ἐπέμβαση γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων (συμπεριλαμβανομένης τῆς συντήρησης καὶ διατροφῆς τους) καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση τῆς περίθαλψης τῶν ἀνάπηρων καὶ ἀρρωστων, τῆς συντήρησης τῶν ἡλικιωμένων ἐργατῶν, κλπ.».

Γνωρίζουν ὅτι ἕνας σαραντάρης μὲ τρία παιδιά ἔχει μεγαλύτερες ἀνάγκες ἀπὸ ἕναν εἰκοσάχρονο νέο.

Γνωρίζουν ὅτι ἡ γυναίκα ποὺ θυζαίνει τὸ μωρὸ τῆς καὶ ξενοχτάει στὸ προσκεφάλι του δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρει τὰ ἴδια «ἔργα» μὲ τὸν ἄντρα ποὺ κοιμήθηκε ἡσυχα. Φαίνεται νὰ καταλαβαίνουν ὅτι ὁ ἄντρας καὶ ἡ γυναίκα ποὺ ἔχουν φθαρεῖ ἀπὸ τὴν πολλὴ δουλειὰ γιὰ τὸ σύνολο τῆς κοινωνίας, ἴσως ἀδυνατοῦν νὰ προσφέρουν τὰ ἴδια «ἔργα» μ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν περάσει τὶς ὥρες τους ξεκούραστα καὶ ἔχουν πάρει τὰ «κουπόνια ἐργασίας» τους στὴν προνομιακὴ θέση στατιστικολόγων τοῦ Κράτους.

Κι' ἔτσι, σπεύδουν νὰ μετριάσουν τὴν ἀρχὴ τους. «Μὰ βέβαια», μᾶς καθησυχάζουν, «ἡ κοινωνία θὰ συντηρήσει καὶ θὰ ἀναθρέψει τὰ παιδιά τῆς. Μὰ βέβαια, θὰ βοηθήσει τοὺς γέρους καὶ τοὺς ἀνάπηρους. Μὰ βέβαια, οἱ ἀνάγκες καὶ ὄχι τὰ ἔργα θὰ καθορίσουν τὰ ἔξοδα στὰ ὁποῖα θὰ ὑποβληθεῖ ἡ κοινωνία γιὰ νὰ μετριάσει τὴν ἀρχή: στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα του».

Ἐλεημοσύνη λοιπόν! Ἐλεημοσύνη ὀργανωμένη ἀπὸ τὸ Κράτος.

Θὰ βελτιώσουν τὰ ὀρφανοτροφεῖα, θὰ ὀργανώσουν τὴν

ἀσφάλεια γερατιῶν καὶ ἀρρώστειας - καὶ ἡ ἀρχὴ θὰ ἔχει μετρίασται!

Ἔτσι λοιπόν, ἀφοῦ ἀρνήθησαν τὸν κομμουνισμό, ἀφοῦ χλεύασαν τὴν ἀρχὴ «στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του», νὰ πού τῶρα δλέπουν διὰ κάτ: ξέχασαν οἱ μεγάλοι οἰκονομολόγοι τους: τὶς ἀνάγκες τῶν παραγωγῶν. Καὶ σπεύδου, νὰ τὶς ἀναγνωρίσουν. Μόνο πού τὸ Κράτος θὰ εἶναι: ἐκεῖνο πού θὰ τὶς ἐκτιμήσει: τὸ Κράτος θὰ ἀναλάβει τὸ καθήκον νὰ υπολογίσει μὴπως οἱ ἀνάγκες εἶναι δυσανάλογες πρὸς τὴν προσφερόμενη ἐργασία, καὶ νὰ τὶς ἱκανοποιήσει: ἂν τὸ κρίνει: σκόπιμο.

Τὸ Κράτος θὰ ἐλεήσει: ὅποιον εἶναι: διατεθειμένος νὰ ἀναγνωρίσει: τὴ δική του κατωτερότητα ἀπέναντι: σ' αὐτό. Ἀπὸ ἐκεῖ μὲχρι τὸ «νόμο περὶ πτωχῶν» καὶ τὰ ἀγγλικά φτωχοκομεία - κάτεργα, ὑπάρχει: ἓνα μόνο βῆμα.

Ἵπάρχει: ἓνα μόνο βῆμα, γιατί: αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀστοργη κοινωνία πού μᾶς ἐξεγείρει: ὑποχρεώθηκε νὰ μετριάσει τὴν ἀτομικιστικὴ ἀρχὴ της. Κι' αὐτὴ ἀκόμη ὑποχρεώθηκε νὰ κάνει: παραχωρήσεις πρὸς μίαν κομμουνιστικὴν κατεύθυνση μὲ τὴν ἴδια μορφή της ἐλεημοσύνης.

Κι' αὐτὴ ἀκόμη προσφέρει: γεύματα μίας πεντάρας γιὰ νὰ προλάβει: τὴ λεηλασία τῶν καταστημάτων της. Κι' αὐτὴ ἀκόμη χτίζει: νοσοκομεία - συχνὰ ἄθλια ἀλλὰ μερικὲς φορές μεγαλοπρεπή - γιὰ νὰ προλάβει: τὴ θραύση τῶν ἐπιδημιῶν. Κι' αὐτὴ ἀκόμη, ἀφοῦ δὲν ἔχει: πληρώσει: τίποτα παραπάνω ἀπὸ τὶς ὥρες ἐργασίας, περιμαζεύει: τὰ παιδιὰ ἐκείνων πού ἡ ἴδια καταδίκασε: στὴν ἔσχατη μιζέρια. Κι' αὐτὴ ἀκόμη λαμβάνει: ὑπ' ὄψη τὶς ἀνάγκες μὲ τὴν ἐλεημοσύνη.

Ἡ μιζέρια τῶν φτωχῶν - τῶν κομμουνιστῶν - εἶναι: ἡ ρίζα τοῦ πλούτου. Αὐτὴ δημιούργησε τὸν πρῶτο καπιταλιστὴ. Γιατί πρὶν ἀρχίσει ἡ συσσώρευση τῆς «ὑπεραξίας», στὴν ὁποία ἀρέσκοντα: νὰ ἀφιερώνουν τόσες θεωρητικὲς ἀναλύσεις, ἔπρεπε ἀπαρατήτως νὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι: ἐξαθλιωμένοι πού θὰ δεχόντουσαν νὰ πουλήσουν τὴν ἐργασιακὴν τους δύναμη γιὰ νὰ μὴν πεθάνουν τῆς πείνας. Ἡ μιζέρια εἶναι: ἐκεῖνη, πού δημιούργησε τοὺς πλούσιους. Καὶ ἂν ἡ ἐξαθλίωσις ἔκανε τόσο γοργὰς προόδους στὴ διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα, αἰτία εἶναι: δι: οἱ

ἐπιδραμὲς καὶ οἱ πόλεμοι, ὁ σχηματισμὸς τῶν Κρατῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐξουσίας τους, ὁ πλουτισμὸς ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσή τῆς Ἀνατολῆς καὶ τόσοι ἄλλοι συναφεῖς παράγοντες, διέλυσαν τοὺς δεσμοὺς ποὺ ἔνωσαν παλιότερα τὶς ἀγροτικὲς καὶ ἀστικὲς κοινότητες· καὶ τὶς ὁδήγησε νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν ἀλληλεγγύη τοῦ παρελθόντος μὲ τὴν ἀρχή: «Στὸ διάβολο οἱ ἀνάγκες! Μόνο τὰ ἔργα θὰ πληρώνονται, καὶ ἄς τὰ δολέψει ὁ καθένας ὅπως μπορεῖ!».

Καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἀρχὴ θὰ ξεπηδήσει λοιπὸν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση; Αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τολμοῦν νὰ ἀποκαλοῦν μὲ τὸ ὄνομα τῆς κοινωνικῆς Ἐπανάστασης - τὸ ὄνομα τὸ πανάκριδο γιὰ ὅλους τοὺς πεινασμένους, δυστυχισμένους καὶ καταπιεσμένους;

Ὅμως δὲν πρόκειται νὰ συμβεῖ κάτι τέτοιο. Γιατὶ τὴ μέρα ποὺ οἱ παλιοὶ θεσμοὶ θὰ γκρεμιστοῦν ἀπὸ τὸ τσεκούρι τῶν προλεταρίων, θὰ βρεθοῦν ἀνάμεσά τους ἔμεινοι ποὺ θὰ φωνάξουν: «Ψωμί γιὰ ὅλους! Σπίτια γιὰ ὅλους! Δικαίωμα στὴν εὐημερία γιὰ ὅλους!»

Καὶ οἱ φωνῆς αὐτὲς θὰ ἀκουστοῦν. Ὁ λαὸς θὰ πεῖ: Ἄς ἱκανοποιήσουμε πρῶτα ἀπ' ὅλα τὶς ἀνάγκες μας γιὰ ζωὴ, χαρὰ καὶ ἐλευθερίαν. Κι' ὅταν ὅλοι θὰ ἔχουν γευτεῖ αὐτὴ τὴν εὐτυχίαν, θὰ ἀφοσιωθοῦμε στὸ ἔργο μας, στὸ ἔργο τοῦ γκρεμίσματος τῶν τελευταίων καταλοίπων τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος: τῆς ἠθικῆς τοῦ ποὺ ἀντλεῖται ἀπὸ τὰ λογιστικὰ βιβλία, τῆς φιλοσοφίας τοῦ τοῦ «δοῦναι καὶ λαβεῖν», τῶν θεσμῶν τοῦ τοῦ «δικό μου» καὶ «δικό σου». Καὶ γκρεμίζοντας θὰ οἰκοδομήσουμε, ὅπως ἔλεγε ὁ Προυντόν. Ἀλλὰ θὰ οἰκοδομήσουμε πάνω σὲ καινούργιες βάσεις - π ά ν ω σ τ ῖ ς β ά σ ε ι ς - τ ο ὗ Κ ο μ μ ο υ ν ῖ σ μ ο ὗ καὶ τῆς Ἐ ν α ρ χ ῖ α ς, ὀ χ ῖ τ ο ὗ Ἀ τ ο μ ῖ κ ῖ σ μ ο ὗ καὶ τῆς Ἐ ξ ὀ υ σ ῖ α ς.

